

MƏLUMAT KİTABI

Ayrı-seçkilik əleyhinə Aİ direktivlərində, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü Maddəsində və 12 sayılı Protokolunda da nəzərdə tutulduğu qaydada, ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ ayrı-seçkiliyi müxtəlif əsaslarla və şəraitlərdə qadağan edir. Bu Məlumat kitabı, bir-birini tamamlayan sistem kimi bu iki mənbəyi, onların uzlaşdığı həddə bir-birini əvəz etməsini müzakirə edir və hər hansı fərqlər mövcud olduqda onları vurğulayır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin ayrı-seçkilik əleyhinə mövcud olan müxtəlif işlərlə bağlı geniş presedentləri əsasında, Aİ və Avropa Şurasına Üzv olan Dövlətlərdə təcrübi fəaliyyət göstərən hüquqşünaslar, eləcə də hakimlər, prokurorlar və vəkillər, həmçinin hüquq mühafizə sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslərin çatımlı ola biləcəyi bu Məlumat kitabının hazırlanması məqsəduyğun hesab olundu.

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ üzrə məlumat kitabı

FUNDAMENTAL HÜQUQLAR ÜZRƏ AVROPA İTTİFAQI AGENTLİYİ

Schwarzenbergplatz 11 - 1040 Vienna - Austria
Tel. +43 (1) 580 30-60 - Fax +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu - info@fra.europa.eu

AVROPA İNSAN HÜQUQLARI MƏHKƏMƏSİ

67075 Strasbourg Cedex - France
Tel. +33 (0) 3 88 41 20 18 - Fax +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int - publishing@echr.coe.int

ISBN 978-9952-8242-8-5

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ üzrə məlumat kitabı

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Ayrı-seçkilik əleyhinə Aİ direktivlərində, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 14-cü Maddəsində və 12 sayılı Protokolunda da nəzərdə tutulduğu qaydada, ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ ayrı-seçkiliyi müxtəlif əsaslarla və şəraitlərdə qadağan edir. Bu Məlumat kitabı, bir-birini tamamlayan sistem kimi bu iki mənbəyi, onların uzlaşdığı həddə bir-birini əvəz etməsini müzakirə edir və hər hansı fərqlər mövcud olduqda onları vurğulayır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin ayrı-seçkilik əleyhinə mövcud olan müxtəlif işlərlə bağlı geniş presedentləri əsasında, Aİ və Avropa Şurasına Üzv olan Dövlətlərdə təcürbi fəaliyyət göstərən hüquqşünaslar, eləcə də hakimlər, prokurorlar və vəkillər, həmçinin hüquq mühafizə sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslərin çatımlı ola biləcəyi bu Məlumat kitabının hazırlanması məqsədəuyğun hesab olundu.

©Fundamental Hüquqlar haqqında Avropa İttifaqı Agentliyi, 2010
Avropa Şurası, 2010.

Bu material 2010-cu ilin iyul ayında tamamlandı.

Kommersiya məqsədi istisna olmaqla və mənbəyə istinad edilməsi şərti ilə materialın yenidən çap olunmasına icazə verilir.

Photo credit(cover&inside):©Stockphoto

Avropa İttifaqı ilə bağlı daha geniş məlumatı internet sahifəsindən əldə edə bilərsiniz (<http://europa.eu>).

Kataloq məlumatları sənədin arxasındadır.
Lüksemburq: Avropa İttifaqı Nəşrlər Ofisi, 2011
(AZ) ISBN 978-9952-8242-8-5
Azərbaycan nəşri: "Aypara" Nəşriyyat evi 2014

Elementar ağ kağızda çap edilib (ecf)

Bu Məlumat kitabı ingilis dilində çap olunub. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) digər dillərə tərcümənin keyfiyyəti ilə bağlı hər hansı məsuliyyət daşımır. Bu Məlumat kitabında əks olunan fikirlər AİHM üçün öhdəlik yaratmır. Məlumat kitabı Avropa İnsan hüquqları Konvensiyası üzrə şərhərdən çıxarışlara istinad edir. AİHM kitabın içindəkilərinə görə məsuliyyət daşımır. Konvensiya ilə bağlı digər təlimat materialları AİHM-in internet sahifəsində əks olunub: echr.coe.int/Library/

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi – Avropa Şurası

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ üzrə məlumat kitabı
2014 — 204 pp. — 14.8 x 21 cm

ISBN 978-9952-8242-8-5

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi haqqında geniş məlumatı internet sahifəsində əldə edə bilərsiniz. Məlumat FRA sahifəsi vasitəsilə çıxış əldə etmək olar fra.europa.eu.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentləri ilə bağlı daha geniş materialı Məhkəmənin internet sahifəsində əldə etmək olar: echr.coe.int. HUDOC axtarış portalı ingilis və ya fransız dillərində olan, eləcə də digər dillərə tərcümə olunmuş məhkəmə qərarlarına, aylıq presedentlərlə bağlı qeydlərə, pres relizlərə və Məhkəmənin işlə bağlı digər məlumatlara çıxışı təmin edir.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ üzrə məlumat kitabı

Müqəddimə

2010-cu ilin yanvar ayında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa presedentlərilə əlaqədar olan bu Məlumat kitabının hazırlanması ilə bağlı əməkdaşlıq etmək qərarına gəldi. Biz bu birgə təşəbbüsün konkret nəticəsini təqdim etməkdən məmnunuq.

Lissabon Sazişinin qüvvəyə minməsi ilə Fundamental Hüquqlar haqqında Avropa İttifaqı Xartiyası məcburi hüquqi qüvvəyə malik oldu. Eyni zamanda, Lissabon Sazişi Avropa İttifaqı üçün Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına çatımlılıq imkanı yaratdı. Bu kontekstdə, Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası tərəfindən inkişaf etdirilən ümumi prinsiplər haqqındakı biliklər nəinki arzu olunandır, həmçinin Avropa insan hüquqları qanununun, eləcə də ayrı-seçkilik əleyhinə standartların əsas aspektlərinin yerli qaydada icra olunması üçün vacibdir.

2010-cu il, 14-cü maddəsi ilə ayrı-seçkiliyi qadağan edən Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 60-cı il dönümü və Avropa İttifaqı səviyyəsində ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizəni əks etdirən iki fundamental sənədin – İrqi Bərabərlik və Məşğulluq sahəsində Bərabərliklə bağlı Direktivlərin – 10-cu il dönümü kimi qeyd olundu. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin ayrı-seçkilik əleyhinə olan böyük həcmdə presedentlərini nəzərə alaraq, Avropa İttifaqı və Avropa Şurası ölkələrində, eləcə də digər ölkələrdə təcrübi sahədə fəaliyyət göstərən hüquqşünaslar, məsələn, hakimlər, prokurorlar və vəkillər üçün, həmçinin hüquq mühafizə sahəsində fəaliyyət göstərən vəzifəli şəxslər üçün əlçatan olan bu Məlumat kitabının hazırlanması əlverişli hesab edildi. Onlar insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində əsas aparıcı şəxslər olaraq xüsusilə, ayrı-seçkiliyin qadağan olunması prinsipləri barədə xəbərdar olmalıdırlar ki, bunu təcrübədə səmərəli tətbiq edə bilsinlər. Çünki məhz yerli səviyyədə ayrı-seçkilik əleyhinə normalar meydana gəlir və problemlər orda, ön xətdə üzə çıxır.

Erik Fribergh

Morten Kjaerum

Avropa İnsan Hüquqları
Məhkəməsinin Katibi

Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa
İttifaqı Agentliyinin Direktoru

Mündəricat

MÜQƏDDİMƏ..... 3

ABREVIATURALAR..... 8

1. AYRI-SEÇKİLİK ƏLEYHİNƏ AVROPA HÜQUQUNUN TƏQDİMƏTİ:
MƏZMUN, QIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏ ƏSAS PRİNSİPLƏR..... 11

1.1. Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququnun məzmunu..... 12

1.1.1. Avropa Şurası və Avropa İnsan Hüquqları
Konvensiyası..... 12

1.1.2. Avropa İttifaqı və ayrı-seçkilik əleyhinə Direktivlər..... 14

1.2. Avropa müdafiə mexanizmlərində hazırkı və gələcək
inkışaf perspektivləri..... 15

1.2.1. Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Xartiyası..... 15

1.2.2. BMT-nin insan hüquqları üzrə sazişləri..... 16

1.2.3. Avropa İttifaqının Avropa İnsan Hüquqları
Konvensiyasına çatımlılığı..... 17

Əsas məsələlər 18

Digər oxu materialları 19

2. AYRI-SEÇKİLİYİN KATEQORİYALARI VƏ MÜDAFİƏ
VASİTƏLƏRİ..... 23

2.1. Giriş..... 23

2.2. Birbaşa ayrı-seçkilik 24

2.2.1. Qərəzli rəftar..... 25

2.2.2. Əmsal şəxs..... 25

2.2.3. Müdafiə olunan məsələ..... 28

2.3. Dolayı ayrı-seçkilik..... 32

2.3.1. Neytral qayda, meyar və ya təcrübə..... 33

2.3.2. Müdafiə olunan qrupa qarşı əhəmiyyətli dərəcədə
neqativ təsir..... 34

2.3.3. Əmsal şəxs..... 35

2.4. Qısnama və ayrı-seçkilik etmə təlimatı..... 35

2.4.1. Avropa İttifaqının ayrı-seçkilik əleyhinə direktivləri ilə
nəzərdə tutulan qısnama və ayrı-seçkilik təlimatı..... 35

2.4.2. AİHK ilə nəzərdə tutulan qısnama və ayrı-seçkilik
təlimatı 39

2.5. Xüsusi və ya səciyyəvi tədbirlər..... 40

Əsas məsələlər	49
2.6. Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququnda nəzərdə tutulan əlvərişsiz rəftar	50
2.6.1. Giriş	50
2.6.2. Ümumi müdafiə arqumentlərinin təhlili	51
2.6.3. Ümumi müdafiə arqumentlərinin tətbiqi.....	53
2.6.4. Aİ hüququnda nəzərdə tutulmuş xüsusi müdafiə arqumentləri.....	53
2.6.4.1. Həqiqi qurumlar	54
2.6.4.2. Dini qurumlar	58
2.6.4.3. Yaşa əsaslanan istisnalar.....	60
Əsas məqamlar.....	63
Digər oxu materialları	64
3. AYRI-SEÇKİLİK ƏLEYHİNƏ AVROPA HÜQUQUNUN ƏHATƏ DAİRƏSİ	67
3.1. Giriş.....	67
3.2. Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa Hüququ ilə müdafiə olunan şəxslər.....	68
3.3. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının əhatə dairəsi: 14-cü Maddə və 12 saylı	70
3.3.1. Konvensiya ilə qadağan olunan ayrı-seçkiliyin xarakteri... 70	
3.3.1.1. Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlar.....	71
3.3.1.2. Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqların əhatə dairəsi.....	72
3.3.1.3. 12 saylı Protokol	74
3.4. Ayrı-seçkilik əleyhinə Aİ direktivlərinin əhatə dairəsi.....	75
3.4.1. Məşğulluq.....	76
3.4.1.1. Məşğulluğa çatımlılıq	76
3.4.1.2. İşdənçıxarma və ödəniş də daxil olmaqla məşğulluğun şərtləri.....	77
3.4.1.3. Peşə istiqamətləndirməsi və təlimə çatımlılıq.....	78
3.4.1.4. İşçi və işgötürən təşkilatları.....	79
3.4.1.5. Avropa Konvensiyası və məşğulluq konteksti.....	80
3.4.2. Sosial rifah və sosial təminat formalarına çıxış	81
3.4.2.1. Sosial təminat və səhiyyə də daxil olmaqla sosial müdafiə.....	81
3.4.2.2. Sosial güzəştlər	82

3.4.2.3. Təhsil.....	83
3.4.2.4. Avropa Konvensiyası və sosial rifah və təhsil konteksti.....	84
3.4.3. Ev də daxil olmaqla, mal və xidmətlərə çatımlılıq.....	85
3.4.3.1. Avropa Konvensiyası və ev də daxil olmaqla, mal və xidmətlər konteksti.....	87
3.4.4. Məhkəmə sistemində çıxış	89
3.4.4.1. Avropa Konvensiyası və məhkəmə sistemində çıxış	90
3.5. Konvensiyanın Aİ hüququndan kənar tətbiqi	91
3.5.1. “Şəxsi” sfera: şəxsi və ailə həyatı, övladlığa götürmə, ev və nikah	91
3.5.2. Siyasi iştirak: ifadə azadlığı, toplaşmaq və birləşmək azadlığı və azad seçki hüququ.....	94
3.5.3. Hüququn tətbiqi.....	94
3.5.4. Cinayət hüququ üzrə məsələlər.....	96
Əsas məqamlar	97
Digər oxu materialları	99
4. Müdafiə olunan əsaslar	101
4.1. Giriş	101
4.2. Cins.....	102
4.3. Cinsi oriyentasiya	110
4.4. Əlillik	113
4.5. Yaş.....	116
4.6. İrqi, etnik mənsubiyyət, rəng və milli azlığa mənsubiyyət	117
4.7. Vətəndaşlıq və ya milli mənsubiyyət	121
4.8. Din və etiqad	125
4.9. Dil.....	128
4.10. Sosial mənsubiyyət, doğum və mülkiyyət.....	130
4.11. Siyasi və digər fikir	132
4.12. ‘Digər status’.....	133
Əsas məqamlar	134
Digər oxu materialları.....	135
5. AYRI-SEÇKİLİK ƏLEYHİNƏ QANUNVERİCİLİKDƏ SÜBUTA ƏSASLANAN MƏSƏLƏLƏR	139
5.1. Giriş.....	139
5.2. Sübut etmə yükünün paylaşılması.....	140

5.2.1. Sübuta ehtiyacı olmayan faktorlar.....	143
5.3. Statistikanın və digər məlumatların solu	145
Əsas məqamlar	150
Digər oxu materialları	151
İŞLƏRİN SİYAHISI	153
Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin işləri.....	153
Avropa Ədalət Məhkəməsinin işləri.....	154
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin işləri.....	156
Sosial Hüquqlar üzrə Avropa Komitəsinin icraatında olan işlər.....	159
İnsan Hüquqları Komitəsinin icraatında olan işlər.....	160
Yerli məhkəmələrin icraatında olan işlər.....	160
QANUN MƏTNLƏRİ	163
Beynəlxalq sənədlər.....	163
Aİ sənədləri	164
ƏLAVƏ MATERİALLAR	165
ONLAYN MƏNBƏLƏR	167
Sitatlar üzrə qeydlər	169

Abreviaturalar

AİHK	İnsan Hüquqları və Fundamental Azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyası
AİHM	Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi
AƏM	Avropa Ədalət Məhkəməsi (hazırda Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi)
Aİ	Avropa İttifaqı
AŞ	Avropa Şurası
BM	Birləşmiş Millətlər
CEDAW	Qadınlara qarşı hər növ ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması haqqında Konvensiya
CETS	Avropa Şurası Sənədlər Toplusu
CRC	Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya
ECRI	İrqiçilik və dözümsüzlük əleyhinə Avropa Komissiyası
ETS	Avropa Sənədlər Toplusu
FRA	Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi
HRC	İnsan Hüquqları Komissiyası
ICCPR	Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Konvensiya
ICERD	İrqi Ayrı-seçkiliyin bütün növlərinin aradan qaldırılması haqqında Beynəlxalq Konvensiya

- ICESCR** İqtisadi, Sosial, Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Konvensiya
- ICJ** Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi
- TCN** Üçüncü ölkə vətəndaşı
- UNCRPD** Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında BMT Konvensiyası

1

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququnun təq- dimatı: məzmun, qiymətlən- dirmə və əsas məsələlər

Bu giriş fəslı Avropada ayrı-seçkilik əleyhinə hüququn mənəbəyini, eyni zamanda, həm maddi hüquqa, həm də müdafiə prosedurlarına edilən hazırkı və gələcək dəyişiklikləri izah edəcəkdir.

Qeyd edilməlidir ki, həm hakimlər, həm də prokurorlardan, prosesdə iştirak edən tərəflərin müraciətindən asılı olmayaraq, İnsan Hüquqları və Fundamental Azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyası və ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa İttifaqı direktivləri ilə təmin olunan müdafiə vasitələrini tətbiq etmək tələb olunur. Yerli məhkəmələr və ədliyyə sahəsində inzibati fəaliyyəti həyata keçirən qurumlar sadəcə tərəflərin təqdim etdikləri hüquqi arqumentlərlə məhdudlaşmamalı, həmçinin işdə iştirak edən tərəflərin təqdim etdikləri faktiki hallara əsaslanaraq müvafiq qanunu müəyyən etməlidirlər; bu, əsasən o deməkdir ki, iş üzrə tərəflər, təqdim etdikləri dəlil və sübutlar vasitəsilə ayrı-seçkilik əleyhinə iddianı necə təqdim etməyi səmərəli şəkildə seçirlər. Bu, hər bir müvafiq sistemdə tənzimləyici hüquq prinsiplərinin nəticəsidir, məsələn, Aİ hüququnun Aİ-ni təşkil edən 27 Üzv Dövlətə birbaşa təsiri və AİHK-a birbaşa təsiri ondan xəbər verir ki, bütün Aİ və Avropa Şurası (AŞ) ölkələrində buna əməl olunmalıdır. Lakin, bu tələblə bağlı əhəmiyyətli bir məhdudiyət nəzərdə tutulur ki, bu da tətbiq olunan hər hansı müddət məhdudiyəti ilə bağlıdır. Ayrı-seçkilik əleyhinə müdafiə vasitələrinin tətbiq olunmasını nəzərdən keçirməzdən öncə, bu vasitələri tətbiq edənlər, nəzərdə tutulan yurisdiksiya ilə bağlı hər hansı müvafiq müddət məhdudiyəti ilə tanış olmalı və məhkəmənin həmin məsələyə baxa bilib bilməyəcəyini müəyyən etməlidirlər.

Bunun təcrübi nəticəsi ondan ibarətdir ki, təcrübədə çalışanlar, müvafiq hallarda konkret ayrı-seçkilik əleyhinə sənədə istinad edə və yerli məhkəmələr və digər hakimiyyət orqanları qarşısında müəyyən presedentlərə istinad edə bilsinlər.

Bu, təcrübədə çalışan şəxslərin hazırda qeyri-ayrı-seçkilik sahəsində mövcud olan sistemləri, onları tətbiq etməyi, onları müvafiq şəraitdə necə tətbiq edəcəklərini anlamağı imperativ edir.

1.1. Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququnun məzmunu

“Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ” ifadəsi Avropada ayrı-seçkilik əleyhinə vahid qaydalar sistemi olduğunu iddia edir; əslində bu, fərqli kontekstlərin birliyindən yaradılıb. Bu Məlumat kitabı əsasən AİHK və Aİ hüququna söykənir. Bu iki sistem, nə vaxt və nə üçün yaradılmasına nəzərən fərqli mənşələrə sahibdir.

1.1.1. Avropa Şurası və Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası

AŞ ikinci dünya müharibəsindən sonra, digər məsələlərlə yanaşı hüququn aliliyi, demokratiya, insan hüquqları və sosial inkişafı yaxşılaşdırmaq məqsədilə (Avropa Şurası Nizamnaməsinin Preambulası və 1-ci Maddəsi) bir araya gələn dövlətlərdən ibarət olan dövlətlərarası təşkilatdır (DT). AŞ Üzv Dövlətləri bu məqsədə nail olmaq üçün Birləşmiş Millətlərin Universal İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə söykənən ilk müasir insan hüquqları sənədi olan AİHK-i qəbul etdi. AİHK üzv dövlətlərin üzərinə, yurisdiksiyaları daxilində olan hər kəsin (sadəcə vətəndaşlarının deyil) sadalanan hüquqlarını qorumaq barədə məcburi hüquqi öhdəlik qoyur. AİHK-i icrası məsələsinə, Üzv Dövlətlərə qarşı qaldırılan işlərə baxan Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) (başlanğıcda Məhkəməyə Komissiya yardım edirdi) nəzarət edir. Avropa Şurasının hazırda 47 üzvü var və yeni üzv olmaq istəyən hər Dövlət həm də AİHK-a qoşulmalıdır.

Başlanğıcı qoyulduğu 1950-ci ildən bəri, AİHK-a “Protokollar” vasitəsilə

dəyişikliklər və əlavələr edilib. AİHK-a ən əhəmiyyətli prosedur dəyişiklik 11-ci Protokolla (1994) edilib, AİHM daimi və tam müddətli quruma çevrilib və Komissiya ləğv edilib. Bu Protokolun məqsədi, Berlin Divarının yıxılması və Sovet İttifaqının dağılmasından sonra Avropa Şurasına qoşulan Şərqi Avropa Dövlətlərindən daxil olan işlərin sayının artmasına qarşı AİHK mexanizminə kömək etmək idi.

Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması AİHK-ın 14-cü Maddəsində nəzərdə tutulur¹ və həmin maddə Konvensiyada nəzərdə tutulan digər hüquqlardan bərabər qaydada istifadə olunmasını təmin edir. Hələ ki Avropa İttifaqının bütün üzvləri tərəfindən ratifikasiya olunmamış², AİHK-nın 12 sayılı Protokolu (2000) hər hansı hüquqdan (yerli qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüquqlar da daxil olmaqla) istifadə ilə bağlı bərabər yanaşma təmin edilməsini nəzərdə tutan ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasının dairəsini bir az da genişləndirir. Protokolu şərh edən Hesabatə əsasən, bu Protokol, insan hüquqlarının qorunmasının təməl elementi hesab olunan ayrı-seçkilikdən müdafiəni gücləndirmək məqsədilə yaradılıb. Protokol, xüsusilə cinsi və irqi bərabərliyin necə təmin olunması ilə bağlı müzakirələr nəticəsində yaranıb.

Bu Protokolun əsas mövzusu olmasa da qeyd olunmalıdır ki, qeyri-ayrı seçkilik prinsipi AŞ-nın bir sıra sənədlərində əsas təməl prinsipdir. Xüsusilə Avropa Sosial Xartiyasının 1996-cı il tarixli versiyası, işəgötürmə və vəzifəyə təyin etmə zamanı bərabər imkanlar və bərabər münasibəti, cinsi ayrı-seçkilikdən müdafiəni nəzərdə tutur³. Ayrı-seçkiliyə qarşı əlavə müdafiə vasitələrinə Milli Azlıqların Qorunması haqqında Konvensiya⁴, İnsan Alverinə qarşı Fəaliyyət haqqında AŞ Konvensiyası⁵ və Rəsmi Sənədlərə Çıxış haqqında AŞ Konvensiyasında rast gəlmək mümkündür. Kiber-cinayətlərə qarşı Avropa Konvensiyasına Əlavə Protokolda da ayrı-seçkiliyə qarşı müdafiə nəzərdə tutulur. Ayrı-seçkilik əleyhinə məsələ AŞ-nın qanunvericilik sənədlərinin hazırlanmasında açıq-aşkar təsirə malikdir və hal-hazırda müdafiə olunmalı olan azadlıq kimi nəzərdə tutulur.

1. AİHK-nın 14-cü Maddəsinin tətbiqi ilə bağlı Power Point təqdimat şəklində olan təlim materialı ilə Hüquq Mütəxəssisləri üçün Avropa Şurası İnsan Hüquqları üzrə Tədris proqramının internet sahifəsində tanış ola bilərsiniz: www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=1.

2. 12 sayılı Protokolu imzalayan Aİ Dövlətlərinin mövcud siyahısını görmək üçün bax: www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=7&DF=16/07/2010&CL=ENG.

3. Bax, Avropa Sosial Xartiyasının 20-ci Maddəsi və E və qismən V Maddəsi.

4. Bax, Avropa Sosial Xartiyasının 20-ci Maddəsi və E və qismən V Maddəsi.

5. Bax, Avropa Sosial Xartiyasının 20-ci Maddəsi və E və qismən V Maddəsi.

1.1.2. Avropa İttifaqı və ayrı-seçkilik əleyhinə direktivlər

Avropa İttifaqı (Aİ) başlanğıcda hökumətlərarası təşkilat olub. Lakin hazırda ayrıca hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərir. Hazırda Aİ-nin 27 üzvü var. O, enerji təhlükəsizliyi və azad ticarətlə məşğul olan, 1950-ci ildə yaradılmış üç ayrı dövlətlərarası təşkilatın (birlikdə “Avropa İcmaları” kimi tanınır) birliyindən yaradılıb. Avropa İcmalarının başlıca məqsədi malların, sərmayənin, şəxslərin və xidmətlərin azad hərəkəti vasitəsilə iqtisadi inkişafa təkan vermək idi. Avropa İqtisadi İcmasını Yaradan ilkin Müqavilədə (1957) Üzv Dövlətlər arasında bərabər şərtlər bərqərar etmək üçün, işəgötürmə prosesində cinsi ayrı-seçkiliyi qadağan edən norma nəzərdə tutulurdu. Bu norma, Üzv Dövlətlərin qadına daha az məvəcib və ya daha az ayrı-seçkilik yaradan iş şəraiti təqdim edərək bir-birləri üzərində rəqabət üstünlüyü qazanmalarına mane olacaqdı. Baxmayaraq ki, bu hüquq norması əsasən təqaüd, hamiləlik və qanuni sosial təhlükəsizlik rejimi nəzərdə tuturdu, 2000-ci ilədək Aİ-da ayrı-seçkiliyin qarşısının alınmasına dair hüquq sadəcə işəgötürmə və sosial təhlükəsizlik məsələlərinə tətbiq edilirdi və yalnız cinsi məsələləri əhatə edirdi.

1990-cı illərdə ictimai maraq qrupları tərəfindən əhəmiyyətli lobbicilik həyata keçirilərək, Aİ-da ayrı-seçkiliyin əhatə dairəsinin genişləndirilərək, irq, etnik qrup, həmçinin cinsi oriyentasiya, dini inanc, yaş və əlillik kimi sahələri də əhatə etməsi tələbi irəli sürüldü. Bir sıra Aİ Üzv Dövlətlərində baş qaldıran ekstremist milliyətçilik qorxusu, İcmaya bu sahədə qanunlar qəbul etmək səlahiyyəti verərək, Avropa İcması Müqaviləsinə dəyişikliklər edə bilmələri üçün liderlərə əhəmiyyətli siyasi iradə verdi.

2000-ci ildə iki direktiv qəbul olundu: işəgötürmə sahəsində seksual oriyentasiya, dini inanc, yaş və əlilliyə əsaslanan ayrı-seçkiliyi qadağan edən İşəgötürmə Sahəsində Bərabərlik haqqında Direktiv; İşəgötürmə sahəsində irq və etnik əsasla ayrı-seçkilik, lakin eyni zamanda rifah və sosial təhlükəsizlik və həmçinin mallara və xidmətlərə çatımlılıqla bağlı ayrı-seçkiliyi qadağan edən İrqi Bərabərlik haqqında Direktiv. Bu, ayrı-seçkilik əleyhinə Aİ hüququnun əhatə dairəsinin əhəmiyyətli şəkildə genişlənməsi olub, şəxslərə iş bazarında tam potensiallarından istifadə etməyə imkan vermək üçün onların həm də səhiyyə, təhsil və mənzilə bərabər çatımlılığının təmin olunmasının vacibliyini qəbul etdi. 2004-cü ildə Genderlə bağlı Mallar və Xidmətlər Direktivi cinsi ayrı-seçkiliyin dairəsinə mal və xidmət sahələri üzrə genişləndirdi. Lakin cinsi müdafiə, İrqi

Bərabərlik haqqında Direktivdə nəzərdə tutulan müdafiə vasitələrinin dairəsinə uyğun gəlmir, çünki Gender Sosial Təhlükəsizliyi üzrə Direktiv, səhiyyə xidməti və təhsilə çatımlılıq və sosial müdafiə kimi daha geniş rifah sistemi ilə deyil, sadəcə sosial təhlükəsizliklə bağlı bərabər rəftarı təmin edir.

Baxmayaraq ki, seksual oriyentasiya, dini inanc, əlillik və yaş məsələləri sadəcə işəgötürmə kontekstində müdafiə olunur, bu halların mallara və xidmətlərə çatımlılıqla bağlı (bu, "Horizontal Direktiv" kimi tanınır) da müdafiə olunması üzrə təkliflər hal-hazırda Aİ institutlarında müzakirə olunur.

1.2. Avropa müdafiə mexanizmində hazırkı və gələcək inkişaf perspektivləri

1.2.1. Aİ Fundamental Hüquqlar Xartiyası

Avropa İcmalarının ilkin müqavilələrində insan hüquqlarına və onların müdafiəsinə hər hansı istinad edilmirdi. Avropada azad ticarətin yaradılmasının insan hüquqlarına təsir edəcəyi düşünülmürdü. Lakin, Avropa Ədalət Məhkəməsinə (AƏM) İcma hüququnun səbəb olduğu insan hüquqlarının pozuntusunu iddia edən işlər daxil olduqca AƏM, İcma Hüququnun "ümumi prinsipləri" adı ilə tanınan, hakimlər tərəfindən yaradılan sistem yaratdı⁶. AƏM-nə görə, bu ümumi prinsiplər yerli konstitusiyalarda və insan hüquqları üzrə müqavilələrdə, xüsusilə AİHK-da nəzərdə tutulmuş insan hüquqlarının müdafiəsinin mahiyyətini əks etdirəcəkdi. AƏM, İcma Hüququnun həmin prinsiplərlə uzlaşmasını təmin edəcəyini bildirdi.

Siyasi kurslarının insan hüquqlarına təsir edə biləcəyini qəbul edərək və vətəndaşların özlərini Aİ-na daha "yaxın" hiss etmələrini təmin etmək məqsədilə Aİ və ona Üzv Dövlətlər 2000-ci il tarixdə Fundamental Hüquqlar haqqında Aİ Xartiyasını elan etdilər. Xartiya, Üzv Dövlətlərin konstitusiyalarında, AİHK-da, BM-in Uşaq Hüquqları Konvensiyası kimi uni-

6. Lissabon Sazişinə edilən dəyişikliklərdən sonra Avropa Ədalət Məhkəməsinə "Ümumi Məhkəmə" kimi istinad edilir. Lakin bu Məlumat kitabında hələ də AƏM kimi qeyd edilir, çünki təcrübədə istifadə olunan ədəbiyyatın çoxu dəyişikliklərin qüvvəyə minməsindən əvvəl nəşr olunub və bunun üçün də hər hansı çəşqinliq yaratmamaq məqsədilə bu şəkildə istinad ediləcək.

versal sənədlərdə nəzərdə tutulan hüquqlardan qaynaqlanan insan hüquqlarını özündə əks etdirir. Baxmayaraq ki, Avropa Komissiyası (yeni Aİ hüququnu təklif etməyə məsul olan əsas qurum) təkliflərin Xartiya ilə uzlaşacağını bildirmişdi, 2000-ci ildə qəbul olunan Xartiya sadəcə “bəyannamə” xarakteri daşıyır.

2009-cu ildə qüvvəyə minən Lissabon Sazişi Fundamental Hüquqlar haqqında Xartiyanın statusunu dəyişərək onu hüquqi öhdəlik yaradan sənədə çevirdi. Nəticədə, Aİ qurumları bu sənədə təbə olmaq öhdəliyi daşıyırlar. Aİ-na Üzv Dövlətlər isə sadəcə Aİ hüququnu tətbiq edərkən Xartiyanın tələblərinə təbə olmaq öhdəliyi daşıyırlar. Xartiyaya, Çex Respublikası, Polşa və Birləşmiş Krallıqla bağlı bu məhdudiyyəti yenidən müəyyənləşdirən protokol qəbul edildi. Xartiyanın 21-ci maddəsi müxtəlif hallara söykənən ayrı-seçkiliyi qadağan edir ki, həmin maddəyə bu Məlumat kitabın növbəti bölmələrində yenidən toxunulacaq. Bu o deməkdir ki, şəxslər Xartiyaya riayət edilməyi qənaətinə gəldikləri zaman, Aİ qanunvericiliyindən və ya Aİ hüququna cavab verən yerli qanunvericilikdən şikayət edə bilərlər.

1.2.2. İnsan hüquqları üzrə BM-in müqavilələri

İnsan hüquqlarının müdafiəsi təbii ki, Avropa ilə məhdudlaşmır. Eyni zamanda Amerika, Afrika və Orta Şərqlə yanaşı, Birləşmiş Millətlər tərəfindən (BM) yaradılan mühüm beynəlxalq insan haqları hüququ mövcuddur. Bütün Aİ Üzv Dövlətləri, özündə ayrı-seçkiliyi qadağan edən normaları da ehtiva edən BM-ə məxsus aşağıdakı sazişlərə qoşulub: Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (ICCPR)⁷, İqtisadi Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (ICESCR)⁸, İrqi Ayrı-seçkiliyin bütün növlərinə qarşı Konvensiya (ICERD)⁹, Qadınlara qarşı Ayrı-seçkiliyin Aradan Qaldırılması haqqında Konvensiya (CEDAW)¹⁰, İşgəncələr Əleyhinə Konvensiya¹¹ və Uşaq Hüquqları Konvensiyası (CRC)¹². BM səviyyəsində ən

7. 999 UNTS 171.

8. 993 UNTS 3.

9. 660 UNTS 195.

10. 1249 UNTS 13.

11. 1465 UNTS 85.

12. 1577 UNTS 3. Bundan başqa, bir sıra Üzv Dövlətlər, Əllil Şəxslərin Hüquqları haqqında Konvensiyaya (BM Doc. A/61/611, 13 dekabr 2006) və Zorla İtkin düşmüş Şəxslərin Qorunması haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya (BM Doc. A/61/488, 20 dekabr 2006) qoşulublar; Lakin bu Dövlətlərdən heç biri hələ də Bütün Miqrant İşçilərin və onların Ailə Üzvlərinin Hüquqlarının Qorunması haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya (BM Doc. A/RES/45/158, 1 iyul 2003) qoşulmayıblar.

son dövrlərə təsadüf edən insan hüquqları sənədi 2006-cı il tarixli Əil Şəxslərin Hüquqları haqqında Konvensiyadır (UNCRPD)¹³. Adətən, insan hüquqları üzrə sənədlər sadəcə Dövlətlərin qatılmasına açıq olub. Lakin, Dövlətlər daha çox Hökumətlərarası Təşkilatlar (İGO) vasitəsilə əməkdaşlıq etdiklərindən və onlara əhəmiyyətli səlahiyyət və məsuliyyət tanıdıqlarından, İGO-ların da Üzv Dövlətlərin insan hüquqları öhdəliklərinə təsir etməklə bağlı töhfə verməsini təmin etmək zəruridir. Regional inteqrasiya təşkilatlarının da üzvlüyünə açıq olan BM səviyyəsində qəbul olunan ilk insan hüquqları sənədi UNCRPD-dır. Aİ həmin sənədi 2010-cu ilin dekabr ayında ratifikasiya edib.

UNCRPD əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarından istifadə zamanı bərabərliyin təmin edilməsi məqsədilə bu şəxslər üçün geniş hüquqları özündə ehtiva edir və pozitiv tədbirlər görməsi üçün dövlətin üzərinə müxtəlif öhdəliklər qoyur.

Xartiya kimi bu da Aİ qurumları üçün öhdəlik yaradır və Üzv Dövlətlər Aİ hüququnu tətbiq edərkən onlar üçün də hüquqi öhdəlik yaradacaq. Bundan əlavə, Üzv Dövlətlər individual qaydada hazırda öz adlarından UNCRPD-yə qoşulmaq prosesində olduqlarından, bu, onlar üçün də birbaşa öhdəliklər yaradır. Artıq Aİ və AİHM hüququ əlillik əsasında ayrı-seçkiliklə bağlı şərh olunarkən UNCRPD-yə istinad edir.

1.2.3. Avropa İttifaqının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına qoşulması

Hazırda Aİ hüququ və AİHK-sı bir-birilə sıx bağlıdır. Aİ-na Üzv Dövlətlərin hər biri AİHK-na qoşulub. Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, AƏM Aİ hüququ altında insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı məsələlərə baxarkən AİHK-na örnək kimi istinad edir. Fundamental Hüquqlar haqqında Xartiya da özündə AİHK-da əks olunmuş hüquqları ehtiva edir (lakin onlarla məhdudlaşmır). Müvafiq olaraq, Aİ-in AİHK-nı imzalamamasına baxmayaraq, İttifaq Konvensiya ilə əhəmiyyətli şəkildə uzlaşır. Lakin əgər şəxslər Aİ-dan və onun insan hüquqlarını təmin etməməyindən şikayət etmək istəsələr, onların Aİ-na qarşı AİHM-nə şikayətlə müraciət etmək haqları yoxdur. Əvəzində onlar: yerli məhkəmələrə müraciət edə bilərlər və yerli

13. BMT Doc. A/61/611, 13 dekabr 2006.

məhkəmələr də ilkin istinad prosesinə əsasən işi AƏM-nə yönəldə bilərlər; və ya Üzv Dövlətdən AİHM-nə şikayət edərək bilavasitə Aİ-dan şikayət etmiş ola bilərlər.

Lissabon Sazişində Aİ-na öz tərəfindən müstəqil şəkildə AİHK-na qoşulmaq imkanı verən norma nəzərdə tutulur və AİHK-ın 14-cü Protokolu Konvensiyaya dəyişiklik edərək İttifaqa bu imkanı həyata keçirmək üçün icazə verir. Aİ-nin Konvensiyaya qoşulma prosesi ilə bağlı müzakirələrin hələ bir neçə il davam edəcəyi nəzərə alınarsa, bu qoşulmanın təcrübədə necə təsirə malik olacağı və xüsusilə AƏM ilə AİHM arasında gələcək münasibətlərin hansı istiqamətdə mövcud olacağı hələlik aydın deyil. Lakin, bunu demək mümkündür ki, vətəndaşların, AİHK-nın pozuntusu baş verdiyi təqdirdə AİHM qarşısında Aİ-na qarşı müraciət etmək imkanları olacaq.

Əsas məsələlər

- Avropada ayrı-seçkilikdən müdafiə həm Aİ hüququnda, həm də AİHK-da nəzərdə tutulur. Əsasən bu iki sistem arasında uyğunluq və qarşılıqlı bir-birini gücləndirən xüsusiyyətlər olmasına baxmayaraq, bu sistemləri təcrübədə tətbiq edənlər bir sıra fərqli cəhətlərin mövcudluğunu da bilməlidirlər.
- AİHK öz yurisdiksiyasında olan 47 Dövlət daxilindəki bütün şəxsləri müdafiə etdiyi halda, Aİ-nin ayrı-seçkilik əleyhinə direktivləri sadəcə 27 Üzv Dövlətin vətəndaşlarına müdafiə tədbirləri təklif edir.
- AİHK-nın 14-cü maddəsinə əsasən, ayrı-seçkiliyin Konvensiyada nəzərdə tutulan digər hüquqlardan istifadə ilə əlaqədar baş verməsi qadağan olunur. 12-ci Protokolda ayrı-seçkiliyin qadağan olunması ayrıca norma kimi nəzərdə tutulur.
- Aİ ayrı-seçkilik əleyhinə hüququnda ayrı-seçkiliyin qadağan olunması ayrıca norma kimi nəzərdə tutulur, lakin xüsusi kontekstlə, məsələn işəgötürmə ilə, məhdudlaşır.
- Aİ qurumları ayrı-seçkiliklə bağlı norma da daxil olmaqla, Fundamental Hüquqlar haqqında Xartiyaya əməl etmək öhdəliyi daşıyırlar. Aİ-na Üzv Dövlətlər həmçinin Aİ hüququnu icra edərkən Xartiyaya əməl etməlidirlər.

- Avropa İttifaqı həm UNCRPD, həm də AİHK-na qoşulacaq. Bu hal Aİ-ni xarici müşahidə qurumlarına tabe edəcək və nəticədə şəxslər birbaşa AİHM qarşısında AİHK-nın Aİ tərəfindən pozulması ilə bağlı şikayət etmək imkanı qazanacaqlar.

Digər oxu materialları

Bamforth, Malik and O'Conneide, *Discrimination Law: Theory and Context* (London, Sweet and Maxwell, 2008), Chapter 1 'Key Issues and Questions in Discrimination Law', Chapter 2 'Sources and Scope of Domestic Discrimination Law'.

Barnard, 'EC Employment Law', (3rd ed., Oxford, Oxford University Press, 2006), Chapter 1 'The Evolution of "EC" Social Policy'.

Besson, 'The European Union and Human Rights: Towards a Post-National Human Rights Institution?', 6 *Human Rights Law Journal* (2006) 323.

Butler, 'A Comparative Analysis of Individual Petition in Regional and

Global Human Rights Protection Mechanisms', 23 *University of Queensland Law Journal* (2004) 22.

Chalmers (et al), *European Union Law: Text and Materials*, (2nd ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2010), Chapter 1 'European Integration and the Treaty on European Union', Chapter 2 'EU institutions' and Chapter 6, 'Fundamental Rights'.

Costello, 'The Bosphorus ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe', 6 *Human Rights Law Review* (2006) 87.

Craig and de Burca, *EU Law: Text, Cases and Materials* (4th ed. Oxford, Oxford University Press, 2008), Chapter 1 'The Development of European Integration', Chapter 11 'Human Rights in the EU'.

Eicke, 'The European Charter of Fundamental Rights – Unique Opportunity or Unwelcome Distraction', 3 *European Human Rights Law Review*

(2000) 280.

Ellis, 'EU Anti-Discrimination Law' (Oxford, Oxford University Press, 2005), Chapter 1 'Introduction'.

Equinet, 'Dynamic Interpretation: European Anti-Discrimination Law in Practice', Volumes I-IV, available at: www.equineteurope.org/equinetpublications.html.

Fitzpatrick (et al), 'The 1996 Intergovernmental Conference and the Prospects of a Non-Discrimination Treaty Article', 25.4 *Industrial Law Journal* (1996) 320.

Guliyev, 'Interdiction générale de la discrimination : droit fondamental ou droit de "second rang" ? CourEDH, Gde Ch., Sejdić et Finci c. Bosnie-Herzégovine, 22 décembre 2009', 10 *L'Europe des libertés : revue d'actualité juridique*, (2010) 31.

Heringa and Verhey, 'The EU Charter: Text and Structure', 8 *Maastricht Journal of European and Comparative Law* (2001) 11.

Llorente, 'A Charter of Dubious Utility', 1.3 *International Journal of Constitutional Law* (2003) 405.

Martin, 'Strasbourg, Luxembourg et la discrimination : influences croisées ou jurisprudences sous influence ?', 18 *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, (2007) 69.

Quesada Segura, 'La no discriminación, la igualdad de trato y de oportunidades, en el ordenamiento europeo. Del Convenio Europeo de Derechos Humanos del Consejo de Europa, a los Tratados y a la Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea', *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, (2008) extraordinary number.

Royer, *The Council of Europe/Le Conseil de l'Europe* (Strasbourg, Council of Europe, 2010/2009).

Sadurksi, 'Partnering with Strasbourg: Constitutionalisation of the European Court of Human Rights, the Accession of Central and East European

States to the Council of Europe, and the Idea of Pilot Judgments', 9 Human Rights Law Review (2009) 397.

Syrpis, 'The Treaty of Lisbon: Much Ado ... But About What?', 37.3 Industrial Law Journal (2008) 219.

Tulkens, 'L'évolution du principe de non-discrimination à la lumière de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme', in Carlier (ed.), L'étranger face au droit (Bruxelles, Bruylant, 2010).

2

Ayrı-seçkiliyin kateqoriyaları və ondan müdafiə vasitələri

2.1. Giriş

Ayrı-seçkilik əleyhinə hüququn məqsədi bütün şəxslərə cəmiyyətdə mövcud olan imkanlara bərabər çatımlılıq üçün bərabər və ədalətli imkanları təmin etməkdir. Biz, gündəlik həyatımızda kimlərlə münasibət qurmaq, haradan bazarlıq etmək və harada işləməklə bağlı seçimlər edirik. Subyektiv tərcihlərimizi ifadə etmək adi və normal haldır və bununla yanaşı, bəzən bizə səlahiyyət verən və ya başqalarının həyatı üzərində əhəmiyyətli təsirə malik ola biləcək qərarlar qəbul etmək imkanı verən vəzifələr yerinə yetiririk. Biz, ictimai qüvvələrin necə istifadə olunması və ya özəl mal və xidmətlərin necə təqdim olunmasına qərar verən mülki xidmətçi, mağaza sahibi, işəgötürən, mülk sahibi və ya həkim ola bilərik. Bu qeyri-şəxsi sahələrdə, ayrı-seçkiliyi qadağan edən hüquq, etdiyimiz seçimlərə iki yolla müdaxilə edir:

Birinci, oxşar vəziyyətdə olan şəxslərin bərabər münasibət görmələrinin zəruriliyini və sadəcə sahib olduqları müəyyən bir “qorunan” xüsusiyyət səbəbi ilə onlara daha az əlverişli bir formada davranılmamasını şərtləndirir. Bu hal, birbaşa ayrı-seçkilik adlandırılır. Birbaşa ayrı-seçkilik, AİHK çərçivəsində, ümumi obyektiv əsaslandırma üzrə müdafiə subyektivi hesab olunur.

İkinci, ayrı-seçkilik əleyhinə hüquq, fərqli vəziyyətdə olan şəxslərin, müəyyən fürsətlərdən başqaları ilə eyni dərəcədə istifadə edə bilmələrinə

imkan verəcək həddə fərqli münasibət görmələrini şərtləndirir. Beləliklə, müvafiq təcrübələri həyata keçirərkən və ya müvafiq qaydalar yaradarkən, həmin “qorunan əsaslar” nəzərə alınmalıdır. Bu, “bilavasitə” ayrı-seçkilik hesab olunur. “Bilavasitə” ayrı-seçkilinin bütün növləri, iddianın AİHK-na və ya Aİ hüququna istinadından asılı olmayaraq, obyektiv əsaslandırılmaya söykənən müdafiənin subyektidir.

Ayrı-seçkilik əleyhinə hüquq, eyni vəziyyətdə olan şəxslərlə və ya qruplarla fərqli davranılmasını və fərqli durumda olan şəxslərlə və ya qruplarla eyni cür davranılmasını qadağan edir.

Bu bölüm, bilavasitə və dolayı ayrı-seçkilinin mənası, onların, qısnama və ya ayrı-seçkilinin təlimatı kimi bir sıra səciyyəvi ifadəsi və onların təcrübədəki presedentlərdə necə baş verdiyini müzakirə edir. Daha sonra ayrı-seçkilikdən müdafiənin necə həyata keçirildiyi araşdırılır.

2.2. Birbaşa ayrı-seçkilik

Birbaşa ayrı-seçkilik həm AİHK-da, həm də Aİ hüququnda eyni şəkildə müəyyənləşdirilir. İrqi Bərabərlik haqqında Direktivin 2-ci Maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, bilavasitə ayrı-seçkilik, “bir şəxsin digər şəxsə münasibətdə irq və ya etnik mənsubiyyətə əsaslanan daha az əlverişli münasibətə məruz qaldığı və ya qalacağı təqdirdə” baş vermiş olur¹⁵. AİHM-nin istifadə etdiyi formula görə, birbaşa ayrı-seçkilikdən söz edilməsi üçün “oxşar vəziyyətdə olan şəxslərin gördükləri münasibətdə müəyyən edilə bilən bir fərqlilik olmalıdır”¹⁶.

Aşağıdakı hallarda birbaşa ayrı-seçkilik baş vermiş sayılır:

- şəxsə qarşı əlverişsiz davranılıqda
- oxşar vəziyyətdə olan şəxslərlə necə davranılması və ya davranıla biləcəyi müqayisə edilərək
- və bunun səbəbi onların sahib olduqları xüsusiyyətdir ki, bu da “müdafiə olunan əsas” hesab olunur.

15. Oxşar olaraq: Bərabər işəgötürmə üzrə Direktiv, Maddə 2(2)(a); Gender Bərabərliyi üzrə Direktiv (Dəyişikliklərlə), Maddə 2(1)(a); Genderlə bağlı Əmlak və Xidmətlər haqqında Direktiv, Maddə 2(a).

16. AİHM, Carson və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı [GC] (No. 42184/05), 16 mart 2010; 61-ci paragraf. Oxşar olaraq, AİHM, D.H. və Başqaları Çex Respublikasına qarşı [GC] (No. 57325/00), 13 noyabr 2007, 175-ci paragraf; AİHM, Burden Birləşmiş Krallığa qarşı [GC] (No. 13378/05), 29 aprel 2008, 60-cı paragraf

2.2.1. Əlverişsiz rəftar

Birbaşa ayrı-seçkiliyin əsasında bir şəxsin fərqli rəftara məruz qalması dayanır. Odur ki, birbaşa ayrı-seçkiliyin ilkin xüsusiyyəti əlverişsiz rəftarı təsdiq edən sübutdur. Dolayı ayrı-seçkiliyin müəyyən edilməsi üçün statistik məlumatlara ehtiyac olduğundan, müqayisədə bilavasitə ayrı-seçkiliyin sübutu daha asandır (aşağıda qeyd olunub). Bu Məlumat kitabında istinad olunan işlərdən nümunələr aşağıdakılardır: restorana və ya mağazaya daxil olmağa icazə verməmək; daha aşağı təqaüd və ya daha az ödəniş edilmək; şifahi təhqirə və ya ləyaqəti alçaldan hərəkətə məruz qalmaq; nəzarət-buraxılış məntəqəsinə daxil olmağa icazə verməmək; daha yuxarı və ya daha aşağı pensiya yaşı müəyyən etmək; müvafiq peşədən məhrum etmək; vərəsəlik hüququna iddia etməkdən məhrum edilmək; ibtidai təhsil sistemindən məhrum edilmək; deportasiya edilmək; dini simvolları istifadə etməyə icazə verilməmək; sosial təhlükəsizliklə bağlı ödəmələrdən məhrum etmək və ya bu ödəmələri ləğv etmək.

2.2.2. Əmsal şəxs (müqayisə olunan şəxs)

Əlverişsiz davranma, oxşar vəziyyətdə olan bir şəxslə müqayisədə digərinə qarşı əlverişsiz ayrı-seçkiliyin baş verməsidir. “Aşağı” ödənişlə bağlı şikayət o zaman ayrı-seçkilik hesab olunur ki, eyni işəgötürən tərəfindən bir şəxsə, onunla oxşar vəziyyətdə olan digər şəxsə nisbətə daha aşağı maaş ödənilir. Odur ki, “əmsal şəxs”ə ehtiyac var: əmsal şəxs, maddi baxımdan digər şəxslə eyni vəziyyətdə olan şəxsdir ki, onların aralarındakı əsas fərq “maddi əsasdan” ibarətdir. Bu Məlumat kitabında müzakirə olunacaq işlər, çox vaxt “əmsal şəxs”i sübut etməyin ziddiyyətli olmadığını və bəzən nə mübahisə olunan iş üzrə tərəflərin, nə də məhkəmənin “əmsal şəxs”i açıq şəkildə müzakirə etməyəcəyini əks etdirir. Aşağıda, əmsal şəxsin təsdiqinin qərar verən orqan tərəfindən açıq şəkildə gündəmə gətirilədiyi işlərin bəzi nümunələri əks olunub.

Nümunə: *Moustaquimun* işində, Mərakeş vətəndaşı olan bir şəxs bir necə cinayəti törətməkdə təqsirli bilinərək deportasiya olunacaqdı.¹⁷ Mərakeş vətəndaşı isə iddia etdi ki, onun deportasiya olunması ilə

17. AIHM *Moustaquim* Belçikaya qarşı (No. 12313/86), 18 fevral 1991.

bağlı qərar ayrı-seçkilik xarakteri daşıyır. O, vətəndaşlığa əsaslanan ayrı-seçkiliyə yol verildiyini iddia edərək bildirdi ki, Belçika vətəndaşları cinayətdə ittiham olunduqlarına görə deportasiya olunurlar. AİHM, ərizəçinin Belçika vətəndaşları ilə oxşar vəziyyətdə olmadığını bildirərək qeyd etdi ki, bir dövlət AİHK çərçivəsində öz vətəndaşını deportasiya edə bilməz. Odur ki, onun deportasiya olunması ayrı-seçkiliyə səbəb olmayıb. AİHM-in, ərizəçinin, Aİ-yə Üzv Dövlətlərdən olan qeyri-Belçika vətəndaşları ilə (Aİ hüququnda nəzərdə tutulan hərəkət azadlığı hüququna əsasən deportasiya oluna bilməyənlər) müqayisə olunan vəziyyətdə olduğunu qəbul etməsinə baxmayaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, münasibətlər arasındakı fərq əsaslandırılıb.

Nümunə: *Allonbynin* işində, kollecdə mühazirəçi işləyən ərizəçinin müqaviləsi kollec tərəfindən yenilənmədi.¹⁸ Bundan sonra o, təhsil müəssisələrində mühazirə xidmətləri həyata keçirən şirkətdə işləməyə başladı. İşlədiyi şirkət ərizəçini əvvəl işlədiyi kollecdə mühazirə oxumağa göndərdi və burda əvvəlki vəzifələrini icra edən ərizəçiyə kollecın ona ödədiyindən daha az ödəniş tətbiq etdi. Ərizəçi, gendərə əsaslanan ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını iddia edərək bildirdi ki, həmin kollecdə işləyən kişilər daha çox məvacib alıblar. AƏM bildirdi ki, kollecdə işləyən kişi mühazirəçilər müqayisə olunan vəziyyətdə olmayıblar. Çünki kollec, həm özünün işə götürdüyü kişi işçilərin, həm də xarici şirkət tərəfindən işə götürülən ərizəçinin məvacibinin məbləğini müəyyən etmək məsuliyyəti daşımır. Odur ki, onlar oxşar vəziyyətdə olmayıblar.

Nümunə: *Luczakın* işində Polşada yaşayan və işləyən fransız fermerin xüsusi olaraq polşalı fermerləri dəstəkləmək məqsədilə yaradılan xüsusi Polşa sosial təhlükəsizlik rejiminə daxil olmağına, rejimin qeyri-vətəndaşlara açıq olmaması səbəbi ilə, icazə verilməməsinə qarşı şikayət etdi.¹⁹ AİHM, ərizəçinin daimi sakin olmasını və bu rejimdən yararlanmasını, yerli sakinlər kimi vergi

18. AƏM, *Allonby Accrington və Rossendale Kollecinə qarşı*, İş C-256/01 [2004] ECR I-873, 13 yanvar 2004.

19. AİHM, *Luczak Polşaya qarşı* (No. 77782/01), 27 noyabr 2007; bax həmçinin, AİHM, *Gaygusuz Avstriyaya qarşı*, (No. 17371/90), 16 sentyabr 1996.

ödəməsini və bununla da sosial təhlükəsizlik sxeminin maliyyələşdirilməsinə töhfə verdiyini və əvvəllər ümumi sosial təhlükəsizlik rejiminin bir hissəsi olduğunu nəzərə alaraq, ərizəçinin polşalı fermerlərlə oxşar vəziyyətdə olduğu ilə razılaşdı.

Nümunə: *Richardın* işində ərizəçi əməliyyat yolu ilə cinsiyyətini dəyişdirərək kişi cinsindən qadın cinsinə keçmişdi. O təqaüd almaq üçün 60 yaşında müraciət etmişdi ki, bu da Birləşmiş Krallıqda qadınlar üçün nəzərdə tutulan təqaüd yaşı idi. Hökumət, ərizəçinin digər oxşar vəziyyətdə olan şəxslərlə müqayisədə əlverişsiz rəftara məruz qalmadığını iddia edərək təqaüd verməkdən imtina etdi. Hökumət bildirdi ki, bu işdə düzgün əmsal şəxs “kişi” olub və ərizəçi həyatını bir kişi kimi yaşayıb. AƏM bildirdi ki, yerli qanunvericilik şəxslərə öz gender qruplarını dəyişməyə icazə verib və odur ki, həqiqi əmsal şəxs “qadın” sayılır. Beləliklə, ərizəçiyə daha yuxarı təqaüd yaşı tətbiq edilməklə, ona qarşı, oxşar vəziyyətdə olan qadınlara münasibətdə əlverişsiz davranılıb.²⁰

Nümunə: *Burden Birləşmiş Krallığa qarşı* işdə iki bacı 31 il ərzində birlikdə yaşayıblar.²¹ Onlar birlikdə mülkiyyətə sahib olublar və hər birisi öz vəsiyyətində öz payında olan mülkiyyəti digərinə vəsiyyət edib. Ərizəçilər, daşınmaz əmlak dəyəri müəyyən məbləğ həddini aşdığından, birinin ölümü nəticəsində digərinin vərəsəliklə bağlı vergi ödəməli olmasından şikayət etdilər. Onlar, bunun onların mülkiyyət hüququna müdaxilə edən ayrı-seçkilik olduğunu bildirərək bunu, vətəndaş nıgahında olan cütlüklərə bu cür vərəsəlik vergisi tətbiq edilməməsi ilə əsaslandırdılar. Lakin AİHM bildirdi ki, ərizəçilər bacı olduqları üçün özlərini rəsmi və ya vətəndaş nikahında olan cütlüklərlə müqayisə edə bilməzlər. Evlilik və ya mülki xarakterli bərabərlik, müqavilə əsaslı hüquq və vəzifələr yaratmaq üçün müstəqil və məqsədli şəkildə qurulan münasibətdir. Bunun əksinə olaraq, ərizəçilərin münasibətləri qan qohumluğuna əsaslanıb və odur ki, əsaslı fərqlə malikdir.

20. AƏM, Richards Secretary of State for Work and Pensions'a (İş və Təqaüdlər üzrə Dövlət Katibliyinə) qarşı, İş C-423/04 [2006] ECR I-3585, 27 aprel 2006.

21. AİHM, Burden Birləşmiş Krallığa qarşı [GC] (No. 13378/05), 29 aprel 2008.

Nümunə: *Carson və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* işdə ərizəçilər BK hökumətinin xaricdə yaşayan təqaüdcülərə, ölkədə yaşayan təqaüdcülərə ödədiyi məbləğdə təqaüd ödəmədiyindən şikayət etdilər.²² Birləşmiş Krallığın qanunlarına əsasən, təqaüd məbləği İngiltərə ilə qarşılıqlı sosial təhlükəsizlik razılaşması olan ölkələrdə yaşayan BK vətəndaşları istisna olmaqla, ancaq BK-da yaşayan şəxslərə tətbiq edilirdi. Bu cür razılaşma olmayan dövlətlərdən birində yaşayan ərizəçilər, məskunlaşdıqları yer zəminində ayrı-seçkiliyə məruz qaldıqlarını iddia etdilər. AİHM buna etiraz edərək, ərizəçilərin təqaüd yaşında olub BK-da və ya BK-ın qarşılıqlı razılaşmaya sahib olduğu ölkələrdən birində yaşayan şəxslərlə oxşar vəziyyətdə olmadıqlarını bildirdi.

AİHM bildirdi ki, baxmayaraq ki, bu fərqli qrupların hamısı milli hökumət gəlirləri fonduna sığorta ödənişi vasitəsilə yardım göstəriblər, bu ödənişlər təqaüd fonduna deyil, ictimai xərclərin müxtəlif aspektlərinin maliyyələşdirilməsini əhatə edən ictimai gəlirlərə aid olub. Bundan başqa, hökumət təqaüd məbləğini müəyyən edərək, BK-da həyat standartları ilə bağlı qiymətlərin artımına əsaslanmışdır. Odur ki, ərizəçi digər qruplarla müqayisə olunan vəziyyətdə olmayıb və beləliklə də ona qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilməyib.

Ən azından işəgötürmə ilə bağlı Aİ hüququ kontekstində, müvafiq bir “əmsal şəxs”in tapılması üçün aşkar istisna, baş verən ayrı-seçkiliyin şəxsin hamiləliyi ilə bağlı olmasıdır. Xüsusi əhəmiyyət kəsb edən Dekker işindən başlayaraq, AƏM-nin geniş miqyaslı işləri siyahısında bir şəxsin ayrı-seçkiliyə məruz qalması hamiləlik vəziyyəti ilə bağlı olduqda “əmsal şəxs”ə ehtiyac olmadan, şəxsin cinsi əsasla ayrı-seçkiliyə məruz qalması kimi təsniflənəcəkdir.²³

2.2.3. Müdafiənin şamil olduğu əsas

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququnda mövcud olan "müdafiənin şamil

22. AİHM, *Carson və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [GC] (No. 42184/05), 16 mart 2010.

23. AƏM, *Dekker Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plusa qarşı*, İş C-177/88 [1990] ECR I-3941, 8 noyabr 1990. Oxşar olaraq, AƏM, *Webb EMO Air Cargo (UK) Ltdyə qarşı*, İş C-32/93 [1994] ECR I-3567, 14 iyul 1994.

olunduğu əsaslar", yəni cins, seksual orientasiya, əlillik, yaş, irq, etnik mənşə, vətəndaşlıq və din və ya əqidə 4-cü fəsildə müzakirə olunacaq. Bu fəsildə isə daha əlverişsiz rəftarla müdafiənin şamil olduğu əsas arasında səbəbli əlaqənin mövcudluğunun zəruriliyi diqqət mərkəzində olacaq. Bu əlaqənin mövcudluğunu müəyyənləşdirmək üçün sadəcə belə bir sual verilməlidir: cinsi, irqi, yaşı fərqli olsaydı və ya müdafiənin şamil olduğu hər hansı digər əsaslar baxımından mənsubiyyəti fərqli olsaydı, şəxs daha əlverişsiz rəftara məruz qalacaqdımı? Əgər bu sualın cavabı müsbətdirsə, o halda daha əlverişsiz rəftarın səbəbi məhz sözügedən əsasdır.

Tətbiq edilən qayda və ya praktika müdafiənin şamil olduğu əsasla qırılmaz surətdə əlaqəli olan başqa bir amillə əlaqədardırsa, o halda həmin qayda və ya praktikanın "müdafiənin şamil olduğu əsasla" aydın şəkildə əlaqəli olması vacib deyil. Mahiyyət etibarı ilə, bilavasitə ayrı-seçkiliyin baş verib-vermədiyi araşdırılarkən belə bir məsələ qiymətləndirilir ki, daha əlverişsiz rəftarın səbəbi şikayət edilən amillə qırılmaz surətdə əlaqəli olan "müdafiənin şamil olduğu əsasdırımı"?

Nümunə: *James Eastleigh Borough Şuraya qarşı* məhkəmə işində cənab James İstlidəki üzgüçülük hovuzunun ərazisinə daxil olmaq üçün giriş haqqı ödəməli, arvadı xanım James isə ödəməməli idi.²⁴ Onların hər ikisinin 61 yaşı vardı. Pulsuz giriş haqqı yalnız xanım James üçün nəzərdə tutulmuşdu, çünki o, pensiyada idi, cənab James isə hələ pensiyaya çıxmamışdı, belə ki, Birləşmiş Krallıqda kişilərin pensiya yaşı 65 olduğu halda, qadınların pensiya yaşı 60 idi. Üzgüçülük hovuzunun ərazisinə pulsuz giriş haqqında qayda pensiyaçı statusuna əsaslanırsa da, pensiya hüququ cinsi mənsubiyyətdən asılı olaraq fərqli idi. Birləşmiş Krallığın Lordlar Palatası bu nəticəyə gəldi ki, cənab James əks cinsə mənsub olsaydı, arvadı ilə necə davranılmışdısa onunla da o cür davranılardı. Bundan başqa, Lordlar Palatası bu rəftarın arxasındakı niyyət və motivin iş üçün əhəmiyyət kəsb etmədiyini müəyyənləşdirdi və əsas diqqətini sadəcə rəftarın özünə yönəltdi.

24. James Eastleigh Borough Şuraya qarşı [1990] UK House of Lords 6, 14 iyun 1990-cı il.

Nümunə: *Marukonun işində* homoseksual cütlük "birgə yaşamağa" başlamışdı.²⁵ Sonradan şikayətçinin cinsi tərəfdaşı öldü və şikayətçi mərhum cinsi tərəfdaşının əmək pensiyası sistemini idarə edən şirkətdən "dul şəxs üçün pensiya" tələb etmək istədi. Şirkət şikayətçiyə ödəniş etməkdən imtina edərək belə əsas gətirdi ki, dul şəxs üçün pensiya yalnız ər-arvada ödənilə bilər, o isə mərhumla nikahda olmayıb. AƏM qəbul etdi ki, pensiya ödəməkdən imtina edilməsi əlverişsiz rəftara bərabərdir və bu, əmsal şəxs qismində "nikahda olan" cütlüklərlə müqayisədə daha əlverişsiz rəftardır. AƏM bu qənaətə gəldi ki, Almaniyada "birgə yaşayışa" keçmə birgə yaşayan cütlük üçün ər-arvada olduğu kimi çoxlu sayda eyni hüquqlar və vəzifələr yaradır və onlar xüsusən dövlətin pensiya sistemlərinə aiddir. Buna görə də o, bu işin məqsədləri üçün belə hesab etdi ki, birgə yaşayan tərəfdaşlar ərle arvadın durumuna bənzər vəziyyətdədirlər. AƏM daha sonra bildirdi ki, bu hal, seksual orientasiyaya əsaslanan ayrı-seçkiliyə bərabərdir. Beləliklə, onların nikaha girə bilməməsi onların seksual orientasiyası ilə qırılmaz surətdə əlaqəli idi.

Nümunə: *Əziz Kiprə qarşı* işdə ərizəçi şikayət etmişdi ki, etnik mənşəyinə görə Kipr türkü olduğu üçün səsvermə hüququndan məhrum edilib.²⁶ Həmin vaxt qüvvədə olan Kipr qanunvericiliyi parlament seçkilərində Kipr yunanları ilə Kipr türklərinin yalnız öz etnik icmalarında səs vermələrinə icazə verirdi. Lakin Şimali Kiprin Türkiyə tərəfindən işğalından bəri türk icmasının üzvlərinin böyük əksəriyyəti ərazini tərk etmişdilər və onların parlament seçkilərində iştirakı dayandırılmışdı. Müvafiq olaraq, şikayətçinin səs verə biləcəyi hər hansı namizədlər siyahısı yox idi. Hökumət şikayətçinin səs verə bilməməsinin səbəbi kimi onun səs verə biləcəyi namizədlərin olmamasını göstərsə də, AİHM belə qənaətə gəldi ki, seçki qaydaları ilə Kiprin türk icmasına mənsubluq arasında sıx əlaqənin olması, eləcə də hökumətin seçki qaydalarını mövcud vəziyyətə uyğunlaşdırma bilməməsi o demək idi ki, bu hal etnik mənşə əsasında birbaşa ayrı-seçkiliyə bərabərdir.

25. AƏM, *Maruko Versorgungsanstalt der deutschen Bühnene qarşı*, iş № C-267/06 [2008] ECR I-1757, 1 aprel 2008-ci il.

26. AİHM, *Əziz Kiprə qarşı* (ərizə № 69949/01), 22 iyun 2004-cü il.

Məhkəmələr "müdafiənin şamil olduğu əsas" anlayışının əhatə dairəsinə geniş çərçivəli şərh veriblər. O, "əlaqələndirici ayrı-seçkiliyi" özündə ehtiva edə bilər, bu halda ayrı-seçkilinin qurbanı olan şəxs öz müdafiənin şamil olduğu xüsusiyyətlərə şəxsən malik olmur. Bu anlayış həmçinin mücərrəd şəkildə şərh olunan konkret əsası özündə ehtiva edə bilər. Bu o deməkdir ki, təcrübədə fəaliyyət göstərən hüquqşünaslar daha əlverişsiz rəftarın arxasındakı səbəbi mütləq ətraflı təhlil etməli, müdafiənin şamil olduğu əsasın həmin rəftarın birbaşa və ya dolayı səbəbi olduğunu göstərən dəlilləri nəzərdən keçirməlidirlər.

Nümunə: *Coleman*ın işində ana iddia edirdi ki, oğlunun əlil olması ilə əlaqədar olaraq işdə əlverişsiz rəftara məruz qalıb.²⁷ Oğlunun əlil olması onun işə gecikməsinə və məzuniyyət dövrünün oğlunun tələbatlarına uyğunlaşdırılmasını xahiş etməsinə səbəb olurdu. Onun xahişləri rədd edilib, ona işdən azad olunacağı barədə xəbərdarlıq edilib və uşağının səhhəti ilə bağlı alçaldıcı sözlər söylənilib. AƏM, onun analoji vəzifələrdə çalışsan və belə uşağı olan həmkarlarını müqayisə oluna bilən nümunə qismində götürərək bu qənaətə gəldi ki, tələb olunan hallarda onların iş fəaliyyəti vəziyyətlərinə uyğunlaşdırılır. AƏM, həmçinin qəbul etdi ki, bu rəftar onun uşağının əlilliyi ilə əlaqədar ayrı-seçkiliyə və təqibə bərabərdir.

Nümunə: *Vellerin* işində rumıniyalı qadın macarıstanlı kişi ilə nikahda idi və cütlüyün dörd uşağı vardı.²⁸ O, Macarıstan vətəndaşı olmadığına görə doğuşdan sonra analıq müavinəti tələb etmək hüququna malik deyildi. Onun əri müavinət almaq üçün müraciət etmiş, amma hökumət müraciəti rədd edərək bildirmişdi ki, müavinət yalnız analara ödənilir. AİHM bu qənaətə gəldi ki, o, cinsi mənsubiyyəti ilə deyil, atalığı ilə əlaqədar ayrı-seçkiliyə məruz qalıb, belə ki, övladlığa uşaq götürmüş kişi cinsindən olan valideynlər və kişi cinsindən olan qəyyumlar müavinət üçün müraciət etmək hüququna malik olduqları halda, bioloji atalar bu hüquqa malik deyildilər. Şikayət ərizəsi həmçinin uşaqlar tərəfindən verilmişdi, onlar

27. AƏM, *Coleman v Attridge Law and Steve Law*, iş № C-303/06 [2008] I-5603, 17 iyul 2008-ci il.

28. AİHM, *Veller Macarıstanla qarşı*, (ərizə № 44399/05), 31 mart 2009-cu il.

atalarına müavinətin ödənilməməsi ilə əlaqədar olaraq ayrı-seçkiliyə məruz qaldıqlarını iddia edirdilər və AİHM bunu qəbul etdi. Beləliklə, uşaqlar atalarının bioloji ata statusu ilə əlaqədar olaraq ayrı-seçkiliyə məruz qalmışdılar.

Nümunə: *P. S. Və Cornwall County Councila qarşı* işində şikayətçi kişi cinsiyyətini qadın cinsiyyətinə dəyişmək prosesində olduğu zaman işgötürəni tərəfindən işdən azad edilmişdi. AƏM bu qənaətə gəldi ki, işdən azad edilmə ona qarşı əlverişsiz rəftar təşkil edir.²⁹ Əmsal şəxsə gəlincə, AƏM bildirdi ki, "şəxs, cinsiyyətini dəyişmək niyyətində olduğuna və ya dəyişdiyinə görə işdən azad edilirsə, cinsiyyətini dəyişməzdən əvvəl mənsub olduğu cinsə aid olan şəxslərlə müqayisədə əlverişsiz rəftara məruz qalmış olur". Rəftarın səbəblərinə gəlincə, baxmayaraq ki, şikayətçinin qadın və ya kişi olması səbəbindən fərqli rəftara məruz qaldığını sübuta yetirmək mümkün deyildi, fərqli rəftarın cins anlayışı ilə əlaqədar olduğunu sübut etmək olardı.

2.3. Dolayı ayrı-seçkilik

Həm İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasında (AİHK), həm də Avropa İttifaqı (Aİ) hüququnda təsdiq edilir ki, ayrı-seçkilik təkcə oxşar vəziyyətdə olan insanlara qarşı fərqli rəftarın deyil, həm də fərqli vəziyyətdə

Dolayı ayrı-seçkiliyin elementləri bunlardır:

- oxşar vəziyyətdə olan digər şəxslərlə müqayisədə
- "müdafiənin şamil olduğu əsasların" tətbiq dairəsinə düşən hər hansı qrupa əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərən
- neytral qayda, meyar və ya praktika.

olan insanlara qarşı eyni rəftarın nəticəsi ola bilər. Sonuncunu "dolayı" ayrı-seçkilik adlandırırlar, çünki bu halda rəftarın özü deyil, onun nəticələri fərqli olur, belə ki, o, fərqli xüsusiyyətlərə malik insanlar üçün fərqli nəticələrə səbəb olur. İrqi bərabərlik haqqında Direktivin 2-ci maddəsinin 2(b) bəndində deyilir ki, "dolayı ayrı-seçkilik o halda baş verir ki, neytral kimi görünən qayda, meyar və ya praktika müəyyən irqi və ya etnik mənşəli insanları digər şəxs

29. AƏM, P. v. S. and Cornwall County Council, iş № C-13/94 [1996] ECR I-2143, 30 aprel 1996-cı il.

lərlə müqayisədə xüsusilə əlverişsiz vəziyyətə salır"³⁰. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) özünün son dövrlərə aid bəzi qərarlarında diqqəti dolaylı ayrı-seçkiliyin bu anlayışına cəlb edərək bildirib ki, "fərqli rəftar neytral tərzdə ifadə edilmiş, amma bununla belə hər hansı qrup üçün qeyri-mütənasib dərəcədə zərərli nəticələr doğuran ümumi siyasət və ya tədbir formasını ala bilər".³¹

2.3.1. Neytral qayda, meyar və ya praktika

Dolaylı ayrı-seçkiliyi müəyyən etmək üçün birinci tələb neytral (tərəfsiz) kimi görünən qayda, meyar və ya praktikanın mövcudluğundan ibarətdir. Başqa sözlə, hər bir kəsə şamil olunan bir tələb mövcud olmalıdır. Aşağıda əyani nümunə üçün iki məhkəmə işi verilir. Əlavə misallar üçün sübutetmə məsələlərinə və statistik məlumatların roluna aid olan 5-ci fəslə bax.

Nümunə: *Şönhaytın* işində natamam iş günü ilə çalışan işçilərin pensiyaları hesablanarkən tam iş günü ilə çalışan işçilərdən fərqli dərəcələr tətbiq olunurdu.³² Bu fərqli dərəcələr iş yerində sərf edilən saatlar arasındakı fərqə əsaslanmırdı. Belə ki, natamam iş günü ilə çalışan işçilər, hətta iş stajlarının müddəti tam iş günü ilə çalışan işçilərdən fərqli olsa belə, onlardan az pensiya alırdılar, bu isə o demək idi ki, natamam iş günü ilə çalışan işçilərə əslində daha az pensiya ödənilir. Pensiyaların hesablanması üzrə neytral qayda natamam iş günü ilə çalışan bütün işçilərə eyni tərzdə tətbiq edilirdi. Lakin natamam iş günü ilə çalışan işçilərin təxminən 88%-i qadın olduğuna görə bu qayda kişilərlə müqayisədə qadınlar üçün qeyri-mütənasib dərəcədə mənfəətli nəticələr doğururdu.

Nümunə: *D.H. və başqaları Çex Respublikasına qarşı* işdə şagirdlərin ümumi (adi), yoxsa xüsusi məktəblərə göndərilməsinin mümkün-

30. Analoji olaraq bu mənbələrə bax: İşgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 2-ci maddə, 2(b) bəndi; Gender bərabərliyi haqqında Direktiv (yeni redaksiyada), 2-ci maddə, 1(b) bəndi; Mallar və xidmətlərlə əlaqədar gender bərabərliyi haqqında Direktiv, maddə 2(b).

31. AİHM, *D.H. və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı* [Böyük Palata], (ərizə № 57325/00), 13 noyabr 2007-ci il, 184-cü bənd; AİHM, *Opuz Türkiyəyə qarşı*, (ərizə № 33401/02), 9 iyun 2009-cu il, 183-cü bənd; AİHM, *Zərb Adəmi Maltaya qarşı*, (ərizə № 17209/02), 20 iyun 2006-cı il, 80-ci bənd.

32. Avropa Ədalət Məhkəməsi (AİƏHM), *Hilde Schönheit v. Stadt Frankfurt am Main and Silvia Becker v. Land Hessen*, bir icraatda birləşdirilmiş işlər № C-4/02 və C-5/02 [2003] ECR I-12575, 23 oktyabr 2003-cü il.

lüyünü müəyyənləşdirmək üçün onların zehni qabiliyyətini və təhsilə uyğunluq imkanlarını qiymətləndirmək məqsədi daşıyan bir sıra testlərdən istifadə edilmişdi.³³ Bu xüsusi məktəblər zehni çətinlikləri və ya dərsləri öyrənməkdə digər əngəlləri olanlar üçün nəzərdə tutulmuşdu. Bu test xüsusi məktəblərə yerləşdirilməsi düşünüülən bütün uşaqlara tətbiq edilirdi. Lakin praktikada bu test ümumi (adi) Çexiya əhalisi üçün nəzərdə tutulmuşdu və nəticə etibarlı ilə Roma (qaraçı) şagirdlərin dərsləri qavrama qabiliyyəti daha aşağı olurdu ki, bunun da nəticəsində Roma şagirdlərin 50 faizindən 90 faizinə qədəri ümumi təhsil sistemindən kənar təhsil alırdı. AİHM bu qənaətə gəlmiş ki, bu, dolayı ayrı-seçkilik nümunəsidir.

2.3.2. Neytral qayda, meyar və ya praktika

Dolayı ayrı-seçkiliyi müəyyən etmək üçün ikinci tələb ondan ibarətdir ki, neytral kimi görünən qayda, meyar və ya praktika "müdafiənin şamil olduğu qrupu" xüsusilə əlverişsiz vəziyyətə salmalıdır. Belə ki, dolayı ayrı-seçkilik birbaşa ayrı-seçkilikdən onunla fərqlənir ki, burada rəftara deyil, onun nəticələrinə diqqət yetirmək lazımdır.

Müdafiənin şamil olduğu qrupun analoji vəziyyətdə olan qruplarla müqayisədə fərqli rəftarın mənfəi təsirinə qeyri-mütənasib dərəcədə məruz qaldığını göstərən statistik dəlilləri nəzərdən keçirərkən AƏM və AİHM mənfəi təsire məruz qalanların xüsusilə böyük qismini "müdafiənin şamil olduğu qrupun" üzvlərinin təşkil etdiyinə dair sübutların olub-olmadığını araşdırır. Bu məsələ sübut etmə məsələlərinə aid olan 5-ci fəsilə ətraflı nəzərdən keçiriləcək. Burada isə Noltenin işində cinsi zəmində ayrı-seçkilik barədə danışarkən Baş vəkilin bildirdiyi rəydə yer alan və AƏM tərəfindən istifadə edilən aşağıdakı ifadələri vurğulayaq:

"Tədbirin ayrı-seçkilik hesab edilməsi üçün o, "kişilərə nisbətən xeyli çox sayda qadınlara" [Rinner-Kühnün işi]³⁴, yaxud "qadınlara nisbətən kişilərin əhəmiyyətli dərəcədə az faizinə" [Nimtsin işi]³⁵ və Kovalskanın işi]³⁶ təsir

33. AİHM, D.H. və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı [Böyük Palata], (ərizə № 57325/00), 13 noyabr 2007-ci il, 79-cu bənd.

34. AƏM, Rinner-Kühn v. FWW Spezial-Gebäudereinigung, iş № C-171/88 [1989] ECR 2743, 13 iyul 1989-cu il.

35. AƏM, Nimz v. Freie und Hansestadt Hamburg, iş № C-184/89 [1991] ECR I-297, 7 fevral 1991-ci il.

36. AƏM, Kowalska v. Freie und Hansestadt Hamburg, iş № C-33/89 [1990] ECR I-2591, 27 iyun 1990-cı il.

göstərməli, yaxud da "qadınlara təsiri kişilərə təsirindən daha çox" olmalıdır [De Weerd, née Roks və başqalarının işi]^{37,38}

2.3.3. Əmsal şəxs

Birbaşa ayrı-seçkilikdə olduğu kimi, bu halda da konkret qaydanın, meyarın və ya praktikanın nəticəsinin analoji vəziyyətdə olan digər şəxslərə əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərən göstərmədiyinə məhkəmə tərəfindən müəyyənləşdirilməsi üçün əmsal şəxsin mövcud olması gərəkdir. Məhkəmələrin bu haldakı yanaşması birbaşa ayrı-seçkilikdəki yanaşmasından fərqlənir.

2.4. Təqib etmə və ayrı-seçkilik qoyma barədə göstəriş vermə

2.4.1. Avropa İttifaqının ayrı-seçkililiyin yolverilməzliyinə dair direktivlərində nəzərdə tutulan təqib etmə və ayrı-seçkiliyə məruz qoyma barədə göstəriş vermə

Avropa İttifaqının ayrı-seçkililiyin yolverilməzliyinə dair qanunvericiliyinin tərkib hissəsi olan təqib etməni və ayrı-

Ayrı-seçkililiyin yolverilməzliyinə dair direktivlərə əsasən, təqib etmə o halda ayrı-seçkilik sayılır ki:

- "müdafiənin şamil olduğu əsasla" əlaqədar olan,
- şəxsin ləyaqətinə toxunmaq niyyəti ilə törədilən və ya bu cür nəticə doğuran
- və (və ya) qorxu, düşmənçilik, hörmətdən salma, alçaltma mühiti və ya təhqiramiz mühit yaradan arzuolunmaz rəftar baş vermiş olsun.³⁹

37. AƏM, De Weerd, née Roks, and Others v. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen and Others, iş № C-343/92 [1994] ECR I-571, 24 fevral 1994-cü il.

38. Baş vəkilin 31 may 1995-ci il tarixli rəyi, AlƏM-in qərarının 57-58-ci bəndləri, Nolte v. Landesversicherungsanstalt Hannover, iş № C-317/93 [1995] ECR I-4625, 14 dekabr 1995-ci il. AlƏM tərəfindən qəbul edilmiş analoji yanaşmaya aid nümunə üçün bu işə bax: D.H. və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı [BP], (ərizə № 57325/00), 13 noyabr 2007-ci il (bu iş 5.2.1-ci bölmədə müzakirə olunur).

39. Bax: İrqi bərabərlik haqqında Direktiv, 2-ci maddənin 3-cü bəndi; İrqi bərabərlik haqqında Direktiv, 2-ci maddənin 3-cü bəndi; İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 2-ci maddənin 3-cü bəndi; Mallar və xidmətlərlə əlaqədar gender bərabərliyi haqqında Direktiv, maddə 2(c); Gender bərabərliyi haqqında Direktiv (yeni redaksiyada), 2-ci maddə, 1(c) bəndi.

seçkiliyə məruz qoyma barədə göstəriş verməni qadağan edən müddəalar son dövrlərdəki irəliləyişlərin təzahürüdür və daha əhatəli müdafiəyə şərait yaradılması məqsədi ilə qəbul edilib.

Təqib etmə Avropa İttifaqının ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair direktivlərində xüsusi bir ayrı-seçkilik növü kimi qeyd edilir. Əvvəllər ona birbaşa ayrı-seçkiliyin xüsusi bir təzahürü kimi baxılırdı. Onun direktivlərdə xüsusi bir başlıq altında verilməsi konseptual düşüncədə dəyişikliklə əlaqədar deyil və ayrı-seçkilik xarakterli rəftarın xüsusilə zərərli olan bu formasına ayrıca diqqət yetirməyin vacibliyinə əsaslanır.

Gender bərabərliyi haqqında direktivlərdə həmçinin seksual təqib ayrı-seçkiliyin xüsusi növü kimi göstərilir və qeyd edilir ki, bu halda "söz ilə, sözsüz və ya fiziki" yolla ifadə olunan arzuolunmaz rəftar "seksual" xarakterli rəftardır.⁴⁰

Bu anlayışa əsasən, təqibin baş verdiyini sübut etmək üçün müqayisə oluna bilən nümunəyə ehtiyac yoxdur. O, mahiyyət etibarı ilə təqibin aldığı formanın (söz vasitəsilə, sözsüz və ya fiziki yolla baş verən pis rəftar) və potensial nəticələrinin (insan ləyaqətinin alçaldılması) hüquqa zidd olması səbəbindən təqibin özünün hüquqa zidd olduğunu əks etdirir.

Al səviyyəsində təqibə dair rəhbər müddəaların çoxu Al Komissiyasının "İş yerində qadınların və kişilərin ləyaqətinin müdafiəsinə dair tövsiyə"sinin icrası haqqında Al Şurasının 19 dekabr 1991-ci il tarixli Bəyannaməsindən, o cümlədən Seksual təqibə qarşı mübarizəyə dair prosessual məcəllədən qaynaqlanır.⁴¹ Al qanunvericiliyində mütəhərrik xarakter daşıyan obyektiv və subyektiv yanaşma qəbul edilib. Birincisi, təqibin baş verib-vermədiyini müəyyənləşdirmək üçün qurbanın həmin rəftarı necə başa düşdüyü nəzərə alınır. İkincisi, hətta qurban təqibin nəticələrini real olaraq hiss etməsə belə, şikayətçi (qurban) sözügedən rəftarın hədəfi olduğu müddətdə onun təqibə məruz qaldığı qənaətinə gəlinə bilər.

40. Mallar və xidmətlərlə əlaqədar gender bərabərliyi haqqında Direktiv, maddə 2(d); Gender bərabərliyi haqqında Direktiv (yeni redaksiyada), 2-ci maddə, 1(d) bəndi.

41. Al Komissiyasının "İş yerində qadınların və kişilərin ləyaqətinin müdafiəsinə dair tövsiyə"sinin icrası haqqında Al Şurasının 19 dekabr 1991-ci il tarixli Bəyannaməsindən, o cümlədən Seksual təqibə qarşı mübarizəyə dair prosessual məcəllə, OJ C 27, 04.02.1992 p. 1; Al Komissiyasının "İş yerində qadınların və kişilərin ləyaqətinin müdafiəsinə dair 92/131/EEC sayılı tövsiyəsi".

Rəftarın təqib təşkil edib-etməməsi məsələsinə aid faktlar adətən iş AƏM-ə verilənə qədər milli səviyyədə həll olunur. Buna görə də məhkəmə işlərinin aşağıdakı nümunələri milli məhkəmələrin praktikasından götürülüb.

Nümunə: İsveç Apellyasiya Məhkəməsinin icraatındakı işdə şikayətçi bir kiçik almağa cəhd etmişdi. Satıcı alıcının homoseksual olduğunu anlayan kimi küçüyün rifahını əsas götürərək satışı həyata keçirməkdən imtina etmiş və bildirmişdi ki, homoseksuallar heyvanlarla cinsi əlaqədə olurlar. Küçüyün satışından imtina, mallar və xidmətlərlə əlaqədar birbaşa ayrı-seçkilik hesab edildi və İsveç Apellyasiya Məhkəməsi konkret olaraq bu qənaətə gəldi ki, bu imtina seksual oriyentasiya zəminində təqib təşkil edir⁴².

Nümunə: Macarıstanın Bərabər Rəftar Qurumunun icraatındakı işdə iki müəllimdən şikayət edilmişdi, onlar Roma (qaraçı) şagirdlərə demişdilər ki, məktəbdəki pis rəftarları barədə millətçi təşkilat olan "Macarıstan keşikçiləri"nə xəbər verəcəklər, bu təşkilat qaraçılara qarşı ifrat zorakılıq hərəkətləri törətməklə tanınırdı.⁴³ Bu işdə qərara alındı ki, müəllimlər "Macarıstan keşikçiləri"nin irqçi baxışlarını dolayısı ilə təqdir etmiş olublar və qorxu və təhdid mühiti yaradıblar ki, bu da təqib təşkil edir.

Bundan əlavə, ayrı-seçkilik əleyhinə direktivlərin hamısında deyilir ki, "ayrı-seçkiliyə yol vermə barədə göstəriş vermə" "ayrı-seçkilik" təşkil edən əməl sayılır.⁴⁴ Lakin bu direktivlərin heç birində bu terminin mənası açıqlanmır. Bu terminin ayrı-seçkilik təcrübəsinə qarşı hər hansı əhəmiyyət kəsb

42. *Seksual oriyentasiya zəminində ayrı-seçkilik əleyhinə Ombudsman A.S.-ə qarşı*, iş № T-3562-06, Svea Apellyasiya Məhkəməsi, 11 fevral 2008-ci il. Qərarın ingiliscə qısa icmalını bu mənbədən tapmaq olar: *Ayrı-seçkilik Sahəsində Avropa Hüquq Ekspertləri Şəbəkəsi*, 8 (iyul 2009-cu il). "Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair Avropa hüququnun icmalı", səh. 69.

43. *Bərabər Rəftar Qurumu (Macarıstan)*, 654/2009 sayılı qərar, 20 dekabr 2009-cu il. Qərarın ingiliscə qısa icmalını bu mənbədən tapmaq olar: *Ayrı-seçkilik Sahəsində Avropa Hüquq Ekspertləri Şəbəkəsi*, "Yeni hesabat": www.non-discrimination.net/content/media/HU-14-HU_harassment_of_Roma_pupils_by_teachers.pdf.

44. İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 2-ci maddənin 4-cü bəndi; Mallar və xidmətlərlə əlaqədar gender bərabərliyi haqqında Direktiv, 4-cü maddənin 1-ci bəndi; Gender bərabərliyi haqqında Direktiv (yeni redaksiyada), 2-ci maddənin 2(b) bəndi; İrqi bərabərlik haqqında Direktiv, 2-ci maddənin 4-cü bəndi.

etməsi üçün o, sadəcə məcburi xarakter daşıyan göstərişlərlə məhdudlaşmamalı, "müdafiənin şamil olduğu əsaslardan" hər hansı birinə görə müəyyən şəxslərlə daha əlverişsiz şəkildə davranmağa açıq-aydın üstünlük vermə və ya buna açıq-aydın sövq etmə hallarını da əhatə etməlidir. Bu elə bir sahədir ki, məhkəmə praktikası vasitəsilə inkişaf etdirilə bilər.

Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi barədə direktivlər üzv dövlətlərin üzərinə ayrı-seçkilik aktları ilə mübarizə üçün cinayət qanunvericiliyindən istifadə etmək öhdəliyi qoymasa da, Avropa İttifaqı Şurasının Çərçivə qərarı Aİ-nin üzvü olan bütün dövlətlərin üzərinə belə bir vəzifə qoyur ki, hər hansı qrupa qarşı irq, dərinin rəngi, ailə mənşəyi, din və ya əqidə, milli və ya etnik mənşə zəminində zorakılığa və ya nifrətə təhrik etmə ilə, habelə bu cür qruplara qarşı irqçi və ya ksenofobiya xarakterli materialların yayılması, soyqırırma, hərbi cinayətlərə və insanlıq əleyhinə cinayətlərə göz yumulması, bu halların inkar edilməsi və ya adiləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq cinayət sanksiyaları nəzərdə tutsunlar.⁴⁵ Üzv dövlətlər həmçinin irqçilik və ya ksenofobiya niyyətini ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərə almağa borcludurlar.

Buna görə də tamamilə mümkündür ki, təqib etmə və ayrı-seçkiliyə təhrik aktları, ayrı-seçkilik təşkil etməkdən əlavə, həm də konkret olaraq irqi və ya etnik zəmində baş verdiyi təqdirdə milli qanunvericilikdə cinayət əməli kimi nəzərdə tutula bilər.

Nümunə: Bolqarıstan məhkəmələrinin icraatındakı işdə bir parlament üzvü roma (qaraçı), yəhudi və türk icmalarını, eləcə də ümumiyyətlə "əcnəbiləri" təhqir edən bəzi fikirlər səsləndirmişdi. O, bu icmaların bolqarlarının öz dövlətlərini idarə etmələrinə mane olduğunu, cəzasız qalmaqla cinayətlər törətdiyini və bolqarları adekvat tibbi yardım almaq imkanından məhrum etdiyini bildirmiş və xalqı dövlətin bu müxtəlif qrupların "müstəmləkəsinə" çevrilməsinin qarşısını almağa çağırırmışdı.⁴⁶ Sofiya Regional Məhkəməsi bu qənaətə gəldi ki, bu hal təqibə bərabərdir və ayrı-seçkiliyə təhrik təşkil edir.

45. Avropa İttifaqı Şurasının "İrqçiliyin və ksenofobiyanın müəyyən formaları və ifadələri ilə cinayət qanunvericiliyi vasitəsilə mübarizə haqqında" Çərçivə qərarı № 2008/913/JHA, 28 noyabr 2008-ci il, OJ L 328, 6.12.2008, p. 55.

46. Sofiya Regional Məhkəməsi, 2860/2006 sayılı mülki iş üzrə 164 sayılı qərar, 21 iyun 2006-cı il. Qərarın ingiliscə qısa icmalını bu mənəbdən tapmaq olar: FRA InfoPortal, Case 11-1.

2.4.2. İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasında nəzərdə tutulan təqib etmə və ayrı-seçkilik qoyma barədə göstəriş vermə

AİHK-da təqib etməni və ayrı-seçkilik qoyma barədə göstəriş verməni nəzərdə tutan konkret müddəə olmasa da, onun mətnində eyni məsələ ilə əlaqədar konkret hüquqlar yer alıb. Belə ki, təqib etmə AİHK-ın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsi və ailə həyatına hörmət edilməsi hüququnun, yaxud 3-cü maddədə nəzərdə tutulmuş qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzaya məruz qalmamaq hüququnun tətbiq dairəsinə, ayrı-seçkilik qoyma barədə göstəriş vermə isə vəziyyətdən asılı olaraq 9-cu və ya 11-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş din azadlığının və ya toplaşmaq azadlığının tətbiq dairəsinə düşə bilər. Bu hərəkətlərin ayrı-seçkilik motivlərindən qaynaqlandığı aşkar edildikdə, AİHM müvafiq maddələrin ayrı-seçkililiyi qadağan edən 14-cü maddə ilə birgə götürülmüş halda pozuntusunun baş verib-vermədiyini araşdırır. Aşağıdakı seçmə nümunələrdə yuxarıda müzakirə edilənlərə bənzər faktlara aid olan, AİHK kontekstində araşdırılan işlər təqdim edilir.

Nümunə: *Baçkovski və başqaları Polşaya qarşı işdə* Varşava meri homofobiya xarakterli açıqlamalar verərək bildirmişdi ki, seksual oriyentasiyaya əsaslanan ayrı-seçkilik barədə məlumatlılığı artırmaq məqsədi daşıyan yürüşün keçirilməsinə icazə verməkdən imtina edəcək.⁴⁷ Müvafiq inzibati orqanın qərar çıxarması üçün müraciət edildikdə icazə verməkdən başqa əsaslara görə imtina edildi, məsələn, nümayişçilər arasında toqquşmanın qarşısını almaq əsas kimi göstərildi. AİHM bu qənaətə gəldi ki, merin açıqlamaları müvafiq orqanların qərarına təsir göstərə bilərdi və qərar seksual oriyentasiyaya əsaslanmışdı, buna görə də ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ ilə birgə götürülmüş halda sərbəst toplaşmaq hüququnun pozuntusunu təşkil edirdi.

Nümunə: *Paraskeva-Todorova Bolqarıstana qarşı işdə* milli

47. AİHM, *Baçkovski və başqaları Polşaya qarşı* (ərizə № 1543/06), 3 may 2007-ci il.

məhkəmələr roma (qaraçı) mənşəli şəxsi məhkum edərkən cəzanın icrasının təxirə salınması barədə ittiham tərəfinin tövsiyəsini açıq-aşkar rədd edərək qaraçı azlığı arasında cəzasızlıq ənənəsinin mövcud olduğunu bildirmiş və bu zaman həmin ənənənin konkret fərdə də aid olduğunu nəzərdə tutmuşdular.⁴⁸ AİHM bu qənaətə gəldi ki, bu qərar ərizəçinin ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ ilə birgə götürülmüş halda onun ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu pozub.

2.5. Xüsusi və ya spesifik tədbirlər

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, dolayı ayrı-seçkilik hallarında ayrı-seçkiliyin baş verdiyi barədə qərar çıxarmaq üçün bu fakt əsas təşkil edir ki, müvafiq fərqlər nəzərə alınmadan eyni qayda hər kəsə tətbiq edilir. Belə vəziyyəti düzəltmək və onun qarşısını almaq üçün hökumətlər, işəgötürənlər və xidmət təchizatçıları öz qayda və praktikalarında bu cür fərqlərin nəzərə alınmasını təmin etməlidirlər, yəni cari siyasət və tədbirlərini nizamlamaq üçün müəyyən tədbirlər görməlidirlər. BMT kontekstində bunlar "xüsusi tədbirlər", Aİ hüququ kontekstində isə "spesifik tədbirlər" və ya "pozitiv tədbir" adlandırılır. Xüsusi tədbirlər görməklə hökumətlər "formal bərabərlikdən" daha çox, "substantiv bərabərliyi", yəni cəmiyyətdə mövcud olan imkanlardan yararlanmaqda bərabərliyini təmin edə bilirlər. Hökumətlər, işəgötürənlər və xidmət təchizatçıları xüsusi tədbirlərin görülməsinin məqsədəuyğunluğunu nəzərdən keçirmədikdə onların qayda və praktikalarının dolayı ayrı-seçkilik təşkil etməsi riski artmış olur.

AİHM bildirib ki, "[AİHK-ın] təmin etdiyi hüquqlardan istifadə edilməsində ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ həmçinin o hallarda pozulmuş olur ki, dövlətlər ... vəziyyətləri əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olan şəxslərlə fərqli rəftar etməzlər".⁴⁹ Eynilə, ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair Aİ direktivlərinin pozitiv tədbir görülməsini birbaşa nəzərdə tutan müddəalarında deyilir: "bərabər rəftar prinsipi [müdafiənin şamil olduğu əsasla] əlaqədar əlverişsiz vəziyyətin qarşısını almaq və ya bu vəziyyəti

48. AİHM, Paraskeva-Todorova Bolqarıstana qarşı (ərizə № 37193/07), 25 mart 2010-cu il.

49. AİHM, Tilimmenos Yunanıstana qarşı [BP] (ərizə № 34369/97), 6 aprel 2000-ci il, 44-cü bənd. Eynilə bu qərara bax: AİHM, Pritti Birləşmiş Krallığa qarşı (ərizə № 2346/02), 29 aprel 2002-ci il, 88-ci bənd.

kompensasiya etmək üçün hər hansı üzv dövlətin təcrübədə tam bərabərliyi təmin etmək məqsədi ilə spesifik tədbirləri mühafizə və ya qəbul etməsinə mane olmur".⁵⁰

İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktivin 5-ci maddəsində əlilliyi olan şəxslərə münasibətdə spesifik tədbirlərlə əlaqədar ümumi qaydanı konkret olaraq ifadə edən müddəalar yer alıb və həmin müddəaların tələbinə əsasən, işəgötürənlər fiziki və ya ruhi çatışmazlıqları olan şəxslərə məşğulluq məsələlərində bərabər imkanların təmin edilməsi üçün "ağlabatan şərait" yaratmalıdırlar. Bu, "müvafiq tədbirlər" şəkilində ifadə edilib, elə tədbirlər ki, "işəgötürənin üzərinə qeyri-mütənasib yük qoymamaq şərti ilə, konkret halda ehtiyac olduqda əlilliyi olan şəxsin iş tapmasına, əmək fəaliyyətində iştirak etməsinə və ya peşə vəzifəsində irəliyə çəkilməsinə, yaxud peşə təlimi almasına imkan yaratmış olsun". Bu tədbirlər sırasına iş yerində əlil arabasının hərəkətinə imkan yaradan lift və ya maili yerlərin, yaxud əlillər üçün tualetin təşkil edilməsi daxildir.

Nümunə: *Tlimmenos Yunanıstana qarşı* işdə milli qanunvericilik məhkumluğu olan şəxslərin sertifikatlı mühasib peşəsində çalışmasının qarşısını alırdı, çünki məhkumluq bu peşənin funksiyalarını yerinə yetirən şəxsin dürüst və etibarlı olmadığına dəlalət edirdi. Bu işdə ərizəçi milli hərbi xidmət keçərkən hərbi forma geyməkdən imtina etdiyi üçün məhkum olunmuşdu. Bunun səbəbi ondan ibarət idi ki, o, pasifizmə sadıq olan Yahova (Yeşova) Şahidləri dini qrupunun üzvü idi. AİHM bu qənaətə gəldi ki, məhkumluğu dürüstlük və ya etibarlılıq məsələsi ilə əlaqəli olmayan şəxslərin bu peşədə çalışmasının qadağan olunması üçün heç bir əsas yoxdur. Bu işdə hökumət belə vəziyyətlər üçün istisna qayda nəzərdə tutmaqla ərizəçiyə qarşı ayrı-seçkiliyə yol vermiş və onun ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ ilə birgə götürülmüş halda öz dininə etiqad etmək hüququnu (AİHK-ın 9-cu Maddəsində nəzərdə tutulmuş hüququ) pozmuşdu.

50. İrqi bərabərlik haqqında Direktiv, maddə 5; İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, maddə 7; Mallar və xidmətlərlə əlaqədar gender bərabərliyi haqqında Direktiv, maddə 6; həmçinin bu məsələnin bir qədər fərqli şəkildə ifadə edildiyi bu direktivə də bax: Gender bərabərliyi haqqında Direktiv (yeni redaksiyada), maddə 3.

Nümunə: Kiprin Bərabərlik Qurumunun icraatındakı işdə görmə qabiliyyətində əngəl olan şikayətçi mülki qulluğa qəbul üçün verilən imtahanda iştirak etmişdi.⁵¹ Şikayətçi imtahan işini bitirmək üçün əlavə vaxt istəmiş və ona əlavə 30 dəqiqə vaxt verilmişdi, amma bu müddət hər kəsə verilən fasilənin müddətindən çıxılmışdı. Bərabərlik Qurumu bu qənaətə gəldi ki, xüsusi durumda olan namizədlər üçün "ağlabatan şərait" yaradılmasına ehtiyac olub-olmadığını araşdırmaq üçün standart prosedur mövcud deyil və faktlar göstərdi ki, şikayətçinin digər namizədlərlə ədalətli şəkildə yarışa biləcəyi şəraitin yaradılması üçün yetərli addımlar atılmayıb. Bərabərlik Qurumu dövlətə tövsiyə etdi ki, fərdi qaydada ağlabatan şərait yaradılmasına ehtiyacın olduğu bu cür halların araşdırılması üçün standart prosedurun tərkib hissəsi qismində ekspertlər qrupu yaratsın.

Nümunə: əlil arabası ilə hərəkət edən bir kişi konkret vəzifəyə təyin edilmədiyinə görə Fransa məhkəmələrində Təhsil Nazirliyinə qarşı iddia qaldırmışdı.⁵² Şikayətçinin iş ərizəsi namizədlərin siyahısında üçüncü idi. Birinci iki namizədin vəzifə təyinatı üçün ərizəsi rədd edildikdən sonra iş təklifi şikayətçiyə deyil, dördüncü namizədə edilmişdi. Əvəzində ərizəçiyə əlil arabası ilə hərəkət edənlər üçün uyğunlaşdırılmış başqa bir departamentdə iş təklif edilmişdi. Dövlət bu qərarı onunla əsaslandırdı ki, ağlabatan şərait yaratmaq öhdəliyini yerinə yetirmək üçün binalarda dəyişikliklər edilməsinə vəsait qoyuluşu ictimai maraqlara uyğun deyil. Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, Təhsil Nazirliyi əlilliyi olan şəxslər üçün ağlabatan şərait yaratmaq öhdəliyini yerinə yetirməyib və idarəetmə mülahizələri bu öhdəliyin icrasını məhdudlaşdıra bilməz.

"Xüsusi tədbirlər" termini bəzən elə fərqli rəftarın baş verdiyi halları əhatə edən termin kimi işlədilir ki, bu zaman fərqli rəftar "müdafiənin şamil olduğu əsasların" tətbiq dairəsinə düşən şəxslərin xeyrinə olur (onları

51. Bərabərlik Qurumu (Kipr), Ref. A.K.I. 37/2008, 8 oktyabr 2008-ci il. Qərarın ingiliscə qısa icmalını bu mənbədən tapmaq olar: Ayrı-seçkilik Sahəsində Avropa Hüquq Ekspertləri Şəbəkəsi, 8 (iyul 2009-cu il). "Ayrı-seçkililiyin yolverilməzliyinə dair Avropa hüququnun icmalı", səh. 43.

52. Ruan İnzibati Məhkəməsi, Boutheiller v. Ministère de l'éducation işi, qərar № 0500526-3, 24 iyun 2008-ci il. Qərarın ingiliscə qısa icmalını bu mənbədən tapmaq olar: Ayrı-seçkilik Sahəsində Avropa Hüquq Ekspertləri Şəbəkəsi, 8 (iyul 2009-cu il). "Ayrı-seçkililiyin yolverilməzliyinə dair Avropa hüququnun icmalı", səh. 46.

əlverişsiz vəziyyətə salmır); məsələn, konkret vəzifəyə kişi deyil, qadın cinsinə mənsub olduğuna görə qadın seçilir və işəgötürən öz personalı arasında qadınların təmsilçiliyinin azlığını aradan qaldırmaq siyasəti yürüdür. Bu halı ifadə etmək üçün istifadə olunan terminologiyaya bunlar daxildir: "pozitiv" və ya "əks yönümlü" ayrı-seçkilik, "güzəştli rəftar", "müvəqqəti xüsusi tədbirlər" və ya "müsbət tədbir".⁵³ Bu ifadələr bu tədbirlərin adətən ayrı-seçkiliyə məruz qalan şəxslərə qarşı qərəzlilik əleyhinə mübarizə üçün qısa müddətə tətbiq edildiyini və müstəsna vasitə kimi qəbul edildiyini və digərlərini də eyni mövqeyi paylaşmağa ruhlandıran nümunəvi modellər yaratmaq məqsədi daşdığı göstərir.

Əlverişsiz vəziyyətdə olan qrupların xeyrinə pozitiv tədbirlərin görülməsi BMT-nin insan hüquqlarına dair müqavilələrinin şərhinə görə cavabdeh olan bir neçə monitorinq orqanı tərəfindən qəbul edilmiş rəhbər prinsiplər vasitəsilə daha da gücləndirilib. Bu orqanlar vurğulayıblar ki, belə tədbirlər müvəqqəti xarakter daşmalı, sözügedən qeyri-bərabərliyin qarşısının alınması üçün zəruri olan müddətləri və hüdudları aşmamalıdır.⁵⁴ BMT-nin İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsinin bildirdiyinə görə, belə tədbirlərin yolverilən hesab edilməsi üçün onların yeganə məqsədi mövcud qeyri-bərabərlikləri ləğv etməkdən və gələcəkdə tarazlığın pozulmasının qarşısını almaqdan ibarət olmalıdır.⁵⁵ BMT-nin Qadınlara qarşı hər növ ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsi qeyd edib ki, bu cür "müvəqqəti xüsusi tədbirlər" qadınlarla "güzəştli rəftarı; məhz onların iş qəbul edilməsini, işləməsini və peşə vəzifəsində irəliyə çəkilməsini; müəyyən zaman çərçivəsində onların saylarının hədəflənən həddə çatdırılmasını; və kvota sistemlərini" özündə ehtiva edir.⁵⁶ AƏM-in aşağıda müzakirə olunacaq

53. Məsələn üçün bax: BMT-nin İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsi, "32 sayılı ümumi tövsiyə: İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya nəzərdə tutulmuş xüsusi tədbirlərin mənası və tətbiq dairəsi", UN Doc. CERD/C/GC/32, 24 sentyabr 2009-cu il; BMT-nin İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar üzrə Komitəsi, "32 sayılı ümumi şərh: Təhsil hüququ", UN Doc. E/C.12/1999/10, 8 dekabr 1999-cu il; BMT-nin Qadınlara qarşı hər növ ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsi, "25 sayılı ümumi tövsiyə: Konvensiyanın 4-cü maddəsinin 1-ci bəndi (müvəqqəti xüsusi tədbirlər), UN Doc. A/59/38(SUPP), 18 mart 2004-cü il; BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi, "18 sayılı ümumi şərh: Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi", UN Doc. A/45/40(Vol.I.)(SUPP), 10 noyabr 1989-cu il; BMT-nin İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsi, "Qeyri-vətəndaşlara qarşı ayrı-seçkiliyə dair 30 sayılı ümumi tövsiyə, UN Doc. HRI/GEN/1/Rev.7/Add.1, 4 may 2005-ci il.

54. Yenə orada.

55. BMT-nin İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsi, "32 sayılı ümumi tövsiyə: İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiya nəzərdə tutulmuş xüsusi tədbirlərin mənası və tətbiq dairəsi", UN Doc. CERD/C/GC/32, 24 sentyabr 2009-cu il; 21-26-cı bəndlər.

56. BMT-nin Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsi, "25 sayılı ümumi tövsiyə: Konvensiyanın 4-cü maddəsinin 1-ci bəndi (müvəqqəti xüsusi tədbirlər), UN Doc. A/59/38(supp), 18 mart 2004-cü il, 22-ci bənd.

presedent hüququna əsasən, belə tədbirlərin mütənasibliyi ciddi şəkildə araşdırılmalıdır.

Məhkəmələr adətən bu kontekstdə tətbiq edilən ayrı-seçkiliyə ayrıca bir ayrı-seçkilik forması kimi deyil, ayrı-seçkiliyə qoyulan qadağanı götürən istisna hal kimi baxırlar. Başqa sözlə, məhkəmələr fərqli rəftarın baş verdiyini qəbul edirlər, lakin öncədən mövcud olan əlverişsiz vəziyyətin, məsələn, iş yerində konkret qrupun təmsilçiliyinin azsaylı olması durumunun düzəldilməsinin maraqları bu rəftara haqq qazandıra bilər.

Fərqli rəftara haqq qazandıran bu əsas zaman-zaman dövlətlər tərəfindən irəli sürülüb. Bu durumu iki fərqli aspektdən yanaşmaqla başa düşmək olar. Xeyrinə tədbir görülən şəxsin mənafeyi baxımından yanaşsaq, onunla daha əlverişli şəkildə rəftar edilməsi onunla əlaqədardır ki, o, analoji durumda olan hər hansı digər şəxslə müqayisədə müdafiənin şamil olduğu şəxslərin xüsusiyyətlərinə malikdir. Zərərçəkənin mənafeyi baxımından yanaşsaq, onunla daha əlverişsiz şəkildə rəftar edilməsi onunla əlaqədardır ki, o, müdafiənin şamil olduğu şəxslərin xüsusiyyətlərinə malik deyil. Tipik nümunələr sırasına cəmiyyətin təşkilini daha yaxşı əks etdirmək məqsədi ilə kişilərin üstünlük təşkil etdiyi iş yerlərində müəyyən sayda vəzifələrin qadınlar üçün saxlanması və ya dövlət qulluğunda, məsələn, polis orqanlarında müəyyən sayda vəzifələrin etnik azlıqlar üçün saxlanması daxildir. Bəzən bunu "əks yönümlü" ayrı-seçkilik adlandırırlar, çünki bu halda ayrı-seçkilik xarakterli rəftar keçmiş sosial tendensiyalar səbəbindən daha əlverişsiz rəftara məruz qalması gözlənilən şəxsin xeyrinə baş verir. Bəzən bunu "pozitiv" tədbir də adlandırırlar, çünki bu tədbir ənənəvi olaraq əlverişsiz vəziyyətdə olan qrupların cəmiyyətin həyatında iştirakını dəstəkləməklə konkret olaraq keçmişdəki əlverişsiz vəziyyəti düzəltmək məqsədi ilə həyata keçirilir və bu mənada konkret qruplara qarşı qərəzliliyə deyil, xeyirxah məqsədə əsaslanır.

Bu konsepsiyaya AİHM-in presedent hüququnda nadir hallarda rast gəlinir, halbuki Aİ hüququ kontekstində ona daha böyük diqqət yetirilir, belə ki, bu məsələ işəgötürmə ilə bağlı işlərdə AƏM tərəfindən araşdırılıb. Ayrı-seçkiliyin yol verilməzliyinə dair direktivlərdə və AƏM-in presedentlərində nəzərdə tutulmuş ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququnu müdafiə etmək üçün spesifik tədbirlərə istinad edilir, eləcə də bu tədbirlərə aşağıda bu fəslin 2.6.4.1 bölməsində müzakirə olunan, "həqiqi peşə tələbinə" əsaslanan xüsusi müdafiə argumenti çərçivəsində istinad edilir.

AƏM tərəfindən baxılmış, xüsusi tədbirlərə aid olan önəmli işlər, yəni Kalankenin işi⁵⁷, Marşallın işi⁵⁸ və Abrahamssonun işi⁵⁹ gender bərabərliyi kontekstində meydana çıxıb. Bu işlərin hamısı birlikdə vaxtı ilə bu konkret işlərdə qadın işçilərin illərlə məruz qaldıqları əlverişsiz vəziyyətin düzəldilməsi üçün görülə biləcək xüsusi tədbirlərin hüdudlarını müəyyənləşdirir.

Nümunə: Kalankenin işində işdə AƏM müəyyən vəzifələrdə qadınların təmsilçiliyinin az olması ilə bağlı durumu düzəltmək üçün onlara qarşı güzəştli rəftarı nəzərdə tutan ciddi yanaşma qəbul etdi. Bu iş regional səviyyədə qəbul edilmiş olan, vəzifələrə təyin olunmaqda və ya vəzifədə irəliyə çəkilməkdə qadın namizədlərə avtomatik üstünlük verən qanunvericiliyə aid idi. Vəzifəyə kişi və qadın namizəd eyni dərəcədə uyğun hesab edildikdə, qadın işçilərin müvafiq sektorda təmsilçiliyi az hesab edildiyi təqdirdə qadın namizədlərə üstünlük verilir. Təmsilçilik o halda azsaylı hesab edilirdi ki, qadın işçilər sözügedən vəzifədə çalışan personalın ən azı yarısını təşkil etmirdi. İş üçün müraciəti uğursuz olmuş kişi namizəd cənab Kalanke bu işdə şikayət etmişdi ki, milli məhkəmələrdəki icraatda cinsi zəmində ayrı-seçkiliyə məruz qalıb. Milli məhkəmələr işi AƏM-ə göndərərək sözügedən qaydanın Bərabər Rəftar haqqında 1976-cı il tarixli Direktivin 2-ci maddəsinin 4-cü bəndinə (sonradan bu maddə Gender bərabərliyi haqqında Direktivin "pozitiv tədbir" barəsindəki 3-cü maddəsi ilə əvəz edildi) uyğun olub-olmadığının araşdırılmasını xahiş etdilər, həmin bənddə deyilirdi: "Bu Direktiv xüsusən qadınların imkanlarına təsir göstərən mövcud qeyri-bərabərlikləri aradan qaldırmaq yolu ilə kişi və qadınlar üçün bərabər imkanların təşviqinə yönələn tədbirlərə xələl gətirməməlidir".⁶⁰

AƏM bildirdi ki, 2-ci maddənin 4-cü bəndi "ayrı-seçkilik kimi görünmələrinə baxmayaraq əslində ictimai həyatın reallıqlarında mövcud ola bilən faktiki qeyri-bərabərlik hallarını aradan qaldırmaq və ya azaltmaq məqsədi daşıyan tədbirlərə imkan yaradılması üçün

57. AƏM, Kalanke v. Freie Hansestadt Bremen, iş № C-450/93 [1995] ECR I-3051, 17 oktyabr 1995-ci il.

58. AƏM, Marschall v. Land Nordrhein-Westfalen, iş № C-409/95 [1997] ECR I-6363, 11 noyabr 1997-ci il.

59. AƏM, Abrahamsson and Leif Anderson v. Elisabet Fogelqvist, iş № C-407/98 [2000] ECR I-5539, 6 iyul 2000-ci il.

60. Bərabər rəftar haqqında Direktiv, 76/207/EEC, OJ L 39, 14.02.1976, p. 40.

nəzərdə tutulub".⁶¹ O, qəbul etdi ki, sözügedən qayda iş yerində mövcud olan qeyri-bərabərlikləri aradan qaldırmaqdan ibarət qanuni məqsəd daşıyır. Müvafiq olaraq, prinsipcə qadınlara iş yerində konkret üstünlük verən tədbirlər, o cümlədən onların vəzifədə irəli çəkilməsi iş bazarında ayrı-seçkilik qoyulmadan qadınların rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədi daşdığı təqdirdə qəbul edilən sayıla bilər.

Lakin o, həm də bildirdi ki, bərabər rəftar hüququndan hər hansı istisnaya dəqiq şərh verilməlidir. O, qərara aldı ki, sözügedən qayda "vəzifəyə təyin edilmədən və ya vəzifədə irəliyə çəkilmədən qadınların mütləq və qeyd-şərtsiz üstünlüyünü təmin edirsə", o halda bu tədbir faktiki olaraq bərabər rəftar hüququ baxımından qeyri-bərabərliyi aradan qaldırmaq məqsədinə qeyri-mütənasib olacaq. Müvafiq olaraq, bu işdə güzəştli rəftara haqq qazandırmaq olmazdı.

Bununla belə, son dövrlərin işləri göstərir ki, sözügedən qayda güzəştin avtomatik və qeyd-şərtsiz verilməsini tələb etmədiyi təqdirdə spesifik tədbirlər qəbul edilən sayıla bilər.

Nümunə: *Marşallın işi* mahiyyət etibarını ilə *Kalankenin işindəkinə* bənzər qanunvericiliklə əlaqədar idi. Lakin sözügedən qaydada deyilirdi ki, müəyyən vəzifəyə kişilərlə eyni dərəcədə uyğun gələn qadınlara o halda üstünlük verilməlidir ki, "kişi cinsindən olan şəxsin fərdi xüsusiyyətləri balansını onun xeyrinə dəyişmiş olmasın". Qadın namizədin işə götürülməsi səbəbindən işə götürülmək üçün müraciəti rədd edilmiş cənab Marşall, milli məhkəmələrdəki icraatda bu qaydanın qanuniliyinə etiraz etdi, onlar isə işi AƏM-ə göndərərək bir daha bu qaydanın Bərabər rəftar haqqında Direktivə uyğun olub-olmadığı sualını verdilər. AƏM bu qənaətə gəldi ki, bu cür qayda "işə qəbul edilməyə qadın namizədlərlə eyni dərəcədə uyğun hesab edilmiş kişi namizədlərin namizədliklərinin, bu və ya digər namizədlərlə bağlı bütün meyarlar nəzərə alınmaq şərti ilə obyektiv

61. Bu mülahizə aşağıdakı direktivlərin preambullarında əsas etibarını ilə qəbul edilib. Bax: Gender bərabərliyi haqqında Direktivin (yeni redaksiyada), preambulasının 21-ci bəndi; İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktivin preambulasının 26-cı bəndi; İrqi bərabərlik haqqında Direktivin preambulasının 17-ci bəndi.

şəkilə qiymətləndirilməsini və bu meyarların biri və ya bir neçəsi balansı kişi namizədin xeyrinə dəyişdiyi təqdirdə qadın namizədlərə verilən üstünlüyün aradan qalxmasını hər bir konkret halda təmin edirsə", o halda qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılmasından ibarət qanuni məqsədə qeyri-mütənasib olmayacaq. Beləliklə, bu işdə sözügedən qaydanın tərkib hissəsini təşkil edən mülahizə sərbəstliyi qadınların üstünlüyünün mütləq xarakter daşmasının qarşısını alırdı və beləliklə, bu qayda iş yerində qeyri-bərabərliyin qarşısının alınması məqsədinə mütənasib idi.

Nümunə: Abrahamssonun işi İsveç qanunvericiliyinin qanuniliyi məsələsinə aid idi və bu qanunvericiliyin müəyyən etdiyi qayda Kalankenin işindəki qaydanın qeyd-şərtsiz üstün tutulması ilə Marşallın işində qeyd edilən mülahizə sərbəstliyi arasında aralıq mövqedə qərarlaşan qayda idi. Bu qaydada bəyan edilirdi ki, azsaylı təmsilçiliyə malik cinsə mənsub olan və peşə vəzifələrini yerinə yetirmək üçün kifayət qədər ixtisaslı olan namizədə işəgötürmə zamanı üstünlük verilməlidir, bu şərtlə ki, "bu qayda tətbiq edilməklə işə qəbul həyata keçirilərkən, namizədlərin ixtisaslılığı arasındakı fərq obyektivlik tələbini pozan dərəcədə böyük olmasın". AƏM bu qənaətə gəldi ki, bu qanunvericilik əslində azsaylı təmsilçiliyə malik cinsə mənsub olan namizədlərə avtomatik üstünlük verir. Yalnız ixtisaslılıq səviyyəsi arasında əhəmiyyətli fərqi olmasının bu qaydanın tətbiqini aradan qaldırması faktı, bu qaydanın qeyri-mütənasib nəticələr doğurmasının qarşısını almırdı.

Bu işlər onu göstərir ki, AƏM ədalət prinsipini aradan qaldıran spesifik tədbirlərə icazə verilməsinə bir qayda olaraq ehtiyatla yanaşır. Yalnız spesifik tədbirlərin qeyd-şərtsiz və ya mütləq xarakter daşmadığı məhdud hallarda AƏM milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydaların 2-ci maddənin 4-cü bəndindəki istisnanın tətbiq dairəsinə düşdüyünü təsdiq edir.

Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair Aİ direktivlərində nəzərdə tutulmuş spesifik tədbirlərlə əlaqədar məsələ ilə qarşılaşdıqda, praktiki fəaliyyət göstərən hüquqşünaslar konkret şəxslər qrupunun xeyrinə həyata keçirilmiş "tədbirə" xüsusi diqqət yetirməlidirlər. AƏM-in prezident

hüququndan göründüyü kimi, onun aşkar mövqeyi ondan ibarətdir ki, spesifik tədbirlər yalnız son vasitə kimi əl atılan tədbirlərdir. Praktiki fəaliyyət göstərən hüquqşünaslar və məhkəmə məmurları spesifik tədbirlərin yer aldığı işlə qarşılaşdıqda, sözügedən işəgötürənin nəzərdən keçirdiyi bütün namizələrin, o cümlədən xüsusi tədbirlər barədə müddəanın şamil olunmadığı şəxslərin sözügedən vəzifəyə uyğunluğu məsələsinin obyektiv və ədalətli şəkildə qiymətləndirildiyinə əmin olmalıdırlar. Xüsusi tədbirlər yalnız o halda istifadə edilə bilər ki, bu cür obyektiv qiymətləndirmə bir neçə namizədin, o cümlədən xüsusi tədbirlərin şamil olunduğu şəxsin onlara təklif olunan vəzifəni yerinə yetirməyə eyni dərəcədə uyğun olduğunu müəyyən etmiş olsun. Vaxtı ilə iş yerində ayrı-seçkiliyə məruz qalan qrupa mənsub olması səbəbindən xüsusi tədbirlərin şamil olunduğu şəxs yalnız bu halda həmin tədbirlərin şamil olunmadığı şəxsdən üstün tutula bilər.

AİHM hələlik xüsusi tədbirlər barədə işləri dərinəndən araşdırmaq imkanına malik olmayıb, amma az sayda müəyyən işlərdə bu məsələni nəzərdən keçirib.

Nümunə: *Vintersberger Avstriyaya qarşı işdə*⁶² AİHM şikayətin qəbul edilməsinin mümkünlüyü məsələsi ilə bağlı qərar çıxardı. Əlilliyi olan ərizəçi dövlət tərəfindən işindən azad edilmişdi. Milli qanunvericiliyə əsasən, əlilliyi olan şəxslər işdən azad edilməyə qarşı xüsusi müdafiə ilə təmin edilirdilər, belə ki, onların işdən azad edilməsi barədə qərar öncə xüsusi komitə tərəfindən təsdiq edilməli idi. İşəgötürən əlillik faktından xəbərsiz olduğu təqdirdə azad edilmə barədə qərara retrospektiv qaydada baxılırdı. Əlilliyi olmayan şəxslər üçün isə bu qərarın təsdiqinə ehtiyac yox idi. Ərizəçi iddia etdi ki, əlilliyi olmayan şəxslərdən fərqli olaraq əlilliyi olan şəxslərin işdən azad edilməsi barədə qərarın retrospektiv qaydada təsdiqinin mümkünlüyü faktı ayrı-seçkiliyə bərabərdir. AİHM bu qənaətə gəldi ki, bu qaydanın mövcudluğu əslində əlilliyi olan şəxslərin xeyrinədir və buna görə də bu ayrı-seçkiliyə əks yönümlü ayrı-seçkilik nümunəsi kimi haqq qazandırmaq olar. Müvafiq olaraq, şikayət ərizəsi qəbul olunmayan elan edildi.

62. AİHM, *Vintersberger Avstriyaya qarşı* (barışıq sazişi) (ərizə № 57448/00), 5 fevral 2004-cü il.

Əsas məsələlər

- Ayrı-seçkilik elə bir situasiyanı əks etdirir ki, bu zaman hər hansı şəxs "müdafiənin şamil olduğu xüsusiyyətlərlə" əlaqədar olaraq hər hansı formada əlverişsiz vəziyyətə düşür.
- Ayrı-seçkilik müxtəlif formalarda təzahür edir: birbaşa ayrı-seçkilik, dolayı ayrı-seçkilik, təqib etmə və ayrı-seçkilik qoyma barədə göstəriş vermə.
- Birbaşa ayrı-seçkilik fərqli rəftar ilə xarakterizə olunur: bu halda sübut edilməlidir ki, "müdafiənin şamil olduğu əsasların" tətbiq dairəsinə düşən şəxslə müqayisədə, iddia edilən qurban daha əlverişsiz rəftara məruz qalıb.
- Əlverişsiz rəftar iddia edilən qurbanın və analogi vəziyyətdə olan və "müdafiənin şamil olduğu əsasların" tətbiq dairəsinə düşməyən digər şəxsin vəziyyətlərinin müqayisəsi əsasında müəyyən edilir.
- "Müdafiənin şamil olduğu əsasın" mövcudluğu fərqli rəftarın aşkar səbəbini təşkil etməyə də bilər. Bu halda aşkar səbəbin "müdafiənin şamil olduğu əsasla" ayrılmaz vəhdət təşkil etməsi yetərlidir.
- AƏM və milli məhkəmələr əlaqələndirici ayrı-seçkilik anlayışını qəbul edə bilərlər, bu halda şəxs "müdafiənin şamil olduğu xüsusiyyətlərə" malik olan digər şəxslə əlaqəli olması səbəbindən əlverişsiz rəftara məruz qalır.
- Aİ qanunvericiliyində ayrıca anlayış kimi nəzərdə tutulan təqib etmə birbaşa ayrı-seçkilinin xüsusi təzahür formasıdır.
- Dolayı ayrı-seçkilik fərqli təsiri və ya nəticələri ilə xarakterizə olunur: bu halda sübut edilməlidir ki, müəyyən qrupa qarşı rəftar həmin qrupu onunla müqayisə oluna bilən digər qrupa nisbətən əlverişsiz vəziyyətə salır.
- Dolayı ayrı-seçkilinin sübut edilməsi şəxsin belə bir dəlil təqdim etməsini tələb edir ki, "müdafiənin şamil olduğu xüsusiyyətlərə" malik olan qrup olaraq onun mənsub olduğu qrup həmin xüsusiyyətlərə malik olmayanlarla müqayisədə fərqli nəticələrə və ya təsirə məruz qalır.
- Hər kəsin öz hüquqlarından istifadə etməkdə bərabər imkanlara malik olmasını təmin etmək üçün hökumətlər, işəgötürənlər və xidmət təchizatçıları öz qayda və praktikalarını fərqli xüsusiyyətlərə malik olanların tələbatlarına uyğunlaşdırmaq üçün xüsusi və ya spesifik tədbirlər görməlidirlər.

- "Xüsusi tədbirlər" və "spesifik tədbirlər" terminləri müdafiənin şamil olduğu xüsusiyyətlərə malik olanların əvvəllər məruz qaldıqları əlverişsiz vəziyyəti düzəltmək üçün görülən tədbirləri özündə ehtiva edə bilər. Bu tədbirlər mütənasib olduqda, ayrı-seçkiliyə haqq qazandıran əsas hesab oluna bilər.

2.6. Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair Avropa hüququnda əlverişsiz rəftarı əsaslandırmaq üçün nəzərdə tutulan müdafiə arqumentləri

2.6.1. Giriş

Müəyyən hallarda məhkəmələr fərqli rəftarın baş verdiyini, amma qəbul edilən olduğunu təsdiq edirlər. Müdafiə arqumentlərinə Aİ qanunvericiliyindəki yanaşma formaca AİHM-in yanaşmasından fərqlənir, amma mahiyyətə bu yanaşmalar çox oxşardır.

Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair Avropa hüququnda müdafiə arqumentləri ümumi şəkildə, yaxud məhdud çərçivədə xüsusi şəkildə ifadə edilə bilər. AİHM-in yanaşması bundan ibarətdir ki, həm birbaşa, həm də dolayı ayrı-seçkilik hallarında müdafiə arqumentlərinin ümumi şəkildə ifadə edilməsi qəbul olunur. Aİ qanunvericiliyində isə əksinə, məhdud çərçivəli xüsusi müdafiə arqumentləri yalnız birbaşa ayrı-seçkiliklə əlaqədar nəzərdə tutulur, ümumi müdafiə arqumentləri isə yalnız dolayı ayrı-seçkilik kontekstində nəzərdə tutulur. Başqa sözlə, ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair direktivlərə əsasən, birbaşa ayrı-seçkiliyə yalnız o halda haqq qazandırıla bilər ki, o, həmin direktivlərdə aydın şəkildə nəzərdə tutulmuş müəyyən məqsədlərin həyata keçirilməsinə xidmət etsin.

Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair direktivlərdə nəzərdə tutulmuş xüsusi müdafiə arqumentləri, AİHM tərəfindən daha geniş kontekstdə tanınan ümumi müdafiə arqumentlərinin tərkib hissəsini təşkil edə və onların tətbiqi qaydası AİHM-in presedent hüququnda ümumi müdafiə arqumentlərinin tətbiqi qaydasına uyğun ola bilər. Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair

direktivlərdə nəzərdə tutulan xüsusi müdafiə arqumentləri mahiyyət etibarilə işəgötürmə sahəsində tətbiq edilən və bu sahəyə uyğunlaşdırılmış ümumi müdafiə arqumentlərinin konkretləşdirilmiş xüsusi formasıdır.

2.6.2. Ümumi müdafiə arqumentlərinin təhlili

Qeyd edildiyi kimi, ümumi müdafiə arqumentləri AİHK çərçivəsində həm birbaşa, həm də dolayı ayrı-seçkilik hallarında, Aİ hüququ çərçivəsində isə yalnız dolayı ayrı-seçkilik hallarında istifadə edilə bilər. AİHM-in bildirdiyinə görə:

"... nisbətən oxşar vəziyyətlərdə olan şəxslərə qarşı fərqli rəftar ... obyektiv və əsaslı səbəbə söykənmirsə, başqa sözlə, qanuni məqsəd daşıdırsa, yaxud tətbiq edilən vasitələrlə qarşıya qoyulan məqsəd arasında ağılabatan mütənasiblik əlaqəsi yoxdursa, ayrı-seçkilik sayılır".⁶³

Ayrı-seçkililiyin yolverilməzliyinə dair Aİ direktivlərində dolayı ayrı-seçkiliklə əlaqədar analogi ifadələr işlədilir. İrqi bərabərlik haqqında Direktivdə deyilir:

"dolayı ayrı-seçkilik o halda baş verir ki, neytral kimi görünən qayda, meyar və ya praktika müəyyən irqi və ya etnik mənşəli insanları digər şəxslərlə müqayisədə xüsusilə əlverişsiz vəziyyətə salır və bu zaman həmin qaydaya, meyara və ya praktikaya obyektiv olaraq qanuni məqsədlə haqq qazandırmaq mümkün olmur və həmin məqsədə nail olmaq üçün istifadə edilən vasitələr münasib və zəruri olmur".⁶⁴

Fərqli rəftara haqq qazandırmaq üçün sübut edilməlidir ki:

- sözügedən qayda və ya praktika qanuni məqsəd daşıyır;
- həmin məqsədə nail olmaq üçün seçilmiş vasitələr (yeni fərqli rəftarla nəticələnən tədbir) bu məqsədə mütənasibdir və bu məqsədə nail olmaq üçün zəruridir.

Həm AİHM tərəfindən istifadə edilən, həm də ayrı-seçkililiyin yolverilməzliyinə dair direktivlərdə işlədilən ifadələrə əsasən, yuxarıdakılar,

63. AİHM, Burden Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], ərizə № 13378/05, 29 aprel 2008-ci il, 60-cı bənd.

64. İrqi bərabərlik haqqında Direktiv, 2-ci maddə, 2(b) bəndi; İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 2-ci maddə, 2(b) bəndi; Mallar və xidmətlərlə əlaqədar gender bərabərliyi haqqında Direktiv, maddə 2(b); Gender bərabərliyi haqqında Direktiv (yeni redaksiyada).

dəqiq desək, ayrı-seçkiliyə qarşı müdafiə arqumentləri deyil, fərqli rəftara haqq qazandırmaq və ayrı-seçkiliyin baş verdiyi barədə qərar çıxarılmasının qarşısını almaq üçün gətirilən əsaslardır. Lakin məhkəmələr formaca olmasa da mahiyyətə bu əsaslara ayrı-seçkiliklə bağlı müdafiə arqumentləri kimi yanaşırlar.

Fərqli rəftarın qarşıya qoyulan məqsədə mütənasilikliyin müəyyənləşdirərkən məhkəmə əmin olmalıdır ki:

- həmin məqsədə nail olmaq üçün bərabər rəftar prinsipinə ən az müdaxilə təşkil edən hər hansı digər vasitə mövcud olmayıb. Başqa sözlə, şəxsi əlverişsiz vəziyyətə salan tədbir elə bir səviyyədə olmalıdır ki, şəxs ondan qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün zəruri olan ən az dərəcədə ziyan çəkmiş olsun;
- qarşıya qoyulan məqsəd müdaxilənin həmin səviyyəsinə haqq qazandıra biləcək kifayət qədər mühüm məqsəd olmalıdır.

Nümunə: *Bilka-Kaufhaus GmbH, Weber Von Hartz* qarşı məhkəmə işində AƏM obyektiv əsas anlayışının dərin izahını verib.⁶⁵ Bu işdə natamam iş günü ilə işləyən, "Bilka"-nın (supermarketin) əmək pensiyası sistemindən xaric edilən işçilər şikayət etmişdilər ki, bu, qadınlara qarşı dolayı ayrı-seçkilik təşkil edir, çünki onlar natamam iş günü ilə işləyən işçilərin böyük əksəriyyətini təşkil edirlər. AƏM bu qənaətə gəldi ki, fərqli rəftar əsaslı səbəbə söykənməyibsə, bu hal dolayı ayrı-seçkiliyə bərabərdir. Bu rəftara haqq qazandırmaq üçün sübut edilməli idi ki: "... "Bilka"-nın seçdiyi tədbirlər müəssisənin real ehtiyaclarına uyğundur, qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq baxımından münasibdir və bu məqsədlər üçün zəruridir".

"Bilka" iddia etdi ki, fərqli rəftarın arxasında dayanan məqsəd işçiləri natamam iş günü ilə çalışmaqdan imtinaya sövq etməkdən və tam iş günü ilə işləməni həvəsləndirməkdən ibarət olub, çünki natamam iş günü ilə işləyən işçilər axşam saatlarında və ya şənbə günlərində işləməyə meyl göstərmirlər, bu işə yetərli personalı qoruyub saxlamağı çətinləşdirir. AƏM bu qənaətə gəldi ki, bu niyyət qanuni məqsəd təşkil edə bilər. Lakin o, natamam iş günü ilə işləyən işçilərin pensiya sistemindən xaric edilməsinin bu məqsədə nail olmaq üçün mütənəsin tədbir olun-olmadığı barədə sualı cavablandırmadı.

65. AİƏM, *Bilka-Kaufhaus GmbH v. Weber Von Hartz*, iş № 170/84 [1986] ECR 1607, 13 may 1986-cı il.

Görülmüş tədbirlərin "zəruriliyi" tələbi onu nəzərdə tutur ki, bərabər rəftar prinsipinə ən az müdaxilə təşkil edən hər hansı ağılabatan alternativ vasitələrin mövcud olmadığı sübuta yetirilməlidir. Qanunvericilik normalarının bu işin faktlarına tətbiqi milli məhkəmənin öhdəsinə buraxıldı.

2.6.3. Ümumi müdafiə arqumentlərinin tətbiqi

İşəgötürmə məsələləri kontekstində AƏM işəgötürənlərin iqtisadi maraqları ilə əlaqədar idarəetmə mülahizələrinə əsaslanan fərqli rəftarı qəbul etməyə meyilli olmasa da, maliyyə nəticələri ilə əlaqəsi olan daha geniş sosial və işəgötürmə siyasətinin məqsədlərinə əsaslanan fərqli rəftarı qəbul etməyə hazırdır. Sonuncu mülahizələrə aid işlərdə AƏM dövlətlərə daha geniş "mülahizə sərbəstliyi" verir. AİHK kontekstində isə şəxsin ləyaqətinin başlıca məsələ olduğu işlərdə (məsələn, irqi və ya etnik mənşəyə, mənzil toxunulmazlığına, şəxsi və ya ailə həyatına əsaslanan ayrı-seçkililiklə bağlı işlərdə) fərqli rəftarın AİHM tərəfindən qəbul edilməsi ehtimalı azdır, xüsusən maliyyə nəticələri ilə əlaqəsi olan daha geniş sosial siyasət mülahizələrinə əsaslanan fərqli rəftarı isə o, böyük ehtimalla qəbul edir. AİHM "mülahizə sərbəstliyi" terminindən istifadə edir, bu termin fərqli rəftarın əsaslı olub-olmadığını müəyyənləşdirərkən dövlətin malik olduğu sərbəstliyin hüdudlarını nəzərdə tutur. Bu hüdudların "dar" olması məqsəduyğun sayıldıqda AİHM daha yüksək dərəcədə nəzarət tətbiq edir.

2.6.4. Aİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş xüsusi müdafiə arqumentləri

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ayrı-seçkililiyin yolverilməzliyinə dair direktivlərdə xüsusi müdafiə arqumentləri nəzərdə tutulub ki, məhdud saylı hallarda fərqli rəftara həmin arqumentlərlə haqq qazandırılıla bilər. "Həqiqi peşə tələbinə əsaslanan müdafiə arqumenti" direktivlərin hər birində öz əksini tapıb (Mallar və xidmətlərlə əlaqədar gender bərabərliyi haqqında Direktiv istisna təşkil edir, çünki o, işəgötürmə məsələlərinə aid deyil); bu tələb konkret iş funksiyalarının yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan bacarıq və ya ixtisaslılıqla əlaqədar olan əsaslara görə işçilərə, o cümlədən müdafiənin şamil olunduğu əsasların tətbiq dairəsinə düşən şəxslərə,

işəgötürənlər tərəfindən fərq qoyulmasına imkan verir.⁶⁶ Digər iki müdafiə arqumentinə isə yalnız işəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktivdə rast gəlmək olar: bunlardan birincisi ondan ibarətdir ki, əqidəyə əsaslanan təşkilatlar olan işəgötürənlər tərəfindən din və ya əqidə əsasında ayrı-seçkilik qoyulmasına icazə verilir;⁶⁷ ikincisi isə ondan ibarətdir ki, müəyyən hallarda yaşla əlaqədar ayrı-seçkilik qoyulmasına icazə verilir.⁶⁸ Fərqli rəftara haqq qazandırmaq üçün gətirilən müdafiə arqumentlərinin AƏM tərəfindən qəbul edilmiş məhdud çərçivəli şərhini onu nəzərdə tutur ki, bu sahədə istənilən istisnalar dar çərçivədə şərh olunmalıdır, belə ki, AƏM Avropa İttifaqı qanunvericiliyində fərdlər üçün nəzərdə tutulmuş hər hansı hüquqların mühümlüyünü ön plana çəkir.⁶⁹

2.6.4.1. Həqiqi peşə tələbi

Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair direktivlərin işəgötürmə məsələlərinə aid müddəalarına əsasən:

"[Müdafiənin şamil olunduğu əsasla] əlaqədar olan xüsusiyyət müəyyən peşə fəaliyyətlərinin xarakteri və ya həyata keçirildiyi şəraitlə əlaqədar olaraq həqiqi və qəti peşə tələbi təşkil edirsə, o halda üzv dövlətlər bu xüsusiyyətə əsaslanan fərqli rəftarın ayrı-seçkilik təşkil etməməsini təmin etməlidirlər, bu şərtlə ki, məqsəd qanuni, tələb isə mütənasib olmalıdır".⁷⁰

Bu müdafiə arqumenti işəgötürənlərə imkan verir ki, müdafiənin şamil olunduğu xüsusiyyət şəxsin konkret peşə üçün tələb olunan iş funksiyalarının yerinə yetirilməsinə uyğunluğu və ya bu sahədə səriştəliliyi ilə birbaşa əlaqədar olduğu təqdirdə həmin xüsusiyyətə əsaslanmaqla fərdlər arasında fərq qoysunlar.

66. Gender bərabərliyi haqqında Direktiv (yeni redaksiyada), 14-cü maddənin 2-ci bəndi; İrqi bərabərlik haqqında Direktiv, 4-cü maddə; Məşğulluq məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 4-cü maddənin 1-ci bəndi

67. İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 4-cü maddənin 2-ci bəndi.

68. İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 6-cı maddə.

69. Məsəl üçün bax: AİƏM, Johnston v. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary, iş № 222/84 [1986] ECR 1651, 15 may 1986-cı il, 36-cı bənd

70. Gender bərabərliyi haqqında Direktiv (yeni redaksiyada), 14-cü maddənin 2-ci bəndi; İrqi bərabərlik haqqında Direktiv, 4-cü maddə; Məşğulluq məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 4-cü maddənin 1-ci bəndi.

Dəqiq müəyyənləşdirilmiş peşələr vardır ki, həqiqi peşə tələbi ilə əlaqədar istisna onlara şamil olunur: *Avropa İttifaqı Komissiyası Almaniyaya qarşı* işdə AƏM cinsi zəmində ayrı-seçkiliyə icazə verilən istisna halların əhatə dairəsi ilə bağlı Aİ Komissiyasının araşdırmasına istinadən, konkret peşələri göstərdi ki, sözügedən müdafiə arqumenti bu peşələrə şamil olunur⁷¹. Bu işdə şəxslərdə müəyyən fərdi xüsusiyyətlərin olmasını tələb edən incəsənət sahəsinin peşələrinə xüsusi diqqət yetirildi, bu peşələr, məsələn, ifa tərzində müəyyən bir üsluba uyğun qadın müğənninin, müəyyən rolunu oynamaq üçün gənc aktyorun, rəqs etmək üçün sağlam bədənli şəxsin, yaxud müəyyən model (maneken) tiplərinə yararlı olan kişi və ya qadınların olmasını tələb edə bilər. Lakin belə peşələrin tam siyahısını verməyə cəhd göstərilmədi. Digər nümunələr sırasına Çin restoranında bu ölkənin ab-havasını yaratmaq üçün işə Çin mənşəli şəxsin götürülməsi, yaxud qadınlar üçün bədən gimnastikası (fitnes) klubuna işə qadınların qəbul edilməsi aid edilə bilər.

Nümunə: *Aİ Komissiyası Fransaya qarşı* işdə AƏM bu qənaətə gəldi ki, müəyyən hallarda kişi həbsxanalarında iş yerlərinin əsasən kişi namizədlər üçün, qadın həbsxanalarında isə qadın namizədlər üçün ayrılması qanunsuz deyil.⁷² Lakin bu istisna yalnız o vəzifələr üçün istifadə edilə bilər ki, həmin vəzifələrdə məhz müəyyən cinsə mənsub şəxslərin çalışması əhəmiyyət kəsb etsin. Bu işdə Fransanın dövlət orqanları iş yerlərinin müəyyən faizini kişi namizədlər üçün saxlamaq istəyirdilər, çünki digər iş funksiyaları ilə yanaşı həm də problem yarada biləcək şəxsləri çəkəndirmək üçün güc tətbiqinə ehtiyac yarana bilərdi ki, bunu da ancaq kişilər yerinə yetirə bilərdilər. AƏM bu arqumentləri prinsipcə qəbul etsə də, Fransanın dövlət orqanları yalnız kişi namizədlər tərəfindən yerinə yetirilə biləcək konkret iş fəaliyyətləri ilə bağlı şəffaflıq tələbinə riayət etməmişdilər və bu işdə qərara alındı ki, hər hansı peşə funksiyalarının yerinə yetirilməsinə yalnız müəyyən cinsin nümayəndələrinin yararlı olduğunun ümumi şəkildə bildirilməsi yetərli deyil.

Nümunə: *Constonun* işində Şimali İrlandiyada çalışan qadın polis əməkdaşı şikayət etmişdi ki, onun müqaviləsi yenilənməyib. Polis rəisi

71. AƏM, *Commission v. Germany*, iş № 248/83 [1985] ECR 1459, 21 may 1985-ci il.

72. AƏM, *Commission v. France*, iş № 318/86 [1988] ECR 3559, 30 iyun 1988-ci il.

bunu onunla əsaslandırmışdı ki, qadın polislərə odlu silahdan istifadə üzrə təlim keçilmir və təlimin keçilməməsi onunla əsaslandırılırdı ki, "ciddi daxili iğtişaşlarla xarakterizə olunan bir vəziyyətdə polis qadınlar tərəfindən odlu silah gəzdirilməsi onların qətlə yetirilməsi riskini artırmış olar və bu səbəbdən polislərin təhlükəsizliyi tələblərinə zidd olardı". AİƏM bu qənaətə gəldi ki, təhlükəsizliyə qarşı yaranan təhlükə nəzərə alınmalı olsa da, təhlükə kişilərə və qadınlara eyni dərəcədə aid idi və qadınlar onlardan daha artıq dərəcədə təhlükədə deyildilər. Gətirilən səbəb qadınlara xas olan bioloji faktorlara əsaslansa da (məsələn, hamiləlik zamanı onların uşağının qorunması), fərqli rəftara haqq qazandırmaq üçün ictimai rəyin qadınların müdafiəsini tələb etməsini əsas götürmək olmazdı.

Nümunə: *Malburqun* işində hamilə olan şikayətçi tibbi əməliyyatlarda çoxlu əmək sərfiyyatı tələb edən daimi əsaslı tibb bacısı vəzifəsinə qəbul edilməmişdi.⁷³ Bunun üçün belə əsas gətirilmişdi ki, onun əməliyyat otaqlarında zərərli maddələrin təsirinə məruz qala biləcəyi səbəbindən uşağına ziyan dəyə bilərdi. AƏM bu qənaətə gəldi ki, bu vəzifə daimi əsaslı olduğu üçün şikayətçini işə götürməkdən imtina edilməsi qeyri-mütənasib addım idi, çünki onun əməliyyat otaqlarında işləmək imkanına malik olmaması müvəqqəti hal idi. Qadının iş şəraiti ilə bağlı məhdudiyətlər qəbul edilən olsa da, onlar yalnız ona zərər verə biləcək funksiyalara şamil olunmalı və bütövlükdə işə götürülməməsinə səbəb olmamalı idi.

İşgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktivin preambulasının 18-ci bəndində sağlamlıq və təhlükəsizliklə əlaqədar olan müəyyən ictimai xidmət sahələrində müdafiə arqumenti qismində həqiqi peşə tələbi barədə daha konkret müddəə öz əksini tapıb. Bu müddəaya ayrıca müdafiə arqumentini nəzərdə tutan müddəə kimi deyil, həqiqi peşə tələbinə əsaslanan müdafiə arqumentinin nəticələrindən birini ifadə edən müddəə kimi baxılmalıdır:

"Bu Direktiv konkret olaraq silahlı qüvvələr, polis, penitensiar və ya

73. AƏM, *Mahlburg v. Land Mecklenburg-Vorpommern*, iş № C-207/98 [2000] ECR I-549, 3 fevral 2000-ci il.

təcili yardım xidmətləri tərəfindən bu xidmətlərin fəaliyyət qabiliyyətini mühafizə etməyə yönələn qanuni məqsədlər üçün tələb oluna biləcək ən müxtəlif funksiyaları yerinə yetirmək bacarığına malik olmayan şəxslərin işə götürülməsini tələb etmir və ya dəstəkləmir".⁷⁴

Adətən bu müddəa yüksək fiziki tələblərin irəli sürüldüyü müəyyən vəzifələrə yaşlı müəyyən həddən yuxarı olan və ya əlilliyi olan şəxsləri qəbul etməkdən imtina hallarına şamil oluna bilər. Bu məsələ ilə bağlı sözügedən direktivin 3-cü maddəsinin 4-cü bəndində üzv dövlətlərə aydın şəkildə icazə verilir ki, bu direktivin şərtlərini silahlı qüvvələrə şamil etməsinlər. Gender bərabərliyi haqqında Direktivdə (yeni redaksiyada) bu cür müddəa yer almasa da, həmin müddəanın praktikada necə tətbiq edildiyini cinsi zəmində ayrı-seçkililiyə və silahlı qüvvələrə aid olan iki işə nəzər salmaqla qiymətləndirmək olar. Bu işlər "həqiqi peşə tələbinə" əsaslanan müdafiə arqumentinin əks olunduğu Bərabər rəftar haqqında Direktivin 2-ci maddəsinin 2-ci bəndi əsasında araşdırılıb, indi bu müdafiə arqumenti Gender bərabərliyi haqqında Direktivin (yeni redaksiyada) 14-cü maddəsinin 2-ci bəndində də əks olunub.

Nümunə: Sirdarın işində şikayətçi qadın desant bölməsində baş aşpaz vəzifəsində işləmişdi. Desant bölməsində "çoxfunksiyalılıq" prinsipinin tətbiqi ilə əlaqədar hərbi xərclərin azaldılması nəticəsində onun vəzifəsi ixtisara düşdü.⁷⁵ Ştat azlığı səbəbindən tətbiq edilən "çoxfunksiyalılıq" prinsipi hər kəsin döyüş funksiyalarını yerinə yetirə bilməsini tələb edirdi. AƏM razılaşdı ki, effektiv döyüş qabiliyyətini təmin etmək üçün desant bölmələrinin yalnız kişilərdən ibarət olmasına haqq qazandırmaq olar. Bunun səbəbi o idi ki, desant bölmələri kiçik dəstələrdən ibarət olan və adətən hücumun birinci dalğasında yer alan xüsusi qüvvələr idi. AƏM bu qənaətə gəldi ki, bu qayda effektiv döyüş qabiliyyətini təmin etmək məqsədi üçün zəruri idi.

Nümunə: Kraylın işində şikayətçi qadın silahlı qüvvələrdə elektrik mühəndisi vəzifəsində işləmək üçün müraciət etmişdi.⁷⁶ Lakin onun

74. İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktiv, 2000/78/EC, OJ L 303, 2.12.2000, səh. 16.

75. AƏM, Sirdar v. The Army Board and Secretary of State for Defence, iş № C-273/97 [1999] ECR I-7403, 26 oktyabr 1999-cu il.

76. AƏM, Kreil v. Bundesrepublik Deutschland, iş № C-285/98 [2000] ECR I-69, 11 yanvar 2000-ci il

müraciəti rədd edilmişdi, çünki qadınların silahlardan istifadə ilə əlaqədar olan hər hansı hərbi vəzifədə çalışması qadağan idi və onlar yalnız silahlı qüvvələrin tibb və ya musiqi xidmətlərində çalışa bilərdilər. AƏM bu qənaətə gəldi ki, bu kənarlaşdırma qaydası həddən artıq geniş əhatəlidir, çünki hərbi vəzifələrin demək olar hamısını əhatə edir, belə ki, həmin vəzifələrdə qadınlar müəyyən məqamda silahlardan istifadə etməli idilər. Gətirilən əsaslar konkret vəzifələrin icrası üçün tipik olan funksiyalarla daha sıx bağlı olmalı idi. Hökumətin gətirdiyi əsas bu da şübhə altına alırdı ki, hətta qadınlar üçün açıq olan vəzifələrdə də onlar özünü və ya başqalarını müdafiə etmək məqsədləri üçün silahdan istifadə ilə bağlı zəruri təlimlər keçməyə borclu idilər. Beləliklə, bu tədbir daşdığı məqsədə mütənasib deyildi. Bundan başqa, qadınların daha çox müdafiəyə ehtiyacı olduğunu əsas gətirərək qadınlarla kişilər arasında fərq qoyulmamalıdır, lakin həmin müdafiə qadınların spesifik xüsusiyyətlərindən irəli gələn xüsusi amillərlə, məsələn, hamiləlik dövründə onları müdafiə etmək zərurəti ilə əlaqədarsa, belə hallar istisna təşkil edir.

Müəyyən təhlükəsizlik və ya təcili yardım xidmətlərinin işinin effektivliyini və ya təsirliliyini əsas gətirərək cinsi zəmində qoyulan ayrı-seçkiliyə haqq qazandırmaq zaman keçdikcə daha da çətinləşir, çünki cinslərin rolu və cəmiyyətdəki yanaşmalar təkamülə uğrayır və üzv dövlətlər bunu nəzərə alaraq məhdudlaşdırıcı tədbirləri mütəmadi olaraq yenidən nəzərdən keçirməyə borcludurlar.⁷⁷

2.6.4.2. Dini qurumlar

İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktivdə konkret olaraq "din" və ya "əqidə" əsasında yaradılan təşkilatların işçilərə müəyyən şərtlər tətbiq etməsinə icazə verilir. Direktivin 4-cü maddəsinin 2-ci bəndində deyilir ki, Direktivin müddəaları "kilsələrin və əsaslarını din və ya əqidə təşkil edən digər ictimai və ya özəl təşkilatların ... onlar üçün işləyən şəxslərdən vicdanla və təşkilatın dəyərlərinə sədaqətlə davranmalarını tələb etmək hüququna" maneə yaratmır. Bundan başqa, "həqiqi peşə tələbinə" əsaslanan müdafiə arqumenti dini təşkilatlarla əlaqəli olan işəgötürənlərə

⁷⁷. Gender bərabərliyi haqqında Direktivin (yeni redaksiyada) 31-ci maddəsinin 3-cü bəndi.

də şamil oluna və bununla da sözügedən təşkilatın öz dini prinsipləri əsasında fərqli rəftara yol verməsinə icazə verilə bilər.

Beləliklə, 4-cü maddənin 1-ci və 2-ci bəndləri kilsələrə və bu kimi təşkilatlara icazə verir ki, məsələn, bu hal dinin özəl xüsusiyyətlərinə zidd olduqda qadınları rahib, pastor və ya keşiş qismində işə götürməkdən imtina etsinlər. AƏM hələlik qərarlarında bu müddəanı şərh etmək imkanına malik olmasa da o, milli səviyyədə tətbiq edilib. Seksual oriyentasiyaya əsaslanan fərqli rəftara haqq qazandırmaq üçün bu müdafiə arqumentinin irəli sürüldüyü iki iş aşağıda təqdim edilir.

Nümunə: Finlandiya məhkəmələrinin icraatındakı işdə Finlandiyanın protestant lüteran kilsəsi homoseksual münasibətlərdə olan şəxsi kapellan (keşiş köməkçisi) vəzifəsinə təyin etməkdən imtina etmişdi.⁷⁸ Vaasa İnzibati Məhkəməsi bu qərarı ləğv edərək belə əsas gətirdi ki, şəxsin homoseksual olması onun bu vəzifəni tutmasına mane olan həqiqi peşə tələbi sayıla bilməz. Məhkəmə bu faktı nəzərə aldı ki, keşiş və kapellanların vəzifəyə təyinatı ilə bağlı kilsənin daxili qaydalarında seksual oriyentasiya barədə heç nə deyilmirdi.

Nümunə: Amikusun işində Birləşmiş Krallığın məhkəmələrinə müraciət edilmişdi ki, həqiqi peşə tələbinə əsaslanan müdafiə arqumentinin dini qurum olan işəgötürənlərə şamil olunması barədə müddəaların milli qanunvericiliyə daxil edilməsini nəzərdə tutan hüquqi aktların Məşğulluq məsələlərində bərabərlik haqqında Direktivə uyğunluğu məsələsinə dair qərar çıxarsınlar.⁷⁹ Bu işdə vurğulandı ki, bərabər rəftar prinsipindən hər hansı istisna yalnız məhdud çərçivədə şərh olunmalıdır. Milli hüquqi aktların müddəalarında fərqli rəftara o halda icazə verilir ki, işəgötürmə "təşkilatlanmış dinin məqsədləri üçün" həyata keçirilmiş olsun və bu işdə vurğulandı ki, bu ifadə "dini təşkilatın məqsədləri üçün" ifadəsindən daha məhdud çərçivəlidir. Beləliklə, məhkəmə hökumətin bu arqumentləri ilə razılaşı ki, bu istisna dinin təşviqi və ya təmsil olunması ilə əlaqədar olan çox məhdud sayda vəzifələrə, məsələn,

78. Vaasa İnzibati Məhkəməsi, Finlandiya, Vaasan Hallinto-oikeus 04/0253/3. Qərarın ingiliscə icmalını bu mənədən tapmaq olar: FRA InfoPortal, iş № 187-1.

79. *Amicus MSF Section, R (on the application of) v. Secretary of State for Trade and Industry* [2004] EWHC 860 (Admin), İngiltərə Yüksək Məhkəməsi, 26 aprel 2004-cü il. ə UK High Court, 26 April 2004. Qərarın ingiliscə icmalını bu mənədən tapmaq olar: FRA InfoPortal, iş № 187-1.

rahib vəzifələrinə şamil olunur. Bu istisna dini məktəblər və ya dini xəstəxanalar kimi dini təşkilatlara heç də icazə vermir ki, müəllim (təhsil məqsədləri üçün) və ya tibb bacısı (tibbi qulluq məqsədləri üçün) vəzifəsinə namizədlərlə "dini təşkilatın məqsədləri" üçün fərqli rəftar etsinlər.

2.6.4.3. Yaşa əsaslanan istisnalar

İşəgötürmə məsələlərində bərabərlik haqqında Direktivin 6-cı maddəsində yaşa əsaslanan fərqli rəftara haqq qazandırmaq üçün gətirilən bilən iki ayrıca əsas nəzərdə tutulur.

6-cı maddənin 1-ci bəndi yaşa əsaslanan ayrı-seçkiliyə o halda icazə verir ki, o, "qanuni işəgötürmə siyasətinin, əmək bazarının və peşə hazırlığının məqsədləri üçün" həyata keçirilmiş olsun və mütənasiblik şərtinə uyğun olsun. Bu maddədə fərqli rəftara bu əsasla haqq qazandırmağın mümkünlüyünə aid məhdud sayda misallar gətirilir: 6-cı maddənin 1-ci bəndinin "b" yarımbəndi "işə qəbul üçün minimum yaş həddinin, peşə təcrübəsinin və ya iş stajının şərt kimi müəyyən edilməsinə" icazə verir. Lakin bu maddədə sadalananlar tam siyahı deyil və bu və ya digər konkret hallar da bu siyahıya daxil edilə bilər.

6-cı maddənin 2-ci bəndi işəgötürmə sahəsində sosial təminat sistemlərində nəzərdə tutulan imtiyazlardan istifadə edilməsində yaşa əsaslanan ayrı-seçkiliyə icazə verir və bu ayrı-seçkiliyin mütənasiblik şərtinə cavab verməsi vacib deyil.

Nümunə: Palacios de la Vilyanın işində AƏM 6-cı maddənin tətbiq dairəsi məsələsini ilk dəfə nəzərdən keçirmək imkanı qazandı, bu işdə ona müraciət edilmişdi ki, 6-cı maddənin məcburi pensiya yaşı məsələsinə tətbiqini araşdırsın.⁸⁰ Məcburi pensiya yaşı məsələsinin 6-cı maddənin tətbiq dairəsinə düşdüyü qənaətinə gələrək, AƏM daha sonra bu hala obyektiv səbəblərlə haqq qazandırmağın mümkünlüyü

80. AƏM, Palacios de la Villa v. Cortefiel Servicios SA, iş № C-411/05 [2007] ECR I-8531, 16 oktyabr 2007-ci il.

məsələsini araşdırdı. AƏM bu baxımdan aşağıdakı məsələləri önəmli hesab etdi:

- birincisi, qeyd edildi ki, bu ilkin tədbir yüksək işsizliklə xarakterizə olunan iqtisadi şəraitdə əmək bazarında iş imkanlarının yaradılmasına yönəlmişdi;
- ikincisi, bu tədbirin həmkarlar ittifaqlarını və işəgötürənlərin təşkilatlarını, iş yerlərini yaşlı və yeni nəsillər arasında daha yaxşı bölüşdürməyə təşviq etmək üçün qəbul edilmiş müvəqqəti tədbir olduğuna dair sübut vardı;
- üçüncüsü, 14/2005 sayılı qanun yenidən həmkarlar ittifaqları və işəgötürənlərin təşkilatları ilə əməkdaşlıq şəraitində hazırlanmış və bu dəfə bu tədbirin "işəgötürmə siyasətinə uyğun olan və kollektiv sazişdə əks olunan məqsədlərlə" əlaqədar olması barədə aydın tələb qanunda öz əksini tapmışdı;
- dördüncüsü, qeyd edildi ki, kollektiv sazişdə yer alan məcburi tələb barədə maddə "məşğulluğun təşviqinin maraqlarına" uyğun idi.

Bu amilləri nəzərdən keçirdikdən sonra AƏM bu nəticəyə gəldi ki, "keçid müddəasının məqsədi, onun qəbul edildiyi kontekstdə baxıldıqda, ... milli əmək bazarını tənzimləmək, xüsusən işsizliyi əngəlləmək idi". Buna əsaslanaraq AƏM qərara aldı ki, kollektiv saziş qanuni məqsəd daşıyır. Qarşıya qoyulmuş məqsədin qanuni olduğunu qəbul etdikdən sonra AƏM görülmüş tədbirin həmin məqsədə nail olmaq üçün "münasib və zəruri" olub-olmadığını nəzərdən keçirməli idi. AƏM bir daha bildirdi ki, üzv dövlətlər sosial və işəgötürmə siyasəti sahəsində geniş mülahizə sərbəstliyinə malikdirlər, bu isə o deməkdir ki, "konkret tədbirlər üzv dövlətlərdəki vəziyyətdən asılı olaraq fərqli ola bilər". Bu halda önəmli məsələ müvafiq işçilərin əmək pensiyası ala bilməsi tələbidir və onun səviyyəsi "ağlabatan səviyyədən aşağı ola bilməz". Eyni dərəcədə önəmli məsələ ondan ibarət idi ki, sözügedən tədbirlər həmkarlar ittifaqları ilə işəgötürənlərin təşkilatları arasında kollektiv sazişlə müəyyən edilmiş və bununla da prosesə müəyyən dərəcədə mütəhərriklik gətirilmişdi ki, bu da pensiyaya göndərmə barədə qərarın müvafiq

əmək bazarının və konkret işin tələblərini nəzərə almaqla qəbul edilməsinə imkan yaratmışdı. Buna əsaslanaraq AƏM qərara aldı ki, cənab Palasiosa təsir göstərən müvəqqəti tədbirə və kollektiv sazişə obyektiv əsaslarla haqq qazandırmaq olardı və beləliklə onlar Aİ qanunvericiliyinə uyğun idi. AƏM-in önə çəkdiyi yanaşma ondan ibarətdir ki, ayrı-seçkilik əleyhinə mövqeyin müdafiəsi üçün yuxarıda qeyd edilmiş digər əsasların gətirildiyi hallarda olduğu kimi, bu cür hallarda da 6-cı maddə eynilə obyektiv əsaslandırma tələb edir.

Nümunə: Birləşmiş Krallıqda qaldırılmış *Makkalokun* işində məhkəmədən xahiş edilmişdi ki, ştat ixtisarı ilə əlaqədar ödəniş sistemləri çərçivəsində yaşa və staja görə daha çox məbləğ ödənilməsinə nəzərdə tutan yanaşmasını nəzərdən keçirsin.⁸¹ Bu yanaşmanın aşkar nəticəsi ondan ibarət idi ki, stajı daha çox olan yaşlı işçilər yaşı daha az olanlara nisbətən daha çox işdən çıxma haqqı alırdılar. Birləşmiş Krallığın apelyasiya instansiyası məhkəməsi prinsipcə qəbul etdi ki, bu tədbiri yaşlı işçilərin sədaqətinin (loyallığının) mükafatlandırılması, əmək bazarında onların əlverişsiz vəziyyətdə olacağını nəzərə alaraq onlara daha artıq məbləğdə ödəniş edilməsi, yaşlı işçilərin iş yerlərini tərk etməyə həvəsləndirilməsi və bu yolla daha gənc işçilər üçün iş yerlərinin sərbəstləşməsi kimi obyektiv səbəblərlə əsaslandırmaq olar. Bu işdə həmçinin obyektiv səbəblərlə əsaslandırma məsələsinə necə yanaşmaq barədə rəhbər prinsiplər təqdim edildi və qeyd edildi ki, obyektiv səbəblərlə əsaslandırma ilə bağlı hər hansı nəticəyə gəlməzdən əvvəl tədbirin mütənasibliyi məsələsinin geniş şəkildə nəzərdən keçirilməsi tələb olunur.

Nümunə: *Hütterin* işində AƏM-dən xahiş edilmişdi ki, 18 yaşa qədərki iş təcrübəsinin əmək haqqı məbləğinin müəyyənləşdirilməsi məqsədi üçün nəzərə alınmadığı barədə Avstriya qanunvericiliyinin nəzərdən keçirilməsi barədə müraciətə baxsın. Cənab Hütter və onun həmkarı Qrats Texnoloji Universitetində təcrübə keçmiş şəxslər idi və təcrübə müddəti bitdikdən sonra onlara 3 aylıq kontrakt təklif olunmuşdu. Yaşı 18-i yenicə keçmiş cənab Hütterin əmək haqqı sözügedən qanunvericiliyə uyğun olaraq 6,5 aylıq iş təcrübəsi əsasında müəyyən

81. *MacCulloch v. Imperial Chemical Industries plc* [2008] IRLR 846, Birləşmiş Krallığın məşğulluq məsələlərinə dair şikayətlər üzrə məhkəməsi, 22 iyul 2008-ci il.

edildiyi halda, ondan 22 ay böyük olan həmkarı üçün əmək haqqı 28,5 aylıq iş təcrübəsi əsasında müəyyən edilmişdi. Bu, onların aylıq əmək haqqında fərq olmasına gətirib çıxarmışdı, baxmayaraq ki, hər biri eyni səviyyədə iş təcrübəsi toplamışdı.

Cənab Hütter məhkəmə iddiası qaldıraraq bildirdi ki, bu qayda iş təcrübəsini 18 yaşına çatdıqdan sonra qazanan şəxslər üçün daha əlverişli vəziyyət yaradır. AƏM qəbul etdi ki, bu qanunvericiliyin aşağıdakı əsas məqsədlərini qanuni saymaq olar: 1) ümumi orta təhsil almış şəxsləri peşə təlimi almış şəxslərlə müqayisədə əlverişsiz vəziyyətə salmamaq; və 2) peşə təcrübəsi keçmənin bahalı olmasının qarşısını almaq və bununla da bu tip peşə təlimi almış gənclərin əmək bazarına daxil olmasına şərait yaratmaq. AƏM qanuni məqsədlərin münasib və zəruri olub-olmadığının müəyyənləşdirilməsində üzv dövlətin geniş mülahizə sərbəstliyinə malik olduğunu nəzərə alsa da, bu qənaətə gəldi ki, bu fərqə haqq qazandıran lazımı obyektiv əsaslar gətirilməyib, belə ki, bu fərq daha gənc işçilərə qeyri-mütənasib təsir göstərib, bu sözlər xüsusən o hallara aiddir ki, bu işdə olduğu kimi, ərizəçinin peşə təcrübəsinin müddəti həmkarınıninki ilə eyni olsa da, yaşı onun əmək haqqı məbləğinə təsir göstərmiş olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu yanaşma həmçinin 4-cü fəslin 4.2-ci bölməsində müzakirə olunan Stek və başqalarının işində pensiya yaşlarındakı fərqi İHAK kontekstində araşdırmış AİHM-in yanaşmasına uyğundur. Bu mənada yaşla əlaqədar istisnalar fərqli rəftara işəgötürmə siyasəti və sosial siyasət mülahizələri ilə haqq qazandırılan işlərdə məhkəmələrin nümayiş etdirdiyi yanaşmalara uyğundur.

Əsas məsələlər

- AİHK çərçivəsində ümumi müdafiə arqumentindən birbaşa ayrı-seçkilik hallarında istifadə edilə bilər. Aİ hüququ çərçivəsində isə birbaşa ayrı-seçkilik hallarında xüsusi müdafiə arqumentindən istifadə edilə bilər və belə hallar məşğulluq sahəsi üçün nəzərdə tutulub.

- Həm AİHK, həm də Aİ hüququ çərçivəsində dolayı ayrı-seçkilik hallarında, ayrı-seçkiliyə obyektiv əsaslarla haqq qazandırmaq üçün ümumi müdafiə arqumentindən istifadə edilə bilər.
- Fərqli rəftara o halda haqq qazandırmaq olar ki, o, qanuni məqsəd daşsın və həmin məqsədə nail olmaq üçün istifadə edilən vasitələr münasib və zəruri olsun.
- Ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyinə dair Aİ qanunvericiliyi çərçivəsində ümumi müdafiə arqumentlərindən əlavə, daha konkret xüsusi müdafiə arqumentləri, yəni aşağıdakılar mövcuddur: 1) həqiqi peşə tələbləri; 2) dini qurumlarla əlaqədar istisnalar; və 3) yaşa görə ayrı-seçkiliklə əlaqədar istisnalar.
- Yaşa görə ayrı-seçkilik Aİ qanunvericiliyində müdafiənin şamil olduğu yeganə əsasdır ki, bu zaman birbaşa ayrı-seçkiliyə bu əsasla obyektiv olaraq haqq qazandırmaq olar.

Digər oxu materialları

Bamforth, Malik and O'Conneide, *Discrimination Law: Theory and Context* (London, Sweet and Maxwell, 2008), Chapters 4, 5, 6, 8.

Barnard, *EC Employment Law* (Oxford, Oxford University Press, 2009), Chapters 6, 7, 8, 9, 10.

Bercusson, *European Labour Law* (Cambridge, Cambridge University Press, 2009), Chapters 10, 11, 22.

Dubout, 'L'interdiction des discriminations indirectes par la Cour européenne des droits de l'homme : rénovation ou révolution ? Epilogue dans l'affaire D.H. et autres c. République tchèque, Cour européenne des droits de l'homme (Grande Chambre), 13 novembre 2007', 19 *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, (2008) 75.

Ellis, *EU Anti-Discrimination Law* (Oxford, Oxford University Press, 2005), Chapter 6.

ERRC/Interights/MPG Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice (Nottingham, Russell Press, 2004), Annex 5.

European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field, The Limits and Potential of the Concept of Indirect Discrimination (Luxembourg, Publications Office, 2008).

European Network of Legal Experts in the non-discrimination field, Beyond formal equality: positive action under Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC (Luxembourg, Publications Office, 2007) – also available in French and German.

European Network of Legal Experts in the non-discrimination field, Age discrimination and European Law (Luxembourg, Publications Office, 2005) – also available in French and German.

European Network of Legal Experts in the non-discrimination field, Religion and Belief in Employment (Luxembourg, Publications Office, 2006) – also available in French and German.

Fredman, Discrimination Law (Oxford, Oxford University Press, 2002), Chapter 4.

Heyden and von Ungern-Sternberg, 'Ein Diskriminierungsverbot ist kein Fördergebot – Wider die neue Rechtsprechung des EGMR zu Art. 14 EMRK', Europäische Grundrechte-Zeitschrift (2009).

Interights, Non-Discrimination in International Law (London, Interights, 2005), Chapters 3 and 4.

Marguénaud, 'L'affaire Burden ou l'humiliation de la fratrie : Cour européenne des droits de l'homme (Gde Ch.), Burden et Burden c. Royaume Uni, 29 avril 2008', 20 Revue trimestrielle des droits de l'homme, (2009) 78. Mowbray, The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights (Oxford, Hart Publishing, 2004), Chapter 7.

Schiek, Waddington and Bell (eds.), Cases, Materials and Text on National, Supra-national and International Non-Discrimination Law (Oxford, Hart Publishing, 2007), Chapters 2, 3 and 7.

3

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququnun əhatə dairəsi

3.1. Giriş

Ayrı-seçkilik əleyhinə Avropa hüququ birbaşa və dolaylı ayrı-seçkiliyi qadağan etsə də, bu qadağa müəyyən məzmun (kontekst) çərçivəsində mövcuddur. Avropa İttifaqı hüququnda ayrı-seçkilik əleyhinə hüquq məhz daxili bazarın funksionallığını artırmaq üçün qəbul edildiyindən, məşğulluq sahəsi üzrə məhdudlaşmışdılar. 2000-ci ildə İrqi Bərabərlik Direktivinin təqdim olunması ilə bu sahə, mal və xidmətlər və dövlətin sosial təminat sistemində çıxışını da əhatə etdi. Belə ki, iş mühitində bərabərliyin təmin edilməsi zəruri idi, məhz bu, məşğulluq sahəsinin inkişafına təsir edə bilərdi. Mal və Xidmətlər üzrə Gender məsələlərinə yönəlmiş direktiv bu sahə üzrə bərabərliyin cinsi bərabərlikdən çıxaraq və genişlənərək mal və xidmətlər üzrə də bərabərliyi əhatə etməsinə səbəb oldu. Bununla belə, cinsi oriyentasiya, əlillik, yaş, din, etiqad və ya əqidə əsasında hər hansı bir ayrı-seçkiliyi qadağan edən 2000-ci il Məşğulluq sahəsində Bərabərlik Direktivi, məhz məşğulluq kontekstini əhatə edirdi. 1.1.2-ci fəsilə müzakirə edildiyi kimi bu əsasların mal və xidmətlərdən, dövlətin sosial rifah sistemindən istifadə sahəsinə də yönəldilməsi hazırda qanunverici orqan tərəfindən müzakirə mərhələsindədir.

Fərqli olaraq, AİHK-in 14-cü Maddəsi AİHK-də qeyd edilən maddi hüquq normalarından istifadə üzrə bərabərliyi təmin edir. Əlavə olaraq, AİHK-nın 2005-ci ildə qüvvəyə minmiş 12-ci Protokolu ayrı-seçkilik üzrə qadağanın

əhatə dairəsini genişləndirərək, AİHK əhatə dairəsində olmayan, lakin milli səviyyədə nəzərdə tutulan hüquqlara da şamil edildi. Lakin bu Protokol AŞ üzvü olan 47 dövlətin yalnız 17-si tərəfindən ratifikasiya edildi ki, onların da altısı Aİ-nin Üzv Dövlətləridir.

Bu fəsil Avropa ayrı-seçkilik əleyhinə hüququnun əhatə dairəsinin tətbiqini müəyyənləşdirəcək. İlk olaraq 14-cü Maddənin və AİHK-a əlavə edilmiş 12-ci Protokolun əhatə dairəsi və onların AİHM-si tərəfindən müəyyən edilmiş tətbiqi metodu izah ediləcək. Daha sonra isə 14-cü Maddənin də əhatə dairəsi vurğulanmaqla, ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlərin tənzimlədiyi maddi hüquqi sahələr öyrəniləcək. Sonda isə AİHK-in Aİ hüququnun spesifik kontekstindən kənar, məsələn hüquq, mühafizə və şəxsi həyat kimi sahələrdə AİHK-in əhatə dairəsinin qısa xülasəsi veriləcək.

3.2. Ayrı-seçkilik Əleyhinə Avropa Hüququ ilə Müdafiə olunan Şəxslər

İlk olaraq Aİ hüququ və AİHK-in müdafiə mexanizmlərindən yararlananlar qeyd edilməlidir. AİHK üzv dövlətlərin yurisdiksiyasında olan, onların vətəndaşı olub-olmamalarından asılı olmayaraq, hətta dövlətin milli ərazisindən kənar, lakin onun effektiv nəzarəti altında (işğal edilmiş ərazilər kimi) olan şəxslərin mühafizəsini təmin edir.⁸² Bundan fərqli olaraq isə Aİ hüququnun əhatə dairəsi daha məhduddur. Vətəndaşlıq üzrə qadağa Aİ hüququnda şəxslərin sərbəst hərəkət etməsi kontekstində və yalnız Aİ üzv dövlətlərinin vətəndaşlarına tətbiq edilir. Bundan əlavə, ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlər üçüncü dövlət vətəndaşları (ÜDV) baxımından bir sıra istisnalar təşkil edir. ÜDV Aİ-nin üzvü olmayan dövlətin vətəndaşıdır.

Ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlər Sərbəst Hərəkət haqqında Direktivlə⁸³ tənzimlənən vətəndaşlıq üzrə məsələlərə tətbiqi birbaşa istisna edir. Qeyd olunan Direktiv əsasən yalnız Aİ üzv dövlətləri vətəndaşlarının digər üzv dövlətlərin ərazisinə daxil olmaq və orada yaşamaq hüququ var. Aİ

82. AİHM Loizidou Türkiyəyə qarşı işi (N.15318/89) 18 Dekabr 1996 (ECTHR, Loizidou v. Turkey (No. 15318/89), 18 December 1996)

83. 2004/38/AK Birlük vətəndaşları və onların ailə üzvlərinin üzv dövlətlərin ərazilərində sərbəst şəkildə hərəkət edib yerləşməsi hüququ üzrə direktiv OJ L 158, 30.04.2004, s 77. (Directive 2004/38/EC on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States, OJ L 158, 30.4.2004, p 77)

vətəndaşı başqa Aİ üzv dövləti ərazisində beş il qanuni yaşadıqdan sonra, ona yaşadığı ölkədə daimi yaşama hüququ verilir ki, bu da ona “işçi” kateqoriyasına verilmiş hüquqlara bərabər imkanlar yaradır. Təbii ki, bu o demək deyil ki, digər üzv dövlətlərin vətəndaşları ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlərlə mühafizə olunmur. Belə ki, almaniyalı homoseksual Yunanıstanda öz seksual oriyentasiyasına görə işdən çıxarılsa o Əmək hüquqları üzrə Bərabərlik Direktivinə istinad edə bilər. Bu o deməkdir ki, ayrı-seçkilik üzrə şikayət edən zərərçəkmiş bunu ya irqi və etnik ayrı-seçkilik zəmini ilə əlaqələndirməli, ya da Sərbəst Hərəkət Etmə Direktivinə əsaslanmalıdır.

Həm İrqi Bərabərlik Direktivi, həm də Əmək Hüquqları üzrə Bərabərlik Direktivi qeyd edir ki, onlar üçüncü dövlət vətəndaşlarına (ÜDV) ölkəyə daxil olma və orada yaşama məsələləri üzrə bərabər münasibətin göstərilməsi üzrə hüquq yaratmışlar. Daha sonra Əmək Hüquqları üzrə Bərabərlik Direktivində qeyd olunur ki, bu Direktiv, ÜDV-lər üçün məşğulluq və əmək münasibətləri baxımından da bərabər münasibətin yaradılması üçün hüquqlar təmin etmir. İrqi Bərabərlik Direktivi qeyd edir ki, “üçüncü dövlət vətəndaşlarının hüquqi statusundan yaranan hər hansı bir davranışı” əhatə etmir. Bununla belə, bu qayda üzv dövlətlərin ÜDV-lərin müdafiəsini istisna etməyə icazə vermir, belə ki, preambulaya əsasən ÜDV-lər direktivlə əmək hüquqlarına istinad istisna olmaqla, qalan hallarda müdafiə edilir. Gender Bərabərliyi Direktivi (Recast) və Mallar və Xidmətlər üzrə Gender Direktivi ÜDV-lərin müdafiəsini istisna etmir.

Bununla belə, ÜDV-ləri ayrı-seçkilik əleyhinə direktivlərin əhatə etdiyi bərabərlik hüququndan, Üçüncü Dövlət Vətəndaşları Direktivinə əsasən geniş mənada “uzun müddətli yaşayan” hesab edildikləri yerlərdə istifadə edə bilərlər(bu isə digər qaydalarla bərabər 5 il qanuni yaşayışın olmasını tələb edir).⁸⁴

Əlavə olaraq Ailənin Yenidən Birləşməsi Direktivi ÜDV-lərə üzv dövlət ərazisində ailə üzvlərinə müəyyən şərtlər altında qoşularaq, qanuni yaşamaq imkanı yaradır.⁸⁵

84. 2003/109/AK Ölkə ərazisində uzun müddətli yaşayan üçüncü dövlət vətəndaşlarının status haqqında direktiv, OJ L16, 23.01.2004, s.44. (Directive 2003/109/EC concerning the status of third-country nationals who are long-term residents, OJ L 16, 23.01.2004, p.44)

85. 2003/86/AK (Directive 2003/86/EC on the right to family reunification, OJ L 251, 3.10.2003, p. 12)

Təbii ki, AB hüququnda mövcud olan bu qaydalar üzv dövlətlərin milli qanunvericiliyi əsasında daha əlverişli şəraitin yaradılmasını istisna etmir. Bundan əlavə, 4.7-ci fəsildə müzakirə edilən AİHM-in presedent hüququ göstərir ki, dövlət vətəndaşları və qeyri vətəndaşları müqayisə edilən şəraitdə (onlara müəyyən şəraitdə fərqli davranmağa icazə verilməsini nəzərə alaraq) belə, onların yurisdiksiyası altında olan bütün şəxslər AİHK-da təsbit edilmiş bütün hüquqlardan bərabərlik zəminində istifadə etməlidirlər. Bununla da AİHK üzv dövlətlərin üzərinə ÜDV-lər ilə bağlı öhdəliklər qoyur ki, bu da müəyyən sahələrdə AB hüququnun tələblərindən daha irəli gedir.

3.3. Avropa Konvensiyasının Əhatə Dairəsi: 14-cü Maddə və 12 saylı Protokol

3.3.1. Konvensiya ilə qadağan olunan ayrı-seçkiliyin xarakteri

14-cü Maddə məşğulluq sahəsində hüquq və azadlıqlar üzrə AİHK-da qeyd edilən bərabərliyi təmin edir. Bununla da AİHM, Konvensiya ilə müdafiə edilən hüquqların çərçivəsinə düşməyən məşğulluq üzrə ayrı-seçkilik barədə şikayətlərə baxa bilməz.

AİHM-i 14-cü Maddə üzrə hüquq pozuntusunu təsdiq etdiyi zaman bunu maddi hüquqlarla əlaqəli şəkildə reallaşdırır. Ərizəçi çox zaman həm konvensiya ilə, həm də 14-cü Maddə ilə müəyyən edilmiş maddi hüquq pozuntularının baş verdiyini iddia edir. Başqa sözlə, onların hüquqlarına müdaxilə özünü təkcə maddi hüquq standartlarına uyğunluğun təmin olunmamasında deyil, həm də müqayisə olunan şəxslərin bənzər əlverişsiz şəraitlə üzləşməməsində göstərir. 4-cü fəsildə qeyd edildiyi kimi AİHM hər hansı şikayətə baxdığı zaman maddi hüquq pozuntusu aşkar edirsə, o, mahiyyət etibarını ilə eyni şikayətin araşdırılmasının tələb olunacağı qənaətinə gəldiyi hallarda ayrı-seçkiliklə bağlı şikayəti araşdırmır.

Bu fəsil ilk olaraq AİHK-sı ilə müdafiə edilən hüquqları ifadə edəcək, daha sonra isə AİHM-in 14-cü Maddənin tətbiqi məqsədi ilə AİHK-in əhatə dairəsini necə təfsir etdiyini izah edəcək.

3.3.1.1. Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlar

14-cü Maddə tam olaraq AİHK-in nəzərdə tutduğu maddi hüquqlardan ən azı biri üzrə ayrı-seçkilik faktının olmasından asılı olduğundan, AİHK-da təsbit olunmuş hüquqların qiymətləndirilməsini həyata keçirmək tələb olunur. AİHK, başlıca olaraq “vətəndaş və siyasi” hüquqların siyahısından ibarət olsa da, o həmçinin bir sıra “iqtisadi və sosial” hüquqları da müdafiə edir.

AİHK-da qeyd edilən maddi hüquqlar son dərəcə geniş əhatə dairəsinə malikdir, belə ki, yaşamaq hüququ, ailə və şəxsi həyata hörmət hüququ, düşüncə, din və vicdan azadlığını özündə ehtiva edir.

AİHK-da təsbit edilən hüquqlar üzrə ayrı-seçkilik faktının olduğu bütün işlərdə AİHM 14-cü Maddənin pozulması barədə şikayətləri araşdıracaq.

Aİ hüququ ilə AİHK arasında əhəmiyyətli fərq ondan ibarətdir ki, AİHK, Aİ-nin ayrı-seçkilik əleyhinə hüququnun tənzimləmədiyi məsələlər üzrə də ayrı-seçkilikdən müdafiə edir. Baxmayaraq ki, Fundamental Hüquqlar üzrə Aİ Xartiyası, Aİ-nin üzərinə götürdüyü tədbirlərdə insan hüquqları məsələlərinə qarışmamaq öhdəliyi yaratsa da (ayrı-seçkilinin qadağan edilməsi də daxil olmaqla), Xartiya üzv dövlətlərə yalnız Aİ hüququ tətbiq edilərkən tətbiq edilir. Xartiya onlara yalnız bu məhdud çərçivədə tətbiq edilir, çünki Aİ-nin üzv dövlətlərdə Aİ hüququnu tətbiq etmək üçün inzibati mexanizmi yoxdur, əksinə Aİ hüququ üzv dövlətlərin adminstrasiyaları tərəfindən həyata keçirilir. Buna görə də, o sahələrdə ki, üzv dövlətlər öz səlahiyyətlərini Aİ-nə həvalə etməyiblər, həmin sahələrdə Xartiyanın hər hansı qüvvəsi yoxdur.

Ayrı-seçkilik əleyhinə direktivlərin təqdim olunması və onların əhatə dairəsinin mal və xidmətlər və sosial rifah sistemində çıxışın müdafiəsi sahəsində genişlənməsi ilə, AİHK və direktivlərin təqdim etdiyi müdafiə arasında fərq azaldı. Buna baxmayaraq, AİHK-in xüsusi sahələr üzrə Aİ hüququndan da üstün müdafiəni təmin etməsi müəyyən edilə bilər. Bu haqda aşağıda təhlil ediləcək.

3.3.1.2. Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqların əhatə dairəsi

14-cü Maddənin tətbiqi zamanı AİHM, AİHK-in əhatə dairəsini geniş təfsir edib:

- İlk olaraq, AİHM açıq şəkildə bəyan edib ki, maddi hüququn birbaşa pozuntusu olmadığı hallarda belə, Məhkəmə şikayətlərə maddi hüquq ilə birlikdə götürülmüş 14-cü Maddə əsasında baxacaq,⁸⁶
- İkincisi, o, müəyyən edib ki, AİHK-in əhatə dairəsi təmin olunan hüquqlar siyahısından kənara çıxır. Bu səbəbdən, işin faktlarının AİHK ilə müdafiəsi nəzərdə tutulan məsələlərə aid olması yetərli ola bilər.

Məsələn, *Zarb Adami Maltaya* (Zarb Adami v. Malta) qarşı işdə ərizəçi andlılar məhkəməsi üzvləri (juri)⁸⁷ xidmətinə çağırılmış kişilərin sayının çox olması ilə qeyri-proporsionallığın yaranmasına görə cinsi ayrı-seçkilikdən şikayət etmişdi. AİHK-in 4(2)-ci Maddəsi məcburi əməyi qadağan edir.

Lakin, Maddə 4(3)(d) qeyd edir ki, “normal vətəndaş öhdəlikləri” özündə “məcburi əməyi” ehtiva etmir. Buna baxmayaraq, AİHK müəyyin edib ki, bu Maddə ilə “normal vətəndaş öhdəlikləri” əhatə olunmasa da (başqa sözlə AİHK juri xidmətindən azad edən hüquq təyin etmir), işin faktları bu hüququn əhatə dairəsinə düşüb. Əsaslandırma olaraq göstərilib ki, “normal vətəndaş öhdəliyi” ayrı-seçkilik şəraitində tətbiq edildiyi zaman “qeyri-normal” ola bilər.

Misal: *E.B. Fransaya qarşı* (E.B. v. France) işdə, yerli hakimiyyət orqanları öz partnyoru ilə yaşayan lezbiyanın övladlığa götürməklə bağlı şikayətini qəbul etməkdən imtina edib.⁸⁸ Ərizəçi 8-ci Maddənin 14-cü Maddə ilə birlikdə pozulduğunu iddia edib. AİHM qeyd edib ki,

86. Bax, məsələn, AİHM, Sommerfeld Almaniyaya qarşı (ECtHR, Sommerfeld v. Germany [GC] (No. 31871/96), 8 July 2003.)

87. AİHM *Zarb Adami Maltaya qarşı* (No. 17209/02), 20 İyun 2006. (ECtHR, *Zarb Adami v. Malta* (No. 17209/02), 20 June 2006.)

88. ECtHR, *E.B. v. France* [GC] (No. 43546/02), 22 January 2008.

bu hadisədə ondan 8-ci Maddənin pozulması ilə bağlı qərar qəbul etmək xahiş edilməyib, belə ki, 8-ci Maddə nə ailənin qurulması, nə də övladlığa götürmə ilə bağlı məsələləri tənzimləmir. Bununla belə, AİHM qeyd edib ki, ayrı-seçkiliklə bağlı şikayət AİHK-də nəzərdə tutulan hər hansı bir hüquqa aid olmasa belə, hər hansı xüsusi hüququn əhatə dairəsinə düşə bilər. Məhkəmə müəyyən edib ki, Fransa milli qanunvericiliyində övladlığa götürmə ilə bağlı xüsusi hüquq olduğundan faktlar şübhəsiz 8-ci Maddənin əhatə dairəsinə düşür. İşin faktları əsasında o, həmçinin müəyyən edib ki, ərizəçinin cinsi oriyentasiyası hakimiyyət orqanlarının onun övladlığa götürmə ilə bağlı müraciətindən imtina etməsinə təsir edib, bu isə ərizəçiyə qarşı milli hüquqla övladlığa götürməyə icazə verilən digər şəxslərlə müqayisədə ayrı-seçkilik xarakterli münasibət idi.

Misal: *Sidabras və Džiautas Litvaya qarşı* (Sidabras and Džiautas v. Lithuania) işdə ərizəçilər iddia edirdilər ki, Dövlət tərəfindən onların dövlət qulluğunda və bəzi özəl xidmət sahələrində işləməsinə məhdudiyətin qoyulması, onların şəxsi həyatına hörmət hüququnun pozulmasına səbəb olub.⁸⁹ AİHK işləmək hüququna zəmanət vermir. Bununla belə, AİHM bu şikayətin 8-ci Maddənin əhatə dairəsinə düşdüyünü aşkar etdi. Buna səbəb hökumətin bu addımının "ərizəçilərin kənar dünya ilə əlaqələrinin genişləndirilməsinə ziyan vurmasına, bunun isə onların yaşayışını maddi cəhətdən təmin etməsində böyük çətinliklər yaratmasına və bunun nəticəsində şəxsi həyatlarının sarsılması ilə nəticələnməsinə səbəb olması idi"⁹⁰

Misal: *Karson və başqaları Böyük Britaniyaya qarşı* (Carson and Others v. UK) işdə ərizəçilər şikayət etmişdilər ki, Böyük Britaniya hökuməti onlara qarşı yaşayış yeri ilə bağlı ayrı-seçkilik törədib, belə ki, onların aldıkları təqaüdün Britaniyada və ya Britaniyanın ikitərəfli müqavilə bağladığı ölkələrdən birində yaşayan digər təqaüdcülər üçün nəzərdə tutulmuş qaydada artım məqsədi ilə nəzərdən keçirilməsindən imtina edib.⁹¹ AİHM müəyyən etdi ki, AİHK-inn sosial sığorta və pensiya ödənişləri üzrə heç bir hüquq nəzərdə tutma-

89. ECtHR, *Sidabras and Džiautas v. Lithuania* (Nos. 55480/00 and 59330/00), 27 July 2004

90. Yəne də orada, paraq. 48

91. ECtHR, *Carson and Others v. UK* [GC] (No. 42184/05), 16 March 2010

masına baxmayaraq, dövlətin özünün belə hüquq yaradan norma müəyyən etməsi mülkiyyətlə bağlı maraqların yaranmasına səbəb ola bilər ki, bu maraqlar da 1 sayılı Protokolu 1-ci Maddəsi ilə müdafiə oluna bilər.

AİHM dövlət müavinətlərinin ödənilməli olması ilə bağlı çoxsaylı digər işlərdə də oxşar qaydada hesab etdi ki, həmin işlər, ya 1 sayılı Protokolu 1-ci Maddəsinin⁹² (mülkiyyət hesab edilərsə),⁹³ ya da 14-cü Maddənin tətbiq edilməsi məqsədi ilə 8-ci Maddənin (çünkü bu ailə və ya şəxsi həyata təsir edir)⁹⁴ təsiri altına düşəcək. Bu, xüsusən 3.2 Fəsilə müzakirə edilən vətəndaşlıq zəminində ayrı-seçkilik ilə əlaqədar işlərdə daha önəmlidir, belə ki, Aİ hüququ bu sahədə daha çox qadağan edicidir.

3.3.1.3. 12 sayılı Protokol

12 sayılı Protokol qanunla müəyyən edilmiş hüquqlardan istifadə üzrə ayrı-seçkiliyi qadağan edir ki, bu da yalnız AİHK-da qeyd edilən hüquqlarla məhdudlaşan 14-cü Maddənin əhatə dairəsindən genişdir. Avropa Şurasının İzahat Hesabatının bu terminlərin təfsiri ilə bağlı Şərhdə qeyd edilib ki, aşağıdakı hallarda bu müddəə ayrı-seçkilik hesab olunur:

- i. xüsusilə milli hüquqla şəxsə verilmiş hər hansı hüquqdan istifadə zamanı;
- ii. milli qanunverciliyə əsasən vəzifəli şəxsin öhdəliklərindən asılı olan hüquqlardan istifadə, yəni milli qanunvericiliyə əsasən vəzifəli şəxsdən müəyyən şəkildə davranmaq tələb edildiyi hallarda;

92. 1 sayılı Protokolu, 1-ci Maddəsinin tam izahı AŞ-nın Hüquq mütəxəssisləri üçün internet səhifəsində əldə oluna bilər: Grgić, Mataga, Longar və Vilfan, "AİHK üzrə Mülkiyyət Hüququ" İnsan Hüquqları üzrə Məlumat kitabı No. 10, 2007, internet səhifədə var: www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2123. ("The right to property under the ECHR", Human Rights Handbook, No. 10, 2007, available at: www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2123.)

93. Məsələn, AİHM, Stec və digərləri Böyük Biritaniyaya qarşı [GC] (Nos. 65731/01 və 65900/01), 12 Aprel 2006 (pensiya ödənişləri və əlillik üzrə müavinət); AİHM, Andrejeva.Latviyaya qarşı [GC] (No. 55707/00), 18 Fevral 2009 (əlillik üzrə müavinət); AİHM, Gaygusuz Avstriyaya qarşı (No. 17371/90), 16 Sentyabr 1996 (işsizlik üzrə müavinət)

94. Məsələn AİHM, Weller Macarıstana qarşı (No. 44399/05), 31 Mart 2009 (uşaqlı ailələrə dəstək üzrə sosial sığorta ödəmələri)

- iii. vəzifəli şəxs tərəfindən diskresion hüquq yerinə yetirilərkən (məsələn, müəyyən maddi yardımların verilməsi)
- iv. vəzifəli şəxsin hər-hansı başqa fəaliyyəti və ya səhvi (məsələn, qiyama nəzarət edən hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının hərəkətləri).⁹⁵

Şərhdə həm də qeyd edilir ki, Protokol şəxsləri dövlətin ayrı-seçkilik hərəkətlərindən müdafiə etməklə bərabər, dövlətin şəxslər arası münasibətlərdə müdafiə etməli olduğu məsələləri də əhatə edir, məsələn, əsassız olaraq iş yerinə və ya restorana girişin, və ya fərdi şəxslər tərəfindən ictimaiyyətə göstərilə bilən xidmətlərin, məsələn səhiyyə xidmətləri və ya su və elektrik kimi kommunal xidmətlərdən istifadənin qadağan olunması.⁹⁶ Geniş mənada 12-ci Protokol şəxsləri sırf şəxsi sayılan kontekstlərdən kənarında, yəni fərdi şəxslərin dövlət tərəfindən təqdim edilən mallar və xidmətlərlə bağlı qərar qəbul etdiyi hallarda ayrı-seçkiliyin yol verilməsini qadağan edəcəkdir.

4.6-cı Fəsilə müzakirə edilən, AİHM-sı tərəfindən 12-ci Protokolun 1-ci Maddəsinə əsasən baxılmış Sejdić və Finci Bosniya və Herseqoviniyaya qarşı (Sejdić və Finci v. Bosnia and Herzegovina) işində Məhkəmə bu sənədi “ayrı-seçkilik üzrə ümumi qadağa kimi” müəyyən etdi. Eyni zamanda Məhkəmə qeyd etdi ki, ayrı-seçkilik zəminində baxılan növbəti işlərə yanaşma da 14-cü Maddənin konteksti çərçivəsində aparılacaq.

3.4. Ayrı-seçkilik əleyhinə Aİ direktivlərinin əhatə dairəsi

Ayrı-seçkilik əleyhinə direktivlərdə ayrı-seçkiliyə qarşı nəzərdə tutulmuş qadağanın əhatə dairəsi üç sahəni əhatə edir: məşğulluq, sosial rifah sistemi və mallar və xidmətlər. Hazırda İrqi Bərabərlik Direktivi bu üç sahəyə tətbiq edilir. Lakin Məşğulluq üzrə Bərabərlik Direktivinin də üç sahəni əhatə etməsi qanunvericilik tərəfindən müzakirə altındadır və Direktiv yalnız məşğulluq sahəsinə tətbiq edilir. Gender Bərabərliyi Direktivi (Re-

95. Əsas İnsan Hüquqları və Azadlıqlarının Müdafiəsinə əlavə Protokol N 12 (ETS No. 177), İzahlı Hesabat para. 22. Bax: Protokol N 12 (ETS No. 177), İzahlı Hesabat para. 22. Bax: [Ahttp://conventions.coe.int/Treaty/en/ Reports/Html/177.htm](http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/177.htm).

96. Yene də orada, para. 28.

cast) və Mallar və Xidmətlər üzrə Gender Direktivi məşğulluq və mallar və xidmətlər sahəsinə tətbiq edilir, sosial rifah sistemini əhatə etmir.

3.4.1. Məşğulluq

Məşğulluq sahəsində ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlərdə nəzərdə tutulan müdafiə əsaslarında qeyd edilib.

3.4.1.1. Məşğulluğa Çatımlılıq

“Məşğulluğa çatımlılıq” konsepti AƏM tərəfindən geniş tövsif edilir.

Misal: *Meyerlər Məhkəmə Nəzarətçisinə qarşı işdə* (Meyers v. Adjudication Officer) AƏM qət etdi ki, məşğulluq təkcə işçi münasibətləri başlayana qədər olan məsələləri deyil, həm də şəxsin işi qəbul edib etməməsinə təsir edən faktorları da əhatə etməlidir.⁹⁷ Meyerlərin işində Dövlət tərəfindən xüsusi müavinətlərin (gəlirlərdən asılı olaraq verilən ödəmələr) verilməsinin bu sahəyə aid olduğu müəyyən edilib. Belə ki, şəxsə həmin müavinətin ödənilib-ödənilməməsilə şəxsin vəzifəni qəbul edib-ətməməsinə təsir edə bilərdi. Nəticə etibarlı ilə də bu baxış məşğulluğa çatımlılığa təsir edir.

Misal: *Şnorbus Lend Hessene qarşı* (Schorbus v. Land Hessen) işində ərizəçi məhkəmə sistemində işləməyin bir hissəsi olan təlim elanı ilə bağlı müraciət etmişdi.⁹⁸ Milli qanunvericiliyə əsasən, bu prosesdə ilkin imtahanı vermək, sonrasında təlim keçmək və ikinci imtahanı vermək tələb olunurdu. Ərizəçi ilk imtahanı keçsə də təlimlər mərhələsinə, vakant yerin olmadığını bildirirək qəbul etməmişdilər. Bununla da onun növbəti mərhələyə keçməsi vakant yerlər olana qədər təxirə salınmışdı. Ərizəçi hərbi mükəlləfiyyətlərini tamamlamış kişi namizədlərə üstünlük verildiyini əsas gətirərək, ona qarşı ayrı-seçkiliyin olduğunu iddia edirdi. AƏM müəyyənləşdirdi ki, milli qanunvericiyə əsasən təlimə qəbul olunma vaxtı “məşğulluğa çatımlılığın” əhatə dairəsində idi. Belə ki, təlimdə iştirak müddətinin

97. ECJ, Meyers v. Adjudication Officer, Case C-116/94 [1995] ECR I-2131, 13 July 1995

98. ECJ, Schnorbus v. Land Hessen, Case C-79/99 [2000] ECR I-10997, 7 December 2000.

özü həm qanunvericilikdə verilmiş qaydaya əsasən, həm də məhkəmə sistemi şərcivəsində iş kimi qəbul edilirdi.

3.4.1.2. İşdən çıxarılma və ödəniş də daxil olmaqla məşğulluğun şərtləri

AƏM bu sahənin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsində geniş töfsifdən istifadə edib. Bu qeyd edilən kateqoriyaya aid bütün iş münasibətlərindən irəli gələn sahələri əhatə edir.

Misal: Meyərlərin işində tək valideyn olan ərizəçi, tək valideynlərin ailələr üçün nəzərdə tutulmuş krediti alması üçün aparılan hesablanma metodunun əsasında dolayı cinsi ayrı-seçkiliyə məruz qalması ilə bağlı şikayət etmişdi.⁹⁹ AƏM ailə kreditinin (Dövlət müavinəti) sif sosial sığorta ilə bağlı, yoxsa əmək şəraiti ilə əlaqəli olmasını müəyyənləşdirməli idi. AƏM qeyd olunan üç şərt olduğu təqdirdə ailə kreditinin ödənilməsinin mümkünlüyünü nəzərə aldı: müraciət edənin gəliri, müəyyən olunmuş məbləğdən yuxarı olmadıqda; müraciət edən və ya onun partnyoru işlədikdə; müraciət edən və ya onun partnyorunun uşağa baxmaq üzrə öhdəliyi olduqda. AƏM müəyyən etdi ki, Bərabər Rəftar Direktivi (hazırda Gender Bərabərliyi Direktivi (Recast) ilə əvəz olunub) müavinət məsələsi sosial sığortaya aid olduğuna görə tam tətbiq edilməyən hesab edilməyəcək. Bunun əvəzinə, müavinətin əmək münasibətləri ilə əlaqədar verilib verilməməsi məsələsinin araşdırılmasının zəruri olması səbəbilə, direktivə geniş yanaşma tətbiq olunmasının labüdlüyü qeyd edildi. Bu halda ailə kreditindən yararlanmaq üçün ərizəçi ya özünün ya da onun partnyorunun əvəzi ödənilən əmək münasibətlərində olmasını təmin etməlidir. Məhz bu əmək münasibətlərinə daxil olmaq şərtinin müəyyən edilməsi tələbi ailə krediti sisteminin iş şəraiti kateqoriyasına daxil olmasına gətirib çıxarıb.

Əmək və iş şəraiti nəzəriyyəsinə belə geniş yanaşmaqla AƏM tərəfindən

99. AƏM, Meyers Məhkəmə Nəzarətçilərinə qarşı (Meyers v. Adjudication Officer), İş C-116/94 [1995] ECR I-2131, 13 iyul 1995.

həm işdə uşaq otaqlarının,¹⁰⁰ həm də iş vaxtının azaldılması məsələlərinin də bu diapozonda baxılmasına gətirib çıxardı.¹⁰¹

AƏM həm də işdən çıxarıлма və ödənişlər məsələsinə də kifayət qədər inkluziv yanaşıb və işdən çıxarıлма sahəsində əmək münasibətlərinin sona yetdiyi demək olar ki, bütün sahələri əhatə edib. Bu, özündə məsələ, könüllü olaraq əlavə iş fəaliyyəti sxemindən imtınanı¹⁰² və ya məcburi işdən çıxarıлма məsələlərini də ehtiva edib.¹⁰³

Al-nın Fəaliyyətinə dair Müqavilənin 157-ci maddəsində ödənişin anlayışı müəyyən olundu və bu anlayışa əsasən, ödəniş, “işçinin gördüyü iş müqabilində işəgötürəndən, birbaşa və ya dolayı yolla, nəgd və ya natura formasında aldığı adi başlanğıc və ya minimum əmək haqqı və ya digər əmək haqqı” kimi müəyyən edildi.. Bu, əmək münasibətinə daxil olan işçinin əldə etdiyi müxtəlif növ gəlirləri əhatə edir. Bu müddəanın əhatə dairəsi vəzifədən irəli gələn gəlirləri, ezamiyyə haqlarını,¹⁰⁴ ölkə xaricinə səfərlər zamanı əldə edilən müavinətləri,¹⁰⁵ Milad günü ilə əlaqədar bonusları¹⁰⁶ və vəzifə ilə əlaqəli pensiyaları¹⁰⁷ əhatə etdi. Hər hansı bir şəxs “ödənişin” gəlir forması olub-olmadığını müəyyən etmək istərkən, bu halları məhz iş (əmək) münasibətlərinin mövcudluğundan irəli gələn məsələlər kimi dəyərləndirməlidir.

3.4.1.3. Peşə İstiqamətləndirilməsi və Təlimlərə Çatımlılıq

“Peşə istiqamətləndirilməsi və təlimlər” anlayışı AƏM tərəfindən şəxslərin sərbəst hərəkət etməsi kontekstində nəzərə alınır.¹⁰⁸ Bu məsələ ilə bağlı AƏM geniş töfsif müəyyən edib.

100. AƏM, Lommers van Landbou Nazirə qarşı (Lommers v. Minister van Landbouw), İş C-476/99 [2002] ECR I-2891, 19 Mart 2002.

101. AƏM, Jamstallhdetsombudsmannen Orebro Lans Landstingə qarşı (Jamstallhdetsombudsmannen v. Orebro Lans Landsting), İş C-236/98 [2000] ECR I-2189

102. AƏM, Burton Brianiya Dimiryolları İdarəsinə qarşı (Burton v. British Railways Board), İş 19/81 [1982] ECR 555, 16 Fevral 1982.

103. AƏM, Palacios de la Villa Cortefiel Servicios SA-ə qarşı (Palacios de la Villa v. Cortefiel Servicios SA), İş C-411/05 [2007] ECR I-8531, 16 Oktyabr 2007.

104. AƏM, Garland Britaniya Dəmiryolu Mühəndisliyinə qarşı (Garland v. British Rail Engineering Limited), İş 12/81 [1982] ECR 455, 9 Fevral 1982

105. AƏM, Sabbatini Avropa Parlamentinə qarşı (Sabbatini v. European Parliament), İş 20/71 [1972] ECR 345, 7 iyun 1972

106. AƏM, Lewen Dendaya qarşı (Lewen v. Denda), İş C-333/97 [1999] ECR I-7243, 21 Oktyabr 1999.

107. AƏM, Barber Guardian Royal Mübadilə Qrupuna qarşı (Barber v. Guardian Royal Exchange Assurance Group), İş C-262/88 [1990] ECR I-1889, 17 may 1990.

108. İşçilərin İctimaiyyətdə sərbəst hərəkəti üzrə Qaydaların 1612/68 7(3) Maddəsinə əsasən, işçiye “peşə məktəbləri və təlim mərkəzlərinə çıxışın” təmini üzrə vətəndaş olan işçilərlə müqayisədə az əlverişli rejim təqdim edilməməlidir (OJ L 257, 19.10.1968, s. 2)

Misal: Gravierin işində tələbə Liegede yerləşən Académie Royale des Beaux-Arts-da zolaqlı cizgi filmi ixtisası üzrə təhsil almaq istəyən Fransa vətəndaşı idi.¹⁰⁹ Ölkədaxilində olan tələbələrden qeydiyyat ödənişi alınmadığı halda, ondan bu ödəniş alınır. Bu məsələ ilə bağlı AƏM müəyyən etdi ki:

‘... müəyyən bir peşə, ticarət və ya məşğulluq üçün hazırlıq təmin edən, və ya belə peşə, ticarət və ya məşğulluq üçün tələb olunan təlim və bacarıqları təmin edən istənilən təhsil forması, ümumi təhsil elementini ehtiva etsə belə peşə təhsili hesab edilir.’

Misal: Bu anlayış ərizəçinin baytarlıq üzrə kursa müraciət etdiyi Blaziot işində tətbiq edildi.¹¹⁰ AƏM müəyyən etdi ki, hətta sonda verilən diplom və ya sertifikat xüsusi peşə, ticarət və ya məşğulluq üçün nəzərdə tutulan ixtisas keyfiyyətlərini təmin etməsə belə, ümumilikdə universitet dərəcəsi də “peşə təlimi” kimi dəyərləndirilməlidir. Sözügedən proqramın xüsusi bir peşə, ticarət və ya məşğulluq üçün tələb olunan bilik, səriştə və bacarığı təmin etməsi yetərli idi. Beləliklə, hər hansı işə girmək üçün rəsmi təhsilin tələb edilməməsi və ya hər hansı bir işə daxil olmaq üçün irəli sürülən tələblər siyahısına universitet məzunu tələbinin daxil edilməməsi, proqramın peşə təhsili kimi dəyərləndirilməsinə mane olmayacaq. Burada yeganə istisnani, şəxslərin hansısa peşəyə hazırlığını deyil, ümumi təhsil səviyyəsini nəzərdə tutan xüsusi xarakterli kurslar təşkil edir .

3.4.1.4. İşçi və işəgötürənlərin təşkilatları

Bu təkcə işçi və işəgötürənlər təşkilatına üzvlük və daxil olma məsələlərini deyil, eyni zamanda bu təşkilatlar daxilində şəxslərin fəaliyyətlərə cəlb olunmasını da əhatə edir. Avropa Komissiyası tərəfindən verilmiş rəhbər normalara əsasən bu qurumlar tərəfindən verilən üzvlük və ya imtiyazlar kontekstində hər hansı ayrı-seçkilik nümayiş etdirilməməlidir.¹¹¹

109. ECJ, Gravier v. Ville de Liège and Others, Case 293/83 [1985] ECR 593, 13 February 1985.

110. [1988] ECR 379, 2 fevral 1988.(ECJ, Blaizot v. Université de Liège and Others, İş 24/86 [1988] ECR 379, 2 fevral 1988.

111. Bərabər rəftar prinsipinin irqi və ya etnik mənşəyindən asılı olmadan insanlar arasında bərabər tətbiqi üzrə Şura Direktivi qəbul edilməsi üzrə təklif COM(1999) 566 final, 25.11.1999. 112. ECtHR, *Sidabras and Džiautas v. Lithuania* (Nos. 55480/00 and 59330/00), 27 July 2004.

3.4.1.5. Avropa Konvensiyası və məşğulluq konteksti

AİHK birbaşa əmək hüququnu əhatə etməsə də 8-ci Maddənin tövsifi müəyyən şəraitdə əmək sferasını da əhatə edir. Yuxarıdakı *Sidabras və Džiautas Litvaya qarşı* işdə hökumətin keçmiş KQB işçilərinə dövlət sektorunda və özəl sektorun müəyyən hissələrində əmək fəaliyyəti göstərmək üzrə qadağa qoyması, 14-cü Maddə ilə birlikdə götürülməklə 8-ci Maddənin təsiri altına düşüb, belə ki, bu məsələ “onların kənar mühit ilə əlaqə yaratmasına çətinliklər yaradaraq, onların yaşayış üçün gəlir əldə etməsi və şəxsi həyatlarının toxunulmazlığı məsələsinə ziyan vurub.”¹¹² Eyni ilə *Bigaeva Yunanıstana qarşı* işdə müəyyən edilib ki, ixtisasa çatımlılıq hüququnu da ehtiva edərək 8-ci Maddə Əmək hüququnu da əhatə edir.¹¹³

AİHM həmçinin həmkarlar ittifaqına üzvlüklə bağlı ayrışikliyi də qadağan edir. Bundan əlavə həmkarlar ittifaqını yaratmaq hüququ AİHK-da ayrıca bir hüquq kimi nəzərdə tutulub.¹¹⁴

Misal: Danilenkov və digərləri Rusiyaya qarşı işdə ərizəçilər həmkarlar ittifaqına üzv olduqları üçün işə götürən tərəfindən qısnama və az əlverişli münasibət ilə qarşılaşıblar.¹¹⁵ Onların mülki məhkəmələlərə müraciəti yerli qanunvericilikdə ayrı-seçkiliyin cinayət prosesinin tərkib hissəsi olması əsasında qəbul edilməyib. Lakin dövlət ittihamçısı məsələnin cinayət prosesi çərçivəsində baxılmasını şirkətin menecerləri tərəfindən nümayiş etdirilən ayrı-seçkilik münasibətinin “məntiqli şübhədən kənar” olmasını əsas gətirərək rədd edib. AİHM müəyyən etdi ki, milli qanunvericilikdə birləşmək hüququ çərçivəsində həmkarlar ittifaqının formalaşması azadlığının olmaması, 14-cü Maddə ilə birlikdə götürüldükdə 11-ci Maddənin pozulmasına səbəb olur.

113. ECtHR, *Bigaeva v. Greece* (No. 26713/05), 28 May 2009.

114. Məsələn, AİHM, *Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* (*Demir and Baykara v. Turkey*) (No. 34503/97), 12 noyabr 2008.

115. AİHM, *Danilenkov və Başqaları Rusiyaya qarşı* (*Danilenkov and Others v. Russia* (No. 67336/01), 30 iyul 2009.

3.4.2. Sosial rifah və sosial təminat formalarına çatımlılıq

Ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlər içərisində yalnız Cinsi Bərabərlik Direktivi sosial rifah sistemi və sosial sığortanın digər formalarına çatımlılıqla bağlı ayrı-seçkilik üzrə müdafiəni geniş mənada əhatə edir. Bu Dövlət tərəfindən “ümumi” imtiyazlar sayılan, özündə ictimai səhiyyəni, təhsil və sosial sığorta sistemini əhatə edən məsələləri cəmləşdirir. Bununla belə Sosial Sığorta üzrə Gender Direktivi “sosial təminat” üzrə dar sahədə cinsi zəmində bərabər münasibət hüququnu müəyyən edib.

3.4.2.1. Sosial təminat və səhiyyəni də ehtiva edən sosial müdafiə

Bu sahənin diapazonu İrqi Bərabərlik Direktivində izah edilmədiyindən tam müəyyənləşməyib və AƏM-in məhkəmə hüququ ilə təfsir olunmalıdır. Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi Sosial Təminat üzrə Gender Direktivi “qanunla müəyyən edilmiş sosial sığorta sxemi üzrə” cinsi zəmində bərabər münasibətin təminini ehtiva edir.¹¹⁶ 1-ci Maddənin 3-cü bəndi ilə bu sxem özündə xəstəlik, əlillik, yaşlılıq, iş mühiti üzrə bədbəxt hadisə və işlə əlaqəli xəstəliklər və işsizlik məsələləri də daxil olmaqla, əvvəlki sxemin əvəzləyicisi və ya ona əlavə olaraq sosial yardımını da ehtiva edir.

“Sosial müdafiənin” izahı tam məlum deyil. Bu sahədə Komissiyanın İzahedici Memarandumunun İrqi Bərabərlik Direktivinə təklifinə və eyni zamanda Direktivin öz mətninə əsasən, bu “sosial təminat” anlayışından daha geniş mənəni kəsb edəcək.¹¹⁷ Geniş yanaşmanı nəzərə alaraq, sosial sığorta kateqoriyasında olan hallar istisna olmaqla, Hökumət tərəfindən təqdim edilən istənilən müavinət, yardım, iqtisadi və ya digər yönümlü olmasından asılı olmayaraq, bu məsələlər sosial müdafiə kateqoriyası kimi dəyərləndiriləcək. Bu mənada böyük ehtimal ilə İrqi Bərabərlik Direktivinin xüsusi sahələrinin tətbiqi bir-biri ilə üst-üstə düşəcək.

Səhiyyə sahəsində də ayrı-seçkilikdən müdafiənin əhatə dairəsi qeyri

116. Gender Bərabərliyi Direktivinə (Recast) əsasən “ödəmə” kimi səciyyələnən “peşə” sxemlərindən fərqli olaraq

117. Bərabər rəftar prinsipinin irqi və ya etnik mənşəyindən asılı olmadan insanlar arasında bərabər tətbiqi ilə bağlı Şura Direktivi üzrə təklif COM(1999) 566 final, 25.11.1999.

müəyyən qalır. Belə görünür ki, bu məsələ bu sahə üzrə çalışan tibbi və inzibati heyətin dövlət tərəfindən göstərilən səhiyyə xidmətinə çıxışı ilə əlaqəli ola bilər. Eyni zamanda bu, özəl səhiyyə xidmətləri ilə təmin edilən xəstələrin ödəmələri məcburi sığorta sxemi üzrə əvəzin ödənilməsi məsələlərində də tətbiq ediləcək. Buradan belə görünlə bilər ki, irqi və etnik zəmində şəxsi sığortalamaqdan imtina və artırılmış sığorta haqlarının tətbiq edilməsi də bu müddəanın əhatə dairəsində olacaq. Alternativ olaraq, bu məsələ mallar və xidmətlər müddəasının da təsiri altına düşəcək.

3.4.2.2. Sosial güzəştlər

“Sosial imtiyazlar” məsələsinin əhatə dairəsi AƏM-in məhkəmə hüququnda şəxslərin sərbəst hərəkət etmə azadlığı kontekstində yaxşı inkişaf etdirilmiş və geniş mənada izah edilir.

Misal: Cristini işində, ərziaçı İtalyan vətəndaşı idi, Fransada yaşayırdı və onun sonuncu əri Al hüququna əsasən “işçi” idi.¹¹⁸ Fransız dəmir yolları böyük ailələrə güzəştli səyahət təklif etsələr də xanım Cristiniyə vətəndaşlığına görə imtina etmişdilər. Bu imtina, “sosial güzəştlər”in AB hüququ çərçivəsində yalnız əmək müqaviləsi olanlara şamil edilməsi ilə əsaslandırılmışdı. AƏM dəmir yol gedişində azaldılmış ödəmələr də daxil olmaqla, bütün güzəştlərin hər hansı bir müqavilədən asılı olmamasını əsas gətirərək qeyd olunan əsaslandırma ilə razılaşmamışdı.

Evenin işində AƏM “sosial güzəştləri” aşağıdakı kimi müəyyən etdi:

‘əmək müqaviləsi ilə bağlı olmayan, vətəndaşı olduğu ölkənin işçilərinə əsasən onların obyektiv işçi statusu ilə əlaqədar və ya onların milli ərazilərdə yaşama faktına görə verilən və digər Üzv Dövlətin vətəndaşı olanlara İttifaq hüdudlarında sərbəst hərəkət etmələrinin təmini məqsədlə verilən güzəştlərdir.’¹¹⁹

Bu şərt Even anlayışına uyğun olan bütün hüquqlara şamil edilir: mütləq olaraq verilən və ya diskresion əsasla təmin edilən hüquqlar arasında heç bir fərq yoxdur. Bundan əlavə bu müddəa pensiya hüququ kimi əmək

118. AƏM, Fiorini (née Cristini) v. SNCF, İş 32/75 [1975] ECR 1085, 30 Sentyabr 1975.

119. AƏM, Evenə qarşı Cinayət Prosesi (Criminal Proceedings against Even), İş 207/78 [1979] ECR 2019, 31 may 1979, para. 22.

münasibətləri başa çatdıqdan sonra təmin edilən sosial güzəştlər üzrə verilən əlavə hüquqları ehtiva etmir.¹²⁰ Əsasən sərbəst hərəkət etmə kontekstində sosial güzəştlər miqrant işçini qəbul edən Dövlətin cəmiyyətinə inteqrasiya etməsi üçün yaradılan şərait çərçivəsində ona verilməsi nəzərdə tutulan üstünlükləri nəzərdə tutur. Məhkəmələr də aşağıdakı misallar üzrə sosial güzəştin müəyyən edilməsində liberal mövqə tuturlar:

- “uşağın dünyaya gəlməsi ilə bağlı verilən faizsiz kredit. Bu kreditin məğzinin uşaq artımının stimullaşdırılması olmasına baxmayaraq, AƏM kreditin az təminatlı ailələr üçün əlavə gəlir olmasına əsaslanaraq, bunu sosial güzəşt kimi dəyərləndirdi;¹²¹
- mədəniyyət sahəsində müqavilə əsasında xaricdə təhsil alan milli işçilərin dəstəklənməsi;¹²²
- cinayət prosesi üzrə məhkəmələrdə işə şəxsin vətəndaşı olduğu ölkənin dilində baxılması hüququ.¹²³

3.4.2.3. Təhsil

Təhsilə çatımlılıq üzrə ayrı-seçkilikdən müdafiə ilkin olaraq xüsusilə işçilərin uşaqlarına yönəldilmiş 1612/68 sayılı Qaydanın 12-ci Maddəsində şəxslərin sərbəst hərəkəti kontekstində inkişaf etdirilib. Göründüyü kimi təhsil sahəsi peşə təlimi məsələsi ilə üst-üstə düşə bilər. Lakin bunun əsas məqsədi sadəcə ümumi biliyin inkişafına yönələn peşə təlimi sahəsinə aidiyyəti istisna olunan ali təhsil proqramlarına aid olub olmaması aydın deyil.

Misal: *Casagrande Landeshauptstadt Münchenə qarşı* işdə ərizəçi Almaniyada işləyən İtalyan vətəndaşının qızı idi.¹²⁴ Alman məmurları “təhsildə davamiyyəti” təmin etmək üçün təhsil yaşını çatmış məktəblilərə aylıq təqaüd verirdilər. AƏM müəyyən edir ki, təhsildə davamiyyəti həvəsləndirmək üçün atılan hər bir addım təhsilin əhatə dairəsində sayılır.

120. AƏM, Komissiya Fransaya qarşı (Commission v. France), İş C-35/97 ECR I-5325, 24 sentyabr 1998.

121. AƏM, Reina Landeskreditbank Baden-Württembergə qarşı (Reina v. Landeskreditbank Baden-Württemberg), İş 65/81 [1982] ECR 33, 14 yanvar 1982.

122. AƏM, Matteucci Belçikanın fransız icmasına qarşı (Matteucci v. Communauté française of Belgium), Case 235/87 [1988] ECR 5589, 27 sentyabr 1988.

123. AƏM, Mutscha qarşı cinayət prosesi (Criminal Proceedings against Mutsch), Case 137/84 [1985] ECR 2681, 11 may 1985.

124. AƏM, Casagrande v. Landeshauptstadt München, İş 9/74 [1974] ECR 773.

3.4.2.4. Avropa Konvensiyası və sosial rifah və təhsil konteksti

AİHK-da sosial rifahla bağlı heç bir hüquq nəzərdə tutulmasa da, AİHM-nin yurisprudensiyasına əsasən, güzəştli ödəmələr, pensiyalar kimi sosial rifah yönümlü sahələr ya 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi, ya da 8-ci Maddənin əhatə dairəsinə düşür.¹²⁵

AİHK-da birbaşa səhiyyə hüququ ilə bağlı norma olmamasına baxmayaraq, AİHM müəyyən edib ki, xəstəlik tarixçələri¹²⁶ kimi səhiyyə ilə bağlı məsələlər 8-ci Maddə və ya səhiyyəyə çatımlılıqda problemlərin səviyyəsi qeyri-insani və alçalıcı münasibətə gətirib çıxarsa 3-cü Maddə ilə tənzimlənir.¹²⁷ Bu eyni zamanda səhiyyəyə çatımlılıq üzrə ayrı-seçkilik hallarının 14-cü Maddə ilə tənzimlənməsi məsələsini də müzakirəyə çıxara bilər.

Nəqliyyat biletləri kimi güzəştlərin sosial güzəştlər kimi töfsivi AİHK-da qeyri müəyyən olsa da, AİHM bu güzəştin ailənin rifahını artırmaq məqsədi daşdığı hallarda bu məsələ üzrə 8-ci Maddənin genişlənməmiş təfsirdən istifadə edir.

AİHK-in 1 sayılı Protokolunun 2-ci Maddəsi birbaşa təhsil hüququnu əhatə edir, bununla da AİHM 14-cü Maddə üzrə olan şikayətlərin təhsil hüququ sahəsində ayrıseçkilik hallarına bu maddə ilə baxacaq. AİHK üzrə təhsil sahəsində ayrı-seçkilik məsələsi 2.3.1-ci Fəsildə *D.H. və digərləri Çexiya Respublikasına qarşı işdə*¹²⁸ və 5.3-cü Fəsildə *Orşuş və digərləri Xorvatiyaya*¹²⁹ qarşı işdə müzakirə edilib.

125. Xüsusilə bu işlərə bax: AİHM, Andrejeva Latviyaya qarşı [GC] (No. 55707/00), 18 Fevral 2009; AİHM, Gaygusuz Avstriyaya qarşı (No. 17371/90), 16 Sentyabr 1996; və AİHM, Koua Poirrez Fransaya qarşı (No. 40892/98), 30 Sentyabr 2003, Hamısı 4.7-ci Fəsildə müzakirə edilir

126. AİHM, K.H. və Başqaları Slovakiyaya qarşı (K.H. and Others v. Slovakia) (No. 32881/04), 28 aprel 2009.

127. AİHM, Sławomir Musiał Polşaya qarşı (Sławomir Musiał v. Poland) (No. 28300/06), 20 yanvar 2009.

128. AİHM, D.H. və Başqaları Çex Respublikasına qarşı (D.H. and Others v. the Czech Republic) [GC] (No. 57325/00), 13 noyabr 2007.

129. AİHM, Orşuş və Başqaları Xorvatiyaya qarşı (Orşuş and Others v. Croatia) [GC] (No. 15766/03), 16 mart 2010.

3.4.3. Ev də daxil olmaqla, mal və xidmətlərə çatımlılıq

Ev də daxil olmaqla, mal və xidmətlərə çatımlılıqda ayrı-seçkilikdən müdafiə İrqi Bərabərlik Direktivində irqi zəmində müdafiə, Mal və Xidmətlər üzrə Gender Direktivində isə cinsi zəmində müdafiə maddələri ilə təmin olunur. Mal və Xidmətlər üzrə Gender Direktivinin 3-cü Maddəsinin 1-ci bəndi bu müddəni daha da dəqiqləşdirərək bildirir ki, onun “sözügədən şəxsdən asılı olmayaraq dövlət qurumları da daxil olmaqla, dövlət və özəl sektorda ictimaiyyətə açıq olan və özəl və ailə həyatından kənarında təklif edilən bütün mal və xidmətləri və bu kontekstdə həyata keçirilən bütün əqdləri” əhatə edir. Lakin o, Preambulanın 13-cü Maddəsi açıq şəkildə “media və ya reklam məzmunlu” və “özəl və dövlət təhsili” məsələlərinə şamil edilməni istisna etdi, baxmayaraq ki, sonuncu istisna Etnik Bərabərlik Direktivinin təhsillə bağlı olan əhatə sahələrini daraltmadı. Mal və Xidmətlər üzrə Gender Direktivi Aİ-nın Fəaliyyəti üzrə Müqavilənin 57-ci maddəsinə də istinad edir:

‘Xidmətlər bu Müqavilənin məqsədləri üçün əvəzi ödənilən “xidmətlər” kimi başa düşülür ...

“Xidmətlər” xüsusən aşağıdakıları ehtiva edəcək

- (a) sənaye yönümlü xidmətlər;*
- (b) kommərsiya yönümlü xidmətlər;*
- (c) əl işi ilə məşğul olan sənətkarların fəaliyyəti;*
- (d) peşələrin fəaliyyəti.’*

Buradan belə nəticə meydana gələ bilər ki, bu, tam şəxsi kontekstdə baş verməyən və özəl və dövlət təhsil sahələrini istisna etməklə, ödəniş müqabilində təmin edilən bütün mal və xidmətlərə şamil edilir.

Milli qurumların təcrübəsi bu sahəyə həm də barlarda,¹³⁰ restoranlarda və

130. Bərabər münasibət üzrə hökumət qurumu (Macarıstan) İş No. 72, aprel 2008. İngiliscə xülasə üçün bax - Ayrıseçkilikə qarşı mübarizə aparən ekspertlərin Avropa Şəbəkəsində mövcuddur, iş 322-1; 8 (iyul 2009) ‘Ayrıseçkilik əleyhinə Avropanın Hüququnun İcmalı s.49

gecə klublarında,¹³¹ dükanlarda,¹³² sığorta alışı zamanı,¹³³ eyni zamanda it seleksionerləri kimi şəxsi satışlarda¹³⁴ göstərilən xidmətlərin də bu sahəyə aid edilməsini təklif ediblər. Səhiyyənin birbaşa Etnik Bərabərlik Direktivinin əhatə dairəsində olmasına baxmayaraq, bu sahə özəl səhiyyə və xüsusən də şəxslərin xəstəlik üzrə məcburi sığortanın verilməsi sahəsində sağlamlıq xərclərinin ödənilməsinə ehtiva edən xidmətlərin əhatə dairəsinə düşə bilər. Bu mənada AƏM xidmətləri gəlir əldə edən orqanın ödəniş müqabilində səhiyyə xərclərinin ödənilməsinə nəzərdə tutan sərbəst hərəkət etmə azadlığı kontekstində şərh edir.¹³⁵

Etnik Bərabərlik Direktivi ev təminatını müəyyən etməmişdi. Lakin təklif olunmuşdu ki, bu məsələ beynəlxalq insan hüquqları kontekstində müəyyən olunsun. Xüsusən isə AB Fundamental Hüquqlar Xartiyasının 7-ci Maddəsi ilə tənzimlənən şəxsin evinə hörmət hüququ, AİHK-in 8-ci Maddəsi (nəzərə alsaq ki, Aİ-na üzv dövlətlər bu konvensiyaya qoşulub, gələcəkdə Aİ-nin AİHK-a qoşulacağı nəzərdə tutulur) və Beynəlxalq İqtisadi, Sosial və Mədəni Konvensiyanın 11-ci Maddəsində nəzərdə tutulmuş adekvat yerləşmə hüququ ilə tənzimlənsin. AİHM mənzil hüququna geniş mənada baxdı belə ki, bura mobil evlər, treylerlər, karavanlar və hətta onların qeyri qanuni yerləşməsi halları da daxil edildi.¹³⁶ İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə BMT Komitəsinə görə, adekvat evlə təmin olunma, bir sıra tələblərə cavab verməlidir. Xüsusən isə növbəti addımlar atılmalıdır: ev müəyyən elementlərdən qorunmaq üçün lazımı keyfiyyətdə olmalıdır; məskunlaşan şəxsin mədəni özəlliklərini əks etdirməlidir (eyni ilə karvan,

131. İsveçrə Ali Məhkəməsi, Escape Bar və Restoran Etnik Ayrıseçkiliyə qarşı Ombudsmana qarşı T-2224-07, 1 Oktyabr 2008. İngiliscə icmalı üçün bax FRA InfoPortal, İş 365-1; Ayrıseçkiliyə qarşı mübarizə aparən ekspertlərin Avropa Şəbəkəsində mövcuddur, 8 (iyul 2009) 'Ayrıseçkilik əleyhinə Avropanın Hüququnun İcmalı s. 68

132. Bezirksgericht Döbling (Avstriya), GZ 17 C 1597/05f-17, 23 yanvar 2006. İngiliscə xülasə üçün bax FRA InfoPortal, İş1-1. Orijinal mətn: <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=1>

133. Nime Apelyasiya Məhkəməsi, Lenormand Balensiyaya qarşı No. 08/00907 6 noyabr 2008 və Fransa Cinayət Platası – Kassasiya Məhkəməsi, No. M 08-88.017 və No. 2074 7 Aprel 2009. İşin ingilis dilində xülasəsi, Ayrıseçkiliyə qarşı mübarizə aparən ekspertlərin Avropa Şəbəkəsində mövcuddur, 9 (Dekabr 2009) 'Ayrıseçkilik əleyhinə Avropanın Hüququnun İcmalı s. 59.

134. Svea Apelyasiya Məhkəməsi, Ombudsman Cinsi Oriyentasiya zəminində Ayrı Seçkiliyə qarşı A.S., qarşı İşi No. T-3562-06, 11 fevral 2008. İşin ingilis dilində xülasəsi, Ayrıseçkiliyə qarşı mübarizə aparən ekspertlərin Avropa Şəbəkəsində mövcuddur, 8 (iyul 2009) 'Ayrıseçkilik əleyhinə Avropanın Hüququnun İcmalı s. 69.

135. ECJ Kahl v. Union des Caisses de Maladie, Case C-158/96, [1998] ECR I-1931, 28 April 1998, ECJ, Peerbooms v. Stichting CZ Groep Zargverzekeringen, Case C-157/99 [2001] ECR I-5473, 12 July 2001, and ECJ, Muller Faure v. Onderlinge Waarborgmaatschappij, Case C-385/99 [2003] ECR I-4509, 13 May 2003

136. AİHM, Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı (Buckley v. UK) (No. 20348/92), 25 sentyabr 1996.

nəqliyyat vasitəsi, düşərgə dayanacağı və digər qeyri mənzil vasitələri də daxil olmaqla); ictimai xidmətlərə, sanitariya xidmətlərinə, iş imkanlarını təmin edən xidmətlərə yaxın olmalı; müvafiq infrastruktur vasitəsilə iş yerlərinə və ictimai xidmətlərə çatımlı olmalıdır. Eyni zamanda müvafiq qiymətə, zorla və yekun köçürülmədən qorunmuş olmalıdır.¹³⁷ Bu yerləşmə (məskunlaşma) anlayışı həm də Fundamental Hüquqlar üzrə Avropa Agentliyinin (FHA) Avropa İttifaqında Roma hökuməti və Səyyahın Məskunlaşması: Bərabərliyə Doğru¹³⁸ yekun hesabatının yanaşmasında da mövcuddur.

Bu yanaşmanın qəbul edilməsi o deməkdir ki, evlə təmin olunmağa çatımlılıq anlayışı yalnız dövlət və özəl ev sahibləri və əmlakçılar tərəfindən bu və ya digər şəxsə əmlakın satılıb-satılmaması ilə bağlı qərarın verilməsini əhatə etməyəcək. Bura eyni zamanda, təmin edilən evin yerləşməsi (məsələn, etnik qruplar üçün aşağı keyfiyyətli və yaxud uzaqda yerləşmiş məkanlarda məskunlaşdırmaq), təmirli (məsələn, xüsusi qrupların mülkiyyətinin yaxşı halda saxlanılmasında problemlərin olması) və kirayə zamanı (məsələn, xüsusi qruplar üçün qalma müddətində müha-fizənin aşağı olması, yüksək kirayə haqqları, və ya yüksək depozitlərin olması) da bərabər münasibətlərin təmin edilməsi daxil olacaq.

Misal: Belçikada Konqoles mənşəli şəxslərə mənzil verməkdən çəkinən ev sahibi həm cinayət məsuliyyətinə, həm də cərimə olunaraq, mülki məsuliyyətə cəlb edilib. Şəxsin keçmiş ev sahiblərindən verdiyi xasiyyətnamə və yaxşı gəlirinin olması faktına baxmayaraq, məsuliyyətə cəlb edilmiş ev sahibi keçmişdə qeyri-vətəndaşların ödəmələrində problem yaşadığını əsas gətirərək, onunla kirayə müqaviləsi bağlamaqdan imtina edib.¹³⁹

3.4.3.1. Avropa Konvensiyası və ev də daxil olmaqla mal və xidmətlərin konteksti

AİHM 8-ci Maddəni iqtisadi və sosial xarakterli münasibətlər də daxil olmaqla şəxsi həyata təsir etmə ilə nəticələnən işləri də əhatə etməklə tövsif

137. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə BMT Komitəsi, "Ümumi Şərh No 4: Aдекват evlə təmin olunma hüququ(Art.11 (1))" BMT sənədi E/1992/23, 13 dekabr 1991.

138. FRA, Roma hökuməti və Aİ-da Səyyahların yerləşməsi: Bərabərliyə doğru addımlar, İcmal Hesabatı (Vyana FRA, mart 2010)

139. Correctionele Rechtsbank van Antwerpen, Qərar 6 Dekabr 2004 (Belçika). İngiliscə icmalı üçün bax: FRA InfoPortal, İş 15-1, orijinal mətn üçün bax: <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=15>.

edib. AİHM eyni zamanda 8-ci Maddə ilə təmin edilən mənzil hüququnu da genişlənməmiş şəkildə təsvir edib. Qeyd edildiyi kimi, bu karvan, daşınar evlər kimi adi olmayan evləri özündə ehtiva edəcək. Dövlətdə yaşayış üçün çətinliklər yaradan, pis şəraitli evlərin olması da AİHM tərəfindən qeyri-insani davranış kimi dəyərləndiriləcək.

Misal: *Moldovalı və digərləri Rumıniyaya qarşı* (N 2) işində ərizəçilər evlərindən təqib olunaraq çıxarılmışdılar, daha sonra isə ev travma yaradan bir şəraitdə sökülmüşdü.¹⁴⁰ Onların evlərinin yenidən qurulması ləng getmiş və aralıq müddətdə onlara verilən müvəqqəti yaşayış yerinin şəraiti olduqca aşağı keyfiyyətdə olmuşdu. AİHM bəyan etdi ki:

'... ərizəçilərin son on ildə yaşayış şəraitindəki keyfiyyətin olduqca aşağı, sanitariya baxımından problemlidir, olduqca çox insanın yaşadığı şəraitə malik olması, eyni zamanda məmurların onlara münasibəti ərizəçilərin sağlamlığına, psixoloji vəziyyətinə təsir edib, bu isə onlara qarşı qeyri-insani münasibətin göstərilməsi, şərəf və ləyaqətin alçaldılması ilə nəticələnib.'

Digər faktorlarla birgə müəyyən olunan bu məqam AİHM-i 3-cü Maddəyə zidd olaraq alçaldıcı münasibətin olmasını müəyyən etməyə yönləndirdi, baxmayaraq ki, yuxarıdakı çıxarışda mənzil şəraitini təsvir edən ifadə tərzinin özü belə bir pozuntunu aşkar etmək üçün kifayət idi.¹⁴¹

Misal: *Dokic Bosniya və Herseqovinaya qarşı* işdə ərizəçi mülkiyyət hüququna müdaxilə ilə üzləşmişdi.¹⁴² Keçmiş Yuqoslaviyanın parçalanmasından öncə, ərizəçi həmin ölkənin silahlı qüvvələrinin üzvü və hərbi məktəbdə mühazirəçi idi. O Sarayevoda mənzil almışdı, lakin Bosniya və Herseqovinada müharibə olduğu zaman, onun hərbi məktəbi hazırkı Serbiyaya köçməsi səbəbindən, ərizəçi də hazırkı Serbiyanın silahlı qüvvələrinə qoşulmuşdu. Münaqişə zəminində məmurlar ona mülkiyyətinin restitusiyasına (bərpaasına)

140. AİHM, *Moldovan və Başqaları Rumıniyaya qarşı* (Moldovan and Others v. Romania) (no. 2) (Nos. 41138/98 və 64320/01), 12 iyul 2005

141. AİHM-nin presedent hüququ müəyyən edir ki, müəyyən hallarda ayrı-seçkilikə yönəlmiş münasibət, alçaldıcı münasibətlə nəticələnə bilər, məsələn bax, AİHM *Smith və Grady Böyük Britaniyaya qarşı* Nos. 33985/96 və 33986/96, 27 sentyabr 1999.)

142. AİHM, *Đokić v. Bosnia and Herzegovina* (No. 6518/04), 27 may 2010.

icazə verməmiş və bunu onun xarici dövlətin silahlı qüvvələrinin üzvü olması ilə əsaslandırmışdılar. Milli səviyyədə, bu addım əsaslandırılmış hesab edilmişdi, belə ki, ərizəçi Bosniya və Herseqovində hərbi əməliyyatlar keçirmiş xarici ölkənin silahlı qüvvələrinin üzvü olduğundan “qeyri-loyal” (etibarsız) vətəndaş sayılmışdı. Ərizəçinin qeyd edilən silahlı qüvvələrin üzvü olmasından başqa, digər qeyri-loyallıq nümayiş etdirməsi faktının olmamasını nəzərə alaraq AİHM AİHK-in 14-cü Maddəsinə əsasən mülkiyyət ilə bağlı qərarın ərizəçinin etnik mənsubiyyəti səbəbindən (belə ki, müəyyən silahlı qüvvələrdə xidmət şəxsin etnik mənsubiyyəti ilə səciyyələndirdi) verildiyini müəyyənləşdirmişdi. Restitusiyanın olmaması və alternativ yerləşmənin, kompensasiyanın təmin edilməməsi şəxsin mülkiyyət hüququnun pozulması ilə nəticələnmişdi.

3.4.4. Məhkəmə sisteminə çatımlılıq

Məhkəmə sisteminə çatımlılıq mal və xidmətlərin bir hissəsi olaraq birbaşa şəkildə ayrı-seçkilik əleyhinə direktivlərdə vurğulanmasa da, bunun Dövlət tərəfindən ictimaiyyətə ödəniş müqabilində göstərilən xidmət olması hesab olunur. Nəhayət, ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlər vətəndaşların direktivlər üzrə pozulmuş hüquqlarının bərpası, müdafiəsi üçün müraciət etmələrinə şərait yaradacaq məhkəmə və/və ya inzibati prosessual sistemin yaradılmasını dövlətlərin üzərinə öhdəlik kimi qoyub.¹⁴³ Bundan əlavə, Aİ hüququnun ən vacib prinsiplərindən biri ondan ibarətdir ki, hər bir şəxs Aİ hüququndan irəli gələn “səmərəli məhkəmə müdafiəsi hüququ”ndan bəhrələnməlidir.¹⁴⁴ Beləliklə, hətta məhkəmə sistemində çıxışın mal və xidmətlər kateqoriyasına daxil olduğunu söyləmək mümkün olmasa da, məhkəmə sistemində çıxışın direktivlərin icrası nöqtəyindən nəzərdən sərbəst bir hüquq kimi (ayrı-seçkililiyi sübuta yetirmək tələbi olmadan) mövcud olduğunu söyləmək mümkündür.

143. Maddə 9(1), Bərabərlik üzrə Əmək Direktivi; Maddə 17(1), Gender Bərabərliyi Direktivi (Recast); Maddə 8(1), Mal və Xidmətlər üzrə Gender Direktivi; Maddə 7(1), İqri Bərabərlik Direktivi

144. Bax, məsələn AƏM, Vassilakis and digərləri Dimos Kerkyras qarşı İşi C-364/07 [2008] ECR I-90, 12 İyun 2010; AƏM, Sahlstedt və digərləri Komissiyaya qarşı İşi C-362/06 [2009] ECR I-2903, 23 Aprel 2009; AƏM, Angelidaki və digərləri Organismos Nomarkhiaki Aftodiikisi Rethimnis, qarşı İşi C-378/07 [2009] ECR I-3071, 23 Aprel 2009.

3.4.4.1. Avropa Konvensiyası və məhkəmə sistemində çatımlılıq konteksti

AİHK-nın 6-cı Maddəsində məhkəmə sistemində (ədalət mühakiməsinə) çatımlılıq ayrıca bir hüquq kimi təsbit edilib. AİHM ədalət mühakiməsinə çıxış sahəsində ayrı-seçkilik halları ilə bağlı bir sıra işlərə baxıb:

Misal: *Paraskeva Todorova Bolqarıstana qarşı* işdə yerli məhkəmənin ərizəçinin məhkumluğunun şərti cəza ilə əvəz edilməsi üzrə müraciətindən imtina etməsi və bunun etnik azlıqlar arasında cəzasızlıq mədəniyyətinin artmasına qarşı tədbir olaraq əsaslandırılması 14-cü Maddə ilə birlikdə götürüldükdə 6-cı Maddənin pozulması kimi dəyərləndirilib.¹⁴⁵

Misal: yuxarıda müzakirə olunan *Moldovalı və digərləri Rumıniyaya qarşı* (N. 2) işdə mülki və cinayət proseslərinin həddən artıq təxirə salınması (birinci qərarın verilməsi üçün 7 ilin sərf edilməsi) 6-cı Maddənin pozulmasına səbəb olub.¹⁴⁶ Ləngimələrin həm çoxsaylı prosesual səhvlərdən, həm də məmurların romalı (qaraçı) ərizəçilərə qarşı ayrı-seçkiliyə gətirib çıxaran qərəzli münasibətindən irəli gəlmiş müəyyən edildi. Bu işə 14-cü Maddə ilə birlikdə götürüldükdə 6-cı Maddənin pozulması kimi dəyərləndirildi.

Misal: *Anakomba Yula Belçikaya qarşı* işdə ərizəçinin milli qanunvericiliyə əsasən məhz Belçika vətəndaşı olmaması səbəbindən dövlət tərəfindən verilən atalıq müavinətini ala bilməməsi 14-cü Maddə ilə birlikdə götürüldükdə 6-cı Maddənin pozulması kimi dəyərləndirildi.¹⁴⁷ Burada qeyri vətəndaşların dövlət tərəfindən verilən tam maddi dəstəyi almaqla bağlı mütləq hüququ olduğu təklif edilmir. Belə olan şəraitdə AİHM-in belə qərar verməsinə bir neçə faktor təsir edib. Bu faktorlardan biri də odur ki, hətta baxmayaraq ki, ərizəçi yaşayış icazəsini yeniləmək prosesində idi, məhz həmin anda yaşayış icazəsi olmadığına görə ona müavinət verilməsindən imtina edilib. Əlavə olaraq, AİHM qərarını həm də belə bir fakla əsaslandırdı ki,

145. AİHM, *Paraskeva Todorova Bolqarıstana qarşı* (*Paraskeva Todorova v. Bulgaria*) (No. 37193/07), 25 mart 2010.

146. AİHM *Moldovan və Başqaları Rumıniyaya qarşı* (*Moldovan and Others v. Romania*) (no. 2) (N. 41138/98 və 64320/01), 12 iyul 2005.

147. AİHM, *Anakomba Yula Belçikaya qarşı* (*Anakomba Yula v. Belgium*) (No. 45413/07), 10 mart 2009, 4.7-ci Fəsilə müzakirə edilmişdir.

ölkədə atalıq işləri ilə bağlı bir il müddətində müraciət etmə məhdudiyyəti mövcud idi, buna görə də, ərizəçinin müavinət üçün müraciət etmək məqsədi ilə yaşayış icazəsini yeniləməyə qədər gözləməsini ehtimal etmək ağılabatan deyildi.

3.5. Konvensiyanın Aİ hüququndan kənar tətbiqi

AİHK-na uyğun olaraq müdafiənin ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlərin müdafiəsi ilə üst-üstə düşdüyü yuxarıda müzakirə edilmiş işlərə əlavə olaraq, əhəmiyyətli sayda sahələr mövcuddur ki, orada AİHK əlavə müdafiəni təmin edir.

3.5.1. “Şəxsi” Sfera: şəxsi və ailə həyatı, övladlığa götürmə, ev və nikah¹⁴⁸

Xüsusilə əhəmiyyət kəsb edən sahələrdən biri də Üzv dövlətlərin Aİ qanunvericiliyinə geniş səlahiyyət vermədiyi ailə və şəxsi həyat sferasıdır. AİHM-nə verilmiş şikayətlər əsasən vərəsəlik, boşanmış valideynlərin uşaqlarla görüşmək imkanı və atalıq məsələləri ilə bağlı işlərdə müxtəlif münasibətlərin olması ilə əlaqədar olub.

Növbəti və 4-cü Fəsilə müzakirə edilən Mazurek Fransaya qarşı,¹⁴⁹ Sommerfeld Almaniya qarşı¹⁵⁰ və Rasmussen Danimarkaya qarşı¹⁵¹ işləri vərəsəlik qaydaları, boşanmış valideynlərin övladlarla görüşməsi və atalıq məsələləri ilə bağlı işlərdə fərqli rəftar məsələsinə aid olub. 8-ci Maddə həm də övladlığa götürmə hallarını da əhatə edəcək. Yuxarıda müzakirə edilmiş E.B. Fransaya, qarşı işi də bir daha göstərdi ki, hətta AİHK-in mətnində övladlığa götürmə ilə bağlı birbaşa hüquq nəzərdə tutulmasa da, bu hal Konvensiyanın əhatə dairəsinə düşə bilər. Əlavə olaraq, AİHM əvvəlki presedent hüququna istinad edərək, bu məsələnin 8-ci Maddə ilə tənzimlənməsi üçün ümumi istiqaməti müəyyən edir:

148. AİHK-nın 8-ci Maddəsinin əhatə dairəsinin izahı AŞ-nın Hüquqşünaslar üçün İnsan Hüquqlarının Təhsili internet sahifəsində verilib: Kilkelly, Şəxsi və Ailə Həyatına hörmət hüququ İnsan Hüquqları üzrə stolüstü No. 1, 2001, bax: www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=1636.

149. AİHM, Mazurek Fransaya qarşı (Mazurek v. France) (No. 34406/97), 1 fevral 2000

150. AİHM, Sommerfeld Almaniya qarşı (Sommerfeld v. Germany) [GC] (No. 31871/96), 8 iyul 2003.

151. AİHM, Rasmussen Danimarkaya qarşı (Rasmussen v. Denmark) (No. 8777/79), 28 noyabr 1984.

‘...8-ci Maddə çərçivəsində “şəxsi həyat” anlayışı digər insan hüquqları ilə əlaqəli şəkildə daha geniş məzmun alır ki, buraya da, digər məsələlərlə yanaşı, digər insanlarla əlaqələrin yaradılması və inkişaf etdirilməsi də daxildir... “şəxsi inkişaf” hüququ.....və ya öz müqəddəratını təyin etmə hüququ. 8-ci Maddə ilə müdafiə edilən şəxsi sferanın əhatə dairəsinə düşən.... gender baxımından identifikasiya, cinsi oriyentasiya və cinsi həyat anlayışları .....və uşağın olub olmaması seçiminə hörmət də bu məzmunu daxildir.¹⁵²

Beləliklə, 8-ci Maddənin əhatə dairəsi olduqca genişdir. AİHK xüsusən 12-ci Maddə ilə mühafizə olunan nikah hüququ kimi digər sahələri də əhatə edir.

Misal: *Muñoz Díaz İspaniyaya qarşı* işdə ərizəçi öz ölkəsinin qanunvericiliyində tanınmayan Roma adətləri ilə nikaha daxil olmuşdu və buna görə də onun nikahı rəsmi hesab edilmirdi.¹⁵³ Buna baxmayaraq, hakimiyyət orqanları ərizəçiyə onlara verilmiş şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlər, güzəştlərin ödənilməsi və onların “nikah kitabında” qeydiyyat aparılması baxımından evli münasibəti göstərmişdilər. Həyat yoldaşının vəfatından sonra yaşayış pensiyasının alınması üçün hökumətə müraciət etsə də, onun nikahı yerli qanunvericiliklə etibarsız sayıldığından, müraciəti rədd edilmişdi. AİHM müəyyən etdi ki, hökumət ərizəçiyə evli kimi davrandığına görə, o digər “təmiz niyyətli” cütlüklərlə (texniki səbəbdən nikahları etibarlı olmasa da, evli olduqlarına inananlar) eyni vəziyyətdə idi və həmin cütlüklərin yaşayış pensiyası almaq hüququ var idi. AİHM bu nikahın etibarsız sayılmasında qeyri-qanuni hal olmamasını (12 və 14-cü Maddələrə əsaslanaraq) müəyyən etsə də, digər xoş niyyətli həyat yoldaşlarına verilən yaşayış pensiyasının ərizəçiyə verilməməsini ayrı-seçkilik kimi (14-cü Maddə ilə birgə Protokol 1-in 1-ci Maddəsinə əsaslanaraq) dəyərləndirdi.

Beləliklə, əsas insan ləyaqətinin qorunması sahəsində AİHM olduqca dar mülahizə sərbəstliyi nəzərdə tutsa da, bu hüquqları pozula bilən və həssas vəziyyətdə olan digərlərinin müdafiəsi ilə bağlı narahatlıq doğuran məsələlərlə münasibətdə tarazlaşdırılmalıdır.

152. AİHM, E.B. Fransaya qarşı (E.B. v. France) [GC] (No. 43546/02), 22 yanvar 2008, para. 43.

153. AİHM, Muñoz Diaz İspaniyaya qarşı (Muñoz Díaz v. Spain) (No. 49151/07), 8 dekabr 2009.

Misal: *Sommerfeld Almaniyaya qarşı* iş Alman qanunvericiliyi çərçivəsində atanın övladı ilə görüşə bilməsi məsələsi ilə əlaqəli idi.¹⁵⁴ Milli qanunvericiliyə görə uşağın valideynlərinin nikahı olmadığı halda anaya atanın uşağı görməsinə etiraz etmə hüququ verirdi. Bu halda ata bu etirazı aradan qaldırmaq üçün məhkəməyə müraciət etməli idi. Hökumət bu qanunun ayrı-seçkilik yönümlü olmamasını nikahdan kənar münasibətlərdə ataların uşaqlara qarşı aşağı maraqla olması ilə əsaslandırır. AİHM müəyyən etdi ki, valideynlərin övladlarını görmək hüququ ilə bağlı işlərdə Dövlətin mülahizə sərbəstliyi xüsusilə dar olmalıdır. Bundan əlavə o, müəyyən etdi ki, nikahdan kənar və ya onun çərçivəsində doğulan uşaqlara valideynlik hüququ ilə bağlı fərqli münasibət bəslənməsini AİHK-a əsasən əsaslandırmaq üçün olduqca tutarlı səbəblərin olması vacibdir. Eyni məsələ nikahda doğulmuş uşağın atası ilə müqayisədə nikahdan kənar doğulmuş uşaqların atalarına münasibətdə fərqli münasibət göstərilməsinə də şamil edilməlidir. Məhkəmə müəyyən etdi ki, Hökumətin izahatı belə fərqli münasibəti əsaslandırır.

Yuxarıdakı işdə AİHM, atanın marağının uşağın marağı ilə üst-üstə düşdüyünü nəzərə aldı, belə ki, atası ilə ünsiyyət uşağın da xeyrinə idi. Bununla belə, uşağın marağının atanın marağına zidd olduğu məqamlarda, dövlətə uşağı müdafiə etmək üçün qaydaları geniş təfsir edərək tətbiq etməyə icazə veriləcək.

Misal: *Rasmussen Danimarkaya qarşı* işdə ərizəçi onun valideynlik hüququ üzrə mübarizə aparmasına qoyulan məhdudiyətlərdən şikayət edirdi.¹⁵⁵ AİHM burada cinsi mənsubiyyət baxımından fərqli rəftar olmasına baxmayaraq, bu davranışın əsaslandırılmış olduğunu müəyyən etdi. Bu uşağın statusunda dəqiqlik və təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədi ilə atanın daha sonra atalıq hüququndan istifadə etməsi ilə bağlı iddia qaldırmasının məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş qanuni bir addım idi. Bu məsələyə AİHK üzv dövlətləri arasında yeknəsək münasibətin olmaması səbəbilə AİHM Dövlətə geniş mülahizə sərbəstliyi verərək bu qərarı əsaslandırılmış hesab etdi.¹⁵⁶

154. AİHM, *Sommerfeld Almaniyaya qarşı* [GC] (No. 31871/96), 8 İyul 2003, paraq. 93. Oxşar faktlarla: AİHM *Sahin Almaniyaya qarşı* [GC] (No. 30943/96), 8 İyul 2003. Həmçinin bax: AİHM, *Mazurek Fransaya qarşı* (No. 34406/97), 1 Fevral 2000, 4-cü Fəsilə (Mühafizə əsasları) müzakirə edilən kəbindən kənar doğulmuş uşaqlara fərqli rəftar.

155. AİHM, *Rasmussen Danimarkaya qarşı* (Rasmussen v. Denmark) (No. 8777/79), 28 noyabr 1984.

156. AİHM, *Rasmussen Danimarkaya qarşı* (Rasmussen v. Denmark) (No. 8777/79), 28 noyabr 1984, par. 40-42.

3.5.2. Siyasi iştirak: ifadə, sərbəst toplaşma və birləşmə azadlığı və azad seçkilər

Avropa Şurasının əsas məqsədlərindən biri demokratiyanın inkişafıdır. Bu özünü AİHK-da təsbit edilən və siyasi iştirakı həvəsləndirən bir sıra hüquqlarda büruzə verir. Aİ-nin bu sahədə daha az hüquqları (əsasən Aİ vətəndaşlarının icra və Aİ parlament seçkilərində iştirak hüququ) əhatə etdiyi halda, AİHK bu məsələyə geniş yanaşaraq təkəcə seçmək və seçilmək hüququnu deyil, həm də ifadə, sərbəst toplaşmaq və birləşmək azadlıqlarını da əhatə edib.

Misal: Yuxarıda müzakirə edilmiş, *Bączkowski və digərləri Polşaya qarşı* işində cinsi oriyentasiya zəminində ayrı-seçkilik barədə məlumatlılığın artırılması məqsədi ilə keçiriləcək yürüşün qadağan edilməsi və merin homoseksuallığa nifrətlə səslənən çıxışları 14-cü Maddə ilə birlikdə sərbəst toplaşmaq hüququnun (Maddə 11) da pozulması kimi qiymətləndirildi.¹⁵⁷

Sərbəst toplaşma və birləşmə hüququ həm də siyasi partiyaların yaradılması üzrə müdafiəni də ehtiva edir ki, AİHM bu hüquqa müdaxilədən yüksək səviyyəli müdafiəni müəyyən edir.¹⁵⁸ Eynilə, 4.11-ci Fəsildə qeyd edildiyi kimi, siyasi debatlar kontekstində ifadə azadlığına edilən hər hansı bir müdaxilə üzrə ətraflı araşdırma aparılmalıdır.¹⁵⁹

3.5.3. Hüququn tətbiqi

Maddi hüquq olan yaşamaq hüququ (Maddə 2), işgəncə, qeyri insanı və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və cəzalara məruz qalmama (Maddə 3) kimi hüquqların təmin edilməsi ilə yanaşı bu Maddələr həm də dövlətlərin üzərinə həyatın itirilməsinə səbəb olan halları və ya qeyd edilən törədilməsi ilə bağlı halları araşdırmaq öhdəliyi qoyur. *Nachova və digərləri və Turan Cakır işlərində*, AİHM qeyd etdi ki, dövlətin 2-ci və 3-cü Maddələrinin pozulmasında mümkün irqçi motivlərinin olub-olmamasını araşdırmaqla bağlı spesifik öhdəliyi vardır və bunu etməmək həmin Maddələrin 14-cü Maddə ilə birlikdə pozulması anlamına gəlir.¹⁶⁰

157. AİHM, *Bączkowski və Başqaları Polşaya qarşı* (*Bączkowski and Others v. Poland*) (No. 1543/06), 3 may 2007

158. Məsələn, AİHM, *Sosialist Partiyası və digərləri Türkiyəyə qarşı* (No. 21237/93), 25 may 1998.

159. AİHM, *Kastells İspaniyaya qarşı* (*Castells v. Spain*) (No. 11798/85), 23 aprel 1992.

160. AİHM, *Naçova və Başqaları Bolqarıstana qarşı* (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [GC] (Nos. 43577/98 and 43579/98), 6 iyul 2005; AİHM, *Turan Çakır Belçikaya qarşı* (*Turan Cakir v. Belgium*) (No. 44256/06), 10 mart 2009; oxşar olaraq, AİHM, *Secic Xorvatiyaya qarşı* (*Šečić v. Croatia*) (No. 40116/02), 31 may 2007.

Misal: *Turan Cakir Belçikaya qarşı* işdə ərizəçi onun həbsi anında polisın kobud davranışlarının onun səhhətinə vurduğu ağır xəsarətlərdən və bu davranışların təhdid və irqçi təhqirlərlə müşayiət olunduğundan şikayət etmişdi.¹⁶¹ AİHM bu pozuntunun ərizəçinin qeyri-insani rəftar və insan ləyaqətini alçaldan rəftara məruz qalmaq hüququnu (AİHK-in 3-cü Maddəsinə əsasən) pozduğunu müəyyən etdi. Eyni zamanda dövlətin ərizəçinin qeyri-insani rəftarla bağlı müraciətini dəqiq surətdə araşdırmamasının həmin maddəyə müvafiq olaraq prosedur pozuntusu təşkil etdiyi aşkar edildi. Bundan əlavə o. müəyyən etdi ki, araşdırma aparılmaması 3-cü Maddənin ayrı-seçkiliyə məruz qalmama hüququ ilə birlikdə pozulmasını təşkil edib, belə ki, dövlətin sadəcə pis rəftarla bağlı halları araşdırmaqla bağlı öhdəliyi deyil, eyni zamanda onların irqi motivli və ayrı-seçkilik yaradan olub-olmadığını araşdırmaq öhdəliyi var idi.

Misal: *Nachova və digərləri Bolqarıstana qarşı* iş iki roma (qaraçı) milliyətli şəxsin icazəsiz çıxdıqları üçün hərbi polis tərəfindən tutulmaq istədikdə güllələnib öldürülmələri ilə əlaqədardır.¹⁶² Hadisə zamanı qurbanları öldürən polis “Sizi lənətə gəlmiş qaraçılar” deyə qonşusuna qışqırmışdı. AİHM müəyyən etdi ki, Dövlət qurbanların yaşamaq hüququnu (AİHK, Maddə 2-yə əsasən) təkçə mahiyyət etibarını ilə deyil, həm də prosessual cəhətdən pozub, belə ki, onların ölümünü adekvat şəkildə araşdırmayıb. Müəyyən edildi ki, araşdırma aparılmaması 2-ci Maddənin ayrı-seçkiliyə məruz qalmama hüququ ilə birlikdə pozulmasını təşkil edib, belə ki, dövlətin xüsusilə irqçi motivlərin olub-olmadığını araşdırmaq öhdəliyi var idi.

Hər iki iş dövlətin rəsmi nümayəndələri tərəfindən edilən hərəkətləri ehtiva etdiyindən, Dövlətin öhdəliyi həm cinayət qurbanlarını müdafiə etmək üçün tədbirlərin görülməsindən, həm də fərdi şəxslər arasında münasibətlərə də şamil edilən araşdırma aparma öhdəliyindən ibarət idi.

Misal: *Yahova Şahidlərinin Gldani Konqreqasiyası və digərləri Gürcüstana qarşı*¹⁶³ işində bir qrup Yahova Şahidləri qatı pravoslav

161. AİHM, *Turan Cakir Belçikaya qarşı* (*Turan Cakir v. Belgium*) (No. 44256/06), 10 mart 2009

162. AİHM, *Naçova və Başqaları Bolqarıstana qarşı* (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [GC] (Nos. 43577/98 and 43579/98), 6 iyul 2005.

163. AİHM, *Yahova Şahidlərinin Gldani Konqreqasiyası və digərləri Gürcüstana qarşı* (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*) (No. 71156/01), 3 may 2007.

qrupunun hücumuna məruz qalmışdılar. Qeyd etmək lazımdır ki, polis qarşısıdurmanı dayandıрмаq üçün müdaxilə etməmişdi. Polis qiyamçıların kimliyinin müəyyənləşdirməsinin qeyri-mümkün olduğunu aşkar etdiyi zaman təhqiqatı dayandırdı. AİHM müəyyən etdi ki, polis lazımı vaxtda müdaxilə etməyib və qurbanları irqçilik zəminində zorakılıqdan müdafiə etməyib. Daha sonra isə polis lazımı istintaqı aparmayıb və bununla da, 3-cü Maddə (qeyri-insani rəftar və insan ləyaqətini alçaldan rəftar və cəzaya məruz qalmama) və dini əsaslarla olduğu üçün 14-cü Maddə ilə birlikdə götürüldükdə 9-cu Maddənin pozuntusuna yol verib.

Belə görünə bilər ki, Aİ hüququ Şurasının Çərçivə Qərarlarının irqi və ksenofobiya məsələlərinə qarşı cinayət hüququ vasitəsilə mübarizə kontekstində eyni vəzifələri nəzərdə tutur (46-cı Fəsilə müzakirə edilib).¹⁶⁴

Bununla belə Çərçivə Qərarları şəxsə qarşı təhqirlər və cinayətlərdə irqi motivlərin olub-olmamasını araşdırmaq üzrə xüsusi öhdəlik yaratmır.

3.5.4. Cinayət hüququ üzrə məsələlər

3.5.3-də qeyd olunan hüququn tətbiqi ilə bağlı məsələlərə əlavə olaraq, AİHK cinayət hüququna da müəyyən insan hüquqlarının müdafiəsi baxımından yanaşılıb. Bunlara əsasən ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ, əsassız həbsdən müdafiə, cəzanın geriye qüvvə ilə tətbiq edilməməsi hüququ və eyni cinayət əməlinə görə ikinci dəfə mühakimə edilməmə hüququ, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar və cəzaya məruz qalmama hüquqları daxildir.

Misal: *Opuz Türkiyəyə qarşı* işdə polis və məhkəmə ailə zorakılığı üzrə qanunvericiliyi düzgün tətbiq etmədiyindən, AİHM dolayı cinsi ayrı-seçkilik, eləcədə yaşamaq hüququ və qeyri-insani və alçaldıcı

164. Cinayət hüququ mexanizmləri çərçivəsində rasisizm və ksenofobiya ilə mübarizə üzrə Şurasının Çərçivə Qərarı 2008/913/JHA of 28 noyabr 2008, OJ L 328, 6.12.2008, s. 55. Qeyd edilməlidir ki, AİHM AİHK-da qeyd olunan ifadə azadlığı üzrə məhdudiyyətlərin hər hansı bir etnik qrupa qarşı və ya hər hansı bir qrupun üzvü olmayanlara qarşı qoyulmasını ayrıseçkiliyə təhrikedici hərəkət kimi dəyərləndirir. Məsələn Bax:: AİHM, Fransaya qarşı (No. 18788/09), 20 aprel 2010; AİHM, Férret Belçikaya qarşı (No. 15615/07), 16 iyul 2009; AİHM, Willem Fransaya qarşı (No. 10883/05), 16 iyul 2009; və AİHM, Balsytė-Lideikienė Litvaya qarşı (No. 72596/01), 4 noyabr 2008.

rəftara məruz qalmama hüququnun pozulduğunu aşkar etdi.¹⁶⁵

Misal: *D.G. İrlandiyaya və Bouamar Belçikaya qarşı* işlərində (4.5-ci Fəsilə müzakirə edilib), ərizəçilər yerli məmurlar tərəfindən həbs olunublar.¹⁶⁶ Burada AİHM azadlıq hüququnun pozuntusunu müəyyən etsə də, ayrı-seçkiliyin olmadığını da qeyd etmişdi, belə ki, fərqli rəftar azyaşlıları müdafiə etmək məqsədini daşıyırdı.

Əsas məqamlar

- Üçüncü Dövlətin Vətəndaşı Direktivinə əsasən uzun müddətli rezident sayılan şəxslərə də Aİ-nin ayrı-seçkilik əleyhinə olan Direktivində göstərilən bərabər rəftar tətbiq edilir.
- Üçüncü dövlət vətəndaşlarının uzun müddətli rezident statusu olmadığı hallarda isə onlar ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivlərin təmin etdiyi qorudan məhdud şəkildə istifadə edirlər:
  - iş şəraitində və ya peşə təlimlərinə çıxış sahəsində cinsi oriyentasiya, yaş, əlillik, dini baxış və ya etiqadları zəminində ayrı-seçkilikdən müdafiə olunmaq üçün. Lakin onlar işlə təmin olunma üzrə bərabər imkanlardan yararlanmırlar;
  - Mal və Xidmətlər üzrə Gender Direktivi və Gender Bərabərliyi Direktivinə (Recas) əsasən üçüncü dövlət vətəndaşları məşğulluq və mal və xidmətlərə çatımlılıq sahəsində cinsi zəmində ayrı-seçkilikdən müdafiə edilirlər.
- Aİ-nin ayrı-seçkilik əleyhinə olan direktivi ilə təmin edilən müdafiənin fərqli əhatə dairəsi var:
  - irq və etnik məsələlər üzrə geniş müdafiə mövcuddur, bu özündə məşğulluğa, sosial rifaha, mal və xidmətlərə çatımlılıqda müdafiəni ehtiva edir;
  - məşğulluğa, sosial təminata (bu sosial rifahdan daha dar mənani ehtiva edir) və mal və xidmətlərə çatımlılıqda cinsi ayrı-seçkilik qadağan edilib;

165. AİHM, *Opuz Türkiyəyə qarşı* (Opuz v. Turkey) (No. 33401/02), 9 iyun 2009.

166. AİHM, *D.G. İrlandiyaya qarşı* (D.G. v. Ireland) (No. 39474/98), 16 may 2002; AİHM, *Bouamar Belçikaya qarşı* (Bouamar v. Belgium) (No. 9106/80), 29 fevral 1988

- cinsi oriyentasiya, əlillik, din və etiqad, yaş məsələləri hazırda yalnız məşğulluğa çatımlılıq kontekstində müdafiə olunan sahələrdir.
- AİHK-in müdafiə əsasları siyahısı tükənməzdir. Hərکəs AİHK-nin müddəalarına əsasən yerli məmurlar, məhkəmə və AİHM qarşısında iş qaldıra bilər.
- AİHM ayrı-seçkilik üzrə şikayətlə üzləşdikdə onu birbaşa maddi hüquq norması və ya 14-cü Maddə ilə əlaqədar şəkildə araşdırır.
- Yalnız 14-cü Maddə əsasında şikayət vermək mümkün deyil, o başqa maddi hüquq pozuntusu ilə birgə baxılır. Ərizəçinin şikayət etdiyi hüquq pozuntusu ilə əlaqədar maddə üzrə anlayışa geniş yanaşması yetərlidir.
- AİHK-in 12-ci Protokolu ayrı-seçkiliyə məruz qalmama ilə bağlı müstəqil hüquq yaradır. Bu yerli hüquqda yaradılan və ya təcrübədən yararlanan hər hansı bir hüquqa oradakı anlayış 14-cü Maddədə göstərilən “ayrı-seçkilik” ilə uyğun gəldiyi zaman tətbiq edilir.
- AƏM, Aİ hüququ çərçivəsində şəxslərə hüquqlardan tam və hərtərəfli yararlanmaq imkanı vermək üçün əhatə dairəsində olan sahələri olduqca genişləndirib.
- AİHK-in əhatə dairəsi həm maddi hüquqlar baxımından, həm də 14-cü Maddənin tətbiqi üçün tövsif edilməsi baxımından Aİ direktivlərindən daha genişdir.
- Şəxsi həyat və ailə hüququ kimi elə xüsusi sahələr var ki, siyasi iştirak və cinayət hüququ məsələləri ilə bağlı sahələr Aİ-nin ayrı-seçkilik əleyhinə direktivlərinin əhatə dairəsindən kənar qalır (buna görə də Fundamental Hüquqlar Xartiyasından kənar qalır).
- Buna görə də ayrı-seçkiliyin qurbanı olmuş şəxslər məhkəmə prosesini başlamazdan əvvəl düşünüb **bunu direktivlər və ya AİHK-nin əhatə dairəsi kontekstində** edəcəklərinə qərar verməlidirlər.

Sonrakı Oxu üçün

Bell, 'Beyond European Labour Law? Reflections on the EU Racial Equality Directive', 8 *European Law Journal* (2002) 384.

Boccardo, 'Housing Rights and Racial Discrimination', in European Network of Legal Experts on the Non-Discrimination Field, 8 *European Anti-Discrimination Law Review* (July 2009) 21).

Brosius- Gersdorf, 'Ungleichbehandlung von Imam-Ehe und Zivilehe bei der Gewährung von Sozialversicherungsleistungen in der Türkei aus völkerrechtlicher Sicht: der Fall Şerife Yiğit vor dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte', *Europäische Grundrechte-Zeitschrift* (2009).

Cousins, 'The European Convention on Human Rights and Social Security law', 10.1 *Human Rights Law Review* (2010)191).

Edel, *The prohibition of discrimination under the European Convention on Human Rights*, Human Rights Files, No. 22,2010.)

Nottingham, Russell Press, 2004), Əlavə 5.c. (Equinet, *Combating Discrimination in Goods and Services* (Equinet, 2004).

ERRC/Interights/MPG *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice* (Nottingham, Russell Press, 2004), Annex 5.c.)

Kapuy, 'Social Security and the European Convention on Human Rights: How an Odd Couple has Become Presentable', 9.3 *European Journal of Social Security* (2007) 221.

Sánchez-Rodas Navarro, 'El Tribunal Europeo de Derechos Humanos y la pensión de viudedad en caso de unión celebrada conforme al rito gitano', *Aranzadi Social* (2009) 18.

4

Müdafiə olunan əsaslar

4.1. Giriş

Ayrı-seçkiliyə qarşı Avropa direktivləri 'qorunan əsasların' müəyyən olunmuş və məhdud siyahısını verməklə, cins (Mallar və Xidmətlər üzrə Gender Direktivi, Gender Bərabərliyi Direktivi), cinsi oriyentasiya, əlillik, yaş və ya din və ya inanc (İşə götürərkən Bərabərlik Direktivi), irq və ya etnik mənşə (İrqi Bərabərlik Direktivi) kimi kateqoriyalara əhatə etməklə, müəyyən 'qorunan əsaslar' əsasında fərqli münasibəti qadağan edir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası isə bunun əksinə olaraq, qeyri-məhdud bir siyahı müəyyən edir ki, bu da direktivlərlə üst-üstə düşür, lakin həm də onların əhatə dairəsini aşır. Konvensiyanın 14-cü Maddəsində deyilir ki, 'cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərə görə' heç bir ayrı-seçkilik olmamalıdır. 'Digər hər hansı əlamətlər' kateqoriyası Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə (AİHM) imkan verdi ki, ayrı-seçkiliyə qarşı direktivlərin açıq şəkildə müdafiə etdiyi, daha dəqiq desək əlillik, yaş və cinsi oriyentasiya kimi səbəbləri də bu siyahıya daxil etsin.

1-ci Fəsilə qeyd olunur ki, Əsas hüquqlar haqqında Avropa İttifaqı () Xartiyasının 21-ci Maddəsində də ayrı-seçkilik qadağası var. Həmin Xartiya Avropa İttifaqının təsisatları üçün məcburi hüquqi qüvvəyə malikdir, lakin həm də Üzv dövlətlər Avropa İttifaqı hüququnu təfsir və tətbiq edərkən onlara tətbiq olunur. Xartiyanın ayrı-seçkiliklə bağlı müddəasında 'digər hər

hansı əlamətlər' kimi açıq bir zəminin olmamasına baxmayaraq, həmin müddəə həm AİHK-da, həm də ayrı-seçkiliklə bağlı direktivlərdə müəyyən olunan əsaslardan ibarətdir.

4.2. Cins

Cinsi ayrı-seçkilik özü-özünü nisbətən izah edir ki, bu bir fərdin ya qadın, ya da kişi olması faktına əsaslanan ayrı seçkilikdir. Bu Aİ-nin sosial siyasətinin ən inkişaf etmiş aspektidir və uzun müddət əsas hüquq hesab olunub. Bu əsasla müdafiənin inkişaf etdirilməsi ikili məqsədə xidmət edirdi: birincisi, bu iqtisadi məqsədə xidmət edirdi, o mənada ki, vahid bir bazarda haqsız rəqabətin aradan qaldırılmasına kömək edirdi, və ikincisi, siyasi səviyyədə isə bu, İttifaqın sosial tərəqqisinə və həyat və iş şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yönəlik bir şərait yaradırdı. Nəticə etibarilə, cinsi əsasda ayrı-seçkiliyə qarşı müdafiə Avropa İttifaqının əsas funksiyası olub və olaraq da qalmaqdadır. Bərabər rəftarın təmin edilməsinin sosial və iqtisadi əhəmiyyətinin qəbul edilməsi Əsas Hüquqlar haqqında Xartiyada da ona vacib yer verilməsi ilə daha da möhkəmləndirildi. Oxşar qaydada, AİHK-da da cinsi əsasla ayrı-seçkiliyə qarşı müdafiə yaxşı inkişaf etdirilib.

Cinsi ayrı-seçkilik üzrə işlər adətən qadınların kişilərə nisbətən daha az əlverişli rəftara məruz qalması ilə bağlı olsa da, heç də həmişə belə olmur.

Misal: Defrenne SABENaya qarşı işdə ərizəçi şikayət etmişdi ki, əmək vəzifələrinin eyni olmasına baxmayaraq, ona öz kişi həmkarlarından daha az əmək haqqı verilir.¹⁶⁷ Avropa Ədalət Məhkəməsi (AƏM) müəyyən etdi ki, bu açıq-aydın cinsi ayrı-seçkilikdir. Bu qərara gələrkən AƏM İttifaqın həm iqtisadi və həm də sosial ölçülərinə diqqət çəkdi və bildirdi ki, ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə Aİ-ni məqsədlərinə doğru inkişaf etdirməyə kömək edir.

Yuxarıda müzakirə edilmiş Bilka işində AƏM işəgötürənin menecment mülahizələrinə əsaslanan fərqli rəftar məsələsinə baxıb ki, işəgötürənin həmin rəftarı adekvat işçi heyəti təmin etmək üçün tam-ştat işi

167. AİM, Defrenne Sabenaya qarşı (Defrenne v. SABENA), İş 43/75 [1976] ECR 455, 8 aprel 1976.

həvəsləndirmək məqsədi ilə yarım-ştat işçilərin peşəkar pensiya sxemindən kənarlaşdırılmasına haqq qazandırır. Bu işdə AƏM bu cür tədbiri məruz qalınan fərqli rəftara mütənəsb hesab edib-etmədiyini açıq şəkildə bildirmədi. Bununla belə, bu aşağıdakı işdə daha aydın idi.

Misal: Hill və Stapleton işində hökumət dövlət qulluğunda iş bölgüsü sxemini təqdim etmişdi ki həmin sxemə əsasən bir vəzifə müvəqqəti olaraq iki fərd arasında bölüşdürülə bilərdi, yeni tam iş saatinin 50%-ni işləyib həmin tam iş üçün nəzərdə tutulan əmək haqqının 50%-ni almaq mümkün idi.¹⁶⁸ Bu vəzifələr olduqda işçilər öz tam-ştat vəzifələrinə qayıda bilərdilər. Qaydalar tam-ştat üzrə işləyən şəxslərə imkan verirdi ki, tam-ştat işdə ödəniş şkalası üzrə ildə bir dəfə artım alsınlar. Lakin, vəzifəni bölüşən işçilərdə bu artım yarıya bölünürdü və iki illik bölüşdürülən iş bir artıma bərabər idi. Hazırkı işdə iki şikayətçi öz vəzifələrinə tam-ştatlı işçilər kimi qayıtmış və artımın onlara tətbiq olunması vasitələrindən şikayət ediblər. AƏM müəyyən etdi ki, bu, cinsi əsaslarla edilmiş dolay ayrı-seçkilikdir, çünki iş bölüşdürülməsində iştirak edənlərin tam əksəriyyəti qadınlar idi. Hökumət fərqli rəftara haqq qazandırmağa çalışarkən bildirdi ki, bu cür rəftar artımın xidmətin həqiqi müddətinə uyğun olaraq tətbiq olunması prinsipinə əsaslanırdı. AƏM müəyyən etdi ki, bu, sadəcə obyektiv kriteriyalarla dəstəklənməyən bir fikir idi (çünki, başqa şəxslərin də xidmət müddətinin iş saatlarının faktiki sayına uyğun hesablandığını göstərən sübut yox idi). AƏM daha sonra qeyd etdi ki, 'işgötürən iş bölüşdürülməsi sxemindən irəli gələn ayrı-seçkiliyə sadəcə bu cür ayrı-seçkiliyin olmadığı halda xərclərin artacağı səbəbi əsasında haqq qazandıra bilməz'.

Bununla da, belə görünür ki, AƏM cinsi əsasla ayrı-seçkiliyin sadəcə işgötürənlərin maliyyə və ya idarəetmə məsələləri ilə əlaqədar əsaslandırılmalarını qəbul etmir.

Misal: Ünal Tekeli Türkiyəyə qarşı işdə ərizəçi şikayət edib ki, milli qanunvericilik məcbur edirdi ki, qadın evləndikdən sonra ərinin adını götürsün.¹⁶⁹ Qanunvericiliyin qadına ərinin adından əlavə öz

168. AƏM, Hill və Stapleton Gəlir Komissiyaları və Maliyyə Şöbəsinə qarşı (Hill and Stapleton v. The Revenue Commissioners and Department of Finance), İş C-243/95 [1998] ECR I-3739, 17 iyun 1998.

169. AİHM, Ünal Tekeli Türkiyəyə qarşı (Ünal Tekeli v. Turkey) (No. 29865/96), 16 noyabr 2004.

qızlıq adını da saxlamağa icazə verdiyinə baxmayaraq, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) müəyyən etdi ki, bu cinsi əsasla ayrı-seçkilikdir, çünki, qanunvericilik kişini familyasını dəyişməyə məcbur etmir.

Misal: Zarb Adami Maltaya qarşı işdə ərizəçi şikayət etdi ki, andlılar məhkəməsində işləməyə çağırılmaq ayrı-seçkilik yaradır, çünki, təcrübədə andlı iclasçıların siyahısı tərtib olunarkən bir qayda olaraq kişilərə daha çox üstünlük verilir.¹⁷⁰ Statistika göstərirdi ki, beş ildən artıq müddət işləyən andlı iclasçıların 95%-indən çoxu kişilər idi və AİHM müəyyən etdi ki, mülki vəzifələri ilə əlaqədar qadınlarla kişilər müqayisəli vəziyyətdə olduğundan bu ayrı-seçkilik idi.

Gender mənsubiyyəti hər bir şəxsin dərindən hiss etdiyi daxili və şəxsi gender təcrübəsinə əsaslanır ki, bu da doğuşdan olan cinslə üst-üstə düşə də bilər, bilməyə də. Buraya şəxsin bədən duyumu (yəni, azad şəkildə seçildiyi halda bədən xarici görünüşünün və ya funksiyasının tibbi, cərrahi və ya digər üsullarla dəyişdirilməsi) və geyim, nitq və maneələr da daxil olmaqla genderin digər ifadə formaları da aiddir.¹⁷¹

‘Cins’ konsepsiyası həmçinin elə təfsir olunmuşdur ki, buraya ərizəçinin cinsi ilə əlaqədar daha mücərrəd mənada, yəni gender mənsubiyyətinin məhdud müdafiəsinə icazə verən ayrı-seçkiliyə məruz qaldığı vəziyyətlər də daxildir.

Beləliklə də, gender mənsubiyyətinin daha geniş qəbul edilən anlayışı yalnızca gender mənsubiyyətini cərrahiyyə yolu ilə dəyişənləri (transseksualları) deyil, həmçinin öz genderlərini transvetizm və ya başqa cins kimi geyinmək və ya sadəcə əks cinsin nümayəndələri ilə assosiasiya olunan danışmaq və ya kosmetik tərz qəbul etmək kimi digər formalarda ifadə etməyi seçənləri də ehtiva edir.

P. S. və Cornwall Dairə Şurasına qarşı (P. v. S. and Cornwall County Coun

170. AİHM, Zarb Adami Maltaya qarşı (Zarb Adami v. Malta) (No. 17209/02), 20 iyun 2006.

171. Geniş şəkildə qəbul olunmuş anlayış ‘Beynəlxalq İnsan hüququnun Cinsi Oriyentasiya və Gender Mənsubiyyəti ilə əlaqədar tətbiqi haqqında Yogyakarta Prinsipləri’ndən (‘Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity’) götürülmüşdür, mart 2007-ci il, bax: www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm. Həmin prinsiplər Beynəlxalq İnsan Hüquqları üzrə müstəqil ekspertlər qrupu tərəfindən qəbul olunmuşdur.

cil) işindən sonra ayrı-seçkiliyə qarşı direktivlərə görə 'cins' dedikdə həmçinin fərdin genderini dəyişmək istədiyinə və ya dəyişdiyinə görə ona qarşı ayrı-seçkilik də başa düşüləcək. Bununla da məlum olur ki, AB hüququ əsasında təfsir olunan mənada cins anlayışı gender mənsubiyyətini yalnız dar mənada müdafie edir.

Misal: *K.B. NHS Pensiya Agentliyinə qarşı* (K.B. v. NHS Pensions Agency) işi KB-nin transeksual olan partnyoruna dullar üçün nəzərdə tutulan pensiyanın verilməsindən imtina edilməsi ilə bağlı idi.¹⁷² Bu imtinanın səbəbi o idi ki, transeksual cütlük evli olmaq tələbinə cavab verə bilməzdi; həmin vaxt qüvvədə olan İngilis hüququna əsasən transeksuallar evlənə bilməzdilər.

Ayrı-seçkilik məsələsinə baxarkən AƏM müəyyən etdi ki, burada cinsi əsasda heç bir ayrı-seçkilik yoxdur, çünki, pensiyanın kimə düşməsinə müəyyənləşdirərkən kişi və ya qadın olmaqdan asılı olan heç bir əlverişsiz rəftar yox idi. Buna görə də AƏM mülahizəsinin istiqamətini dəyişdi, və əsas diqqətini evlilik məsələsinə yönəltdi.

Qeyd olundu ki, transseksuallar həmin vaxt evlənmək iqtidarında olmayıblar və bu səbəbdən də evli cütlüyün sağ qalan üzvü üçün nəzərdə tutulan pensiyadan faydalana da bilməzdilər, lakin homoseksuallar bunu edə bilərdi. AİHM-in baxdığı *Christine Goodwin*¹⁷³ işinə nəzər salındı. Bütün bunları nəzərə alaraq, AƏM o nəticəyə gəldi ki, sözügedən Britaniya qanunvericiliyi bərabər rəftar prinsipinə uyğun deyildi, çünki transseksualların onların partnyorlarının ödənişlərinin bir hissəsindən faydalanmasına mane olurdu.

Misal: eyni məsələlər *Richards işində* də ortaya çıxdı.¹⁷⁴ Kişi kimi doğulmuş Richards cinsinin dəyişdirilməsi üçün cərrahi əməliyyat etdirmişdi. İş Birləşmiş Krallıqda Dövlət pensiya hüququ ətrafında yaranmışdı. Həmin vaxt qadınlar Dövlət pensiyasını 60 yaşdan etibarən, kişilər isə 65 yaşdan etibarən alırdılar. Richards 60 yaşında Dövlət pensiyası üçün müraciət edəndə onun müraciəti rədd edilmiş və izah edilmişdi ki, hüquqi baxımdan o kişi kimi tanınır və buna görə

172. K.B. NHS Pensiya Agentliyinə qarşı (K.B. v. NHS Pensions Agency), İş C-117/01 [2004] ECR I-541, 7 yanvar 2004.

173. AİHM, Kristin Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı (Christine Goodwin v. UK) [GC] (No. 28957/95), 11 iyul 2002.

174. AƏM, Riçards İş və Pensiya məsələləri üzrə Dövlət Katibliyinə qarşı (Richards v. Secretary of State for Work and Pensions), İş C-423/04 [2006] ECR I-3585,27 aprel 2006.

də o, 65 yaşına çatana kimi Dövlət pensiyası üçün müraciət edə bilməz. AƏM müəyyən etdi ki, bu şəxsin cinsini dəyişdirməsinə əsaslanan qeyri-bərabər rəftar idi və buna görə də sosial təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı kişi və qadınlara münasibətdə bərabər rəftar prinsipinin tətbiqi haqqında Direktivin 4(1)-ci Maddəsinə zidd olan ayrı-seçkilik hesab olundu.¹⁷⁵

AİHM hələ, gender mənsubiyyətinin qorunan əsaslardan biri kimi 14-cü Maddə ilə əhatə olunub-olunmadığı barədə qərar qəbul etməli və bunun yalnız 'transseksuallara' aid olduğunu, yoxsa gender mənsubiyyətinin daha geniş təfsir olunduğunu da müəyyən etməlidir. Bu o demək deyil ki, məhkəmə hələ ümumiyyətlə gender mənsubiyyəti məsələsi ilə məşğul olmayıb. Belə ki, AİHM müəyyən etmişdir ki, cinsi oriyentasiya kimi gender mənsubiyyəti də fərdin şəxsi həyatının sahəsinin bir hissəsini təşkil edir və bu səbəbdən də hökumətin müdaxiləsindən azad olmalıdır.

Misal: Christine Goodwin Birləşmiş Krallığa qarşı və I. Birləşmiş Krallığa qarşı işləri oxşar faktlarla bağlı idi.¹⁷⁶ Hər ikisi kişidən-qadına cinsdəyişmə üçün cərrahi əməliyyat etdirmiş ərizəçilər şikayət etmişdilər ki, hökumət cinslərini göstərmək üçün onların doğum haqqında şəhadətnamələrinə dəyişiklik edilməsinə icazə verməkdən imtina edir. Başqa sənədlərin və ərizəçilərin adlarının dəyişdirilməsinin mümkün olmasına baxmayaraq, doğum haqqında şəhadətnamələr hələ də, iş sahəsi və ya təqaüd kimi cinsin hüquqi baxımdan uyğun olduğu məsələlərlə bağlı müəyyən məqsədlər üçün istifadə olunurdu və bu da o demək idi ki, ərizəçilər hüquqla tanınan cinslərini bildirmək məcburiyyəti qarşısında qalanda xəcalət çəkir və alçaldılırdılar. AİHM (keçmiş presedent hüququna qarşı çıxaraq) qərara gəldi ki, bu şəxsi həyata hörmət hüququ və 12-ci Maddə ilə müəyyən olunan evlənmək hüququnun pozuntusudur, lakin 14-cü Maddənin də pozulub pozulmadığına baxmadı.

Misal: Van Kück işində cinsinin dəyişdirilməsi üçün cərrahi əməliyyat etdirmiş və hormonal müalicə götürmüş ərizəçiyə özəl sığorta şirkəti

175. Şüaranın sosial təhlükəsizlik məsələlərində kişi və qadınlara bərabər münasibət prinsipinin progressiv tətbiqi haqqında 79/7/EEC sayılı 19 dekabr 1978-ci il tarixli Direktivi, OJ 1979 L 6, p. 24.

176. AİHM, *Kristin Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı* (Christine Goodwin v. UK) [GC] (No. 28957/95), 11 iyul 2002; AİHM, *I Birləşmiş Krallığa qarşı* (I. v. UK) [GC] (No. 25680/94), 11 iyul 2002. oxşar olaraq, AİHM, *L Litvaya qarşı* (L. v. Lithuania) (No. 27527/03), 11 sentyabr 2007

tərəfindən bu əməliyyatların xərclərinin əvəzinin ödənilməsindən imtina olunmuşdu.¹⁷⁷ Ərizəçinin sığorta şirkətinə qarşı iddiasına baxan Almaniya Apelyasiya Məhkəməsi müəyyən etdi ki, tibbi prosedurlar razılaşma ilə tələb olunduğu kimi 'zəruri' olmayıb və buna görə də ərizəçi çəkdiyi xərclərin əvəzinin ödənilməsi hüququna malik olmayıb. AİHM müəyyən etdi ki, gender mənsubiyyətinin xarakterini və əvvəlki vəziyyətə qayıtmağın mümkün olmadığı tibbi prosedurlardan keçmək barədə verilən qərarın ağırlığını nəzərə alsaq, milli məhkəmənin yanaşması ərizəçinin təkəcə ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu təmin edə bilmədiyindən AİHK-in 6-cı Maddəsini pozmayıb, həm də AİHK-in 8-ci Maddəsi ilə müəyyən olunan şəxsi həyata hörmət hüququnu pozub. Bununla belə, mahiyyətəcə eyni faktlardan söhbət getdiyindən, AİHM 14-cü Maddə ilə uyğunluq məsələsinə baxmadı.

Ümumiyyətlə danışsaq, məlum olur ki, 'gender mənsubiyyəti' məsələsi ilə bağlı qanunvericilik həm Avropa və həm də milli səviyyədə əhəmiyyətli dərəcədə aydınlıq gətirilməsini tələb edir. Bu sahədə mövcud olan milli qanunvericilik haqqında aparılan son araşdırmalar bu sahədə Avropada vahid yanaşmanın olmadığını göstərir və Dövlətlər 'gender mənsubiyyəti' ilə cinsi oriyentasiyanın bir hissəsi kimi və 'cinsi ayrı-seçkiliyin' bir hissəsi kimi məşğul olan iki qrupa bölünür.¹⁷⁸

Təqaüd yaşı ilə bağlı cinsi əsasla fərqli rəftar haqqında bir sıra işlər göstərir ki, AİHM Dövlətə fiskal və sosial siyasət məsələləri üzrə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verəcək.¹⁷⁹

Misal: *Stec və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* işində ərizəçilər şikayət etmişdilər ki, kişilər və qadınlar üçün nəzərdə tutulan fərqli pensiya yaşlarının nəticəsi olaraq, pensiya yaşına uyğun olaraq müəyyənləşdirilən müavinətin dəyişməsinə görə onların hər biri

177. AİHM, *Van Kück Almaniyaya qarşı* (Van Kück v. Germany) (No. 35968/97), 12 iyun 2003.

178. FRA, *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation in the EU Member States: Part I – Legal Analysis* (Vienna, FRA, 2009), pp. 129-144; Commissioner for Human Rights, *Human Rights and Gender Identity* (Issue Paper by Thomas Hammarberg, CoE Commissioner for Human Rights, Strasbourg, 29 July 2009), CommDH/IssuePaper(2009)2.

179. Bu işlər həmçinin fərqli münasibətin əsaslandırılması ilə bağlı faydalı müzakirə təmin edir və beləliklə də bu Vəsaitin əvvəlində əsaslandırılma ilə bağlı müzakirənin genişləndirilməsi üçün bu konsepsiyanın daha ətraflı izah olunması üçün şərait yaradır.

əlverişsiz vəziyyətə düşüb.¹⁸⁰ AİHM müəyyən etdi ki, prinsipcə cins əsasında ayrı-seçkiliyə yalnız o halda haqq qazandırmaq olar ki, 'çox ciddi səbəblər' mövcud olsun. Lakin, iqtisadi və sosial strategiya tədbirlərinə gəldikdə AİHK-a əsasən Dövlətə geniş sərbəstlik verilir ... Çünki, dövlət cəmiyyət və onun ehtiyacları haqqında birbaşa biliyə malik olduğundan, milli məhkəmələr nəyin sosial və iqtisadi səbəblərlə ictimai maraqlara xidmət etdiyini beynəlxalq hakimlərdən daha yaxşı bilir və Məhkəmə ümumilikdə qanunvericinin siyasət seçiminə hörmətlə yanaşır ... yalnız bir şərtlə ki, həmin siyasət açıq-aşkar əsassız olmasın. AİHM müəyyən etdi ki, mənşə etibarilə fərqli pensiya yaşları əslində 'xüsusi tədbirlər'in bir formasıdır, çünki onlar, qadınların onları müstəqil gəlirdən məhrum edən evdəki ənənəvi rolları ilə əlaqədar olaraq məruz qala biləcəyi maliyyə çətinliyini aradan qaldırmaq üçün nəzərdə tutulub. Müəyyən olundu ki, hökumət kişi və qadınların pensiya yaşlarının tədricən bərabərləşdirilməsinə başlayıb və hökumət bunu bir neçə il ərzində etməyi seçməklə və ya dəyişiklikləri tezliklə tətbiq etməməklə mülahizə sərbəstliyi çərçivəsindən kənara çıxmayıb.¹⁸¹

Oxşar yanaşma işə götürməklə əlaqədar daha geniş mülahizələrlə əsaslandırılan fərqli yanaşma ilə bağlı işlər üzrə AƏM-in verdiyi qərarlarda da sərgilənmişdir.

Misal: Schnorbus işində Hessenin Ədliyyə Nazirliyinin məcburi hərbi və ya mülki xidməti başa vurmuş kişi namizədlərə praktiki hüquqi təqdimlər üçün üstünlük verilməsi təcrübəsi dolayısı ilə cinsi əsasda ayrı-seçkilik kimi müəyyən olunmuşdu.¹⁸² Bununla belə, AƏM müəyyən etdi ki, həmin təcrübə obyektiv şəkildə əsaslandırılmışdı, çünki, kişi cinsindən olan müraciətçilərin karyeralarında hərbi xidmətlə əlaqədar yaranan ləngimənin təsirinin aradan qaldırılması məqsədini daşıyırdı.

Misal: Megner və Scheffel işi kiçik (həftədə on beş saatdan az) və

180. AİHM, *Stek və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (Stec and Others v. UK) [GC] (Nos. 65731/01 və 65900/01), 12 aprel 2006.

181. Eynilə bax: AİHM, *Barrou Birləşmiş Krallığa qarşı* (Barrow v. UK) (No. 42735/02), 22 avqust 2006, paras. 20-24, 37; AİHM, *Pearson v. UK* (No. 8374/03), 22 avqust 2006, paras. 12-13, 25; AİHM, *Walker Birləşmiş Krallığa qarşı* (Walker v. UK) (No. 37212/02), 22 avqust 2006, paras. 19-20, 37.

182. AƏM, *Snorbus Land Hessene qarşı* (Schnorbus v. Land Hessen), İş C-79/99 [2000] ECR I-10997, 7 dekabr 2000

qısa müddətli işlərin xəstəliyə və qocalığa görə icbari sığorta sxemlərindən, həmçinin işsizlik sığortası sxeminə ödəniş etmək öhdəliyindən kənarlaşdırılmasını nəzərdə tutan Alman qanunvericiliyi ilə bağlı idi.¹⁸³ Həmin qayda potensial olaraq, yarım-ştat və qısa müddətli əsaslarla işləməyə təbiətəcə daha çox meylli olan qadınlara qarşı dolayı ayrı-seçkilik kimi müəyyən olunmuşdu. AƏM hökumətin əks arqumentlərini qəbul etdi. Həmin arqumentlərdə deyilirdi ki, əgər hökumət kiçik və qısa müddətli işçiləri sığorta sxeminə daxil etməli olsaydı, xərclər bütün sistemi aşardı, çünki, bu halda sxemin ödənişlərlə maliyyələşdirilməsi daha mümkün olmazdı. AƏM həmçinin qəbul etdi ki, kiçik və qısa müddətli işçilərə də tələb vardır və hökumət bu tələbin təmin olunmasına yalnız onların sosial təhlükəsizlik sistemindən kənarlaşdırmaqla kömək edə bilərdi. Əgər bu yanaşmadan istifadə olunmasaydı, ehtimal ki, bu cür işlər istənilən halda, lakin qeyri-qanuni şəkildə görülməkdə. AƏM qəbul etdi ki, hökumətin legitim bir sosial siyasət məqsədi var idi və Dövlətə 'sosial və məşğulluq siyasətinin' həyata keçirilməsi üçün hansı tədbirlərin uyğun olmasını seçmək üçün 'daha geniş səlahiyyət sərbəstliyi' verilməlidir. Buna uyğun olaraq da, fərqli rəftara haqq qazandırıldı.

Bu nəticə AƏM-in aşağıdakı işi ilə qarşılaşdırıla bilər. Aşağıdakı işdə AƏM hökumətin qaldırdığı əhəmiyyətli fiskal məsələlərə baxmayaraq, cinsi ayrı-seçkiliyə sosial siyasət kontekstində haqq qazandırılmasını qəbul etmədi.

Misal: the De Weerd, née Roks, və Başqaları işi əmək qabiliyyətinin itirilməsinə görə müavinət haqqında milli qanunvericiliklə bağlıdır.¹⁸⁴ 1975-ci ildə milli qanunvericiliklə kişilərə və subay qadınlara əmək qabiliyyətinin itirilməsinə görə, əmək qabiliyyətinin itirilməsinə qədər olan gəlirlərindən asılı olmayaraq müavinət müəyyən edildi. 1979-cu ildə müvafiq qanunvericiliyə dəyişiklik edildi və həmin müavinət evli qadınlara da şamil olundu. Bununla belə, müavinəti alan şəxsin əmək qabiliyyətini itirməzdən əvvəlki il müəyyən səviyyədə gəlirinin olması

183. AƏM, *Megner və Şeffel Innungskrankenkasse Vorderpfalza qarşı* (Megner and Scheffel v. Innungskrankenkasse Vorderpfalz), İş C-444/93 [1995] ECR I-4741, 14 dekabr 1995. Oxşar olaraq, AƏM, *Nolte v. Landesversicherungsanstalt Hannover*, Case C-317/93 [1995] ECR I-4625, 14 dekabr 1995.

184. AƏM, *De Weerd, née Roks, and Others v. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen and Others*, İş C-343/92 [1994] ECR I-571, 24 fevral 1994.

tələbi də nəzərdə tutulmuşdu. Həmin qanunvericilik gəlir barədə tələbin qadınlara qarşılıqlay ayrı-seçkilik olması iddiası əsasında mübahisələndirildi, çünki qadınların tələb olunan həddə gəliri əldə etmək imkanı kişilərlə müqayisədə daha az idi. Dövlət öz arqumentində bildirdi ki, bu cür fərqli yanaşma dövlət xərclərinə qənaət etmək üçün büdcədən maliyyələşməməklə əsaslandırılır. AƏM müəyyən etdi ki, AB hüququ Dövlətə hansı kateqoriyadan olan şəxslərin sosial təhlükəsizlik müavinətlərindən faydalanmasını nizamlamağı qadağan etməsə də, Dövlət bunu ayrı-seçkilik formasında edə bilməz.

Bu iki iş onların faktları üzrə uzlaşdırıla bilər və yəqin ki De Weerd, née Roks və Başqaları işi 'qayda', Megner və Scheffel işi isə istisna kimi hesab oluna bilər. AB hüququ Üzv Dövlətlərin üzərinə xüsusi sosial təhlükəsizlik rejimləri müəyyən etmək öhdəliyi qoymur, lakin bu cür rejimlər müəyyən edildikdə Məhkəmə müəyyən qrupların sadəcə fiskal məsələlərlə əlaqədar olaraq kənarında saxlanılmasına icazə verməyəcək, çünki bu, bərabər rəftar prinsipinin ciddi şəkildə zəiflədə və sui-sitifadə hallarına şərait yarada bilər. Bununla belə, əgər fərqli rəftar bütövlükdə xəstəlik və işsizlik sığortası sxeminin çökməsinin qarşısını alan yeganə vasitədirsə, xüsusən də əgər bu sistemin çökməsi insanları qanunla tənzimlənməyən əməklə məşğul olmağa məcbur edəcəksə, bu cür fərqli yanaşmaya tolerant qalmaq olar.

4.3. Cinsi oriyentasiya

Cinsi oriyentasiya 'hər bir şəxsin fərqli gəndərdən və ya eyni gəndərdən və ya birdən daha çox gəndərdən olan fərdlərə münasibətdə dərin emosional, təsiredici və seksual cazibədarlıq qabiliyyəti və həmin fərdlərlə intim münasibətləri başa düşülə bilər'.¹⁸⁵

Tipik olaraq cinsi oriyentasiya ilə bağlı ayrı-seçkilik barədə işlərdə şəxs homoseksual və ya biseksual olduğundan əlverişsiz rəftara məruz qalır, lakin bu əsasla heteroseksual olmağa görə ayrı-seçkilik də qadağan edilir.

185. Geniş şəkildə qəbul olunmuş bu anlayış 'Beynəlxalq İnsan hüququnun Cinsi Oriyentasiya və Gender Mənsubiyyəti ilə əlaqədar tətbiqi haqqında Yogyakarta Prinsipləri'ndən ('Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity') götürülmüşdür, mart 2007-ci il, bax: www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm.

Misal: İsveç Ombudsmanı tərəfindən baxılan Cinsi Oriyentasiya zəminində Ayrı-seçkiliklə bağlı bir işdə ('HomO') heteroseksual bir qadın lezbiyanların, qeylərin və transseksualların hüquqlarının müdafiəsi üzrə İsveç milli federasiyasında təhlükəsiz cinsi məlumat məmuru kimi işə müraciəti rədd edilərkən cinsi oriyentasiyası səbəbi ilə ayrı-seçkiliyə məruz qalmasından şikayət etmişdi.¹⁸⁶ Həmin təşkilatdan ona bildirilmişdi ki, onlar mənsubiyyətə homoseksual və ya biseksual olan bir kişini işə götürmək istəyirlər ki, o həmkarları ilə daha yaxşı ünsiyyətdə ola bilsin. Müəyyən olunmuşdu ki, qadın həmin işin məqsədləri baxımdan homoseksual və ya biseksual kişi ilə müqayisə olunmağa iddia edə bilməzdi (və buna görə də o, özünə münasibətdə az əlverişli rəftara məruz qaldığını sübut edə bilməzdi), və ya hər bir halda ayrı-seçkilik vəzifənin həqiqi tələbi baxımından əsaslı idi.

AİHK-in 14-cü Maddəsi 'cinsi oriyentasiyanı' müdafiə olunan əsas kimi aydın şəkildə sadalamasa da, AİHM bir sıra işlərdə açıq şəkildə müəyyən edib ki, cinsi oriyentasiya da 'digər' əsaslara daxildir.¹⁸⁷

Misal: *S.L. Avstriyaya qarşı* işində ərizəçi şikayət edirdi ki, milli qanunvericilik tərəflərdən birinin yaşı on səkkizdən aşağı olan kişilər arasında razılıq əsasında olan cinsi münasibətləri cinayət əməli kimi müəyyən edir.¹⁸⁸ Bunun əksinə, qadınlara isə on dörd yaşından etibarən (həm lezbian, həm də heteroseksual) cinsi münasibətdə olmağa icazə verilir. AİHM müəyyən etdi ki, bu cinsi oriyentasiya zəminində ayrı-seçkilikdir.

Misal: *E.B. Fransaya qarşı* işində ərizəçinin övladlığa uşaq götürməklə bağlı müraciəti o əsasla rədd edilmişdi ki, ərizəçi xanımın evində kişi rolunu oynayan yoxdur.¹⁸⁹ Milli qanunvericilik subay valideynlərin övladlığa uşaq götürməsinə icazə verirdi və AİHM müəyyən etdi ki, dövlətin bu qərarı ona əsaslanırdı ki, həmin qadın başqa bir qadınla münasibətdə idi və birlikdə yaşayırdı. Buna uyğun olaraq da AİHM müəyyən etdi ki, ayrı-seçkilik cinsi oriyentasiya zəminində baş verib.

186. HomO, Decision of 21 June 2006, Dossier No. 262/06.

187. Bax, məsələn, AİHM, *Frette Fransaya qarşı* (*Frette v. France*) (No. 36515/97), 26 fevral 2002, para. 32.

188. AİHM, *S.L. Avstriyaya qarşı* (*S.L. v. Austria*) (No. 45330/99), 9 yanvar 2003.

189. AİHM, *E.B. Fransaya qarşı* (*E.B. v. France*) [GC] (No. 43546/02), 22 yanvar 2008.

Qeyd olunmalıdır ki, AİHM dövlətin cinsi oriyentasiya zəminində müdaxiləsinə qarşı həmçinin AİHK-nın 8-ci Maddəsi ilə təmin olunan şəxsi həyat hüququ əsasında da müdafiə edir. Belə ki, əgər bu zəmində ayrı-seçkilik baş verərsə, sadəcə 8-ci Maddəyə əsaslanaraq ayrı-seçkiliyin olduğu barədə arqument gətirməyə ehtiyac olmadan da pozuntunun olduğu iddia etmək mümkündür.

Misal: *Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı* işi böyükler arasında razılıq əsasında olan homoseksual cinsi münasibətləri kriminallaşdıran milli qanunvericilik haqqında idi.¹⁹⁰ Ərizəçi şikayət etdi ki, o, bir homoseksual kimi təqib olunmaq riski altındadır. AİHM müəyyən etdi ki, bu özünü-özlüyündə onun şəxsi həyatına hörmət hüququnun pozulmasıdır, çünki şəxsi həyata 'cinsi həyat' da daxildir. Məhkəmə həmçinin müəyyən etdi ki, ictimai əxlaqın qorunması legitim məqsədə xidmət etsə də, bunu şəxsi həyata bu səviyyədə müdaxilə etmədən də həyata keçirmək olardı.

AİHM xüsusilə də, Dövlətin müdaxilələrinin fərdlərin ləyaqətinin şəxsin cinsi həyatı və ya ailə həyatı kimi əhəmiyyətli elementlərinə toxunduğu hallarda fərdləri bu cür müdaxilələrdən daha çox müdafiə etməyə çalışır. Aşağıdakı iş göstərir ki, şəxsi həyata müdaxilə cinsliliklə bağlı olduqda bu cür müdaxiləyə haqq qazandırmaq çətinidir.

Misal: *Karner Avstriyaya qarşı* işi əsas sahib vəfat etdikdə onun qohumunun və ya 'həyat yoldaşının' avtomatik olaraq icarə müqaviləsinin tərəfi olmasını müəyyən edən milli qanunvericiliyin (İcarə haqqında Qanunun 14-cü bölməsinin) təfsiri haqqında idi.¹⁹¹ Ərizəçi öz partnyoru, yəni vəfat etmiş əsas sahib ilə birlikdə yaşayırdı. Milli məhkəmələr milli qanunvericiliyi elə təfsir etdilər ki, həmin qanunvericilik, hətta nigahsız yaşayan hetroseksual cütlükləri əhatə etsə də, homoseksual cütlüklərə şamil edilmədi. Hökumət cinsi oriyentasiya zəminində fərqli rəftara yol verilmiş olduğunu qəbul etdi, lakin iddia etdi ki, bu ənənəvi ailələrin öz yaşayış yerlərini itirmələrinə qarşı qorunması üçün edilib ki, bu da həmin fərqli rəftara haqq qazandırır. AİHM müəyyən etdi ki, ənənəvi ailənin qorunması legitim məqsəd ola bilsə də, 'cinsi və ya cinsi oriyentasiya zəminində fərqli rəftar

190. AİHM, *Dudgeon v. UK* (No. 7525/76), 22 oktyabr 1981.

191. AİHM, *Karner v. Austria* (No. 40016/98), 24 iyul 2003, paras. 34-43.

nümayiş elətdirildiyi halda qiymətləndirmə sərbəstliyi ... dardır'. AİHM onu da qeyd etdi ki, 'mütənəşiblik prinsipi sadəcə seçilmiş tədbirin prinsipcə qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün uyğun olmasını tələb etmir. Həmçinin, həmin məqsədə çatmaq üçün müəyyən kateqoriyadan olan insanların – indiki halda homoseksual münasibətlərdə yaşayan insanların – İcare haqqında Qanunun 14-cü bölməsinin tətbiq dairəsindən istisna edilməsinin zəruri olduğu da göstərilməlidir'. Beləliklə də, AİHM ayrı-seçkiliyin olduğunu müəyyən etdi, çünki Dövlət ənənəvi ailənin qorunması üçün elə üsullardan istifadə edə bilərdi ki, homoseksual cütlüklər bu cür əlverişsiz vəziyyətə düşməsin.

4.4. Əlillik

Nə AİHK-da, nə də Bərabər Məşğulluq haqqında Direktivdə əlilliyin anlayışı yoxdur. AƏM-in rolunun xarakteri səbəbindən əlilliyi müəyyən edən göstəricilər çox vaxt milli məhkəmələr tərəfindən müəyyən olunur və AƏM tərəfindən baxılan mübahisələrin faktiki hallarının bir hissəsi kimi təqdim olunur. Bununla belə, AƏM-nin öz presedent hüququnda əlilliyin müəyyən olunması ilə bağlı məhdud da olsa bələdçi olmaq imkanı olub.

Misal: *Chacón Navas*¹⁹² işində, AƏM-in əlillik zəminində ayrı-seçkiliyin ümumi anlayışını vermək imkanı olub və o göstərib ki, "əlillik" termininin Aİ üçün vahid bir anlayışı olmalıdır. AƏM göstərib ki, Bərabər Məşğulluq haqqında Direktivin məqsədləri baxımından əlillik dedikdə 'fiziki, ruhi və ya psixoloji qüsurlar nəticəsində meydana gələn və şəxsin peşə həyatında iştirakına mane olan məhdudiyət' başa düşülür və 'bu halın uzun müddət davam edəcəyi yəqin edilir'. Bu anlayışın Chacón Navas işinə tətbiq olunması ilə müəyyən olundu ki, ərizəçi səkkiz ay ərzində xəstə olduğundan işə çıxmasına görə işdən kənarlaşdırıldıqdan sonra əlilliyə görə ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını iddia edərək İspaniya məhkəmələrinə müraciət edərkən əlil olmayıb. AƏM aydınlaşdırdı ki, xəstəlik və əlillik arasında fərq qoyulmalıdır, və xəstəliyə görə ayrı-seçkilik kontekstində müdafiə təminatı yoxdur.

192. AƏM, *Chacón Navas v. Euresť Colectividades SA*, İş C-13/05 [2006] ECR I-6467, 11 iyul 2006.

Əlillərin Hüquqları haqqında BMT Konvensiyasının 1-ci Maddəsi: 'Əlillərə - müxtəlif maneələrlə qarşılıqlı təsir zamanı onların digərləri ilə bərabər səviyyədə cəmiyyətin həyatında tam və səmərəli iştirakına mane olan sabit fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozuntuları olan insanlar aiddir.

1-ci Fəsilə müzakirə olunduğu kimi, Aİ Əlillərin Hüquqları haqqında 2006-cı il BMT Konvensiyasının (UN CRPD) tərəfidir və nəticə etibarilə AƏM həm Konvensiyanın özünü, həm də Konvensiyanın monitorinqi və təfsiri ilə məşğul olan Əlillərin Hüquqları haqqında Komitənin verdiyi təfsirləri rəhbər tutur.¹⁹³

UN CRPD-nin tərəfi olduğdan sonra AB və onun təsisatları (və AB hüququnun təfsiri və tətbiqi zamanı AB-nin Üzv Dövlətləri) 'əlilik' anlayışını təfsir edərkən bu geniş və əhatəli yanaşmanı əsas götürməlidir.

Açıq şəkildə AİHK-da sadalanan əsaslar arasında göstərilməsə də, əlilik AİHM tərəfindən 14-cü Maddə ilə müəyyən olunan 'digər' əsaslara daxil edilmiş kimi təfsir olunub.

Misal: *Glor İsveçrəyə qarşı* işində AİHM müəyyən etdi ki, diabetik olan ərizəçi, milli qanunvericiliyin bunu 'kiçik' əlilik hesab etməsinə baxmayaraq, əlil hesab oluna bilərdi.¹⁹⁴ Ərizəçi hərbi xidmətini başa vura bilməməyini kompensasiya etmək üçün vergi ödəməli idi ki, bu vergi də bütün hərbi xidmətə yararlı olanlar tərəfindən ödənilməli idi. Bu vergi öhdəliyindən azad olmaq üçün şəxs ya 40% (bir ətrafın olmamasına ekvivalent) səviyyəsində əlil olmalı, ya da şəxs əqədəsi ilə əlaqədar hərbi xidmətdən imtina etməli idi. Əqədəsinə görə hərbi xidmətdən imtina edənlər 'mülki xidmət' çəkməli idilər. Ərizəçinin əliliyi elə idi ki, o, orduda xidmət etmək üçün yararsız idi. Lakin, əlilik onun həmin vergidən azad olunması üçün milli qanunvericiliklə tələb olunan həddə çatmırdı. O, 'mülki xidmət' etməyi təklif etmişdi, lakin onun bu təklifi rədd edildi. AİHM müəyyən etdi ki, Dövlət ərizəçiyə hərbi xidmətini etibarlı bir əsas olmadan tamamlaya bilməmiş şəxslərə göstərdiyi münasibəti göstərib. Bu da ayrı-seçkilik yaradırdı, çünki ərizəçi (hərbi xidmətə yararsız olsa da mülki xidmət çəkmək istədiyindən) özünün fərqli vəziyyətdə olduğuna inanırdı və buna görə də Dövlət onu mövcud qaydalardan istisna etməli idi.

193. UN Doc. A/RES/61/611, 13 December 2006.

194. ECtHR, *Glor v. Switzerland* (No. 13444/04), 30 April 2009.

AİHK əsasında müdafiə olunan digər əsaslar kimi bu işlərə də tək-cə substantiv hüquqlar əsasında deyil, daha çox substantiv hüquqların və ayrı-seçkiliyi qadağan edən 14-cü Maddənin məcmusu əsasında baxılır.

Misal: *Price Birləşmiş Krallığa qarşı* işində ərizəçi yeddi günlük həbs cəzasına məhkum edilmişdi. Ərizəçi xanım onda anasının hamiləlik vaxtı talidomid (thalidomide) qəbul etməsi nəticəsində yaranmış ətrafların olmaması və ya əhəmiyyətli dərəcədə qısa olması və böyrək çatışmazlığı kimi fiziki qüsurlardan əziyyət çəkirdi.¹⁹⁵ Nəticədə o, hərəkət etmək üçün əlil arabasından istifadə edirdi, tualetə getmək və yuyunmaq üçün köməyə möhtac idi və xüsusi yatmaq şəraitinə ehtiyac duyurdu. Həbsdə keçirdiyi ilk gecədə o, elə bir kameraya salınmışdı ki, orada fiziki qüsurları olan şəxslər üçün şərait yox idi və buna görə də yata bilməmiş, kəskin ağrılar keçirmiş və bədən temperaturu aşağı düşmüşdü (hipotermiya).

Çəzaçəkmə müəssisəsinə köçürülərkən o, bir az uyğunlaşa biləcəyi xəstəxana bölməsinə yerləşdirildi, lakin orada da eyni problemlərlə üzləşdi. Onun öz gücünü itirmiş elektrik əlil arabasını dəyişməsinə də icazə verilməmişdi. AİHM müəyyən etdi ki, ərizəçi 3-cü Maddənin pozulması ilə alçaldıcı rəftara məruz qalmışdır. Bu işdə 14-cü Maddə əsasında AİHK ilə müəyyən olunan substantiv hüquqlardan biri üzrə ayrı-seçkilik məsələsi qaldırılmadı.

Misal: *Pretty Birləşmiş Krallığa qarşı* işində, degenerativ xəstəlikdən əziyyət çəkən ərizəçi hökumətdən təminat almaq istəyirdi ki, gələcəkdə nə vaxtsa onun vəziyyəti onun özünün bunu etməsinə imkan vermədikdə onun intihar etməsinə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmədən kömək edilə bilsin.¹⁹⁶ Milli qanunvericiliyə əsasən intihara kömək etmək özü-özlüyündə, adamöldürmə kimi bir cinayət əməli idi. Digər məsələlərlə yanaşı, ərizəçi iddia etdi ki, onun (8-ci Maddə ilə müəyyən olunan) şəxsi həyat hüququ kontekstində müdafiə olunan, öz bədənini ilə bağlı qərar vermək hüququ ayrı-seçkilik formasında pozulub, çünki Dövlətin intihara köməyi vahid qaydada qadağan etməsi fəaliyyət qabiliyyətini itirmiş və buna görə də intihar edə bilməyən şəxslərə qarşı qeyri-mütənasib mənfi təsir edirdi. AİHM

195. AİHM, *Prays Birləşmiş Krallığa qarşı* (Price v. UK) (No. 33394/96), 10 iyul 2001.

196. ECtHR, *Pretty v. UK* (No. 2346/02), 29 April 2002.

müəyyən etdi ki, fiziki olaraq özünə qəsd etmək iqtidarında olan və olmayan şəxslər arasında fərq qoyulmasının rədd edilməsi onunla əsaslandırılırdı ki, qanundan istisnaların müəyyən olunması təcrübədə sui-istifadə hallarına imkan verər və yaşamaq hüququnun müdafiəsinə xələl gətirərdi.

4.5. Yaş

Yaş zəminində müdafiə sadəcə qurbanın yaşı ilə əlaqədar fərqli rəftara məruz qalması ilə bağlıdır. (Din və ya cinsi oriyentasiyadan fərqli olaraq) yaşa görə ayrı-seçkiliyin özü-özlüyündə AİHK ilə müəyyən olunan konkret hansısa bir hüququn tərkibinə aid olmadığına baxmayaraq, yaşa görə ayrı-seçkilik məsələləri müxtəlif hüquqlar kontekstində meydana çıxıb bilər. AİHM başqa işlərdə olduğu kimi, faktiki hallarda yaşa görə ayrı-seçkilik olan işlərə, o cümlədən cinayət işi üzrə icraat sistemində uşaqlara münasibətlə bağlı işlərə baxıb. AİHM müəyyən edib ki, 'yaş' 'digər statusa' aiddir'.¹⁹⁷

Misal: *Schwizgebel İsviçrəyə qarşı* işində 47 yaşlı subay ana övladlığa uşaq götürməklə bağlı müraciətinin rədd edilməsindən şikayət etmişdi.¹⁹⁸ Milli məhkəmələr öz qərarlarını ərizəçi ilə uşaq arasındakı yaş fərqi və ərizəçinin bir övladı olduğundan övladlığa götürmənin əhəmiyyətli maliyyə çətinliyi yaradacağına görə əsaslandırmışdılar. AİHM müəyyən etdi ki, ərizəçiyə yaşına görə övladlığa uşaq götürmək üçün müraciət edən daha gənc qadınlarla müqayisədə fərqli münasibət göstərilib. Lakin, Dövlətlər arasında övladlığa uşaq götürməklə bağlı qəbul edilən vahid yaş məhdudiyətlərinin olmaması Dövlətə daha geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verirdi. Bundan əlavə, yaş fərqi ilə bağlı milli hakimiyət orqanlarının mülahizəsi qanunsuz tətbiq olunmayıb, əksinə uşağın maraqlarına uyğun olaraq və ikinci uşağın ərizəçiyə yaşada biləcəyi maliyyə çətinliyi və öz növbəsində bu maliyyə çətinliyinin də uşağın rifahına mənfi təsir edəcəyi nəzərə alınmaqla əsaslandırılıb. Uyğun olaraq da, AİHM müəyyən etdi ki, bu cür fərqli münasibət əsaslı olub.

197. ECtHR, *Schwizgebel v. Switzerland* (No. 25762/07), 10 June 2010.

198. Ele orada.

Misal: *T. Birləşmiş Krallığa qarşı və V. Birləşmiş Krallığa qarşı* işlərində iki oğlan mühakimə olunmuş və 10 yaşlarında olarkən törətdikləri qətlə görə təqsirli bilinmişdilər.¹⁹⁹ Ərizəçilər digər məsələlərlə yanaşı şikayət etdilər ki, onların yaşı və yetkin olmamaqları müdafiələrində səmərəli şəkildə iştirak etmələrinə mane olduğundan onlar ədalətli mühakimə olunmamışdılar. AİHM müəyyən etdi ki, azyaşlı bir şəxsi mühakimə edərkən Dövlət 'onun yaşını, yetkinlik səviyyəsini və intellektual və emosional imkanlarını tam olaraq nəzərə almalı' və 'onun icraatı anlamaq və icraatda iştirak etmək qabiliyyətini inkişaf etdirmək' üçün tədbirlər görməlidir. AİHM müəyyən etdi ki, Dövlət bu işi 14-cü Maddə baxımından araşdırmamaqla, bunu edə bilməyib və nəticə etibarilə AİHK-in 6-cı Maddəsini pozub.

Misal: *D.G. İrlandiyaya qarşı və Bouamar Belçikaya qarşı* işlərində ərizəçilər milli məhkəmələr tərəfindən həbs edilmişdi.²⁰⁰ AİHM müəyyən etdi ki, bu şərtlər altında qanunsuz həbs olunmamaq hüququ pozulmuşdur. Hər iki işdə ərizəçilər həmçinin iddia etmişdilər ki, onlara qarşı münasibət böyüklərə qarşı münasibətdən fərqli olmuşdur, çünki milli qanunvericilik böyüklərin bu cür şərtlər altında həbs olunmasına icazə vermirdi. AİHM müəyyən etdi ki, böyüklərə və uşaqlara münasibət fərqli olsa da, bu münasibət əsaslı idi, çünki azadlıqdan bu cür məhrum etmənin məqsədi azyaşlıları qorumaq idi ki, böyüklərlə bağlı belə bir məqsəd yox idi.

4.6. İrq, etnik mənsubiyyət, rəng və milli azlığa mənsubiyyət

Əsas kimi 'İrqi və etnik mənşə'nin genişliyi Aİ və AİHM-nin yanaşmaları baxımından fərqlənir. Fərq ondadır ki, İrqi Bərabərlik haqqında Direktiv 'milliyyət'i irq və ya etnik mənsubiyyət konsepsiyasından açıq şəkildə istisna edir. AİHK 'milliyyət' və 'milli mənşə' anlayışlarına ayrıca bir əsas kimi yanaşsa da, aşağıda müzakirə olunan presedent hüququ göstərir ki,

199. AİHM, *T Birləşmiş Krallığa qarşı* (T. v. UK) [GC] (No. 24724/94), 16 dekabr 1999; V. v. UK [GC] (No. 24888/94), 16 dekabr 1999.

200. AİHM, *D.G. İrlandiyaya qarşı* (D.G. v. Ireland) (No. 39474/98), 16 may 2002; AİHM, *Bouamar Belçikaya qarşı* (Bouamar v. Belgium) (No. 9106/80), 29 fevral 1988.

milliyyət etnik mənsubiyyətin konstitutiv elementi kimi başa düşülə bilər. Bu ona görə deyil ki, Aİ hüququnda milliyyət zəminində ayrı-seçkiliyə icazə verilir, bu ona görədir ki Aİ hüququ elə inkişaf etmişdir ki, milli zəmində ayrı-seçkilik şəxslərin hərəkət azadlığı hüququ kontekstində nizamlanır. Milliyyəti açıq şəkildə istisna etməkdən əlavə, İrqi Bərabərlik haqqında Direktiv öz-özlüyündə 'irqi və ya etnik mənşə' anlayışını da vermir. İrqi və etnik mənşənin necə başa düşülməli olması haqqında bir sıra başqa sənədlər də mövcuddur. Nə 'rəng', nə də milli azlığa məxsusluq İrqi Bərabərlik haqqında Direktivdə sadalanmasa da, AİHK-da ayrıca əsaslar kimi sadalanırlar. Bu terminlər irq və/və ya etnik mənsubiyyət anlayışlarından ayrılmazdır və buna görə də burada da nəzərə alınacaqdır.

Aİ Şurasının irqçilik və ksenofobiyaya qarşı cinayət hüququ əsasında mübarizə haqqında Çərçivə direktivinin irqçilik və ksenofobiyaya verdiyi anlayış 'irqinə, rənginə, dininə, törəmə və ya milli və ya etnik mənşəyinə' görə hansısa qruplara qarşı yönəlmiş zorakılıq və ya nifrəti ehtiva edir. Avropa Şurasının İrqçilik və Dözümsüzlüyə qarşı Komissiyası (ECRI) də 'irqi ayrı-seçkiliyə' geniş anlayış vermişdir ki, bu anlayış da özündə 'irq, rəng, dil, din, milliyyət və ya milli və ya etnik mənşə' kimi əsasları ehtiva edir.²⁰¹ Oxşar şəkildə, İrqi Ayrı-seçkiliyin Ləğv olunması haqqında (AB-nin və Avropa Şurasının bütün Üzv Dövlətlərinin qoşulmuş olduğu) 1966-cı il BMT Konvensiyasının 1-ci Maddəsi ilə də irqi ayrı-seçkiliyə verilən anlayış 'irq, rəng, törəmə və ya milli və ya etnik mənşə' kimi əsasları özündə ehtiva edir.²⁰² Konvensiyanın təfsiri və ona əməl olunmasının monitorinqinə məsul olan İrqi Ayrı-seçkiliyin Ləğv olunması haqqında Komitə (CERD) də bildirmişdir ki, əksi sübut olunmayınca, bir fərdin hansısa bir irqi və ya etnik qrupa məxsus olub-olmadığının müəyyənləşdirilməsi 'sözügedən şəxsin öz mənsubiyyətini necə müəyyən etməsinə əsasən həyata keçirilməlidir'.²⁰³

Bu Dövlətin tanımadığı hər hansı etnik qrupları da müdafiədən kənar saxlamasının qarşısını alır.

Aİ hüququnun dil, rəng və ya mənşə kimi əsasları açıq şəkildə

201. ECRI, İrqçilik və İrqi Ayrı-seçkiliyə qarşı Mübarizə üçün Milli Qanunvericilik haqqında 7 Saylı Ümumi Təvsiyyə (General Policy Recommendation No. 7 on National Legislation to Combat Racism and Racial Discrimination), CRI(2003)8, 13 dekabr 2002-ci ildə qəbul olunmuşdur, bəndlər. 1(b) and (c). 202. 660 UNTS 195.

203. CERD, 'Konvensiyanın 1-ci Maddəsinin, 1 və 4-cü bəndlərinin tətbiqi ilə bağlı VIII Ümumi Təvsiyyə' ('General Recommendation VIII concerning the interpretation and application of Article 1, paragraphs 1 and 4 of the Convention').

sadalamamasına baxmayaraq, bu o demək deyil ki, bu xüsusiyyətlər irq və ya etnik mənsubiyyətin hissəsi kimi müdafiə oluna bilməz, çünki dil, rəng və mənşə təbii olaraq irq və etnik mənsubiyyətə bağlıdır. Bu həm də o deməkdir ki, milliyyəti təşkil edən faktorlar da irq və etnik mənsubiyyətə də uyğun olduqca, bu əsas da müvafiq hallarda həmin əsaslara aiddir.

Bərabər Məşğulluq haqqında Direktivə əsasən din ayrıca əsas kimi açıq şəkildə müdafiə olunur. Lakin, dini ayrı-seçkiliyin iddia olunan qurbanı dini irqi əsasla da assosiasiya etməkdə maraqlı ola bilər, çünki, hazırda AB hüququ ilə də müəyyən olunduğu kimi, irqi ayrı-seçkiliyə qarşı müdafiənin əhatə dairəsi dini ayrı-seçkiliyə qarşı müdafiənin əhatə dairəsindən daha genişdir. Bu ona görə belədir ki, İrqi Bərabərlik haqqında Direktiv məşğulluq, həmçinin mallara və xidmətlərə çatım imkanı ilə bağlı olduğu halda, Bərabər Məşğulluq haqqında Direktiv yalnız məşğulluqla əlaqədardır.

İrq və etnik mənsubiyyət konsepsiyalarını izah edərkən AİHM müəyyən etmişdir ki, dil, din, milliyyət və mədəniyyət irqdən ayrılmaz ola bilər. Timishev işində Çeçen mənşəli ərizeçinin nəzarət keçid məntəqəsindən keçməsinə icazə verilməmişdi, çünki gözətçilərə Çeçen mənşəli şəxslərin girişinə imkan verməmək göstərişi verilmişdi. AİHM bununla əlaqədar aşağıdakı izahı vermişdir:

‘Etnik mənsubiyyət və irq əlaqəli və üst-üstə düşən konsepsiyalardır. Əgər irq anlayışı insanların dərinin rəngi və ya sifət quruluşları kimi morfoloji cəhətlərə uyğun olaraq yarımnövlərə bioloji təsnifatı ideyasına əsaslanırsa, etnik mənsubiyyətin əsasını orta q milliyyət, tayfa bağlılığı, dini inanc, orta dil və ya mədəniyyət və ənənə təcrübəsi ilə fərqlənən sosial qruplar ideyası təşkil edir.’²⁰⁴

Misal: *Sejdić və Finci Bosniya və Herseqovinyaya qarşı işi* 12 sayılı Protokol əsasında baxılan ilk iş idi. Ərizəçilər şikayət etmişdilər ki, onlar seçkilərdə iştirak edə bilmirdilər.²⁰⁵ 1990-cı illərdəki münaqişənin sülh yolu ilə həllinin bir hissəsi kimi, üç əsas etnik qrup arasında hakimiyyətin bölüşdürülməsi haqqında razılaşma əldə olunmuşdu.

204. AİHM, *Timishev Rusiyaya qarşı* (Timishev v. Russia) (Nos. 55762/00 and 55974/00), 13 dekabr 2005, para. 55.

205. AİHM, *Sejdić və Finci Bosniya və Herseqovinyaya qarşı* Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina [GC] (Nos. 27996/06 and 34836/06), 22 dekabr 2009.

Bu razılaşmanın şərtlərindən biri də o idi ki, seçkilərdə iştirak edən hər hansı namizəd Bosniya, Serb və ya Xorvat icmasına mənsub olduğunu elan etməli idi. Yəhudi və roma (qaraçı) əsilli olan ərizəçilər bunu etməkdən imtina etdilər və irqi və etnik mənsubiyyət zəminində ayrı-seçkiliyə məruz qaldıqlarını iddia etdilər. AİHM irqi və etnik mənsubiyyət arasındakı əlaqə haqqında yuxarıdakı izahını təkrar etdi və əlavə etdi ki, 'şəxsin etnik mənşəyi zəminində ayrı-seçkilik irqi ayrı-seçkiliyin bir formasıdır'. AİHM irqi ayrı-seçkilik haqqında mövqeyi etnik mənsubiyyət və din arasındakı qarşılıqlı əlaqəni nümayiş etdirir. Bundan əlavə, AİHM müəyyən etdi ki, sülh razılaşmasının incə şərtləri də bu cür ayrı-seçkiliyə haqq qazandıra bilməz.

Misal: Bərabər Rəftar üzrə Avstriya Komissiyası tərəfindən baxılan bir işdə, Siqhizmə mənsub olan bir fərd şikayət etmişdi ki, bu dinə mənsub olan şəxslərin öz üzərlərində gəzdirdiyi mərasim qılıncını çıxarmadığına görə onun Vyana sarayına daxil olmasına icazə verilməmişdi.²⁰⁶ Komissiya bu işə etnik mənsubiyyət zəminində ayrı-seçkilik işi kimi baxdı. Komissiya faktlar əsasında müəyyən etdi ki, fərqli münasibət təhlükəsizlik səbəbi ilə əsaslandırılmış idi.

AİHM irqi və ya etnik mənsubiyyət zəminində ayrı-seçkiliyə qarşı həddindən artıq ciddi mövqeyə malik olmuşdur. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, 'plüralizm və müxtəlif mədəniyyətlərə hörmət prinsipləri üzərində qurulmuş müasir demokratik cəmiyyətdə şəxsin eksklüziv və ya həlledici səviyyədə etnik mənsubiyyəti zəminində heç bir ayrı-seçkiliyə obyektiv qaydada haqq qazandırıla bilməz'²⁰⁷

İrqi zəminində olan ayrı-seçkiliklə bağlı AİHK əsasında edilən iddiaya baxarkən nəzərə alınmalı olan məsələlər barədə işləri Avropa Şurasının Peşəkar Hüquqşünaslar üçün İnsan Hüquqları Təhsili veb sahifisindən əldə etmək olar.²⁰⁸

206. Equal Treatment Commission, Senate III. English summary available at FRA InfoPortal, Case 5-1. Original text: <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=5>.

207. AİHM, *Sejdić və Finci Bosniya və Herseqovinə qarşı* (Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina) [GC] (Nos. 27996/06 and 34836/06), 22 dekabr 2009, para. 44. oxşar olaraq, AİHM, *Timişev Rusiyaya qarşı* (Timişev v. Russia) (Nos. 55762/00 and 55974/00), 13 dekabr 2005, para. 58.

208. Kazuslarla iş 15, Roma kişilərin həbsi, onlarla bağlı məhkəməyəqədar həbs qətimkan tədbiri və onlara qarşı pis rəftar, bu linkdə tanış ola bilərsiniz: www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=1 (Arrest, pre-trial detention, ill-treatment of Roma man).

4.7. Vətəndaşlıq və ya milli mənşə

Vətəndaşlıq haqqında 1996-cı il Avropa Konvensiyasının 2(a) Maddəsi vətəndaşlığa 'şəxs və Dövlət arasında hüquqi bağlılıq' kimi anlayış verir. Bu Konvensiya geniş şəkildə ratifikasiya olunmasa da, bu anlayış beynəlxalq ümumi hüququn qəbul olunmuş qaydalarına əsaslanır,²⁰⁹ və həmçinin İrççilik və Düzümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyası tərəfindən də dəstəklənmişdir.²¹⁰ 'Milli mənşə şəxsin itirdiyi və ya naturalizasiya yolu ilə əldə etdiyi əvvəlki vətəndaşlığı göstərmək üçün, və ya (Birləşmiş Krallıqda Şotlandiya kimi) Dövlət içində 'milləti' göstərmək üçün istifadə oluna bilər.

Misal: *Chen işi* himayəsində olduğu anasının Qeyri-Üzv Dövlətin vətəndaşı olduğu, bir Üzv Dövlətin ərazisində doğulmuş uşağın başqa bir Üzv Dövlətin ərazisində yaşamaq hüququnun olub-olmaması məsələsi haqqında idi.²¹¹ AƏM hesab etdi ki, bir Üzv Dövlət vətəndaşlığın verilməsi üçün tələblər qoyduqda və həmin tələblər yerinə yetirildikdə, uşağın başqa bir Üzv Dövlətin ərazisində yaşaması üçün müraciət edildikdə həmin Dövlət onun bu hüququnu yenidən mübahisələndirə bilməz.

AİHK vətəndaşlıq zəminində Aİ hüququndan daha böyük müdafiə təmin etməsi ilə yanaşı, qəbul edir ki, vətəndaşlığın hüquqi bağlılığının olmaması çox vaxt hansısa bir dövlətlə faktiki əlaqənin olmaması ilə müşayiət olunur ki, bu da öz növbəsində iddia olunan qurbanın vətəndaşlarla müqayisədə fərqli vəziyyətdə olduğunu iddia etməsinə mane olur. AİHM-in yanaşmasının mahiyyəti ondadır ki, bir şəxsin hansısa bir Dövlətlə faktiki əlaqəsi, o cümlədən də vergi ödəmək baxımından, nə qədər yaxın olarsa, onun vətəndaşlıq zəminində fərqli münasibətə məruz qalmasını əsaslandırması bir o qədər çətin olur.

Misal: *Zeibek Yunanıstana qarşı* (Zeibek v. Greece) işində ərizəçiye 'böyük ailələr'i olan şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş pensiyanın ve-

209. ICJ, Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala) [1955] ICJ Reports, 4, 23, 6 April 1955: 'vətəndaşlıq qarşılıqlı hüquq və vəzifələrin mövcudluğu ilə yanaşı, əsas sosial bağlılıq, həqiqi əlaqənin mövcudluğu, maraqlar və hisslər olan hüquqi bağlılıqdır.'

210. ECRI, İrççilik və İrqi Ayrı-seçkiliyə qarşı Mübarizə üçün Milli Qanunvericilik haqqında 7 Saylı Ümumi Təvsiyyə, CRI(2003)8, 13 dekabr 2002-ci ildə qəbul olunmuşdur, səh. 6.

211. AƏM, Chen v. Secretary of State for the Home Department, İş C-200/02 [2004] ECR I-9925, 19 oktyabr 2004

rilməsindən imtina edilmişdi.²¹² Onun tələb olunan sayda uşaqlarının olmasına baxmayaraq, ərizəçi pensiya yaşına çatan vaxt onun uşaqlarından biri Yunanıstan vətəndaşı deyildi. Bu vəziyyət hökumətin ərizəçinin bütün ailəsini vətəndaşlıqdan məhrum etmək (ki bu da qanun pozuntuları ilə həyata keçirilmişdi) və (dördüncü övladı artıq evli olduğundan) sonradan onun yalnız üç övladına yenidən vətəndaşlıq vermək barədə əvvəlki qərarının nəticəsi idi. AİHM müəyyən etdi ki, vətəndaşlıqdan məhrum etmək siyasəti xüsusilə Yunan Müsəlmanlarına qarşı aparılmışdı və pensiya verməkdən imtina olunmasına Yunan millətinin qorunub saxlanması əsası ilə haqq qazandırılı bilməzdi, çünki bu əsaslandırma özü-özlüyündə milli mənşə zəminində ayrı-seçkilik idi.

Misal: *Anakomba Yula Belçikaya qarşı* işində Konqo vətəndaşı Belçikada qeyri-qanuni rezident idi.²¹³ Dünyaya övlad gətirdikdən qısa bir müddət sonra onun Belçikada yaşamaq icazəsinin müddəti bitmişdi və o, yeni icazənin alınması üçün müraciət prosesinə başlamışdı. O, Konqolu ərindən ayrılırdı və həm özü, həm də uşağının Belçika vətəndaşı olan bioloji atası uşaq üzərində atalıq hüququnun müəyyən olunmasını istəyirdilər. Bunu etmək üçün ərizəçi uşağın doğulmasından sonra bir il ərzində ərinə qarşı iddia irəli sürməli idi. Ərizəçinin kifayət qədər maliyyə vəsaiti olmadığından, o, hüquqi prosedurun xərcinin qarşılanması məqsədilə hüquqi yardım üçün müraciət etdi. Lakin, onun bu müraciəti rədd edildi, çünki bu cür maliyyə dəstəyi Avropa Şurasının üzvü olmayan Dövlətlərin vətəndaşlarına yalnız o halda verilə bilər ki, iddia rezident olmaq hüququnun müəyyən edilməsi ilə əlaqədar olsun. Ərizəçiyə məsləhət görüldü ki, rezident olmaq icazəsinin yenilənməsini tamamlasın və sonra təkrar müraciət etsin. AİHM müəyyən etdi ki, bu şərtlər altında ərizəçi ədalətli məhkəmə araşdırması hüququndan məhrum edilmişdi və bu onun vətəndaşlığı ilə əlaqədar idi. Söhbətin ciddi ailə həyatı məsələlərindən getdiyi, atalığın müəyyən olunması üçün vaxt məhdudiyətinin olduğu və şəxsin rezident olmaq icazəsini yeniləmək prosesində olduğu vəziyyətdə Dövlət rezident olmaq icazəsinə malik olan və ya olmayan şəxslər arasında fərq qoyulmasına haqq qazandıra bilməz.

212. AİHM, *Zeibek Yunanıstana qarşı* (Zeibek v. Greece) (No. 46368/06), 9 iyul 2009.

213. AİHM, *Anakomba Belçikaya qarşı* (Anakomba Yula v. Belgium) (No. 45413/07), 10 mart 2009.

3.2.-ci Fəsilə müzakirə olunduğu kimi, Aİ hüququ vətəndaşlıq zəminində ayrı-seçkiliyi yalnız şəxslərin hərəkət azadlığı kontekstində qadağan edir. O cümlədən, hərəkət azadlığı haqqında Aİ qanunvericiliyi üçüncü ölkələrin vətəndaşlarına məhdud hüquqlar verir. Buna baxmayaraq, AİHK (Aİ-nin bütün Üzv Dövlətlərinin də daxil olduğu) Avropa Şurasının bütün Üzv Dövlətlərinin üzərinə AİHK-da müəyyən olunan hüquqları (qeyri-vətəndaşlar da daxil olmaqla) yurisdiksiyaları altında olan bütün şəxslər üçün təmin etmək öhdəliyini qoyur. AİHM Dövlətin onunla hüquqi bağlılığı olan vətəndaşlarına hansı mənfəətləri istəsə təklif etmək hüququ ilə həmin Dövlətin onunla əsaslı faktiki bağlılığı formalaşmış şəxslərə qarşı ayrı-seçkilik etməsinin qarşısının alınması zərurəti arasında balans saxlamışdır.

Şəxslər Dövlətlə güclü faktiki bağlılıqlarının olduğunu göstərə bilirsə, AİHM sosial təhlükəsizliklə bağlı məsələlərə çox ciddi fikir verir.

Dövlətlərin əcnəbilərin onların sərhədlərini keçib ölkələrinə girişini və çıxışını nizamlamaq hüququ beynəlxalq ümumi hüquqla müəyyən olunur və AİHM tərəfindən tanınır. Bununla əlaqədar, AİHM əsasən (3-cü Maddə əsasında) təyinat ölkəsindəki qeyri-insani və ya alçaldıcı rəftar və ya cəza və ya işgəncə ilə üzləşdiyi halda²¹⁴, və ya (8-ci Maddə əsasında) şəxsin olduğu ölkədə güclü ailə bağlarının olduğu və şəxsin olduğu ölkəni tərk etməyə məcbur edildiyi halda bu ailə bağlarının qırılacağı halda²¹⁵, şəxslərin deportasiyası ilə bağlı şikayətlərə baxmışdır.

Misal: *C. Belçikaya qarşı və Moustaquim Belçikaya qarşı* işlərində Mərakeş vətəndaşları olan ərizəçilər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuşdular və deportasiya olunmalı idilər.²¹⁶ Onlar şikayət etdilər ki, bu milliyyət zəminində ayrı-seçkilik idi, çünki oxşar vəziyyətdə nə Belçika vətəndaşları, nə də Aİ-nin digər Üzv Dövlətlərindən olan əcnəbilər deportasiya oluna bilməzdilər. AİHM müəyyən etdi ki, ərizəçilər Belçika vətəndaşları ilə müqayisə olunacaq vəziyyətdə deyildilər, çünki vətəndaşların öz Dövlətlərində qalmaq hüquqları var idi ki, bu hüquq da AİHK-da (4 sayılı Protokolun 3-cü Maddəsində) təsbit olunmuşdu. Bundan əlavə, üçüncü ölkələrin vətəndaşlarına göstərilən münas

214. Misal üçün Bax, AİHM, *Chahal v. UK* (No. 22414/93), 15 Noyabr 1996.

215. Bu işlərin uğur qazanmaq şansının az olmasına baxmayaraq. Misal üçün, bax, AİHM, *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. UK* (Nos. 9214/80, 9473/81 and 9474/81), 28 May 1985.

216. AİHM, *C. Belçikaya qarşı* (*C. v. Belgium*) (No. 21794/93), 7 avqust 1996; AİHM, *Moustaquim Belçikaya qarşı* (*Moustaquim v. Belgium*) (No. 12313/86), 18 fevral 1991

sibət ilə AB-nin digər Üzv Dövlətlərinin vətəndaşlarına göstərilən münasibət arasındakı fərq də əsaslı idi, çünki AB tərəfindən xüsusi hüquqi qayda, o cümlədən AB vətəndaşlığı yaradılmışdı.

Bu işlər ərizəçinin uzun müddət rezident olmaqla və ya vergi ödəməklə ərazisində olduğu Dövlətlə yaxın faktiki bağlılıq formalaşdırdığı vəziyyətlərlə müqayisə olunmalıdır.

Misal: *Andrejeva Latviyaya qarşı* işində ərizəçi Latviyada daimi yaşamaq hüququ olan əvvəllər keçmiş Sovet İttifaqının vətəndaşı olmuş bir şəxs idi.²¹⁷ Milli qanunvericiliklə müəyyən olunan təsnifata əsasən ərizəçi müstəqillikdən əvvəlki dövrdə (müstəqillikdən əvvəl və sonra Latviya ərazisində eyni vəzifədə olmasına baxmayaraq) Latviyadan kənar işləmişdi və nəticə etibarilə onun pensiyası eyni vəzifədə müstəqillikdən sonrakı dövrdə işlədiyi müddət əsasında hesablanmışdı. Əksinə, eyni vəzifədə olan Latviya vətəndaşlarının pensiyası isə müstəqillikdən əvvəlki dövrdəki iş müddəti də daxil olmaqla bütün xidmət müddəti əsasında hesablanırdı. AİHM müəyyən etdi ki, ərizəçi Latviya vətəndaşları ilə oxşar vəziyyətdədir, çünki milli qanunvericiliyə əsasən o, 'daimi rezident olan əcnəbi' idi və o da eyni əsaslarla vergi ödəyirdi. Qeyd olunurdu ki, sadəcə vətəndaşlıq zəminində fərqli münasibət göstərilməsinin əsaslandırılması üçün 'çox ciddi səbəblərin' olmasına ehtiyac vardır ki, hazırkı işdə də bu cür səbəblər olmamışdır. Məhkəmənin Dövlətin fiskal və sosial siyasət məsələləri ilə bağlı geniş mülahizə sərbəstliyinə malik olmasını qəbul etməsinə baxmayaraq, ərizəçinin vəziyyəti faktiki olaraq Latviya vətəndaşlarının vəziyyətinə o qədər yaxın idi ki, bu zəmində ayrı-seçkiliyə haqq qazandırılması mümkün deyildi.

Misal: *Gaygusuz Avstriyaya qarşı* (Gaygusuz v. Austria) işində Avstriyada işləyən Türkiyə vətəndaşına Avstriya vətəndaşı olmadığı üçün işsizliyə görə müavinət ödənilməsindən imtina edilmişdi.²¹⁸ AİHM müəyyən etdi ki, ərizəçi Avstriya vətəndaşları ilə oxşar vəziyyətdədir, çünki o daimi rezident idi və vergi yolu ilə sosial təhlükəsizlik sistemində töhfə vermişdi. Məhkəmə müəyyən etdi ki, Avstriya və Türkiyə

217. AİHM, *Andrejeva Latviyaya qarşı* (Andrejeva v. Latvia) [GC] (No. 55707/00), 18 fevral 2009.

218. AİHM, *Gaygusuz Avstriyaya qarşı* (Gaygusuz v. Austria) (No. 17371/90), 16 sentyabr 1996.

arasında qarşılıqlı sosial təhlükəsizlik haqqında razılaşmanın olmaması fərqli rəftara haqq qazandıra bilməzdi, çünki ərizəçinin vəziyyəti faktiki olaraq Avstriya vətəndaşlarının vəziyyətinə çox yaxın idi.

Misal: *Koua Poirrez Fransaya qarşı* işində Fil dişi Sahilinin vətəndaşı əlilliyi olan şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş müavinəti almaq üçün müraciət etmişdi. Ona müavinətin ödənilməsindən o əsasla imtina edildi ki, həmin müavinət yalnız Fransa vətəndaşları və ya Fransa ilə qarşılıqlı sosial təhlükəsizlik haqqında razılaşması olan Dövlətlərin vətəndaşları üçün nəzərdə tutulurdu.²¹⁹ AİHM müəyyən etdi ki, ərizəçi faktiki olaraq Fransa vətəndaşları ilə oxşar vəziyyətdə idi, çünki o, müavinət almaq üçün tələb olunan bütün kriteriyalara cavab verirdi və vətəndaşlıqdan asılı olmayan digər sosial təhlükəsizlik müavinətləri alırdı. Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçi və digər vətəndaşlar arasında onlara göstərilən münasibət baxımından fərq qoyulmasını əsaslandırmaq üçün 'xüsusilə ciddi səbəblər' olmalıdır. Fiskal və sosial təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı Dövlətə geniş mülahizə sərbəstliyinin verildiyi yuxarıda baxılan işlərdən fərqli olaraq, Dövlətin gəlirləri ilə xərclərinin balanslaşdırılması ehtiyacı barədə Fransanın arqumenti və Fransa və Fil dişi Sahili arasında qarşılıqlı razılaşmanın mövcud olmaması ilə bağlı faktiki fərq inandırıcı olmadı. Maraqlısı o idi ki, sözügedən müavinət onu alan şəxsin milli sosial təhlükəsizlik rejiminə töhfə verib-vermədiyindən asılı olmayaraq verilirdi (ki bu da yuxarıdakı işlərdə vətəndaşlıq zəminində ayrı-seçkiliyin müəyyən olunmasının prinsiplial səbəbi idi).

4.8. Din və ya etiqad²²⁰

Aİ Hüququ din və ya etiqad zəminində ayrı-seçkiliyə qarşı məhdud müdafiə təmin edərkən, AİHK-in təmin etdiyi müdafiənin əhatə dairəsi əhəmiyyətli dərəcədə genişdir, çünki 9-cu Maddənin özündə vicdan, din və etiqad azadlığı hüququ müəyyən olunur.

219. AİHM, *Koua Poirrez Fransaya qarşı* (*Koua Poirrez v. France*) (No. 40892/98), 30 sentyabr 2003.

220. AİHK-nın 9-cu Maddəsinin əhatə dairəsi haqqında izahı Avropa Şurasının Peşəkar Hüquqşünaslar üçün İnsan Hüquqları Təhsili veb sahifəsindən əldə etmək olar: Murdoch, *Freedom of Thought, Conscience and Religion, Human Rights Handbooks*, No. 2, 2007, bu sahifədə əldə edə bilərsiniz: www.coe-help.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2122.

Misal: *Alujer Fernández və Caballero García İspaniyaya qarşı* işində ərizəçilər şikayət etmişdilər ki, Katoliklərdən fərqli olaraq, onlar gəlir vergilərinin bir hissəsini birbaşa Kilsəyə yönləndirə bilmirlər.²²¹ AİHM işin qəbul edilməyən olduğunu müəyyən etdi. Çünki, ərizəçinin Kilsəsi hökumətə hər hansı bu cür müraciət etmədiyindən və hökumətin Vatikanla qarşılıqlı razılaşması olduğundan, Katolik Kilsəsi ilə oxşar vəziyyətdə deyildi.

Misal: *Cha'are Shalom Ve Tsedek Fransaya qarşı* işi öz üzvlərinin restoranlarında və qəssab dükanlarında satılan ətə koşer sertifikatı verən bir Yəhudi təşkilatı haqqında idi.²²² Mövcud Yəhudi təşkilatı tərəfindən kəsilən ətə daha koşer ətə bağlı ciddi tələblərə cavab vermədiyini hesab etdiyindən, ərizəçi ət kəsməyi öz rituaları əsasında həyata keçirə bilmək üçün Dövlətdən icazə istədi. Ərizəçi Fransanın Yəhudi icmasını kifayət qədər təmsil etmədiyindən və icazə verilmiş ritual ət kəsilməsi artıq mövcud olduğundan onun bu istəyi rədd edildi. AİHM müəyyən etdi ki, bu halda təşkilat əslində heç bir əlverişsizliyə məruz qalmır, çünki o, tələb olunan metodla kəsilən ətə digər mənbələrdən də əldə edə bilər.

Bərabər Məşğulluq haqqında Direktiv və ya AİHK əsasında müdafiə oluna bilməsi üçün 'dinin' və ya 'inancın' əslində nə olması məsələsinə AƏM və ya AİHM tərəfindən geniş şəkildə baxılmamışdır, lakin bu məsələ milli məhkəmələr tərəfindən hərtərəfli təhlil edilmişdir.²²³

Misal: *Islington London Borough Şurası Ladeleyə qarşı* (Liberty intervening) işində Birləşmiş Krallığın Apellyasiya Məhkəməsindən doğumların, nigahların və ölümlərin qeydiyyatına alınması ilə məşğul olan iddiaçının vətəndaş nigahlarını qeydə almaqdan imtina etdiyinə görə intizam cəzasına məruz qalmasının ona qarşı dini zəmində ayrı-seçkilik olub-olmadığına baxmaq istənmişdi.²²⁴ Onun imtina etməsi

221. AİHM, *Alujer Fernández and Caballero García v. Spain* (dec.) (No. 53072/99), 14 iyun 2001.

222. AİHM, *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [GC] (No. 27417/95), 27 iyun 2000.

223. Din və əqidə azadlığı hüququ həmçinin ayrıca bir hüquq kimi Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktının 18-ci Maddəsi ilə qorunur. (bu Pakta AB və Avropa Şurasının bütün Üzv Dövlətləri qoşulmuşdur). Bax, BMT İnsan Hüquqları Komitəsi, 22 Saylı Ümumi Şərh: Maddə 18 (Düşüncə, vicdan və ya din azadlığı).

224. *Islington London Borough Şurası Ladeleyə qarşı* (*Islington London Borough Council v. Ladeley*) (Liberty intervening) [2009] EWCA Civ 1357, BK Apellyasiya Məhkəməsi, 12 fevral 2010.

onun bir Xristian kimi inancına əsaslanmışdı. Apellyasiya Məhkəməsi müəyyən etmişdi ki, bu birbaşa dini ayrı-seçkilik işi deyil, çünki daha az əlverişli münasibət onun dini inanclarına deyil, onun vəzifə öhdəliklərinə əməl etməkdən imtina etməsinə əsaslanırdı. Apellyasiya Məhkəməsi həm ictimaiyyətdə, həm də şura daxilində bərabərlik və müxtəlifliyin təşfiq edilməsinin şuranın mühüm öhdəliyinin bir hissəsi olduğunu və bu cür siyasətin iddiaçının bu cür dini inanclara malik olmaq hüququna müdaxilə edilməsinə imkan vermədiyini göstərərək, dolayı ayrı-seçkiliklə bağlı iddianı da rədd etdi. Apellyasiya Məhkəməsi həmçinin hesab etdi ki, başqa cür müəyyən edilsə bu fərqli, cinsi oriyentasiya zəmində ayrı-seçkiliyə gətirib çıxardı; məhkəmə qəbul etdi ki, fərdin ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ cəmiyyətin ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ ilə balanslaşdırılmalıdır.

AİHK ilə müəyyən olunan din və inanc azadlığı hüququ haqqında bir sıra silsilə işlərdə AİHM aydınlaşdırmışdır ki, Dövlət dinin və ya inancın nədən ibarət olduğunu müəyyən etməyə cəhd etməməlidir və bu anlayışlar 'ateistləri, aqnostikləri, skeptikləri və laqeydləri', 'dini inanclara malik olanları və ya olmayanları və ibadət edənləri və ya etməyənləri' müdafiə edir. Bu işlərdə həmçinin qeyd olunur ki, din və ya inanc mahiyyətə şəxsi və subyektivdir və heç də mütləq təsisatlar ətrafında qurulmuş imanla əlaqədar olmaq zərurəti yoxdur.²²⁵

Sayentologiya (Scientology) kimi yeni dinlərin də din azadlığı əsasında müdafiə olunduğu müəyyən olunmuşdur.²²⁶

AİHM 'etiqaq' ideyasını AİHK-in 1 sayılı Protokolunun 2-ci Maddəsi ilə müəyyən olunan təhsil hüququ kontekstində də işləyib hazırlamışdır ki, həmin yanaşmaya görə Dövlət valideynlərin öz övladlarının təhsilinin 'onların öz dini və fəlsəfi baxışlarına uyğun olmasını' təmin etmək hüququna hörmət etməlidir. AİHM qeyd etmişdir ki:

225. AİHM, *Xilas Ordusunun Moskva filialı Rusiyaya qarşı* (Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia) (No. 72881/01), 5 oktyabr 2006, paras. 57-58; AİHM, *Bessarabia Metropolitan Kilsəsi və Başqaları Moldovaya qarşı* (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova) (No. 45701/99), 13 dekabr 2001, para. 114; AİHM, *Hasan və Çauş Bolqarıstana qarşı* (Hasan and Chaush v. Bulgaria) [GC] (No. 30985/96), 26 oktyabr 2000, paras. 60 and 62.

226. AİHM, *Moskva Saentologiya Kilsəsi Rusiyaya qarşı* (Church of Scientology Moscow v. Russia) (No. 18147/02), 5 aprel 2007.

*'Adi mənada 'əqidə' sözü özü-özlüyündə götürüldükdə Konvensiyanın ifadə azadlığına təminat verən 10-cu Maddəsində istifadə olunan 'fikir' və 'ideya' sözlərinin sinonimi deyil; bu söz daha çox 9-Cu Maddədə istifadə olunan və müəyyən səviyyədə inandırıcılıq, ciddilik, birlik və vaciblik qazanmış baxışları ifadə edən "əqidə" (Fransızca mətnə: "convictions") sözünə yaxındır.'*²²⁷

AIHM bu yaxınlarda Dövlətlərin dünyəviliyi qoruyub saxlamaq və dinin onların cəmiyyətlərinə potensial parçalayıcı təsirini azaltmaq istəyi kontekstində din azadlığı ilə bağlı işlərlə üzləşmişdir. Bu cür işlərdə məhkəmə Dövlətin qeyd etdiyi, iğtişaşın qarşısını almaq və digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədinə xüsusi önəm vermişdir.

Misal: *Köse və Başqaları Türkiyəyə qarşı* işi məktəbdə qızların hicab geyinməsinə qadağan edən geyim kodeksi haqqında idi və bu qadağanın dini ayrı-seçkilik olduğu iddia olunurdu, çünki hicab geyinilməsi İslam dininin tələbi idi.²²⁸ AIHM qəbul etdi ki, geyimlə bağlı qaydalar hansısa bir dinə mənsub olmaq məsələləri ilə əlaqədar deyildi və məktəblərdə neytrallığın və dünyəviliyin qorunub saxlanması üçün müəyyən olunmuşdu ki, bu da öz növbəsində iğtişaşın qarşısını alacaq və başqalarının öz dini inanclarına müdaxilə edilməməsi hüququnu qoruyacaqdır. Buna görə də həmin iddia açıq-aşkar əsassız və qəbul edilməyən hesab olundu. Oxşar yanaşma müəllimlərin geyim kodeksi haqqında bir işdə də tətbiq olundu.²²⁹

4.9. Dil

Qeyd edilməlidir ki, həm Avropa Şurasının Milli Azlıqların Müdafiəsi haqqında 1995-ci il tarixli (39 üzv Dövlət tərəfindən ratifikasiya olunmuş) Çərçivə Konvensiyası²³⁰ və həm də Regional və Azlıqların Dilləri haqqında 1992-ci il tarixli (24 Üzv Dövlət tərəfindən ratifikasiya olunmuş) Avropa Xartiyası²³¹ Dövlətlərin üzərinə azlıqlağın dillərinin istifadəsi ilə bağlı spesifik öhdəliklər qoyur. Lakin, bu mexanizmlərdən heç biri 'dil' anlayışının

227. AIHM, *Kampbell və Kosans Birləşmiş Krallığa qarşı* (Campbell and Cosans v. UK) (Nos. 7511/76 and 7743/76), 25 fevral 1982, para 36.

228. AIHM, *Köse və Başqaları Türkiyəyə qarşı* (Köse and Others v. Turkey) (dec.) (No. 26625/02), 24 yanvar 2006.

229. AIHM, *Dahlab İsveçrəyə qarşı* (Dahlab v. Switzerland) (dec.) (No. 42393/98), 15 fevral 2001.

230. CETS No. 157.

231. CETS No. 148.

mənasını müəyyən etmir. AİHK-inn 6(3)-cü Maddəsi cinayət prosesi kontekstində hər kəsin ona qarşı ittihamların onun öz anladığı dildə ona çatdırılması hüququ, həmçinin şəxs məhkəmədə istifadə olunan dili anlamadıqda və ya həmin dildə danışmadıqda onun üçün tərcüməçinin təmin olunması hüququ kimi müəyyən təminatlar müəyyən edir.

AİHK-da müəyyən olunsa da, ayrı-seçkilik haqqında direktivlərdə dil özü-özlüyündə müdafiə olunan ayrıca bir əsas kimi göstərilir. Buna baxmayaraq, dil irq və ya etnik mənsubiyyətlə əlaqələndirilməklə İrqi Bərabərlik haqqında Direktiv əsasında müdafiə oluna və AİHM tərəfindən də bu əsasla nəzərə alına bilər. Buna şəxslərin hərəkət azadlığı hüququ kontekstində vətəndaşlıq əsası vasitəsilə AƏM tərəfindən də müdafiə təminatı verilmişdir.²³²

Dillə bağlı prinsiplial işə AİHM tərəfindən təhsil kontekstində baxılmışdır.

Misal: *Belgium Linguistic* işində bir qrup valideynlər şikayət etmişdi ki, təhsillə bağlı milli qanunvericilik dil baxımından ayrı-seçkilik xarakterlidir.²³³ Belçikanın fransız dilli və holland dilli icmalarının fikrincə milli qanunvericiliklə müəyyən olunurdu ki, Dövlət tərəfindən və ya Dövlətin dəstəyi ilə təmin olunan təhsil regionun fransız və ya holland dilli olmasından asılı olaraq ya fransız ya da holland dilində olmalıdır. holland dilli regionda yaşayan fransız dilli uşaqların valideynləri şikayət etdilər ki, bu qayda onların uşaqlarının fransız dilində təhsil almasına mane olur və ya bunu əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir. AİHM müəyyən etdi ki, burada fərqli münasibət olsa da bu münasibət əsaslandırılmışdır. Həmin qərarın verilməsi zamanı regionların əsasən təkdilli olması nəzərə alınmışdı. Buna görə də bu cür fərqli münasibət əsaslı idi, çünki hər iki dildə dərs keçmək mümkün deyildi. Bundan əlavə, fransız və ya holland dilli regionlarda ailələrin özəl təhsildən istifadə etməsi də qadağan edilməmişdi.

Təcrübədə dil əsasında müdafiənin necə işlədiyini daha ətraflı izah etmək üçün, (Aİ-nin bütün Üzv Dövlətlərinin də qoşulmuş olduğu) Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Paktın təfsiri və Paktın tələblərinə əməl olunması üzrə

232. AƏM, *Groener v. Minister for Education and the Dublin Vocational Educational Committee* Case C-379/87 [1989] ECR 3967, 28 noyabr 1989.

233. AİHM, iş 'Belçikada təhsildə dillərin istifadəsi haqqında qanunvericiliyin müəyyən aspektləri barədə' Belçikaya qarşı (Nos. 1474/62 and others), 23 iyul 1968.

monitorinqlə məşğul olan, BMT İnsan Hüquqları Komitəsi (İHK) tərəfindən baxılmış iki işə də diqqət yetirmək olar.

Misal: Diergaardt Namibiyaya qarşı işində ərizəçilər azlıqda olan və əvvəllər siyasi muxtariyyətə malik olmuş və hazırda Namibiya Dövlətinin tərkibində olan Avropa əsilli bir qrupa mənsub idilər.²³⁴ Bu icmanın danışdığı dil Afrikaans idi. Ərizəçilər şikayət etdilər ki, məhkəmə iclasları zamanı onlar öz ana dillərindən deyil, İngilis dilindən istifadə etməyə məcbur edirlər. Onlar həmçinin, Dövlətin Afrikaans dilində cavab vermək iqtidarında olmasına baxmayaraq, ərizəçilər tərəfindən edilmiş hər hansı yazılı və ya şifahi müraciətlərə Afrikaans dilində cavab verməkdən imtina etməsindən də şikayət etdilər. İHK müəyyən etdi ki, burada ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun pozuntusu olmamışdır, çünki ərizəçilər məhkəmə icraatları zamanı ingilis dilindən istifadə olunmasının onlara necə mənfi təsir etdiyini göstərə bilməmişdir. Bu o deməkdir ki, məhkəmə prosesi zamanı tərcüməçinin təmin olunması hüququ prosesdə istifadə olunan dilin sadəcə iddia olunan qurbanın ana dili olmadığı vəziyyətlərə aid deyil. Bu hüquq o halda önəmlidir ki, qurban həmin dildə qənaətbəxş dərəcədə anlaya və ya danışa bilməsin. İHK həmçinin müəyyən etdi ki, Dövlətin rəsmi dildən (ingilis dilindən) başqa dildə cavab verməkdən imtina etməklə bağlı rəsmi siyasəti qanun qarşısında bərabərlik hüququnun dil zəminində pozuntusudur. Dövlət özünün rəsmi dilini seçə bilməklə yanaşı, rəsmilərin bacardıqları hallarda başqa dillərdə də cavab verməsinə icazə verməlidir.

4.10. Sosial mənsubiyyət, doğum və mülkiyyət

Bu üç əsasa bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə baxmaq mümkündür, çünki onlar şəxsin irsi sosial, iqtisadi və ya bioloji cəhətləri baxımından nisbi statusu ilə əlaqədardır.²³⁵ Eyni qaydada onlar irq və etnik mənsubiyyətlə də qarşılıqlı

234. HRC, Diergaardt and Others v. Namibia, Communication No. 760/1997, 6 September 2000.

235. Sosial mənşə, doğum və əmlak kimi əsaslar İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında 1966-cı il tarixli Beynəlxalq Xartiyanın 2(2)-ci Maddəsində də qeyd olunur (AB-nin bütün Üzv Dövlətləri bu Pakta qoşulub). Bax, İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə, 20 Saylı Ümumi Şərh, 'İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Ayrı-Seçkiliyin olmaması', UN Doc. E/C.12/GC/20, 10 iyun 2009-cu il, bəndlər 24-26, 35.

şəkildə əlaqələndirilə bilər. 'Doğum' əsasında başqa, bu əsaslarla əlaqədar AİHM tərəfindən çox az sayda işlərə baxılmışdır.

Misal: *Mazurek Fransaya qarşı* işində nikahdan kənar doğulmuş bir şəxs şikayət etmişdi ki, milli qanunvericilik onun ('zinadan doğulmuş' uşaq kimi) anasına məxsus əmlakın dördü birindən artığını varis kimi əldə edə bilməsinə imkan vermir.²³⁶ AİHM müəyyən etdi ki, bu cür fərqli münasibət sadəcə nikahdan kənar doğulmaq faktına əsaslanırdı və belə fərqli münasibətə yalnız xüsusilə 'ciddi səbəblər' əsasında haqq qazandırılıla bilərdi. Ənənəvi ailənin qorunub saxlanması legitim məqsəd olsa da, bu məqsədə hansı şəraitdə doğulması özündən asılı olmayan uşağı cəzalandırmaqla nail olmaq olmaz.

Misal: *Chassagnou və Başqaları Fransaya qarşı* işində ərizəçilər şikayət etdilər ki, onların öz torpaqlarından istəklərinə uyğun istifadə etməsinə icazə verilmirdi.²³⁷ Xüsusi regionlardakı qanunlar xırda torpaq mülkiyyətçilərinin üzərinə öz torpaqlarında ümumi ovçuluq hüquqlarına təminat vermək öhdəliyi qoyurdu. Lakin, iri torpaq mülkiyyətçilərinin bu cür öhdəlikləri yox idi və onlar öz torpaqlarından istədikləri kimi istifadə edə bilərdilər. Ərizəçilər öz torpaqlarında ovu qadağan etmək və öz torpaqlarından vəhşi təbiətin qorunması üçün istifadə etmək istəyirdilər. AİHM müəyyən etdi ki, bu cür fərqli münasibət əmlak vəziyyəti zəminində ayrı-seçkilik idi.

Sosial mənşə, doğum və əmlak kimi əsaslar İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında 1966-cı il tarixli Beynəlxalq Paktın 2(2)-ci Maddəsində də qeyd olunur. Paktın təfsiri və icrasının monitorinqi ilə məşğul olan İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə həmin əsasların mənalərini özünün 20 sayılı Ümumi Şərhiində də verib.

Komitəyə görə, 'sosial mənşə', 'doğum' və 'əmlak' vəziyyəti bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqəlidir. Sosial mənşə dedikdə 'şəxsin irsi sosial statusu başa düşülür'. Bu, şəxsin (etnik, dini və ya ideoloji mənsubiyyət əsasında) xüsusi sosial sinif və ya icmada doğulması yolu ilə əldə edə bildiyi və ya şəxsin yoxsulluq və evsizlik kimi sosial vəziyyəti ilə əlaqədar mövqeyi ilə bağlı ola bilər. Bundan əlavə, doğum əsası bir şəxsin nikahdan

236. AİHM, *Mazurek Fransaya qarşı* (Mazurek v. France) (No. 34406/97), 1 fevral 2000.

237. AİHM, *Çassagnou və Başqaları Fransaya qarşı* (Chassagnou and Others. v. France) (Nos. 25088/94, 28331/95 and 28443/95), 29 aprel 1999.

kənar doğulması və ya övladlığa götürülməsi ilə bağlı statusunu da bildirə bilər. Əmlak əsası bir şəxsin (icarəçi, mülkiyyətçi, və ya qanunsuz sakin kimi) torpağı və ya başqa mülkiyyəti ilə əlaqədar statusu ilə bağlı ola bilər.²³⁸

4.11. Siyasi və ya digər fikir

AİHK açıq şəkildə 'siyasi və ya digər fikirləri' müdafiə olunan əsas kimi sadalasa da, bu əsaslar Aİ-nin ayrı-seçkiliyə qarşı direktivlərində müdafiə olunan əsaslar kimi göstərilir. Təxmin etmək olar ki, şəxsin hansısa bir inancı varsa və bu inanc 'din və ya əqidə' kimi müəyyən olunmaq üçün nəzərdə tutulan tələblərə cavab vermirsə, həmin inanc məhz bu əsas altında müdafiə oluna bilər. Bu əsas üzrə işlərə AİHM tərəfindən nadir hallarda baxılmışdır. AİHK-in digər sahələri kimi, 'siyasi və ya digər fikirlər' də Konvensiyanın müəyyən etdiyi hüquq, yeni 10-cu Maddə ilə təsbit olunan ifadə azadlığı hüququ vasitəsilə müdafiə olunur və bu sahə üzrə mövcud olan presedent hüququnun köməyi ilə bu əsasla nəyin əhatə olunduğunu bilmək mümkündür. Təcrübədən görünür ki, iddia olunan qurban bu zəmində ayrı-seçkilik olduğunu hiss etsə, böyük ehtimal ki AİHM bu iddiaya sadəcə 10-cu Maddə əsasında baxacaq.

Ümumi səviyyədə, AİHM *Handyside Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Handyside v. UK*) işində müəyyən etdi ki, ifadə azadlığı hüququ təkcə 'müsbət qarşılanan, yaxud qeyri-aqressiv və ya neytral hesab olunan "məlumat" və ya "ideyalara" deyil, həm də dövlət üçün və ya əhəlinin hər hansı qismi üçün aqressiv, şok yaradan və təşviş doğuran "məlumat" və ya "ideyalara" şamil olunur'.²³⁹ Bu sahədə geniş presedent hüququ olduğundan, bu fəsil iki işin köməkliyi ilə siyasi fikrin digər fikirlərlə müqayisədə niyə daha çox müdafiə olunduğunu göstərməklə kifayətlənir.

Misal: *Steel və Morris Birləşmiş Krallığa qarşı* işində ərizəçilər üzərində McDonalds şirkəti haqqında həqiqətə uyğun olmayan iddialar olan vərəqələr paylayan kampaniya iştirakçıları idilər.²⁴⁰ Ərizəçilər diffamasiyaya görə məhkəməyə verilmiş və milli məhkəmələr zərərin

238. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə, 20 Saylı Ümumi Şərh, 'İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Ayrı-Seçkiliyin olmaması', UN Doc. E/C.12/GC/20, 10 June 2009, paras. 24-26, 35.

239. AİHM, *Handyside Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Handyside v. UK*) (No. 5493/72), 7 dekabr 1976.

240. AİHM, *Steel və Morris Birləşmiş Krallığa qarşı* (*Steel and Morris v. UK*) (No68416/01), 15 fevral 2005.

əvəzinin ödənilməsi barədə qərar vermişdi. AİHM müəyyən etdi ki, diffamasiyaya görə məhkəmə icraatı ifadə azadlığına müdaxilə olub, lakin bu müdaxilə şəxslərin nüfuzunun qorunması kimi legitim məqsədə xidmət edib. Bununla belə, o da müəyyən olundu ki, ictimai mənafeylə bağlı məsələlər üzrə ifadə azadlığına güclü müdafiə təminatı verilməlidir. Güclü bir korporativ müəssisə olan McDonalds bir neçə min vərəqənin paylanması nəticəsində ona ziyan dəydiyini sübut edə bilmədiyindən, və zərərin əvəzinin ödənilməsi üçün müəyyən olunan məbləğ ərizəçinin gəlirinə nisbətən yüksək olduğundan, ərizəçilərin ifadə azadlıqlarına müdaxilə qeyri-mütənasib olub.

Misal: *Castells İspaniyaya qarşı* (Castells v. Spain) işi hökumətin Bask ölkəsində terror aktlarına qarşı hərəkətsizliyini tənqid etdikdən sonra hökuməti 'təhqir etməyə' görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş parlament üzvü haqqında idi.²⁴¹ AİHM siyasi kontekstdə ifadə azadlığının vacibliyini, o cümlədən demokratik cəmiyyətin lazımi qaydada fəaliyyət göstərməsi üçün onun rolunu nəzərə alaraq xüsusilə qeyd etdi. Bununla da, AİHM müəyyən etdi ki, hər hansı bu cür müdaxilə həmin müdaxilənin 'çox yaxından araşdırılmasını' zəruri edir.

4.12. 'Digər status'

Yuxarıda qeyd olunanlardan göründüyü kimi, AİHM 'digər əlamətlərə görə' kateqoriyası altında müxtəlif əsaslar formalaşdırmışdır ki, bu əsaslardan da xeyliisi Aİ qanunvericiliyi əsasında formalaşdırılmış cinsi oriyentasiya, yaş və əlillik kimi əsaslarla üst-üstə düşür.

Əlillik, yaş və cinsi oriyentasiyadan əlavə, AİHM aşağıdakı xüsusiyyətləri də 'digər əlamətlərə görə' kateqoriyası altında müdafiə olunan əsaslar kimi tanıyib: atalıq;²⁴² ailə vəziyyəti;²⁴³ təşkilatda üzvlük;²⁴⁴ hərbi rütbə;²⁴⁵ nikah-

241. AİHM, *Kastells İspaniyaya qarşı* (Castells v. Spain) (No. 11798/85), 23 aprel 1992.

242. AİHM, *Weller Macarıstana qarşı* (Weller v. Hungary) (No. 44399/05), 31 mart 2009.

243. AİHM, *Petrov Bolqarıstana qarşı* (Petrov v. Bulgaria) (No. 15197/02), 22 may 2008.

244. AİHM, *Danilenkov və Başqaları Rusiyaya qarşı* (Danilenkov and Others v. Russia) (No. 67336/01), 30 iyul 2009 (həmkarlar ittifaqı); AİHM, *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani İtaliyaya qarşı* (no. 2) (No. 26740/02), 31 may 2007.

245. AİHM, *Engel və Başqaları Niderlanda qarşı* (Engel and Others v. the Netherlands) (Nos. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 və 5370/72), 8 June 1976.

dan kənar doğulmuş uşağa valideynlik;²⁴⁶ yaşayış yeri.²⁴⁷

Misal: *Petrov Bolqarıstana qarşı* işi həbsxanada dustaqların ayda iki dəfə öz həyat yoldaşlarına telefonla zəng etməsinə icazə verilməsi təcrübəsi barədə idi. Ərizəçi öz partnyoru ilə dörd il birlikdə yaşamışdı və həbs olunmazdan əvvəl bir övladı da dünyaya gəlmişdi. AİHM müəyyən etdi ki, evliliyin xüsusi bir status olmasına baxmayaraq, telefonla əlaqə saxlamaq haqqında qaydalar baxımından, partnyoru ilə stabil münasibətlər qurmuş ərizəçi evli cütlüklərlə oxşar vəziyyətdə idi. AİHM vurğuladı ki, 'Razılığa gələn Dövlət evli və subay cütlüklərə misal üçün vergi, sosial təhlükəsizlik və ya sosial siyasət sahələrində fərqli münasibət göstərməyə icazə verən mülahizə sərbəstliyinə malikdir. Lakin, birinin həbsdə olduğu halda telefon əlaqəsinin qurulmasının mümkünlüyü ilə bağlı ailə həyatı qurmuş evli və subay cütlüklərə niyə fərqli münasibət göstərildiyi aydın deyil.' Buna müvafiq olaraq da AİHM ayrı-seçkiliyin əsassız olduğunu müəyyən etdi.

Əsas məqamlar

- Aİ-nin ayrı-seçkilik haqqında direktivlərinə əsasən açıq şəkildə müəyyən olunan müdafiə əsasları bunlardır: cins, irqi və ya etnik mənşə, yaş, əlillik, din və ya əqidə və cinsi oriyentasiya. AİHK-a əsasən bu əsasların siyahısı açıqdır və ayrı-ayrı işlər əsasında formalaşdırıla bilər.
- Aİ hüququna əsasən cins anlayışına genderin dəyişdirilməsi üçün cərrahiyyə əməliyyatı olunmaq istəyən və ya əməliyyat olunmuş şəxslərin müdafiə olunması üçün məhdud həddə gender mənsubiyyəti də aid edilə bilər. Gender mənsubiyyəti məsələsinə AİHM tərəfindən də baxılıb.
- AİHK-a əsasən rəng, mənşə, vətəndaşlıq, dil və ya din kimi elementlər irq və ya etnik mənsubiyyət kimi müdafiə əsası ilə əhatə olunur; Lakin, Aİ hüququna əsasən bu müdafiə əsasının əhatə dairəsinin hələ də AƏM tərəfindən aydınlaşdırılması gözlənilir.

246. AİHM, *Sommerfeld Almaniyaya qarşı* (Sommerfeld v. Germany) [GC] (No. 31871/96), 8 iyul 2003; ECtHR, *Sahin Almaniyaya qarşı* (Sahin v. Germany) [GC] (No. 30943/96), 8 iyul 2003.

247. AİHM, *Carson and Others v. UK* [GC] (No. 42184/05), 16 mart 2010.

- Vətəndaşlıq zəminində ayrı-seçkilik AİHK-da müdafiə olunan əsas kimi müəyyən olunur. Vətəndaşlıq zəminində ayrı-seçkilik Aİ hüququnda yalnız şəxslərin hərəkət azadlığı hüququ kontekstində qadağan olunur.
- 'Din' anlayışı nisbətən geniş təfsir olunmalı və təşkilatlanmış və ya mükəmməl formalaşmış, ənənəvi dinlərlə məhdudlaşmamalıdır.
- Hətta ayrı-seçkiliyin baş vermiş ola bildiyi işlərdə də AİHM çox vaxt şikayətlərə yalnız AİHK-in substantiv Maddələri əsasında baxır. Bu yolla fərqli münasibətin sübut olunması ehtiyacı yüngülləşdirilə və ya müqayisə vasitələri tapıla bilər.

Digər oxu materialları

Boza Martínez, 'Un paso más contra la discriminación por razón de nacionalidad', Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional (2005) 7.

Breen, Age Discrimination and Children's Rights: Ensuring Equality and Acknowledging Difference, (Leiden, Martinus Nijhoff, 2006).

Bribosia, 'Aménager la diversité : le droit de l'égalité face à la pluralité religieuse', 20 Revue trimestrielle des droits de l'homme (2009) 78, 319-373.

Cano Palomares, 'La protección de los derechos de las minorías sexuales por el Tribunal Europeo de Derechos Humanos', Human Rights Institute of Catalonia, Barcelona, 2007, 35-57.

Demaret, 'L'adoption homosexuelle à l'épreuve du principe d'égalité : l'arrêt E.B. contre France', 128 Journal des tribunaux (2009) 6343, 145-149.

Evans, Manual on the wearing of religious symbols in public areas, (Strasbourg, Council of Europe, 2009).

Flauss, 'L'interdiction des minarets devant la Cour européenne des droits de l'homme : petit exercice de simulation contentieuse', 186 Recueil Dalloz (2010) 8, 452-455.

Interights, *Non-Discrimination in International Law* (London, Interights, 2005), Chapter 5.

Johnson, 'An essentially private manifestation of human personality: constructions of homosexuality in the European Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, 2010, 67-97.

Kastanas, 'La protection des personnes appar tenant à des minorités dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme', in Auer, Flückiger, Hottelier (ed.), *Les droits de l'homme et la Constitution : études en l'honneur du Professeur Giorgio Malinverni*, (Geneva/Zurich/Basel, Schulthess, 2007), 197-218.

Landau and Beigbeder, 'From ILO Standards to EU Law: The Case of Equality Between Men and Women at Work', *European Journal of International Law*, 2008, 264-267.

Laskowski, 'Der Streit um das Kopftuch geht weiter, Warum das Diskriminierungs- verbot nach nationalem und europäischem Recht immer bedeutsamer wird ', *Kritische Justiz*, 2003, 420-444.

Lawson, 'The United Nations Convention on the rights of persons with disabilities: new era or false dawn?', *34 Syracuse Journal of international Law and Commerce* (2007) 563.

Mackay, 'The United Nations Convention on the rights of persons with disabilities', *34 Syracuse Journal of International Law and Commerce* (2007) 323.

Pettiti, 'L'égalité entre époux', in Krenc, Puéchavy (eds.), *Le droit de la famille à l'épreuve de la Convention européenne des droits de l'homme : actes du colloque organisé le 4 mai 2007*, Institut des droits de l'homme du Barreau de Bruxelles et l'Institut des droits de l'homme du Barreau de Paris (Bruxelles, Bruylant/Nemesis, 2008), 29-46.

Presno Linera, 'La consolidación europea del derecho a no ser discriminado por motivos de orientación sexual en la aplicación de disposiciones

nacionales', Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional (2008) 1.

Rudyk , 'A Rising Tide: the transformation of sex discrimination into gender discrimination and its impact on law enforcement', International Journal of Human Rights, 2010, 189-214.

Shuibne, 'Article 13 EC and Non-Discrimination on Grounds of Nationality: Missing or in Action?', in Costello and Barry (eds.), Equality in Diversity: The New Equality Directives, (Irish Centre for European Law, 2003).

Thürer and Dold, 'Rassismus und Rule of Law/ Erstmalige Verurteilung wegen Rassendiskriminierung durch den EGMR? Gleichzeitige Besprechung des Urteils vom 26. Februar 2004 – Nachova u. a. gegen Bulgarien', Europäische Grundrechte- Zeitschrift, 2005, 1-12.

Tulkens, 'Droits de l'homme, droits des femmes : les requérantes devant la Cour européenne des Droits de l'Homme', in Caflich (et al) Liber amicorum Luzius Wildhaber: human rights, Strasbourg views = Droits de l'homme, regards de Strasbourg, (Kehl/Strasbourg, Arlington, Va.: N.P. Engel, 2007), 423-4

5

Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi hüququnda sübutlar problemi

5.1. Giriş

Ayrı-seçkilik açıq və asan müəyyən edilə bilən formada ifadə edilməyə bilər. Anlayışa görə fərqli yanaşmanın “açıqcasına” qurbanın xüsusiyyətlərinə əsaslanmasına baxmayaraq, birbaşa ayriseçkiliyi sübut etmək çətindir. 2-ci Fəsildə müzakirə edildiyi kimi, adətən fərqləndirici davranışın əsası qeyd olunmur və ya öteri olaraq digər faktora (misal üçün, müdafiə olunan əsas kimi şəxsin yaşa görə təqaüdə çıxmasının üstünlükləri) aid edilir. Bu mənada, müdafiə əsasını təşkil edən fərqləndirici davranışın aşkar bəyan edilməsinə nadir hallarda təsadüf olunur. Belə istisnaya Ferin (Feryn) işində rast gəlmək olar. Bu işdə Belçikada şirkət sahibi elan vasitəsi ilə və şifahi olaraq bəyan etmişdi ki, onun şirkətinə “immigrantlar” işə götürülməyəcək.²⁴⁸ Avropa Ədalət Məhkəməsi bunun irqi və ya etnik mənsubiyyətə əsaslanan birbaşa ayrı-seçkilik olduğunu müəyyən etmişdi. Lakin ayrı-seçkiliyi törədən tərəflər qarşısındakına fərqli münasibət göstərdiyini nə bəyan edir, nə də belə davranışın səbəbini bildirir. Bir qadın iş üçün müraciət edə bilər və ona deyilə bilər ki, o, iş təklifi alan kişi namizəddən “daha az kvalifikasiyalıdır”. Bu halda qadının birbaşa cinsi ayrı-seçkilik səbəbindən qurbana çevrildiyini sübut etməsi çətin olacaq.

248. AEM, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v. Firma Feryn NV, Case C-54/07 [2008] ECR I-5187, 10 iyul 2008.

Müdafiə olunan əsasa söykənən fərqləndirici davranışın sübuta yetirilməsinin çətinliyini aradan qaldırmaq üçün Avropa ayrıseçkiliyə yol verilməməsi hüququ sübut etmə yükünün paylaşılmasına icazə verir. Beləliklə, iddiaçının ayrı-seçkiliyin baş verməsini ehtimal etdiyinə əsaslanaraq faktı nümayiş etdirdiyi andan, onun əksini sübut etmək qanunu pozan tərəfin üzərinə düşür. Konkret qaydalar və ya təcrübələrin konkret qrup üzərində qeyri-proporsional təsirini sübut etmək üçün sübut etmə yükünün bu cür keçirilməsi dolayı ayrı-seçkiliklə bağlı iddialarda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dolayı ayrı-seçkilik prezumpsiyasına əsasən fərqli davranışın ümumi əlamətlərini sübut etmək üçün iddiaçının statistik məlumatlara ehtiyacı ola bilər. Bəzi yerli məhkəmələr “vəziyyətin yoxlanılması” yolu ilə əldə edilən sübutları da qəbul edirlər.

5.2. Sübut etmə yükünün paylaşılması

Adətən iddia ilə çıxış edən şəxs qərar qəbul edən orqanı ayrıseçkiliyin baş verməsinə inandırmalıdır. Lakin, tətbiq edilən fərqli davranışın müdafiə olunan xüsusiyyətlərin birinin əsası olduğunu göstərmək olduqca çətin ola bilər. Bu, fərqli davranışın səbəbi yalnız ayrı-seçkiliyi törədən tərəfin ağılında mövcud olmasıdır. Beləliklə, ayrı-seçkiliklə bağlı iddialar adətən mübahisə edilən qaydaya və ya təcrübəyə aid obyektiv müdaxilələrə söykənir.

Birgə sübut etmə yükü: iddiaçı ayrı-seçkilik xarakterli davranışın baş verməsini göstərən tutarlı sübut təqdim etməlidir. Bu, ayrıseçkiliyin olmasına dair ehtimal yaradacaq və ayrı-seçkiliyi törətdiyi güman edilən tərəf sonra bunu rədd etməlidir.

Digər sözlə desək, məhkəməni inandırmaq lazımdır ki, fərqli davranışın ağlabatan izahı qurbana çevrilmiş şəxsin müdafiə edilən irqi və ya cinsi əlamətləridir. Bu prinsip birbaşa və ya dolayı ayrı-seçkiliyə dair işlərdə bərabər şəkildə tətbiq edilir.

Ayrı-seçkiliyi törətdiyi güman edilən tərəf iddianı sübut etmək üçün lazım olan məlumata sahib olduğu üçün, ayrıseçkiliyə yol verilməməsi hüququ sübut etmə yükünün ayrı-seçkiliyi törətdiyi güman edilən tərəflə paylaşılmasına imkan verir. Sübut etmə yükünün paylaşılması AİHK-da və Avropa İttifaqı hüququnda nəzərdə tutulub.²⁴⁹

Digər regional və qlobal insan hüquqları müdafiə mexanizmləri kimi Avropa İnsan hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) presedent hüququ da sübutetmə yükünün paylaşılmasının insan haqları pozuntularına dair iddiaların sübuta yetirilməsində daha geniş tətbiq olduğunu qəbul edib. AİHM-in təcrübəsi iddianı sübut etmək üçün məlumatın əksəriyyəti üzərində nəzarətə malik olan tərəfin adətən Dövlət olduğunu kənara qoyaraq mövcud sübutlara ümumilikdə baxmaqdır. Buna görə də əgər iddiaçı tərəfindən təqdim edilən faktlar etibarlı və mövcud sübutlara uyğundursa, AİHM onları Dövlət tərəfindən ona alternativ inandırıcı izahat verilənə qədər sübut kimi qəbul edəcək. AİHM-in sözləri ilə desək, o, fakt kimi elə mülahizələri qəbul edir ki, onlar 'bütün dəlillərin, o cümlədən faktlardan və tərəflərin ifadələrindən irəli gələn nəticələrin sərbəst qiymətləndirilməsi ilə dəstəklənsin... [S]übut yetərinə güclü, anlaşılan və uzlaşan nəticələrin uyğun olmasından və ya faktın rədd edilməyən oxşar olan fərziyyələrindən irəli gələ bilər. Bundan başqa, konkret nəticəyə gəlmək üçün lazım olan inandırmanın dərəcəsi və bununla əlaqədar sübutetmə yükünün paylaşılması, əslində faktların xüsusiyyətləri, edilən bəyanatın təbiəti və [İHAK-dakı] sözügedən hüquq ilə bağlıdır.'²⁵⁰

Nümunə: *Timişev Rusiyaya qarşı* (Timişev v. Russia) işdə iddiaçı onun Çeçen etnik mənşəli olduğu üçün konkret rayonun yoxlama məntəqəsindən keçməsinə icazə verilmədiyini iddia edirdi.²⁵¹ AİHM bunun etnik Çeçenlərin hərəkətinin məhdudlaşdırılmasına dair qaydanın olmasını qeyd edən rəsmi sənədlərlə təsdiqləndiyini müəyyən etmişdi. Qurbanın onun növbədən kənar keçməsindən imtina edildikdə könüllü olaraq çıxıb getməsi fərziyyəsində uyğunsuzluq olması səbəbindən dövlətin buna verdiyi izahat inandırıcı hesab edilməmişdi. Beləliklə, AİHM iddiaçının etnik mənsubiyyəti əsasında ayrışeçkiliyə məruz qalmasını qəbul etmişdir.

249. Aşağıda qeyd edilən işlərlə yanaşı, bax: İrqi bərabərlik Direktivəsi (maddə 8), Məşqulluqda bərabərlik Direktivəsi (maddə 10), Gender bərabərliyi Direktivəsi (yenilənmiş versiya) (maddə 19), Gender mallar və xidmətlər Direktivəsi (maddə 9). Bax, həmçinin, Sosial Hüquqlar haqqında Avropa Komitəsinin presedent hüququ: SUD Travail Affaires Sociales v. France (Ərizə No. 24/2004), 8 noyabr 2005, və Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) v. Bulgaria (Ərizə No. 41/2007), 3 iyun 2008.

250. AİHM, *Naçova və Başqaları Bolqarıstana qarşı* (Nachova and Others v. Bulgaria) [GC] (43577/98 və 43579/98 sayılı ərizələr), 6 iyul 2005, 147-ci bənd. Bu digər AİHM qərarında təkrar olunur, *Timişev Rusiyaya qarşı* (Timişev v. Russia) (55762/00 və 55974/00 sayılı ərizələr), 13 dekabr 2005, 39-cu bənd, və AİHM, *D.H. və başqaları Çexiyaya qarşı* (D.H. and Others v. the Czech Republic) [GC] (57325/00 sayılı ərizə), 13 noyabr 2007, 178-ci bənd.

251. AİHM, *Timişev Rusiyaya qarşı* (Timişev v. Russia) (55762/00 və 55974/00 sayılı ərizələr), 13 dekabr 2005, 40-44-cü bəndlər.

Nümunə: *Brunhofer (Brunnhofer)* işində qadın iddiaçı eyni vəzifədə olan kişi həmkarından daha az maaş aldığı üçün cinsi ayrıseçkiliyə məruz qaldığını iddia edirdi.²⁵² Avropa Ədalət Məhkəməsi qeyd etmişdi ki, məhz ərizəçi, birincisi, onun kişi həmkarından daha az maaş aldığı və, ikincisi, ərizəçinin eyni həcmdə işi yerinə yetirdiyini sübut etməlidir. Fərqləndirici davranışın yalnız cinsi faktorla əlaqədar olduğunu ehtimal kimi irəli sürmək üçün bu yetərli sayıla bilər.

İki məsələni diqqətdə saxlamaq vacibdir. Birincisi, yerli orqanlar qarşısında hansı sübutların qəbul edilən olmasını milli qanunvericilik müəyyən edir və bu AİHM və ya AƏM tərəfindən istifadə edilən qaydalardan daha da sərt ola bilər. İkincisi, sübut etmə yükünün ləğv edilməsi qaydası adətən Dövlətin ayrı-seçkiliyi törədən tərəfin irqi zəmində qərəz olduqda “nifrət cinayəti” kimi adlanan cinayətə görə mühakimə etdiyi cinayət işlərinə şamil edilmir. Bunun səbəbi bir tərəfdən cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün sübutatmanın daha yüksək standartının lazım olması və digər tərəfdən ayrı-seçkiliyi törədən tərəfdən onların rasist motivinin olmadığını sübut etməyi, ki bu tamamilə subyektiv olacaq, tələb etməyin çətinliyi ilə əlaqədardır.²⁵³

Güman edilən ayrı-seçkiliyi törədən tərəf ehtimalı iki yolla rədd edə bilər. Onlar 2.2.2-ci Fəsildə müzakirə edildiyi kimi iddiaçının əslində “müqayisə edilən şəxsə” eyni və ya müqayisə edilə bilən vəziyyətdə olmadığını və ya fərqli davranış müdafiə olunan əsas deyil, 2.6-cı Fəsildə müzakirə edilən digər obyektiv fərqlərə söykəndiyini sübut edə bilər. Ayrı-seçkiliyi törədən tərəf ehtimalı rədd edə bilməsə, onlar müdafiəni fərqləndirici davranış üzərində qurmaları və görülən tədbirin obyektiv olaraq əsaslı və mütənasib olduğunu nümayiş etdirməlidir.

Nümunə: yuxarıda qeyd edilən *Brunhofer* işində, AƏM ayrıseçkiliyin olmasına dair fərziyyənin işəgötürən tərəfindən necə rədd edilməsinə dair istiqamət təklif etmişdi. Birincisi, bunu kişi və qadın işçilərin

252. AƏM, Susanna Brunnhofer v. Bank der österreichischen Postsparkasse AG, İş C-381/99 [2001] ECR I-4961, 26 iyun 2001, 51-62-ci bəndlər.

253. AİHM-nin irqi zorakılıq kontekstində sübut etmə yükünün ləğv edilməsi məsələsinə dair yanaşması, bax: AİHM, Nachova and Others v. Bulgaria [GC] (43577/98 və 43579/98 sayılı ərizələr), 6 iyul 2005, 144-159-cü bəndlər. Avropa İttifaqının ayrıseçkiliyin qadağan edilməsi hüququ cinayət hüququ kontekstində sübut etmə yükünün ləğv edilməsinin tətbiqini tələb etmir.

bərabər həcmdə olmayan iş yerinə yetirdikləri üçün müqayisə edilə bilən vəziyyətdə olmadıqlarını nümayiş etdirməklə etmək olar. Bu onların işində təbiətinə görə kifayət qədər fərqli öhdəliklərin olduğu hallarda baş verə bilər. İkincisi bunu maaşdakı fərqi cinsə görə deyil, obyektiv faktorlara görə olmasını nümayiş etdirməklə etmək olar. Buna kişi işçinin gəlirinin uzaq məsafədən gəlib iş həftəsi ərzində mehmanxanada qalmasına görə aldığı yol xərci hesabına artması kimi hallarda rast gəlmək olar.

Nümunə: yuxarıda qeyd edilən *Ferin* işində AƏM ayrı-seçkiliyi törədən tərəfindən edilən elan və bəyanatların birbaşa ayrı-seçkilik ehtimalına yol açdığını müəyyən etmişdi. Lakin, AƏM eyni zamanda bildirmişdi ki, ayrı-seçkiliyi törədən şəxs, işə götürmə praktikasında ağ dərili olmayan şəxslərə fərqli münasibət bəslənmədiyini, məsələn, ağ dərili olmayan işçilərin daim işə alındığını göstərməklə sübuta yetirə bilsəydi, bu ehtimalı təkzib edə bilərdi.

5.2.1. Sübuta ehtiyacı olmayan faktorlar

Adətən ayrı-seçkilik nümunələrini əks etdirən faktların müəyyən cəhətləri, misal üçün, qərəz və ya ayrı-seçkilik etmək niyyətinin olması, əslində ayrı-seçkiliyə dair hüquqi testə cavab verməyi müəyyən etmək üçün vacib deyil. Ayrı-seçkiliyə dair işdə sübut edilməli olan haqq qazandırılmayan, qadağan edilən əsasa görə yalnız fərqləndirici davranışın olmasıdır. Bu o deməkdir ki, iddianı sübut etmək üçün ayrıseçkiliyə dair bir neçə yardımçı faktların təsdiqlənməsinə ehtiyac yoxdur.

Birincisi, qanunu pozan tərəfin qərəz ilə motivasiya olunmasını sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Beləliklə, irqi və ya cinsi ayrı-seçkiliyi sübut etmək üçün ayrı-seçkiliyi törədən tərəfin “rasist” və ya “seksist” baxışlarının olmasını sübut etməyə zərurət yoxdur. Ümumiyyətlə, qanun fərdlərin yanaşmasını tənzimləyə bilməz, çünki onlar tamamilə daxildir. Bunun əvəzinə qanun sadəcə belə yanaşmaların sövq etdiyi hərəkətləri tənzimləyə bilər.

Nümunə: *Ferin* işində şirkətin sahibi (özü deyil) müştərilərin həmin işi ağ dərili belçikalılar tərəfindən görülməsini istədiyi üçün bu qaydanı tətbiq etdiyini bildirmişdir. AƏM ayrıseçkiliyin baş verib-verməsinə

dair qərar qəbul edərkən bu halı vacib məqam kimi qəbul etməmişdir. Cinayət hüququnun sübut həddi daha yüksək olduğundan, “nifrət cinayətinin” törədilməsini sübut etmək cəhdi yoxdursa, adətən motivin ayrı-seçkilik xarakterli olmasını sübut etmək əhəmiyyətli deyil.

İkincisi, sözügedən qaydanın və ya təcrübənin fərqləndirici davranışla nəticələnmək məqsədi ilə olmasını nümayiş etdirməyə ehtiyac yoxdur. Başqa sözlə desək, dövlət orqanı və ya bir insan konkret qrupu əlverişsiz şəraitə qoyması ilə nəticələnen yaxşı niyyətli və ya vicdanlı təcrübə göstərsə belə, bu ayriseçkiliyə bərabər tutulacaq.

Nümunə: yuxarıda qeyd edilən *D.H. və digərləri Çex Respublikasına qarşı* işdə hökumət “xüsusi” məktəblər sisteminin roma (qaraçı) uşaqlarına dil çətinliklərini aradan qaldırmaq və məktəbə qədər təhsilin olmamasının təsirini azaltmağa yardım etmək məqsədi ilə yaradıldığını iddia edirdi.²⁵⁴ Lakin, AİHM sözügedən qaydanın qaraçı uşaqlarını hədəfə almasının aidiyyatsız olduğunu müəyyən etmişdir. Ayrı-seçkiliyi sübut etmək üçün ayriseçkiliyə dair hər hansı niyyətin olmasını deyil, onların əhalinin çoxluğu ilə müqayisədə qeyri-mütənasib və mənfi təsirə məruz qaldığını nümayiş etdirmək lazım idi.²⁵⁵

Üçüncüsü, irqi ayrı-seçkilik işinə baxarkən, AƏM əslində müəyyən edilə bilən qurbanın olmasını sübut etməyin gərəkli olmadığını müəyyən etmişdir və ehtimala görə bunu, oxşar hallarda ayrı-seçkiliyin digər əsaslarına da bərabər şəkildə tətbiq etmək olar. Baxmayaraq ki, Avropa İttifaqı hüququnda müəyyən edilə bilən qurbanın olmasına dair tələb bəlkədə yoxdur, AİHM-da bu belə deyil və oxşar bir iddia AİHK-in 34-cü maddəsi ilə qəbul edilənlik meyarına cavab verməyəcək.

Nümunə: *Ferin* işində iş üçün müraciət edib rədd cavabı aldığını göstərən və elan əsasında iş müraciət etmək niyyətindən daşındığını qeyd edən hər hansı şəxsi tapmaq mümkün olmamışdı. Başqa sözlə desək, “müəyyən edilə bilən” qurban yox idi və iş Belçikanın bərabərlik orqanı tərəfindən qaldırılmışdı. AƏM ayrı-seçkiliyə məruz qalmış

254. AİHM, *D.H. və Başqaları Çex Respublikasına qarşı* (D.H. and Others v. the Czech Republic) [GC] (57325/00 sayılı ərizə), 13 noyabr 2007, 79-cu bənd.

255. Yəne orada, 175 və 184-cü bəndlər.

şəxsi müəyyən etməyin gerekli olmamasını birdirmişdi. Bunun səbəbi elanın məzmununa görə “ağ dərili olmayan şəxslərin” qabaqcadan uğurlu olmayacağını bilərək iş üçün müraciət etmək istəməyəcəkləri ilə əlaqədardır. Buna görə, həqiqi qurbanı göstərmədən qanunun və ya qaydanın ayrı-seçkilik xarakterli olmasını sübut etmək mümkündür.

Nümunə: fərdlər “vəziyyətin qiymətləndirilməsi”nə dair işlərə (aşağıda müzakirə edilir) adətən onlara qarşı yaxşı davranılmayacağını bilərək və ya bunu gözləyərək qoşulurlar. Onların məqsədi əslində sözügedən xidmətə çıxış əldə etmək deyil, sübut toplamaqdır. Bu o deməkdir ki, həmin şəxslər ənənəvi mənada “qurban deyillər”. Onlar dəymiş ziyanı görə təzminat almaq istəmir, qanunun icrasının təmin edilməsindən narahatdırlar. İsveçdə hüquq fakültəsinin tələbələri tərəfindən gecə klubları və restoranlarda vəziyyətin qiymətləndirilməsinə dair baxılan bir işdə, Ali Məhkəmə qiymətləndirməyə cəlb edilmiş şəxslərin də ayrı-seçkilik xarakterli davranışa görə iddia qaldıra bilməsini qeyd etmişdir. Eyni zamanda onlara verilən təzminat azaldıla bilər, çünki onların istəyinə (yəni, konkret təsisata daxil olmaq) rədd cavabı verilməmişdi.²⁵⁶

5.3. Statistik və digər məlumatların rolu

Statistik məlumatlar ayrı-seçkiliyin ehtimal edilməsində iddiaçı üçün vacibdir. O, xüsusən də dolayı ayrı-seçkiliyin sübuta yetirilməsində faydalı olur, çünki belə hallarda sözügedən təcrübə və ya qaydalar səthi baxışdan neytral görünür. Belə olan halda təcrübə və qaydaların təsirinə diqqət yetirilməlidir ki, onların oxşar vəziyyətdə digərləri ilə müqayisədə konkret şəxslər qrupuna qarşı qeyri-mütənasib dərəcədə əlverişsiz olduğu nümayiş etdirilsin. Statistik məlumatların təqdim edilməsi sübutetmə yükünün ləğv edilməsi ilə birgə tətbiq edilir: misal üçün, qadınların və ya əlillərin xüsusi əlverişsiz şəraitdə olduğunu göstərən məlumat varsa, rəqəmlərə dair inandırıcı olan alternativ izahatın verilməsi Dövlətin üzərinə düşür. AİHM

256. İsveç Ali Məhkəməsi, *Escape Bar and Restaurant v. Ombudsman against Ethnic Discrimination T-2224-07*, 1 oktyabr 2008. İngilis dilində xülasə FRA məlumat portalından (İş #365-1) əldə edilə bilər; Ayrıseçkiliyin qadağan edilməsi sahəsində Avropa hüquqşünas ekspertlərinin Şəbəkəsi (European Network of Legal Experts on the Non-Discrimination Field), 8 (iyul 2009) 'European Anti-Discrimination Law Review' jurnalı, s. 68.

bunu Hugendiyk (Hoogendijk) Niderlanda qarşı məhkəmə işində vurğulamışdır:²⁵⁷

'[M]əhkəmə ərizəçinin mübahisə edilməyən rəsmi statistikaya əsaslanaraq faktiki olaraq qadınların kişilərdən daha çox faizinə təsir edən konkret qaydanın mövcudluğuna prima facie işarənin (neytral şəkildə ifadə edilsə belə) olduğunu göstərə bildiyi işlərdə, bunun cinsi ayrı-seçkiliklə əlaqəsi olmayan obyektiv faktorlar nəticəsində olmasını göstərməyin cavabdeh Hökumətin üzərinə düşdüyünü hesab edir.'

Statistik sübutları qiymətləndirərkən, məhkəmələr dolayı ayrı-seçkiliyin baş verməsini təsdiqləyən və sübut edilməli olan ciddi hədd tələbini qəbul etməyiblər. AƏM yetərli rəqəmin olmasının vacibliyini qeyd edib. AƏM-in presedent hüququnun icmalı Nolte işində Baş Vəkil Leger tərəfindən yazılan Rəydə təqdim olunur. Bu Rəydə cinsi ayriseçkiliyə dair aşağıdakılar qeyd edilir:

'[Ö]lçü vahidinin ayrı-seçkilik xarakterli olduğunu ehtimal etmək üçün o, "qadınların kişilərlə nisbətdə xeyli çox sayına" [Rinner-Kühn işi²⁵⁸] və ya "kişilərin qadınlarla nisbətdə kifayət qədər az faizinə" [Nimz işi²⁵⁹, Kovalska işi²⁶⁰], yaxud "qadınların kişilərdən xeyli çox" [De Vird, née Roks, və Digərləri işi²⁶¹] olmasına təsir etməlidir.

*Məhkəmə işlərində ölçü vahidinin təsir etdiyi qadınların nisbətinin xüsusi ilə qeyd edilməli olduğu vurğulanır. Rinner-Kühn işində Məhkəmə qadınların faizinin 89% olduğu halda ayrı-seçkilik xarakterli vəziyyətin olması qərarına gəlib. Bu halda rəqəmin 60% olması öz-özündə ...ayrı-seçkiliyin olmasına dair qənaətə gəlmək üçün bəlkə də yetərli olmayacaq.'*²⁶²

257. Hoogendijk v. the Netherlands (dec.) (No. 58641/00), 6 yanvar 2005.

258. AƏM, Rinner-Kühn v. FWW Spezial-Gebäudereinigung, İş C-171/88 [1989] ECR 2743, 13 iyul 1989.

259. AƏM, Nimz v. Freie und Hansestadt Hamburg, İş C-184/89 [1991] ECR I-297, 7 fevral 1991.

260. AƏM, Kowalska v. Freie und Hansestadt Hamburg, İş C-33/89 [1990] ECR I-2591, 27 iyun 1990.

261. AƏM, De Weerd, née Roks, and Others v. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen and Others, İş C-343/92 [1994] ECR I-571, 24 fevral 1994.

262. AƏM-də Baş vəkil Légerin Rəyi, 31 may 1995, 57-58-ci bəndlər, Nolte v. Landesversicherungsanstalt Hannover, İş C-317/93 [1995] ECR I-4625, 14 dekabr 1995.

Nümunə: *Şönhey* (*Schönheit*) işində yarımştatda olan qadın əməkdaş cinsi ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını iddia edirdi.²⁶³ İşlədiyi müddətdən asılı olmayaraq ödənilən təqaüd fərqinin yarımştat əməkdaşların tam ştatda olan əməkdaşlardan daha az ödəniş alması demək idi. Yarımştat əməkdaşlarının 87.9%-ni qadınlar təşkil etdiyini sübut etmək üçün statistik sübutlar təqdim edildi. Neytral olmasına baxmayaraq, kişilərlə müqayisədə qadınlara qeyri-mütənasib şəkildə mənfi təsir göstərdiyi üçün, AƏM bunun cinsi əsaslı dolayı ayrı-seçkilik ehtimalını yaratdığını qəbul etdi. Eynilə, Gerster işində də yarımştat işçilərin 87%-ni qadınlar təşkil edərək əlverişsizliyin yetərli olması barədə qərar qəbul edilmişdi²⁶⁴.

Nümunə: *Seymur Smis* (*Seymour Smith*) işi²⁶⁵ bir işəgötürənlə ardıcıl olaraq iki ildən çox işləmiş əməkdaşlar üçün xüsusi müdafiə nəzərdə tutan əsassız işdən çıxarmaya dair Birləşmiş Krallığın qanunvericiliyi ilə əlaqədar iş idi. Şikayətçi bu meyar əsasən kişilərlə müqayisədə qadınların uyğun gəlməsi şansının az olduğundan bunun cinsi əsasda dolayı ayrı-seçkiliyə bərabər olmasını iddia edirdi. Bu iş ona görə maraqlıdır ki, AƏM qeyri-mütənasibliyin aşağı dərəcəsinin dolayı ayrı-seçkiliyi də “kişi və qadın arasında uzun müddət ərzində davamlı və nisbətən daimi bərabərsizlik aşkar etdikdə” sübut edə bilməsini təklif edib. Lakin, bu işin konkret faktlarına gəldikdə, AƏM qeyd etdi ki, kişilərin 77.4%-nin və qadınların 68.9%-nin bu meyar cavab verdiyini nümayiş etdirən statistik məlumatlar həmin qaydaya əhəmiyyətli dərəcədə az faiz qadınların cavab verə biləcəyini sübuta yetirməmişdi.

Nümunə: *D.H və Digərləri Çexiya Respublikasına qarşı* işdə roma (qaraçı) mənşəli ərizəçilər uşaqlarının əsas təhsil sistemindən kənarlaşdırıldığından və onların roma etnik mənşəyinə görə çətin tərbiyə olunan uşaqlar üçün nəzərdə tutulan “xüsusi” məktəblərə yerləşdirildiyindən şikayət edirdi²⁶⁶. Roma uşaqların “xüsusi” mək-

263. AƏM, *Hilde Schönheit v. Stadt Frankfurt am Main and Silvia Becker v. Land Hessen*, Birləşdirilmiş işlər C-4/02 və C-5/02 [2003] ECR I-12575, 23 oktyabr 2003.

264. AƏM, *Gerster v. Freistaat Bayern*, İş C-1/95 [1997] ECR I-5253, 2 oktyabr 1997.

265. AƏM, *R v. Secretary of State for Employment, ex parte Seymour-Smith and Perez*, İş C-167/97 [1999] ECR I-623, 9 fevral 1999.

266. AİHM, *D.H. və Başqaları Çex Respublikasına qarşı* (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [GC] (57325/00 sayılı ərizə), 13 noyabr 2007.

təblərə göndərilməsi intellektual bacarığı qiymətləndirmək məqsədi güdən testin tətbiqinə əsaslanırdı. Bu kimi “neytral” təcrübəyə baxmayaraq, testin təbiəti roma uşaqlara mahiyyətə qənaətbəxş nəticə əldə etməyi və əsas təhsil sistemində qoşulmağı daha da çətin etmişdi. AİHM bunu “xüsusi” məktəblərə roma mənşəli şagirdlərin xüsusi ilə yüksək nisbətində yerləşdirildiyini nümayiş etdirən statistik sübutlara istinad etməklə sübuta yetirildiyini müəyyən etmişdi. Ərizəçilər tərəfindən təqdim edilən konkret coğrafi əraziyə aid məlumatlar təhsilə cəlb edilən ümumi əhalinin 2%-ni təşkil etməsinə baxmayaraq, xüsusi məktəbdəki şagirdlərin 50-56 %-nin roma mənşəli şagirdlərin təşkil etdiyini nümayiş etdirmişdi. Hökumətlər arasında mənbələrdən əldə edilən məlumatlarda ölkədə ümumilikdə romaların 50%-dan 90%-a qədərində xüsusi məktəblərə getdiyi göstərilmişdir. AİHM məlumatın dəqiq olmamasına baxmayaraq, onun yenə də təsirə məruz qalmış roma uşaqların əhalinin ümumi tərkibinə nisbətə “qeyri-mütənasib dərəcədə yüksək” olduğunu nümayiş etdirdiyi qənaətinə gəlmişdi.²⁶⁷

Elə görünür ki, müdafiə olunan qrupun qeyri-mütənasib şəkildə təsirə məruz qaldığını statistik məlumat olmadan da sübut etmək olar, amma mövcud mənbələr etibarlıdır və bu təhlili dəstəkləyir.

Nümunə: *Opuz Türkiyəyə qarşı* işdə məişət zorakılığı zəminində şəxs dəfələri həyat yoldaşını və onun anasını döymüş və nəticədə yoldaşının anasını qətlə yetirmişdi.²⁶⁸ AİHM Dövlətin ərizəçi və onun anasını və sonuncunun həyatını qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan davranışdan qoruya bilmədiyini müəyyən etmişdi. Məhkəmə Dövlətin adekvat müdafiə təklif etməsinin ərizəçilərin qadın olması faktına söykəndiyinə görə ərizəçiləri ayrıseçkiliyə məruz qoyduğunu da müəyyən etdi. Məhkəmə qismən məişət zorakılığı qurbanlarının əsasən qadın olması faktına və milli məhkəmələr tərəfindən evdə zorakılıq qurbanlarını müdafiə etməyə yönəlmiş qərar vermək səlahiyyətinin nisbətən məhdud sayda olduğunu göstərən rəqəmlərə əsaslanaraq bu qənaətə gəlmişdi. AİHM-də məişət zorakılığının qurbanlarının əsasən qadın olmasını göstərən statistik məlumatların olma-

267. AİHM, *D.H. və Başqaları Çex Respublikasına qarşı* (D.H. and Others v. the Czech Republic) [GC] (57325/00 sayılı ərizə), 13 noyabr 2007, 18, 196-201-ci bəndlər.

268. AİHM, *Opuz Türkiyəyə qarşı* (Opuz v. Turkey) (33401/02 sayılı ərizə), 9 iyun 2009.

ması və Amnesty İnterneyşnl təşkilatı tərəfindən bu barədə etibarlı məlumatın olmamasını qeyd etməsi maraqlıdır. Bunun əvəzinə AİHM nüfuzlu milli QHT olan Amnesty İnterneyşnl (Amnesty International) təşkilatının və BMT-nin Qadınlara qarşı bütün növ ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi Komitəsinin Türkiyədə qadınlara qarşı zorakılığın ciddi problem olduğunu qeyd edən qiymətləndirməsini qəbul etməyə meyilli idi.

Nəzərə almaq lazımdır ki, statistik məlumatlar dolayı ayrı-seçkiliyin olmasını sübut etmək üçün heç də həmişə gərəklidir. İddianı sübut etmək üçün statistik məlumatların lazım olub-olmaması işin faktlarından asılı olacaqdır. Misal üçün, başqalarının müdafiə olunan kateqoriyaya mənsub olmasına dair təcrübənin və ya inamın olmasını göstərən dəlil yetərli ola bilər.

Nümunə: Orsus və Digərləri Xorvatiyaya qarşı işdə bəzi məktəblər adi siniflərlə müqayisədə qısaldılmış kurikulum üzərində qurulmuş siniflər yaratmışdı. Bu siniflərdə roma (qaraçı) şagirdlərin sayının qeyri-mütənasib dərəcədə yüksək olması və bu səbəbdən etnik mənşəyə əsaslanan dolayı ayrı-seçkiliyə bərabər olması iddia edilirdi. Hökumət tərəfi bu siniflərin Xorvat dilini bilmə meyarı əsasında qurulduğunu və lazımı dil səviyyəsinə çatdıqda şagirdlərin əsas siniflərə köçürüldüyünü qeyd etmişdi. AİHM D.H işindən fərqli olaraq müəyyən etdi ki, tək statistika ayrı-seçkiliyin olması ehtimalına əsas vermir. Məktəbin birində 44% şagirdlər roma idi və yalnız 73% tək romalar olan sinifə gedirdi. Digər məktəbdə 10% roma idi və onların 36%-i tək romalar olan sinifə gedirdi. Bu onu təsdiq edir ki, romaları avtomatik olaraq ayrı sinifə salınmasına dair ümumi qayda mövcud deyil. Bununla belə, AİHM dolayı ayrı-seçkiliyin statistik məlumatlara əsaslanmadan da sübuta yetirilməsinin mümkün olduğunu qeyd etdi. Burada, Xorvat dilini yaxşı bilməməsinə görə uşaqları ayrı siniflərə yerləşdirmə tədbiri təkə roma şagirdlərə tətbiq edilirdi. Beləliklə, bu hal fərqləndirici davranışın ehtimalı üçün əsas olmuşdu.²⁶⁹

Nümunə: Sloveniyanın Bərabərlik Prinsipi üzrə Vəkil tərəfindən baxılan işdə işəgötürən işçilərə adətən donuz əti və ya piyli məhsullardan nahar verirdi. Müsəlman işçi səhhəti ilə əlaqədar alternativ yemək ehtiyacını sübut edən işçilərə işəgötürən tərəfindən belə

269. AİHM, *Orsus və Başqaları Xorvatiyaya qarşı* (Oršuš and Others v. Croatia) [GC] (15766/03 sayılı ərizə), 16 mart 2010, 152-153-cü bəndlər.

imkanın verildiyi üçün özünə yemək almağa görə alternativ aylıq yemək ödənişi xahiş etmişdi.²⁷⁰ Səthi olaraq neytral görünən təcrübə donuz əti yeməyən müsəlmanlara faktiki olaraq mənfi təsir göstərdiyi üçün bu dolayı ayrıseçkiliyə aid iş idi. Müsəlmanlara bu qaydanın mənfi təsir etdiyini göstərmək üçün bu işin hallarına dair statistik sübutların gətirilməsi zəruri deyildi, çünki dini baxışlarına görə müsəlmanların donuz əti yemədiyini hamıya məlumdur.

Nümunə: Birləşmiş Krallıq məhkəmələrində baxılan bir işdə işəgötürən işçinin uniforma üzərində zinət əşyaları (o cümlədən dini baxışlarına görə) geyməsinə qadağan etmişdi.²⁷¹ Xristian işçi xaç taxmağın qadağan edilməsini onun dini əsasla ayrıseçkiliyə məruz qalmasına bərabər olduğunu iddia edirdi. İşə baxılarkən və sonrakı apellyasiya dinləmələrində də məhkəmələr bunun dini əsasla dolayı ayrı-seçkilik olmasını qəbul etməyə hazır idi, o halda ki, xaçın taxılmasının Xristian dininin tələbi olması sübuta yetirilsin. Bu məqsədlə Məşğulluq Tribunalı işdə dini simvollar taxan xristianların sayına dair statistik sübutlar əvəzinə Xristian dini üzrə ekspertdən sübut istədi.

Əsas məqamlar

- Vacib olan daha az əlverişli davranışın motivi deyil, onun təsiridir.
- Avropa İttifaqı hüququnda qurbanı müəyyən etmək gərəklidir.
- Ayrıseçkiliyin baş verdiyini əks etdirən sübutu ilkin olaraq göstərmək öhdəliyi ərizəçinin üzərindədir.
- Ayrıseçkiliyin ehtimalını dəstəkləmək üçün statistik sübutdan istifadə edilə bilər.
- Sübutetmə yükü sonra qanunu pozduğu güman edilən tərəfə keçir və o, az əlverişli davranışın müdafiə edilən əsasların birinə söykənmədiyini göstərən sübut təqdim etməlidir.

270. Bərabərlik prinsipi üzrə Vəkil (Sloveniya), Qərar No. UEM-0921-1/2008-3, 28 avqust 2008. İngilis dilində xülasə FRA məlumat portalından (İş #364-1) əldə edilə bilər; Ayrıseçkiliyin qadağan edilməsi sahəsində Avropa hüquqşünas ekspertlərinin Şəbəkəsi (European Network of Legal Experts on the Non-Discrimination Field), 8 (iyul 2009) 'European Anti-Discrimination Law Review' jurnalı, s. 64.

271. Birləşmiş Krallığın Appellyasiya Məhkəməsi, Eweida v. British Airways Plc [2010] EWCA Civ 80, 12 fevral 2010.

- Ayrı-seçkilik ehtimalı aşağıdakını sübut etməklə rədd edilə bilər: qurbanın müqayisə edilən şəxslə eyni vəziyyətdə olmaması; və ya davranışda olan fərqi müdafiə olunmayan əsasla aid olmayan bəzi obyektiv faktora əsaslanması. Bu ehtimalı qanunu pozan tərəf rədd edə bilməsə, fərqli davranışı əsaslandırmaq üçün yenə də cəhd edilə bilər.

Digər oxu materialları

Bragoï, 'La discrimination indirecte implique le transfert de la charge de la preuve au gouvernement défendeur: CourEDH, Gde Ch., D.H. et autres c. République tchèque, 13 novembre 2007', 8 *L'Europe des libertés : revue d'actualité juridique* (2008) 25, 18-19.

ERRC/Interights/MPG, *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice* (Nottingham, Russell Press, 2004), 4-cü Fəsil 'Strategic Litigation in Practice'.

Interights, *Non-Discrimination in International Law* (London, Interights, 2005), 4-cü Fəsil 'Procedure: Making a Discrimination Claim'.

No. 5 2007/3 *Horizons Stratégiques* 'La discrimination saisie sur le vif: Le testing' (periodical containing a number of articles relating to 'situation testing'), www.cairn.info/revue-horizons-strategiques-2007-3.htm saytıdan əldə edilə bilər.

Schiek, Waddington and Bell, *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Non-Discrimination Law* (Oxford, Hart Publishing, 2007), Fəsil 8.5.1.E 'Situation Testing'.

European Network of Legal Experts in the non-discrimination field, *Measuring Discrimination: Data Collection and EU Equality Law* (Luxembourg, Publications Office, 2007), 3-cü Fəsil 'The role of data in ensuring compliance with equal treatment law'.

Məhkəmə işlərinin siyahısı

Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin işləri

Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala) [1955]
ICJ Reports, 4, 23, 6 aprel 1955 107

Avropa Ədalət Məhkəməsinin işləri

Abrahamsson and Leif Anderson v. Elisabet Fogelqvist,
Case C-407/98 [2000] 39, 41
Allonby v. Accrington and Rossendale College, Case C-256/01 [2004].... 23
Angelidaki and Others v. Organismos Nomarkhiaki
Aftodiikisi Rethimnis, Case C-378/07 [2009] 77

Barber v. Guardian Royal Exchange Assurance Group,
Case C-262/88 [1990] 67
Bilka-Kaufhaus GmbH v. Weber Von Hartz, Case 170/84 [1986].44, 45, 90
Blaizot v. Université de Liège and Others, Case 24/86 [1988] 67
Burton v. British Railways Board, Case 19/81 [1982] 66

Casagrande v. Landeshauptstadt München, Case 9/74 [1974] 72
Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding
v. Firma Feryn NV, Case C-54/07 [2008] 123
Chacón Navas v. Eurest Colectividades SA, Case C-13/05 [2006] 100
Chen v. Secretary of State for the Home Department,

Case C-200/02 [2004]	107
<i>Coleman v. Attridge Law and Steve Law</i> , Case C-303/06 [2008]	28
<i>Commission v. France</i> , Case 318/86 [1988]	47
<i>Commission v. France</i> , Case C-35/97 [1998]	71
<i>Commission v. Germany</i> , Case 248/83 [1985]	46, 47
<i>Criminal Proceedings against Even</i> , Case 207/78 [1979]	71
<i>Criminal Proceedings against Mutsch</i> , Case 137/84 [1985]	71
<i>De Weerd, née Roks, and Others v. Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen and Others</i> , Case C-343/92 [1994]	31, 96, 97, 129
<i>Defrenne v. SABENA</i> , Case 43/75 [1976]	90
<i>Dekker v. Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus</i> , Case C-177/88 [1990]	25
<i>Fiorini (née Cristini) v. SNCF</i> , Case 32/75 [1975]	70
<i>Garland v. British Rail Engineering Limited</i> , Case 12/81 [1982]	67
<i>Gerster v. Freistaat Bayern</i> , Case C-1/95 [1997]	130
<i>Gravier v. Ville de Liège and Others</i> , Case 293/83 [1985]	67
<i>Groener v. Minister for Education and the Dublin Vocational Educational Committee</i> Case C-379/87 [1989]	114
<i>Hilde Schönheit v. Stadt Frankfurt am Main and Silvia Becker v. Land Hessen</i> , Joined Cases C-4/02 and C-5/02 [2003]	29, 130
<i>Hill and Stapleton v. The Revenue Commissioners and Department of Finance</i> , Case C-243/95 [1998]	91
<i>Hütter v. Technische Universität Graz</i> , Case C-88/08 [2009].....	53
<i>Jamstaldhetsombudsmannen v. Orebro Lans Landsting</i> , Case C-236/98 [2000]	66
<i>Johnston v. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary</i> , Case 222/84 [1986]	46
<i>K.B. v. NHS Pensions Agency</i> , Case C-117/01 [2004]	92
<i>Kalanke v. Freie Hansestadt Bremen</i> , Case C-450/93 [1995] ...	39, 40, 41
<i>Kohll v. Union des Caisses de Maladie</i> , Case C-158/96, [1998]	74

<i>Kowalska v. Freie und Hansestadt Hamburg</i> , Case C-33/89 [1990]	31, 129
<i>Kreil v. Bundesrepublik Deutschland</i> , Case C-285/98 [2000]	49
<i>Lewen v. Denda</i> , Case C-333/97 [1999]	67
<i>Lommers v. Minister van Landbouw</i> , Case C-476/99 [2002]	66
<i>Mahlburg v. Land Mecklenburg-Vorpommern</i> , Case C-207/98 [2000]	48
<i>Marschall v. Land Nordrhein-Westfalen</i> , Case C-409/95 [1997]	39
<i>Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen</i> , Case C-267/06 [2008]	26
<i>Matteucci v. Communauté française of Belgium</i> , Case 235/87 [1988] ...	71
<i>Megner and Scheffel v. Innungskrankenkasse Vorderpfalz</i> , Case C-444/93 [1995]	96, 97
<i>Meyers v. Adjudication Officer</i> , Case C-116/94 [1995]	65, 66
<i>Müller Fauré v. Onderlinge Waarborgmaatschappij</i> , Case C-385/99 [2003]	74
<i>Nimz v. Freie und Hansestadt Hamburg</i> , Case C-184/89 [1991]	31, 129
<i>Nolte v. Landesversicherungsanstalt Hannover</i> , Case C-317/93 [1995]	30, 31, 96, 129, 130
<i>P. v. S. and Cornwall County Council</i> , Case C-13/94 [1996]	28, 92
<i>Palacios de la Villa v. Cortefiel Servicios SA</i> , Case C-411/05 [2007]	51, 52, 66
<i>Peerbooms v. Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen</i> , Case C-157/99 [2001]	74
<i>R v. Secretary of State for Employment, ex parte Seymour-Smith and Perez</i> , Case C-167/97 [1999]	130
<i>Reina v. Landeskreditbank Baden- Württemberg</i> , Case 65/81 [1982] ...	71
<i>Richards v. Secretary of State for Work and Pensions</i> , Case C-423/04 [2006]	24, 93
<i>Rinner-Kühn v. FWW Spezial-Gebäudereinigung</i> , Case C-171/88 [1989]	30, 129
<i>Sabbatini v. European Parliament</i> , Case 20/71 [1972]	67
<i>Sahlstedt and Others v. Commission</i> , Case C-362/06 [2009]	77

<i>Schnorbus v. Land Hessen, Case C-79/99</i> [2000]	65, 95, 96
<i>Sirdar v. The Army Board and Secretary of State for Defence, Case C-273/97</i> [1999]	48, 49
<i>Susanna Brunnhofer v. Bank der österreichischen Postsparkasse AG, Case C-381/99</i> [2001]	125, 126
<i>Vassilakis and Others v. Dimos Kerkyras, Case C-364/07</i> [2008]	77
<i>Webb v. EMO Air Cargo (UK) Ltd, Case C-32/93</i> [1994]	25

Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinin işləri

<i>Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. UK</i> (Nos. 9214/80, 9473/81 and 9474/81), 28 may 1985	109
<i>Alujer Fernández and Caballero García v. Spain</i> (dec.) (No. 53072/99), 14 iyun 2001.....	111
<i>Anakomba Yula v. Belgium</i> (No. 45413/07), 10 mart 2009.....	78, 108
<i>Andrejeva v. Latvia</i> [GC] (No. 55707/00), 18 fevral 2009.....	63, 72, 109
<i>Aziz v. Cyprus</i> (No. 69949/01), 22 iyun 2004	27
<i>Bączkowski and Others v. Poland</i> (No. 1543/06), 3 may 2007.....	34, 82
<i>Balsytė-Lideikienė v. Lithuania</i> (No. 72596/01), 4 noyabr 2008	84
<i>Barrow v. UK</i> (No. 42735/02), 22 avqust 2006.....	95
<i>Bigaeva v. Greece</i> (No. 26713/05), 28 may 2009	68
<i>Bouamar v. Belgium</i> (No. 9106/80), 29 fevral 1988.....	84, 103
<i>Buckley v. UK</i> (No. 20348/92), 25 sentyabr 1996	75
<i>Burden v. UK</i> [GC] (No. 13378/05), 29 aprel 2008	22, 24, 44
<i>C. v. Belgium</i> (No. 21794/93), 7 avqust 1996	109
<i>Campbell and Cosans v. UK</i> (Nos. 7511/76 və 7743/76), 25 fevral 1982	113
<i>Carson and Others v. UK</i> [GC] (No. 42184/05), 16 mart 2010.....	22, 25, 63, 118
<i>Case ‘relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium’ v. Belgium</i> (Nos. 1474/62 və digərləri), 23 iyul 1968.....	114
<i>Castells v. Spain</i> (No. 11798/85), 23 aprel 1992	82, 118
<i>Cha’are Shalom Ve Tsedek v. France</i> [GC] (No. 27417/95),	

27 iyun 2000.....	111
<i>Chahal v. UK</i> (No. 22414/93), 15 noyabr 1996.....	109
<i>Chassagnou and Others. v. France</i> (Nos. 25088/94, 28331/95 və 28443/95), 29 aprel 1999	116
<i>Christine Goodwin v. UK</i> [GC] (No. 28957/95), 11 iyul 2002	93, 94
<i>Church of Scientology Moscow v. Russia</i> (No. 18147/02), 5 aprel 2007.....	113
<i>D.G. v. Ireland</i> (No. 39474/98), 16 may 2002.....	84, 103
<i>D.H. and Others v. the Czech Republic</i> [GC] (No. 57325/00), 13 noyabr 2007	22, 29, 30, 31, 73, 125, 127, 130, 131, 132
<i>Dahlab v. Switzerland</i> (dec.) (No. 42393/98), 15 fevral 2001	113
<i>Danilenkov and Others v. Russia</i> (No. 67336/01), 30 iyul 2009.....	69, 118
<i>Demir and Baykara v. Turkey</i> (No. 34503/97), 12 noyabr 2008.....	69
<i>Đokić v. Bosnia and Herzegovina</i> (No. 6518/04), 27 may 2010	76
<i>Dudgeon v. UK</i> (No. 7525/76), 22 oktyabr 1981	99
<i>E.B. v. France</i> [GC] (No. 43546/02), 22 yanvar 2008.....	62, 79, 98
<i>Engel and Others v. the Netherlands</i> (Nos. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 və 5370/72), 8 iyun 1976	118
<i>Féret v. Belgium</i> (No. 15615/07), 16 iyul 2009.....	84
<i>Fretté v. France</i> (No. 36515/97), 26 fevral 2002	98
<i>Gaygusuz v. Austria</i> (No. 17371/90), 16 sentyabr 1996	24, 63, 72, 110
<i>Glor v. Switzerland</i> (No. 13444/04), 30 aprel 2009	101
<i>Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani v. Italy</i> (no. 2) (No. 26740/02), 31 may 2007	118
<i>Handyside v. UK</i> (No. 5493/72), 7 dekabr 1976.....	117
<i>Hasan and Chaush v. Bulgaria</i> [GC] (No. 30985/96), 26 oktyabr 2000	113
<i>Hoogendijk v. the Netherlands</i> (dec.) (No. 58641/00), 6 yanvar 2005.....	22, 129
<i>I. v. UK</i> [GC] (No. 25680/94), 11 iyul 2002.....	94
<i>K.H. and Others v. Slovakia</i> (No. 32881/04), 28 aprel 2009.....	72

<i>Karner v. Austria</i> (No. 40016/98), 24 iyul 2003.....	99
<i>Köse and Others v. Turkey</i> (dec.) (No. 26625/02), 24 yanvar 2006	113
<i>Koua Poirrez v. France</i> (No. 40892/98), 30 sentyabr 2003	63, 72, 110
<i>L. v. Lithuania</i> (No. 27527/03), 11 sentyabr 2007	94
<i>Le Pen v. France</i> (No. 18788/09), 20 aprel 2010.....	84
<i>Loizidou v. Turkey</i> (No. 15318/89), 18 dekabr 1996	58
<i>Luczak v. Poland</i> (No. 77782/01), 27 noyabr 2007	24
<i>Mazurek v. France</i> (No. 34406/97), 1 fevral 2000	79, 80, 116
<i>Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia</i> (No. 71156/01), 3 may 2007	83
<i>Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova</i> (No. 45701/99), 13 dekabr 2001.....	113
<i>Moldovan and Others v. Romania</i> (no. 2) (Nos. 41138/98 və 64320/01), 12 July 2005.....	76, 78
<i>Moustaquim v. Belgium</i> (No. 12313/86), 18 fevral 1991.....	23, 109
<i>Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia</i> (No. 72881/01), 5 oktyabr 2006.....	113
<i>Muñoz Díaz v. Spain</i> (No. 49151/07), 8 dekabr 2009.....	80
<i>Nachova and Others v. Bulgaria</i> [GC] (Nos. 43577/98 and 43579/98), 6 iyul 2005	82, 83, 125, 126
<i>Opuz v. Turkey</i> (No. 33401/02), 9 iyun 2009	29, 84, 131
<i>Oršuš and Others v. Croatia</i> [GC] (No. 15766/03), 16 mart 2010 ...	73, 132
<i>Paraskeva Todorova v. Bulgaria</i> (No. 37193/07), 25 mart 2010	35, 78
<i>Pearson v. UK</i> (No. 8374/03), 22 avqust 2006	95
<i>Petrov v. Bulgaria</i> (No. 15197/02), 22 may 2008	118
<i>Pretty v. UK</i> (No. 2346/02), 29 aprel 2002.....	35, 102
<i>Price v. UK</i> (No. 33394/96), 10 iyul 2001.....	101
<i>Rasmussen v. Denmark</i> (No. 8777/79), 28 noyabr 1984	79, 81
<i>S.L. v. Austria</i> (No. 45330/99), 9 yanvar 2003	98
<i>Sahin v. Germany</i> [GC] (No. 30943/96), 8 iyul 2003	80, 118
<i>Schwizgebel v. Switzerland</i> (No. 25762/07), 10 iyun 2010.....	102, 103
<i>Šečić v. Croatia</i> (No. 40116/02), 31 may 2007	82

<i>Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina</i> [GC] (Nos. 27996/06 and 34836/06), 22 dekabr 2009	64, 105, 106
<i>Sidabras and Džiautas v. Lithuania</i> (Nos. 55480/00 and 59330/00), 27 iyul 2004	62, 68
<i>Sławomir Musiał v. Poland</i> (No. 28300/06), 20 yanvar 2009.....	72
<i>Smith and Grady v. UK</i> (Nos. 33985/96 və 33986/96), 27 sentyabr 1999	76
<i>Socialist Party and Others v. Turkey</i> (No. 21237/93), 25 may 1998	82
<i>Sommerfeld v. Germany</i> [GC] (No. 31871/96), 8 iyul 2003...61, 79, 80, 118	
<i>Stec and Others v. UK</i> [GC] (Nos. 65731/01 və 65900/01), 12 aprel 2006.....	53, 63, 95
<i>Steel and Morris v. UK</i> (No. 68416/01), 15 fevral 2005	117
<i>T. v. UK</i> [GC] (No. 24724/94), 16 dekabr 1999.....	103
<i>Thlimmenos v. Greece</i> [GC] (No. 34369/97), 6 aprel 2000	35, 36
<i>Timishev v. Russia</i> (Nos. 55762/00 və 55974/00), 13 dekabr 2005.....	105, 106, 125
<i>Turan Cakir v. Belgium</i> (No. 44256/06), 10 mart 2009	82
<i>Ünal Tekeli v. Turkey</i> (No. 29865/96), 16 noyabr 2004	91
<i>V. v. UK</i> [GC] (No. 24888/94), 16 dekabr 1999.....	103
<i>Van Kück v. Germany</i> (No. 35968/97), 12 iyun 2003	94
<i>Walker v. UK</i> (No. 37212/02), 22 avqust 2006.....	95
<i>Weller v. Hungary</i> (No. 44399/05), 31 mart 2009	28, 63, 118
<i>Willem v. France</i> (No. 10883/05), 16 iyul 2009	84
<i>Wintersberger v. Austria</i> (dostcasına həll) (No. 57448/00), 5 fevral 2004.....	41
<i>Zarb Adami v. Malta</i> (No. 17209/02), 20 iyun 2006.....	29, 61, 91, 92
<i>Zeïbek v. Greece</i> (No. 46368/06), 9 iyul 2009	107

Sosial Hüquqlar haqqında Avropa Komitəsinin işləri

<i>Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) v. Bulgaria</i> (Ərizə No. 41/2007), 3 iyun 2008.....	124
--	-----

SUD Travail Affaires Sociales v. France (Ərizə No. 24/2004),
8 noyabr 2005 124

İnsan Hüquqları Komitəsində olan işlər

Diergaardt and Others v. Namibia,
Ərizə No. 760/1997, 6 sentyabr 2000 115

Milli məhkəmələrin icraatında olan işlər

Avstriya - Bezirksgericht Döbling, GZ 17 C 1597/05f-17,
23 yanvar 2006 74
Avstriya - Equal Treatment Commission, Senate III 106

Belçika - Decision of Correctionele Rechtbank van Antwerpen,
6 dekabr 2004..... 75

Bolqarıstan - Decision No. 164 on Civil Case No. 2860/2006,
Sofia Regional Court, 21 iyun 2006 34

Kıpr - Ref. A.K.I. 37/2008, Equality Body, 8 oktyabr 2008 36

Finlandiya - Vaasan Hallinto-oikeus - 04/0253/3,
Vaasa Administrative Tribunal..... 50

Fransa - Boutheiller c. Ministère de l'éducation, Judgment
No. 0500526-3, Rouen Administrative Court, 24 iyun 2008 37

Fransa - Decision No. M 08-88.017 və No. 2074,
Court of Cassation Criminal Chamber, 7 aprel 2009 74

Fransa - Lenormand v. Balenci, No. 08/00907,
Nîmes Court of Appeal, 6 noyabr 2008 74

Macarıstan - Decision No. 654/2009, 20 dekabr 2009,
Equal Treatment Authority..... 33

Macarıstan - Equal Treatment Authority, İş No. 72, aprel 2008 74

Sloveniya - Advocate of the Principle of Equality,
Decision No. UEM-0921-1/2008-3, 28 avqust 2008..... 132

<i>İsveç</i> - Escape Bar and Restaurant v. Ombudsman against Ethnic Discrimination T-2224-07, Supreme Court, 1 oktyabr 2008.....	74, 128
<i>İsveç</i> - HomO, Dossier No. 262/06, 21 iyun 2006	97
<i>İsveç</i> - Ombudsman Against Discrimination on Grounds of Sexual Orientation v. A.S., İş No. T-3562-06, Svea Court of Appeal, 11 fevral 2008	33, 74
<i>Birləşmiş Krallıq</i> - Amicus MSF Section, R (on the application of) v. Secretary of State for Trade and Industry, UK High Court, 26 aprel 2004	50
<i>Birləşmiş Krallıq</i> - Eweida v. British Airways Plc, UK Court of Appeal, 12 fevral 2010.	133
<i>Birləşmiş Krallıq</i> - Islington London Borough Council v. Ladele (Liberty intervening), UK Court of Appeal, 12 fevral 2010.....	112
<i>Birləşmiş Krallıq</i> - James v. Eastleigh Borough Council [1990] UK House of Lords 6, 14 iyun 1990.....	26
<i>Birləşmiş Krallıq</i> - MacCulloch v. Imperial Chemical Industries plc, UK Employment Appeals Tribunal, 22 iyul 2008.....	52

Hüquqi sənədlərin siyahısı

Beynəlxalq Sənədlər

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiya (4 noyabr 1950)

Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (16 dekabr 1966)
İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (16 dekabr 1966)

İşgəncələr əleyhinə BMT Konvensiyası (9 dekabr 1975)

İrqi ayrışdırıcılığın bütün formalarının ləğvinə dair BMT Konvensiyası (4 yanvar 1969)

Qadınlara qarşı ayrışdırıcılığın bütün formalarının ləğvinə dair BMT Konvensiyası (18 dekabr 1979)

Əlillərin hüquqları haqqında BMT Konvensiyası (13 dekabr 2006)

Uşaq hüquqları haqqında BMT Konvensiyası (20 noyabr 1989)

İnsan Hüquqları haqqında ümumi Bəyannamə (10 dekabr 1948)

Avropa İttifaqı sənədləri

Fundamental hüquqlara dair Avropa İttifaqının Xartiyası (7 dekabr 2000)

Kişilərin və qadınların iş yerində ləyaqətinin qorunması haqqında Komissiyanın 97/131/EEC sayılı Tövsiyyəsi (27 noyabr 1991)

Kişilərin və qadınların iş yerində ləyaqətinin qorunması haqqında Komissiyanın 97/131/EEC sayılı Tövsiyyəsinin, o cümlədən cinsi əsasa görə təqibə son qoyulması təcrübəsinə dair məcəllənin, icrasına dair Şuranın bəyanatı (19 dekabr 1991)

Sosial təhlükəsizlik məsələlərində bərabər davranış prinsipinin progressiv icrasına dair Şuranın Direktivası (19 dekabr 1978)

Məşğulluqda və işdə bərabər davranış üçün ümumi çərçivənin yaradılmasına dair Şuranın 2000/78/EC sayılı Direktivası (27 noyabr 2000)

Avropa Parlamenti və Şurasının məşğulluq və iş məsələlərində bərabər imkanlar və bərabər davranış prinsipinin icrasına dair 2006/54/EC sayılı Direktivası (yenilənmiş versiya) (5 iyul 2006)

Məşğulluğa çıxış, peşə təlimi və həvəsləndirmə, eyni zamanda iş şəraiti məsələlərində kişi və qadınlar üçün bərabər davranış prinsipinin icrasına dair Şuranın 76/207/EEC sayılı Direktivası (9 fevral 1976)

Mallara və xidmətlərə çıxış və təminat məsələsində kişi və qadınlara qarşı bərabər davranış prinsipinin icrasına dair Şuranın 2004/113/EC sayılı Direktivası (13 dekabr 2004)

İnsanlar arasında irqi və etnik mənşəyindən asılı olmayaraq bərabər davranış prinsipinin icrasına dair Şuranın 2000/43/EC sayılı Direktivası (29 iyun 2000)

Avropa İttifaqı Sazişinə və Avropa İttifaqını yaradan Sazişə dəyişiklik edən Lissabon Sazişi (13 dekabr 2007)

Əlavə materiallar

- i. Sosial təhlükəsizlik məsələlərində bərabər davranış prinsipinin progressiv icrasına dair Şüranın 79/7/EEC sayılı Direktivəsi (19 dekabr 1978) [BG – CS - DE – EL – EN – ES – FR – HU – IT – PL - RO]
- ii. Edel, The prohibition of discrimination under the European Convention on Human Rights, Human Rights Files, No. 22, 2010 [EN - FR]
- iii. Avropa Komissiyası, Ayrı-seçkiliklə mübarizə: Təlim vəsaiti, 2006 [BG – CS - DE – EL – EN – ES – FR – HU – IT – PL - RO]
- iv. Bərabərlik orqanlarının Avropa Şəbəkəsi (Equinet), 'Dinamik şərh: Ayrışkiliyin qadağan edilməsi üzrə Avropa hüququ təcrübədə', Tom I [EN - FR], Tom II [EN - FR], Tom III [EN - FR], Tom IV [EN]
- v. Bərabərlik orqanlarının Avropa Şəbəkəsi (Equinet), 'Mallar və xidmətlər sahəsində ayrı-seçkiliklə mübarizə [EN - FR]
- vi. Fundamental hüquqlara dair Avropa İttifaqı Agentliyi (FRA), İrqi bərabərliyə dair Direktivanın təsiri. Avropa İttifaqında həmkarlar ittifaqları və işəgötürənlərin fikirləri, 2010 [EN]
- vii. İnsan hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13 və 14-cü maddələrinə və 1 sayılı protokolun 1-ci maddəsinə dair işlər üzrə çalışmaları [DE – EN - FR]
- viii. Macar dilində İnsan hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının seçilmiş qərarlarının xülasəsi [HU]

İnternet mənbələri

Mənbələr	İnternet ünvanları²⁷²
İnsah hüquqları üzrə təhsilə həsr olunmuş hüquqşünaslar üçün Avropa Şurasının internet səhifəsi	www.coehelp.org/
Equinet, 'Dinamikanın şərh: ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi haqqında Avropa qanunvericiliyi təcrübədə', Tomlar I-IV	www.equineteurope.org/equinet-publications.html
Ayrı-seçkiliyin qadağan olunması sahəsində hüquqşünasların Avropa şəbəkəsi, 'Yeni Hesabat'	www.non-discrimination.net/news
Grgić, Mataga, Longar and Vilfan, The right to property under the ECHR, İnsan hüquqları üzrə Bələdçilər, No. 10, 2007	www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2123
İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyaya 12 sayılı Protokol (ETS No. 177), İzahedici hesabat, bənd 22	http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/177.htm

272. Bütün linklərə son dəfə 10 mart 2011-ci ildə baxılıb.

Mənbələr	İnternet ünvanları²⁷²
Kilkelly, The Right to Respect for Private and Family Life, İnsan hüquqları üzrə Bələdçilər, No. 1, 2001	www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=1636
Equinet, Mallar və xidmətlər sahəsində ayrı-seçkilik ilə mübarizə	www.equineteurope.org/68.html
Beynəlxalq insan haqları hüququnun cinsi oriyentasiya və gender mənsubiyyətinə tətbiqinə dair Yoqyakarta prinsipləri	www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm
FRA məlumat portalı	http://infoportal.fra.europa.eu
İrqi bərabərliyə dair Direktivanın təsiri. Avropa İttifaqında həmkarlar ittifaqları və işəgötürənlərin fikirləri. FRA hesabatı	http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_per_year/pub_racial_equal_directive_en.htm
Məhkəmə işi üzrə çalışma 15, Qaraçı kişinin həbsi, məhkəməyə qədər saxlanması, onunla pis davranış	www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=1
Murdoch, Düşüncə, vicdan və din azadlığı, İnsan hüquqları üzrə Bələdçilər, No. 2, 2007	www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2122
Avropa Şurasının İnsan hüquqları üzrə Bələdçiləri	www.coehelp.org/course/view.php?id=54
Ayrı-seçkiliklə mübarizə: Təlim vəsaiti	http://ec.europa.eu/social/main.jsp?ca_tld=427&langId=en&moreDocuments=yes

272. Bütün linklərə son dəfə 10 mart 2011-ci ildə baxılıb.

Sitatlara dair qeyd

Yuxarıda qeyd edilən presedent hüququ oxucuya sözügedən işlərə aid qərarları tapmaq üçün bütün məlumatları verərək kömək edir. Sözügedən qərar məhkəmənin əsaslandırmasını və təhlilini daha dərinəndən öyrənmək üçün oxucuya gərəkli ola bilər.

Bu nəşrdə istifadə edilən işlərin çoxu AƏM-si və AİHM tərəfindən baxılan işlərdir; müzakirənin qalan hissəsini də məhz onlar təşkil edir. Eyni üsuldən milli məhkəmələrin presedent hüququna dair məlumat bazasından istifadə edərkən də istifadə edilə bilər.

AİHM-in presedent hüququnu tapmaq üçün, oxucu AİHM-in HUDOC portalına daxil ola və AİHM-in presedent hüququna pulsuz çıxış əldə edə bilər: www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Hudoc/Hudoc+database/. HUDOC portalı istifadəçi üçün asan olan axtarış sisteminə malikdir və bu sistem vasitəsilə lazım olan qərarı axtarıb tapmaq çox asandır. Lazım olan işi tapmağın ən asan yolu “Ərizə nömrəsi” adlı sətərə ərizənin nömrəsini daxil etməkdir.

AƏM-in qərarını tapmaq üçün oxucu CURIA adlı axtarış bazasına daxil ola və AƏM-nin presedent hüququna pulsuz çıxış əldə edə bilər: <http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en>. CURIA axtarış bazası istifadəçi üçün asan olan axtarış sisteminə malikdir və bu sistem vasitəsilə lazım olan qərarı axtarıb tapmaq çox asandır. Lazım olan işi tapmağın ən

asan yolu “İşin nömrəsi” adlı sətərə işin nömrəsini daxil etməkdir.

Alternativ olaraq hər iki axtarış sistemi (və ya istifadə edilən konkret axtarış sistemi) istifadəçiyə tarixinə görə işləri axtarmaq imkanı verir. Bu Bələdçidə bütün işlərin tarixlərini verməklə lazım olan qərarı tarixinə görə tapmaq daha da asandır.

© Əsas hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi, 2012
Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2012

Kredit (üz qabığı): © iStockphoto

Kommersiya məqsədləri istisna edilməklə, mənbə bildirilərək yenidən nəcrə icazə verilir.

Əsas hüquqlar üzrə Avropa İttifaqı Agentliyi (ƏHA) haqqında geniş məlumat internetdə mövcuddur. ƏHA-nin internet səhifəsindən oraya daxil ola bilərsiniz <fra.europa.eu>.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) məhkəmə işləri haqqında daha geniş məlumatı Məhkəmənin internet səhifəsində mövcuddur: <echr.coe.int>. HUDOC axtarma portalı ingilis və/və ya fransız dillərində qərar və qərardadlara çıxışı, digər dillərdə tərcümələri, aylıq məhkəmə işləri məlumatları qeydlərini, pres relizləri və Məhkəmənin işi ilə bağlı digər məlumatları təmin edir.

Bu sənəddəki xülasələrə görə AİHM məsuliyyət daşıdır.

Bu yenilənmə çap olunmuş Avropa ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi hüququ üzrə məlumat kitabçasına əlavə veb-sənədidir və ayrıca identifikatora malik deyil. Məlumat kitabçası ƏHA-nın və ya AİHM-nin internet səhifəsindən müxtəlif dillərdə əldə oluna bilər.

Mündəricat	172
2.2.2. Müqayisə.....	173
2.2.3. Müdafiəolunan əsaslar	176
2.5. Xüsusi və ya spesifik tədbirlər.....	177
2.6.2. Ümumi müdafiənin bölünməsi.....	178
2.6.4.3. Yaşa görə istisnalar.....	179
3.4.2.4. Avropa Konvensiyası və rifah və təhsil konteksti.....	183
3.4.3.1. Avropa Konvensiyası və ev də daxil olmaqla, mallar və xidmətlər konteksti	184
3.5.1. Şəxsi "sfera":şəxsi və ailə həyatı, övladlığa götürmə, ev və nikah.....	186
4.2. Cins..	187
4.3. Cinsi oriyentasiya...	190
4.5. Yaş	193
4.7. Vətəndaşlıq və milli mənşə.....	194
4.8. Din və ya etiqad.....	196
4.10. Sosial mənşə, doğum və mülkiyyət.....	198
4.12. Digər ...status	199
5.2. Sübutetmə yükünün paylaşılması.....	201
5.3. Statistik və digər məlumatların rolu.....	202
İşlərin siyahısı.....	203
Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin işləri.....	203
Avropa İnsan hüquqları Məhkəməsinin işləri.....	204

Ayrı-seçkiliyə qarşı Avropa hüququna dair Məlumat kitabçasının birinci məhkəmə işlərinin yenilənmiş forması 2010-cu ilin iyulunda rəsmi əl yazısı yekunlaşdırdığından sonra ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi sahəsində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (AİHM) və Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsi (AİƏM)²⁷¹ tərəfindən qərara alınan ən əhəmiyyətli işlərin xülasəsini təqdim edir. Məlumat kitabçasının strukturu və müvafiq başlıqları olduğu kimi saxlanılır.

2.2.2. Müqayisə

(Məlumat kitabçasının 25-ci səhifəsi)

**AIHM, Graziani-Weiss Avstriyaya qarşı
(No.31950/06), 18 oktyabr 2011
(ECtHR, Graziani-Weiss v. Austria
(No.31950/06), 18 October 2011)**

Yerli bölgə məhkəməsində bölgədə olan bütün vəkillərin və dövlət notariuslarının adlarını əks etdirən mümkün hüquq qəyyumlarının siyahısı mövcuddur. Adı siyahıda olan ərizəçi əqli cəhətdən xəstə şəxsin gəlirinin idarə olunması və məhkəmə və digər orqanlarda təmsil olunması üçün onun hüquqi qəyyumu təyin olunur. O, şikayət edirdi ki, siyahıya yalnız vəkillərin və dövlət notariuslarının daxil edilməsi və hüquq sahəsində müəyyən biliyi olan digər şəxslərin istisna edilməsi potensial qəyyumlara qarşı ayrı-seçkilikdir. AİHM qeyd etdi ki, vəkillərin əsas fəaliyyəti müştəriləri məhkəmələrdə və digər müxtəlif orqanlarda təmsil etməkdir ki, onlar buna görə xüsusi təlim keçir və müvafiq imtahan verirlər. Hüquq təhsili almış, amma vəkil olmayan digər şəxslərin nümayəndəliyin məcburi olduğu işlərdə tərəfləri məhkəmələrdə təmsil etmələrinə icazə verilmir. O da mümkündür ki, onlar tamamilə hüquqla bağlı sahədə işləmirlər. Bir tərəfdən vəkillər və notariuslara, digər tərəfdən isə hüquq təhsili almış digər şəxslərə qarşı münasibətdə fərqin olmasına baxmayaraq, hüquq nümayəndəliyinin zəruri olduğu işlərdə qəyyum təyin olunması məqsədi ilə bağlı bu iki qrup eyni vəziyyətdə deyil.

271. ABƏM qısa yazılışı Avropa ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi hüququna dair Məlumat kitabçasında istifadə olunan AƏM qısa yazılışını əvəz edir.

**AİHM, Valkov və Başqaları Bolqarıstana qarşı
(Nos. 2033/04 and others), 25 oktyabr 2011
(ECtHR, Valkov and Others v. Bulgaria
(Nos. 2033.04 and others), 25 October 2011)**

Ərizəçilər, təqaüdləri daxili qanunvericiliyə görə məhdudlaşdırılan təqaüdüçülər idi. Onlar şikayət edirdi ki, onlara qarşı müəyyən yüksək siyasi işlərdən məzuniyyətə çıxmış şəxslərlə – məsələn, prezident, vitse-prezident, Milli Assambleyanın sədri, baş nazir və Konstitusiya məhkəməsinin hakimləri olmuş təqaüdüçülərlə müqayisədə ayrı-seçkilik tətbiq olunmuşdu, belə ki onların təqaüdü bu məhdudlaşdırmadan azad idi. Ancaq AİHM ərizəçilər tərəfindən yerinə yetirilmiş şübhəsiz ki məsuliyyətli və əhəmiyyətli vəzifələrin və yüksək vəzifələr tutmuş şəxslərin vəzifələrinin təbiətini qiymətləndirəcək nəticəyə gəlməyə hazır deyildi. Bunlar, prinsip etibarı ilə, daxili hakimiyyət orqanlarının müəyyənləşdirəcəyi siyasi qərar idi, belə ki, onlar birbaşa demokratik legitimliyə malik idi və yerli ehtiyacları və vəziyyəti qiymətləndirmək baxımından beynəlxalq məhkəmədən daha yaxşı mövqedə idilər. Buna görə də, AİHM qərara aldı ki, mülkiyyət hüquqları ilə bağlı ərizəçilərə qarşı heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilməyib.

**AİHM, Laduna Slovakiyaya qarşı
(No. 31827/02), 13 dekabr 2011
(ECtHR, Laduna v. Slovakia
(No. 31827/02), 13 December 2011)**

Ərizəçi şikayət edirdi ki, həbsdə olan təqsirləndirilən şəxslər həbsdə olan məhkum olunmuş şəxslərlə eyni ziyarət hüquqlarına malik deyillər, belə ki həbsdə olan məhkumlara ayda iki saat ziyarətçi qəbul etməyə icazə verildiyi halda, onlara ayda maksimum otuz dəqiqə ziyarətçi qəbul etməyə icazə verilir. Bundan başqa, məhkum olunmuş şəxslərin saxlanıldığı müəssisənin təhlükəsizlik rejimindən asılı olaraq onlara verilən ziyarətlərin tezliyi və ünsiyyətin növü dəyişə bilərdi. Bunun əksinə olaraq, həbsdə olan təqsirləndirilən şəxslər, onların tutulmasının səbəblərindən və təhlükəsizlik məsələlərindən asılı olmayaraq, eyni rejimə tabe idilər. Şikayət olunan məsələlər bütün məhbuslara aid olduğu üçün AİHM belə qərara gəldi ki, həbsdə olan təqsirləndirilən şəxs olaraq ərizəçi, həbsdə olan məhkum olunmuş şəxslərin müqayisə olunan qrupu ilə eyni vəziyyətdə idi. Ancaq iki qrupa fərqli münasibətin obyektiv və əqləbatan əsaslandırması yox idi. Başqalarının təhlükəsizliyini təmin etmək və mülkiyyəti qorumaq ehtiyacı,

həbsdə olan təqsirləndirilən şəxslərin hüquqlarının həbsdə olan məhkum olunmuş şəxslərdən daha böyük miqyasda məhdudlaşdırılması qaydasını əsaslandırmırdı. Bu təcrübə İsgəncənin və qeyri-insani və ya alçaldıcı rəftarın qarşısının alınmasına dair Avropa Komitəsi (CPT) tərəfindən də tənqid olunmuşdur. Bundan başqa, həbsdə olanların ziyarətçi hüquqlarına xüsusi məhdudiyətlər bəzi hallarda təhlükəsizlik və ya istintaqın legitim maraqlarını qorumaq səbəbi ilə əsaslandırılıla bilsə də, bu məqsədlərə tutulmuş şəxslərə təsir etməyən digər vasitələrlə də nail olmaq olardı. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt və 1987-ci il Avropa Həbsxana Qaydaları kimi beynəlxalq vasitələr həbsdə olan təqsirləndirilən şəxslərin təqsirsizlik prezumpsiyası statusuna hörmət edilməsi zərurətini vurğulamışdı. 2006-cı il Avropa Həbsxana Qaydaları təmin edirdi ki, buna qarşı xüsusi bir səbəb olmasa məhkum olunmamış həbsdə saxlananlar məhkum olunmuş həbsdə saxlanılanlarla eyni şəkildə ziyarətçi qəbul edə və ailə və digər şəxslərlə ünsiyyətə daxil ola bilməlidirlər. Müvafiq olaraq, AİHM ərizəçiyə tətbiq edilən ziyarətçi məhdudiyətlərini qeyri-proporsional hesab etdi.

**AİƏM, Jürgen Römer Freie və Hansestadt Hamburg-a qarşı
İş C-147/08, 10 may 2011 (Böyük Palata)
(CJEU, Jürgen Römer v. Freie und Hansestadt Hamburg
Case C-147/08, 10 May 2011 (Grand Chamber))**

Cənab Römer 1950-ci ildən Hamburq administrasiyasında işləyirdi və 1990-cı ildə anlaqsızlıq səbəbi ilə o, işi dayandırmalı olmuşdu. 1969-cu ildən o, davamlı olaraq öz partnyoru Cənab U. ilə yaşayırdı. 2001-ci ilin oktyabrında onlar qeydiyyatda alınmış həyat partnyorluğuna daxil oldular və Cənab Römer öz keçmiş işəgötürənini buna dair məlumatlandırdı və sonra daha əlverişli vergi azaldılması kateqoriyası əsasında əlavə təqaüd xahiş etdi. Hamburq administrasiyası Cənab Römerin "evli" deyil, qeydiyyatda alınmış partnyorluqda olması səbəbi ilə etiraz etdi və bildirdi ki, yalnız "evli, (və) daimi olaraq ayrılmamış" təqaüdüçülər və uşağı olan təqaüdüçülər tələb olunan əsasda yenidən hesablanmış təqaüd ala bilərlər. Məhkəməyə müraciət olunaraq Avropa İttifaqı hüququnun bu vəziyyətə münasibəti soruşuldu.

AİƏM bildirdi ki, işdə bərabər rəftarla bağlı 2000/78/EC Şura Direktivi TFEU-nun 157-ci maddəsi çərçivəsində əlavə təqaüdü ödənilməsinə nəzərdə tutur. Direktiv daxili hüquqda iki şəraitlə üzləşildikdə qeydiyyatda

alınmış həyat partnyorluğuna daxil olmuş təqaüdcünün “evli, daimi olaraq ayrılmamış” təqaüdcüdən daha az təqaüd alması müddəasını əngəlləyirdi. Birinci o idi ki, əlaqədar üzv dövlətdə nikaha müxtəlif cinslərdən olan şəxslər daxil ola bilərdi və bununla yanaşı qeydiyyatda alınmış həyat partnyorluğu mövcud idi ki, ona eyni cinsdən olan şəxslər daxil ola bilərdi. İkinci şərt ondan ibarət idi ki, cinsi oriyentasiya əsasında birbaşa ayrı-seçkilik mövcud olmalı idi, çünki daxili qanunvericiliyə əsasən təqaüdlə bağlı həyat partnyoru olan şəxs eyni vəziyyətdə evli şəxslə müqayisədə hüquqi və faktiki olaraq eyni idi.

2.2.3. Müdafiə olunan əsas (Məlumat kitabçasının 28-ci səhifəsi)

AİƏM, Pensionsversicherungsanstalt Christine Kleist-ə qarşı İş C-356/09, 18 noyabr 2010 (CJEU, Pensionsversicherungsanstalt v. Christine Kleist Case C-356/09, 18 November 2010)

Avstriya məhkəməsinin 76/207/EEC Şura Direktivinin (2002/73/EC Direktivi ilə düzəlişlər edilmiş) 3(1)-cü maddəsinin interpretasiyası ilə bağlı kişi və qadınlara bərabər davranılması prinsipinin implementasiyasına dair bu müraciəti işəgötürmə, ixtisas təlimləri və işdə irəli çəkilməyə aiddir. Maddə 3(1) Ödəniş və işdən çıxarma da daxil olmaqla, işə düzəlmə və iş şəraiti ilə əlaqədar dövlət və özəl sektorda birbaşa və dolayı ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Müraciət olunan məhkəmədən, maddə 3(1)-nin, kişi və qadın üçün fərqli təqaüd yaşları nəzərdə tutulduqda, işəgötürən dövlət orqanına təqaüd yaşına çatmış şəxsləri təqaüdə çıxma bildikləri halda işdən çıxarma icazəsi verib vermədiyi soruşuldu. Avstriya qanunvericiliyinə görə, qadınlar üçün təqaüd yaşı 60, kişilər üçün 65 idi.

AİƏM Marshall (C-152/84) işinə istinad edərək göstərdi ki, bu yaş kişilər üçün fərqli olduqda, qadın işçini yalnız təqaüd yaşına çatdığı üçün işdən çıxarmaq cinsi əsasda ayrı-seçkilikdir. Sözün gedən işdə, işdən çıxarmadan qorumaq üçün yaş, işçinin cinsi ilə qırılmaz şəkildə bağlıdır. Məhkəmə belə qərara gəldi ki, bu, birbaşa cinsi əsasda fərqli davranışdır. Birbaşa ayrı-seçkilik bir şəxsə qarşı cinsi əsasda digəri ilə müqayisə oluna biləcək vəziyyətdə, ona davranıldığından və ya davranılacağından daha pis davranıldığında baş verir. 60-65 yaşlarında qadının eyni yaş kateqoriyasında olan kişilərlə müqayisə oluna biləcək vəziyyətdə olmasını

müəyyənləşdirmək məqsədi ilə Məhkəmə davranışdakı fərqliliyi müəyyənləşdirən daxili qaydaların obyektini araşdırdı. Bu işdə daxili qaydalar işçilərin işdən çıxarıla bilməsi hallarının idarə olunmasına yönəlmişdi. Məhkəmə razılaşdı ki, bu yaş kateqoriyasındakı kişi və qadınlar müqayisə oluna biləcək vəziyyətdədirlər, çünki onların işlərinə xitam verilməsi şərtləri eynidir. Buna görə də, AİƏM belə qərara gəldi ki, daxili qaydalar cinsi əsasda birbaşa ayrı-seçkiləyə yol verir.

2.5. Xüsusi və ya spesifik tədbirlər

(Məlumat kitabçasının 40-cı səhifəsi)

**AİƏM, Pedro Manuel Roca Álvarez Sesa Start España ETT SA qarşı
İş C-104/09, 30 sentyabr 2010**

**(CJEU, Pedro Manuel Roca Álvarez v. Sesa Start España ETT SA
Case C-104/09, 30 September 2010)**

İspaniya məhkəmələri xahiş edirdi ki, İspaniya qanunvericiliyinə görə ödənişli məzuniyyətlə bağlı müəyyən hüquqların Aİ gender bərabərliyi qaydalarına uyğunluğunu araşdırsın. Xüsusilə İspaniya qanunvericiliyi südəmər uşağı yedizdirmək üçün analara və atalara iş günü ərzində bir saata qədər icazə verirdi, işləyən hər iki valideyni bununla təmin edirdi. Məhkəmədən soruşulurdu ki, ana özünü işlə təmin edən olduqda işləyən atanın eyni hüququnun olmaması işəgötürmə, ixtisas təlimi və işdə irəli çəkmə və iş şərtlərində kişi və qadınlara bərabər davranılması prinsipinin implementasiyasına dair 76/207/EEC Şura Direktivinin müddəalarının pozulması sayıla bilərmi.

AİƏM bildirdi ki, iş şərtlərinə təsir edən ödənişli məzuniyyətə dair 76/207/EEC Şura Direktivi iş şərtləri ilə bağlı ayrı-seçkiləyin olmamasını bəyan edir. Məhkəmə şərh etdi ki, atanın icazə hüququ ananın iş statusuna əsaslanır. Daha sonra Məhkəmə bildirdi ki, bu şərt mövcud qeyri-bərabərliyi ləğv etmir və ya azaltmır və bu da elə vəziyyətə gətirə bilər ki, özünü işlə təmin edən ana, ata uşağın qeydinə qalmaq üçün icazə ala bilmədiyi üçün əlavə yük daşımali olsun. Buna görə də, Məhkəmə belə qərara gəldi ki, daxili qanunvericilik Direktivə uyğun deyil.

2.6.2. Ümumi müdafiənin bölünməsi

(Məlumat kitabçasının 51-ci səhifəsi)

**AİƏM, Marc Michel Josemans Burgemeester van Maastricht-ə qarşı
İş C-137/09, 12 oktyabr 2010**

**(CJEU, Marc Michel Josemans v. Burgemeester van Maastricht
Case C-137/09, 12 October 2010)**

Niderland məhkəməsi xahiş edirdi ki, qeyri-rezidentlərin kofeşoplara girişi ilə bağlı daxili qaydaların tamamilən və ya qismən Müqavilələrin əhatə dairəsinə düşdüyünə aydınlıq gətirsin. Müraciət xüsusilə mal və xidmətlərin sərbəst hərəkətinə və ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsinə dair idi. Mal və xidmətlərin sərbəst hərəkəti ilə əlaqədar, müraciət olunan məhkəmədən qeyri-rezidentlərin kofeşoplara daxil olmasının qadağan olunmasının narkotik turizminin və bunu müşayiət edən ictimai narahatlığın azaldılması baxımından müvafiq və proporsional vasitə olub-olmaması soruşulurdu. Alternativ olaraq, vətəndaşlıq əsasında vətəndaşlara qarşı ayrı-seçkiliyin qadağan olunmasına dair sual verilirdi. Əgər belədirsə, məhkəmədən rezidentlər və qeyri-rezidentlər arasında fərqi səbəb olduğu dolayı ayrı-seçkiliyin əsaslandırılması və əlaqədar qadağanın artıq göstərilmiş səbəblərə müvafiq və proporsional olması soruşulurdu.

AİƏM bildirdi ki, Aİ-da narkotikin qadağan olunması o deməkdir ki, kofeşop sahibləri anaşa marketinqi ilə bağlı sərbəst hərəkət etmək azadlığı və ya azadlığa yol verilməməsi prinsiplərinə əsaslanıb bilməzlər. Ancaq xidmətlər təmin etmək azadlığı kofeşoplarda da satılan qida və spirtsiz içkilərə şamil olunur və kofeşop sahibləri bu kontekstdə TFEU-nun 56-cı maddəsinə (TEC-in köhnə 49-cu maddəsi) əsaslanıb bilər. Malın sərbəst hərəkəti qida və içkilərin sərhədləri keçə bilməməsinə uyğun gəlmirdi. AİƏM TFEU-nun 56-cı maddəsinə nəzərdən keçirdi və belə qərara gəldi ki, yalnız rezidentlərə kofeşoplara girməyə icazə verən daxili qaydalar dolayı ayrı-seçkilikdir, belə ki qeyri-rezidentlər daha çox əcnəbilərdir. Ancaq Məhkəmə müəyyənləşdirdi ki, belə qaydalar şəraitə görə əsaslandırılı bilər. Narkotik turizmi ilə mübarizə və bununla bağlı ictimai narahatlıq narkotiklərsə qarşı mübarizənin tərkib hissəsi idi və buna görə də legitim məqsəd idi. Məhkəmə belə qərara gəldi ki, bu tədbirlər müvafiq və proporsional idi. Onlar qeyri-rezidentlərin anaşa satmayan bir çox digər kafelərə daxil olmasının qarşısını almırdı. Əlavə olaraq, narkotik turizmini məhdudlaşdırmaq üçün digər tədbirlər səmərəsiz idi. AİƏM qəbul etdi ki,

qeyri-rezidentlərin kofeşoplara daxil ola bilməsi, amma anaşa ala bilməməsi kimi sistem praktik olmazdı.

2.6.4.3. Yaşa görə istisnalar (Məlumat kitabçasının 60-cı səhifəsi)

AlİƏM, Gisela Rosenblatt Oellerking Gebäudereinigungsges-ə qarşı. mbH

İş C-45/09, 12 Oktyabr 2010 (Böyük Palata)

(CJEU, Gisela Rosenblatt v. Oellerking Gebäudereinigungsges. mbH

Case C-45/09, 12 October 2010 (Grand Chamber))

Alman məhkəmələrindən bu müraciət məcburi təqaüdə çıxmaqla bağlı Alİ yaşa əsasən ayrı-seçkiliklə bağlı qanunvericiliyinin sərhədlərinin aydınlaşdırılmasına dair idi. Xanım Rosenblatt ordu kazarmalarını təmizləyən cavabdeh təmizləmə şirkəti tərəfindən işə götürülmüşdü. 2008-ci ilin mayında, Xanım Rosenblattın işəgötürəni ayın sonunda təqaüdə çıxmaq yaşı, 65 yaşı tamam olacağı üçün ona işinə son verilməsinə dair məktub göndərdi. Xanım Rosenblatt bunu qəbul etməkdən imtina etdi və qərardan şikayət etdi. Rəsmi təqaüd yaşına çatdıqda müqavilələrin dayandırılmasını təmin edən təmizləmə sektoru ilə bağlı kollektiv müqavilə 2004-cü ildə federal nazirlik tərəfindən ümumi tələb olaraq elan olunmuşdu. Alman məhkəmələri 2000/78/EC Şura Direktivinin implementasiyası fonunda belə təqaüd yaşı müəyyənləşdirən kollektiv müqaviləyə icazə verən qanunun etibarlı sayılıb-sayılmadığını soruşurdu. Direktiv, yaş da daxil olmaqla, iş yerində ayrı-seçkiliyin bütün formalarını qeyri-qanuni sayır və 6-cı maddə buna istisnaları müəyyən edir.

AlİƏM qərara aldı ki, Direktivin 6-cı maddəsinə əsasən, daxili qanunvericilikdə kollektiv müqavilə ilə təqaüd yaşını müəyyənləşdirmək mümkün idi. Bu, təmin edirdi ki, işə götürmə siyasətinə görə belə müddəə obyektiv və ağılabatan şəkildə əsaslandırılıla bilən legitim məqsəd daşsın. Əlavə olaraq, legitim məqsədə çatmaq üçün istifadə olunan yanaşma müvafiq və zəruri olmalıdır. Daxili qanunvericilik kollektiv müqavilə ilə implementasiya olunduqda müqavilə özü uyğun olmalı və zərurilik baxımından legitim məqsəd daşmalıdır. Əlavə olaraq, AlİƏM bildirdi ki, Almaniya

təmizlik sektoru ilə bağlı olduğu kimi, üzv dövlət ümumi tələb olaraq kollektiv müqavilə bağlaya bilər. Əgər kollektiv müqavilə əlaqədar şəxsləri yaşa görə ayrı-seçkiliyə məruz qalmaqdan qorunmaqdan məhrum etsəydi, bu problem olmazdı.

AİƏM, Vasil Ivanov Georgiev v. Tehnicheski universitet – Sofia, Plovdiv filiali
Birləşdirilmiş işlər C-250/09 and C-268/09, 18 noyabr 2010
(CJEU, Vasil Ivanov Georgiev v. Tehnicheski universitet – Sofia, filial Plovdiv
Joined cases C-250/09 and C-268/09, 18 November 2010)

Bolqarıstan məhkəmələrinin bu müraciəti, məcburi təqaüdlə bağlı idi. Bolqarıstan daxili qanunvericiliyi işəgötürən üçün 65 yaşa çatmış universitet professorunun müqaviləsini dayandıрмаğı və bu yaşdan sonra, bir illik müddətə maksimum 3 dəfə müqavilə bağlamağı mümkün edirdi. Məhkəmə belə qanunvericiliyin 2000/78/EC Şura Direktivi ilə qadağan olunub-olunmadığını soruşurdu. Direktivə əsasən, birbaşa ayrı-seçkilik bir fərdə qarşı, məsələn, yaşa görə digərindən daha az yaxşı davranıldığına baş verir. Yaş əsasında davranışda fərqlər legitim məqsədlə obyektiv və ağılabatan şəkildə əsaslandırıldığına ayrı-seçkilik kimi təsnif oluna bilməz. İşəgötürmə, əmək bazarı və ya ixtisas təlimi üzrə təşəbbüslə əlaqədar belə məqsəd legitim siyasət ola bilər. Bolqarıstan hökuməti slovak və alman hökumətləri və Komissiya tərəfindən dəstəklənirdi və bildirdi ki, məsələ ilə bağlı daxili qanunvericilik daha gənc nəsələ professor vəzifələri tutmağa imkan verərək, bununla tədris və tədqiqatın keyfiyyətinin yaxşılaşmasına şərait yaradırdı.

ABƏM belə qərara gəldi ki, 2000/78/EC Şura Direktivi universitet professorlarına 65 yaşdan sonra müddətli bir illik müqavilə ilə işləməyə icazə verən və 68 yaşında təqaüdə göndərən daxili qanunvericiliyə icazə verir. Məhkəmə vurğuladı ki, belə qanunvericilik əmək bazarı və ya işəgötürmə siyasəti ilə bağlı legitim məqsəd daşımalı və ona müvafiq və zəruri vasitələrlə nail olunmalıdır. Legitim məqsəd tədrisin keyfiyyətini və müxtəlif nəsil professorların vəzifələrinin optimal bölünməsinə təmin etmək məqsədi ola bilər. ABƏM həm də qeyd edirdi ki, bu işdə mübahisə dövlət institutu ilə fərd arasında olduğu üçün, daxili məhkəmə direktivin müddəalarına uyğun gəlməyən daxili qanunvericiliyi tətbiq edə bilməzdi.

**AİƏM, Gerhard Fuchs və Peter Köhler Land Hessen-ə qarşı
Birləşdirilmiş işlər C-159/10 və C-160/10, 21 iyul 2011
(CJEU, Gerhard Fuchs and Peter Köhler v. Land Hessen
Joined cases C-159/10 and C-160/10, 21 July 2011)**

Almaniyanın daxili qanunvericiliyinə görə, daimi mülki xidmətçilər, hər Torpaq (Lander) (ərazi bölgüsü – tər. qeydi) tərəfindən müəyyənləşdirilmiş müəyyən yaşa çatdıqda təqaüdə çıxmalıdırlar. Bu işdə Torpaqlardan biri məcburi təqaüd yaşını 65 olaraq müəyyən etdi, bir şərtlə ki, mülki xidmətin maraqlarına uyğun olduqda mülki xidmətçilər maksimum 68 yaşına qədər işləməyə davam edə bilərdilər. Alman məhkəmələri bu qaydanın 2000/78/EC direktivinin 6(1)-ci maddəsinə uyğunluğunu soruşurdu.

AİƏM bildirdi ki, hökumətin gənc nəslin işə götürülməsi və işdə irəli çəkilməsini təşviq etmək və kadrların idarə olunmasını təkmilləşdirmək üçün “balanslı yaş strukturu” yaratması məqsədi legitim siyasi məqsəd daşıyır. Daha sonra bəyan etdi ki, izlənən məqsədin fonunda 65 yaşda təqaüdə çıxmağı tələb etmək tədbiri “qeyri-ağlabatan deyildi” və Direktiv müvafiq və zəruri vasitələrə nail olmaq məqsədinə şərait yaradan tədbirləri istisna etmir. Üzv dövlətin bu meyarın tələblərini qarşıladığını nümayiş etdirmək üçün verməli olduğu məlumatla bağlı, Məhkəmə bildirdi ki, tədbirin müvafiq və proporsional olduğunu təqdim olunan sübutlara əsaslanaraq və öz məhkəmə prosedurları çərçivəsində qiymətləndirmək tam şəkildə millis məhkəməyə aid idi.

**AİƏM, Reinhard Prigge və başqaları. Deutsche Lufthansa AG qarşı
İş C-447/09, 13 sentyabr 2011 (Böyük Palata)
(CJEU, Reinhard Prigge and Others v. Deutsche Lufthansa AG
Case C-447/09, 13 September 2011 (Grand Chamber))**

Reinhard Prigge, Michael Fromm və Volker Lambach Deutsche Lufthansa üçün uzun illər əvvəl pilot, daha sonra uçuş kapitanı olaraq işləmişdilər. Onlar 60 yaşa çatdıqda onların əmək müqaviləsi kollektiv müqaviləyə müvafiq olaraq avtomatik dayandırıldı. Ərizəçilər özlərini İşəgötürmədə Bərabərlik Direktivi (2000/78/EC Şura Direktivi) tərəfindən qadağan olunan yaş əsasında ayrı-seçkiliyin qurbanı hesab edərək, Deutsche Lufthansa ilə iş münasibətlərinin 60 yaşları tamam olduğuna görə bitmədiyini və onların əmək müqaviləsinin uzadıla biləcəyinin bəyan olunması üçün alman məhkəmələrinə müraciət etdilər. Alman Federal

Əmək Məhkəməsi (Bundesarbeitsgericht) AİƏM-dən hava pilotları üçün uçuş təhlükəsizliyi məqsədi ilə 60 yaş məhdudiyətini təmin edən kollektiv müqavilənin Avropa İttifaqı hüququna uyğunluğunu araşdırmasını xahiş edirdi.

AİƏM, ilk olaraq təkrar bildirdi ki, üzv dövlətlərin daxili qanunlarına görə, sosial partnyorlarla birgə qəbul olunan kollektiv müqavilələr Avropa İttifaqı hüququnun ümumi prinsipi olaraq qəbul edilmiş və işə götürmə və vəzifə tutma sahəsində direktivdə xüsusi olaraq ifadə olunmuş yaşa görə ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipinə hörmət etməlidir. 60 yaşa çatdıqda pilotların pilot kimi işləməsinə məhdudiyət qoyulması sərnişinlərin, təyyarələrin uçduğu ərazilərdə yaşayan şəxslərin və pilotların özlərinin təhlükəsizlik və sağlamlığını təmin etmək məqsədi daşıyır; bu fərqli davranışı və kollektiv müqavilədəki məhdudiyət müddəasını əsaslandırma bilər. Ancaq Məhkəmə onu da qeyd etdi ki, beynəlxalq və alman qanunvericiliyi hesab edirdi ki, 60 yaşdan sonra pilotlara pilot kimi işləməyi qadağan etmək zəruri deyildi, sadəcə onların fəaliyyətini məhdudlaşdırmaq kifayət edərdi. Buna görə də, AİƏM qərara aldı ki, kollektiv müqavilə ilə təmin edilmiş müəyyən yaşdan sonra pilotluğa qadağan qoyulması ictimai sağlamlıq və təhlükəsizliyi qorumaq üçün zəruri tədbir deyildi. Bundan başqa, Məhkəmə bildirdi ki, xüsusi fiziki bacarıqlara malik olmaq hava yolları pilotu işləyə bilmək üçün həlledici iş tələbi hesab oluna bilər və belə bacarıqlara malik olmaq yaşla əlaqədar ola bilər. Bu tələb hava uçuşu təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə müəyyən edildiyi üçün yaşa görə davranışda fərqliliyi əsaslandırma biləcək legitim məqsəd daşıyırdı. Ancaq davranışda belə fərqlilik yalnız çox məhdud sayda vəziyyətlərdə əsaslandırıla bilər. Bu baxımdan, Məhkəmə qeyd etdi ki, beynəlxalq və alman səlahiyyətli şəxsləri hesab edir ki, 65 yaşa kimi pilotlar pilot kimi işləmək fiziki bacarıqlarına malikdirlər, əgər hətta 60 və 65 yaşlar arasında onlar bunu digər pilotların 60 yaşdan gənc olduğu heyətin üzvü kimi etsələr belə. Digər tərəfdən, Lufthansa-nın sosial partnyorları 60 yaş, yaş məhdudiyəti olaraq o hallar üçün müəyyənləşdiriblər ki, hava yolları pilotları öz fəaliyyətlərini yerinə yetirə bilmək üçün fiziki bacarıqlara malik olmasınlar. Bu şərtlərdə Məhkəmə bəyan etdi ki, sosial partnyorlar tərəfindən hava yollarında pilot işləmək üçün müəyyənləşdirilmiş 60 yaş məhdudiyəti beynəlxalq və alman qanunvericiliyinin fonunda qeyri-proportional görünür və 65 yaş məhdudiyəti ilə dəyişdirilməlidir.

**3.4.2.4. Avropa Konvensiyası rifah və təhsil zəminində
(Məlumat kitabçasının 80-ci səhifəsi)**

**AİHM, Ponomaryovi Bolqarıstana qarşı
(No. 5335/05), 21 iyun 2011)
(ECtHR, Ponomaryovi v. Bulgaria
(No. 5335/05), 21 June 2011)**

Daxili hüquqa görə, yalnız Bolqarıstan vətəndaşları və müəyyən kateqoriyaya aid əcnəbilər pulsuz ibtidai və orta təhsil ala bilərdilər. Ərizəçilər iki Rusiyalı məktəb şagirdi idilər ki, sözü gedən vaxtda daimi yaşamaq icazələri yox idi və anaları ilə birlikdə Bolqarıstanda yaşayırdılar. AİHM-ə təqdim etdikləri ərizələrində, onlar Bolqarıstan vətəndaşlarından və daimi yaşamaq icazəsi olan əcnəbilərdən fərqli olaraq Bolqarıstanda orta təhsil almaq üçün ödəniş ödəməli olmaqla ayrı-seçkiliyə məruz qaldıqlarından şikayət edirdilər. AİHM qəbul etdi ki, dövlətin, bir qayda olaraq, öz maliyyə vəsaitlərinə malik olmayan qısa-müddətli və qeyri-qanuni immiqrantların resursların məhdud olduğu dövlət xidmətlərindən istifadəsini azalda bilmək üçün legitim səbəbləri ola bilər. Təhsilin təşkili mürəkkəb və idarəsi baha başa gələn fəaliyyət olması və dövlətin digər dövlət xidmətlərindən fərqli olaraq, yuridiksiyası altında olanların təhsil ehtiyaclarını ödəmək və onları həyata keçirmək üçün malik olduğu məhdud imkanları arasında balans yaratmalı olmasına baxmayaraq, qeyd olundu ki, təhsil birbaşa Konvensiya ilə müdafiə olunan hüquqdur. Bu, həm də dövlət xidmətinin çox xüsusi növüdür ki, yalnız ondan birbaşa istifadə edənlər üçün faydalı olmur, həm də daha böyük sosial funksiyalara xidmət edir və insan hüquqlarının inkişafı üçün əvəzəlməzdir. Ərizəçilər ölkəyə qanunsuz daxil olan fərdlərlə eyni vəziyyətdə deyildilər və pulsuz məktəb də daxil olmaqla, dövlət xidmətlərindən istifadə etmək imkanına iddia edirdilər. Hətta daimi yaşamaq icazəsi olmasa belə, hakimiyyət orqanlarının onların Bolqarıstanda qalmasına qarşı maddi etirazı və ya deportasiya edilmələri üçün ciddi niyyəti yox idi. Buna görə də, qanunsuz immiqrasiyanın qarşısını almaq və ya kökünü kəsmək ehtiyacı ilə bağlı mülahizələr aydın şəkildə ərizəçilərin işinə aid deyildi. Ancaq Bolqarıstan hakimiyyət orqanları bu amillərdən heç birini nəzərə almırdı, nə də qanunvericilik məktəb üçün ödənişdən azad edən imkan təmin etmirdi. Buna görə də, işin spesifik hallarına əsasən, ərizəçilər üçün onların vətəndaşlığını və immiqrant statusunu nəzərə alaraq orta məktəb üçün ödəniş etmək tələbi əsaslandırılmış hesab edilmədi.

**AİHM, Stammer Avstriyaya qarşı
(No. 37452/02), 7 iyul 2011
ECtHR, Stummer v. Austria (GC)
(No. 37452/02), 7 July 2011**

Ərizəçi həbsxanada keçirdiyi iyirmi səkkiz il ərzində uzun müddət işləsə də, Avstriya qanunvericiliyinə əsasən, yaşlılığa görə təqaüd sistemindən istifadə edə bilmirdi. O, 1994-cü ildən həbsxanada işlədiyi dövrlərə görə işsizlik-sığorta sxeminə qoşulmuşdu və azadlığa çıxdıqdan sonra işsizlik yardımı və təcili yardım ödənişi alırdı. AİHM bildirdi ki, təqaüd sahəsində dövlətlər geniş qiymətləndirmə həddinə malikdirlər və bu məsələni həbsxana işi ilə bağlı ümumi sistemin və məhkumların sosial paketinin bir xüsusiyyəti kimi görmək lazımdır. Məhkumlar üçün sosial təhlükəsizliklə bağlı Avropa konsensusu yox idi. Avropa Şurası üzv dövlətlərinin böyük əksəriyyəti məhkumları müəyyən növ sosial təhlükəsizliklə təmin etsə də, yalnız çox az dövlət onlara yaşlılığa görə təqaüd sistemində qoşulmağa icazə verir. Avstriya kimi bəzi ölkələr bunu, məhkumlara yalnız könüllü işləmək imkanı verməklə edir. Bundan başqa, Avstriya qanunvericiliyi, milli sosial təhlükəsizlik sistemlərində işləmiş, sağlamlıq və qəza xidməti almış məhkumları daxil etməyə meylli idi və 1994-cü ildən işləyən məhkumlar işsizlik sığorta sxeminə daxil edilmişdi. Əhəmiyyətlidir ki, ərizəçi yaşlılıq təqaüdüdən istifadə edə bilməsə də, sosial paketsiz qalmamışdı. Həbsxanadan azad edildikdən sonra o, işsizlik yardımı və müvafiq olaraq, mənzil müavinəti şəklində təmin edilən 720 avro həcmində təcili yardım ödənişi də almışdı ki, bu da Avstriyada minimum təqaüd səviyyəsinə demək olar ki uyğun gəlir. Son olaraq, dəyişən standartlar kontekstində iştirakçı dövlət, azad olunduqda məhkumların cəmiyyətə yenidən inteqrasiya olunması üçün daha çox uyğun gələn sığorta sxeminə üstünlük verməsinə görə qınana bilməz. Avstriyadan, bu işdə qaldırılan məsələni nəzərə almaq tələb olunsay da, Məhkəmə bildirdi ki, Avstriya əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmuş məhkumların yaşlılıq təqaüdü sistemində qoşulmamasına görə ona verilən mülahizə sərbəstliyini aşmır.

**3.4.3.1. Avropa Konvensiyası və ev də daxil olmaqla
mallar və xidmətlər konteksti**

(Məlumat kitabçasının 87-ci səhifəsi)

**AİHM, Bah Birləşmiş Krallığa qarşı
(No. 56328/07), 27 sentyabr 2011**

**(ECtHR, Bah v. the United Kingdom
(No. 56328/07), 27 September 2011)**

Ərizəçiyə, Sier Leon vətəndaşına, Birləşmiş Krallıqda qalmaq üçün qeyri-müəyyən müddətə icazə verilmişdi. Sonradan onun kiçik oğluna dövlət tərəfindən maliyyələşdirmək üçün müraciət etməyəcəyi şərti ilə anasının yanına gəlməyə icazə verilmişdi. Oğlu gəldikdən az müddət sonra, ərizəçinin ev sahibi bildirdi ki, oğlu onun icarə etdiyi otaqda qala bilməz. O, yerli səlahiyyətli orqanlara müraciət edərək ev tapmaqda yardım istədi. Yerli səlahiyyətli orqan yardım etməyə razılıq verdi, amma bildirdi ki, o, oğlu immiqrasiya nəzarətinə tabe olmadığı üçün adi halda ona verilməli olan az yaşlı uşaqla istəmədən evsiz qalmış şəxs statusunun imtiyazından istifadə edə bilməyəcək. AİHM bildirdi ki, ərizəçinin fərqli davranışa məruz qalması onun milli mənşəyindən deyil, oğlunun şərti immiqrant statusundan irəli gəlirdi. İmmiqrant statusu ilə bağlı seçim elementi verildikdə bu əsasda fərqli davranışın tələb etdiyi əsaslandırma cinsinə və ya irqinə görə xarakterik və ya dəyişməz şəxsi keyfiyyətlərə əsaslanan fərqləndirmə hallarındakı qədər vacib deyildi. Eləcə də, işin subyekti, təbiəti etibarilə daha çox sosial-iqtisadi olduğu üçün hökumətə verilən mülahizə sərbəstliyi nisbətən geniş idi. Ərizəçinin imtiyaz ehtiyacının rədd edilməsində qanunsuz heç nə yox idi. Oğlunu, Birləşmiş Krallığa gətizdirərkən ərizəçi giriş şərtini tam şəkildə bildirdi və oğlunu saxlamaq üçün dövlət orqanlarına müraciət etməyəcəyinə effektiv şəkildə razılaşmışdı. Birləşmiş Krallıqda imtiyaz statusundan istifadə edə bilən immiqrantlarla ölkədə qeyri-qanuni və ya dövlət orqanlarına müraciət etməmək şərti ilə qalan şəxslər arasındakı fərqləndirmə əsaslandırılmış idi. Qanunvericilik məhdud resursları müxtəlif kateqoriyalı iddiaçılar arasında ədalətlə bölərək legitim məqsəd daşıyırdı. AİHM, ərizəçinin evsiz qalmaq təhlükəsindən yaranan narahatlığını nəzərə alaraq, bildirdi ki, faktiki olaraq o, heç vaxt evsiz qalmayıb və yerli səlahiyyətli orqanlar o və oğlu üçün həqiqətən evsiz qalmaq təhlükəsi meydana çıxdıqda, onlara kömək göstərmək üzrə digər hüquqi öhdəliklər daşıyırlar. Yaranmış şəraitdə, onun imtiyazı olsaydı da, ona eyni cür davranılacaqdı: yerli səlahiyyətli orqan ona digər məhəllədə kirayə tapmağa yardım göstərmişdi və həmin məhəllədə 17 ay qala biləcəyi sosial ev təklif olunmuşdu. Ərizəçinin məruz qaldığı fərqli davranış ağılabatan və obyektiv surətdə əsaslandırılmış idi.

**3.5.1. “Şəxsi” sfera: şəxsi və ailə həyatı,
övladlığa götürmə, ev və nikah**

(Məlumat kitabçasının 91-ci səhifəsi)

**(AİHM, Şerife Yiğit Türkiyəyə qarşı (BP)
(No. 3976/05), 2 noyabr 2010)
ECtHR, Şerife Yiğit v. Turkey (GC)
(No. 3976/05), 2 November 2010**

Ərizəçi 1976-cı ildə dini nikaha daxil olmuşdu. 2002-ci ildə onun əri vəfat etmişdi. 2003-cü ildə ərizəçi, məhkəməyə müraciət edərək, nikahının tanınması və qızının ərinin övladı olaraq vətəndaş qeydiyyatına alınmasını istədi. Bölgə məhkəməsi ikinci iddianı təmin etdi, amma nikahla bağlı iddianı rədd etdi. Ərizəçi, mərhum ərinin əmək təqaüdünü almaq üçün əmək təqaüdü fonduna da müraciət etdi və ərinin sağlamlıq-sığorta müavinətinin ona və qızına keçirilməsini istədi. Müavinətlər, nikah qanuni sayılmadığı üçün ərizəçiyə deyil, qızına keçirildi. AİHM məhkəməsi qeyd etdi ki, daxili qanunvericiliyə və məhkəmə praktikasına görə, yalnız Mülki Məcəlləyə müvafiq şəkildə nikaha daxil olmuş şəxslər mərhum ərin sosial-sığorta müavinətlərinin varisi ola bilər. Ərizəçi, partnyorunun hüquqları əsasında sosial təhlükəsizlik müavinətləri almaq üçün hüquqi mübahisə qaldıra bilməzdi, çünki vətəndaş nikahını müəyyənləşdirən maddi və rəsmi şərtlər və belə nikahı bağlamaq üçün qaydalar dəqiq idi və əlaqədar şəxslərin üzərinə əlavə öhdəliklər qoymurdu. Bundan başqa, ərizəçinin vətəndaş nikahına daxil olmaq üçün kifayət qədər uzun vaxtı – iyirmi səkkiz ili olmuşdu. Buna görə də, onun, vəziyyəti nizama salmaq üçün etdiyi cəhdlərin inzibati prosedurların çətinliyi və ya ləngliyinə görə gecikdirilməsi iddiası əsaslı deyildi. Eləcə də, ərizəçi və partnyorunun nikahın dini formasına üstünlük verməsi və vətəndaş nikahına daxil olmaması faktı onun səmərəli ailə həyatı yaşamasının qarşısını alacaq inzibati və ya cinayət məsuliyyəti müəyyən etmirdi. 8-ci maddə dövlətin üzərinə dini nikahı tanıması kimi öhdəlik qoymaq şəklində interpretasiya oluna bilməz, eləcə də həmin maddə nikahsız cütlüklərin xüsusi kateqoriyası üçün fərqli rejim müəyyənləşdirməyi tələb etmir. Burdan aydın olur ki, qanuna müvafiq olaraq, ərizəçinin varislik statusu almaması faktı 8-ci Maddədə göstərilən hüquqların pozuntusunu ifadə etmir.

4.2. Cins

(Məlumat kitabçasının 102-ci səhifəsi)

AlHM, Andrie Çex Respublikasına qarşı
(No. 6268/08, 17 fevral 2011)
(ECtHR, *Andrie v. the Czech Republic*
(No. 6268/08, 17 February 2011))

Ərizəçi, iki uşaq atası şikayət edirdi ki, qanunvericilikdə qadınlardan fərqli olaraq uşaq böyükdən kişilərin təqaüd yaşının azaldılması nəzərdə tutulmamışdı. AlHM qəbul edirdi ki, bu məsələ keçmiş Yuqoslaviyada qadınların uşaq böyütməyə və ev işlərinə cavabdeh olduğu, amma tam ştatda işləmək təzyiqi altında olduğu spesifik tarixi şərtlərdən meydana çıxan faktiki qeyri-bərabərliyin və çətinliyin kompensasiya olunması kimi legitim məqsəd daşıyırdı. Belə olan halda, ölkədaxili səlahiyyətli orqanlar kişilərə ədalətsizliyin xüsusi müvəqqəti tədbirlər vasitəsilə qadınların əlverişsiz mövqeyini düzəltmək ehtiyacını aşmadığını qiymətləndirmək baxımından daha əlverişli vəziyyətdədirlər. 2010-cu ildə Çex hökuməti qanunvericiliyə bir uşaq qadınların təqaüd yaşının azaldılması hüququnu istisna edən və böyüdülmüş uşaqların sayından asılı olmayaraq təqaüd yaşının ümumi artırılması istiqamətində islahatlara düzəlişlər edərək təqaüd yaşının bərabərləşdirilməsi üçün artıq ilk konkret addımlarını atmışdı. Cinslərin rolunun qavranılmasında demoqrafik artımın və dəyişikliklərin mərhələli təbiətini və daha geniş kontekstdə tam təqaüd islahatı həyata keçirmənin çətinliklərini nəzərə alaraq, dövlət sürətli tempdə tam dəyişikliklər etmək yerinə təqaüd sistemini progressiv şəkildə dəyişdirməsinə görə tənqid oluna bilməzdi. İşin spesifik hallarında, daxili səlahiyyətli orqanların yanaşması, qadınların xüsusi davranılması ehtiyacını sosial və iqtisadi dəyişikliklər aradan qaldırana qədər, əqləbatan və obyektiv şəkildə əsaslandırılmış olaraq qalır. Bərabərsizliyi düzəltmək üçün görülən tədbirlərin zamanı və miqyası qeyri-aqləbatan deyildi və bu sahədə dövlətlərə verilən geniş mülahizə sərbəstliyini aşmırdı.

(AlEM, Rijksdienst voor Pensioenen Elisabeth Brouwerə qarşı
İş C-577/08, 29 iyul 2010)
CJEU, Rijksdienst voor Pensioenen v. Elisabeth Brouwer
Case C-577/08, 29 July 2010

Xanım Brouwer 1960 və 1998-ci illər ərzində Belçika sakini olsa da Hollandiyada işləmişdi. İşləməyi dayandırdıqdan sonra o, 65 yaşına kimi Belçika dövlətindən təqaüd alacaqdı və daha sonra bu öhdəlik Hol-

landiyaya keçirdi. Belçika dövləti onu təqaüdlə təmin edirdi. O, başqa Avropa İttifaqı üzv dövlətində işlədiyinə görə onun pulu, hər il dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilən şərti və vahid maaş sistemi ilə hesablanırdı. 1995-ci ilə kimi, şərti maaşların həcmi kiçilirdi və qadınlar üçün fərqli idi. Xanım Brouver ayrı-seçkiliyin qeyri-qanuniliyinə əsaslanaraq təqaüdünün həcminə etiraz etdi. Belçika hökuməti bildirdi ki, fərq obyektiv səbəblərlə əsaslandırıldığı üçün – real maaşlar fərqli idi və təqaüdün hesablanması da bunu əks etdirməli idi – heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilməmişdi. Sosial təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı kişi və qadınlara bərabər davranılması prinsipini əks etdirən 79/7/EEC Şura Direktivi Avropa İttifaqı üzv dövlətləri tərəfindən 23 dekabr 1984-cü ildən icra olunur.

Bu işin AİƏM-ə gəldiyi vaxtdan Belçika dövləti qeyri-bərabər davranışı qəbul etdi və bunu düzəltmək üçün addımlar atdı. Buna baxmayaraq, AİƏM bildirdi ki, direktivin icrası üçün son müddətin ardından direktiv sözü gedən qanunvericiliyi qadağan edirdi. Direktivin icrası üçün son müddətdən əvvəl, sözü gedən qanunvericilik bərabər ödəməni tənzimləyən müqavilə müddəalarının əhatə dairəsindən kənar idi, ABFM (TFEU)-nun 157-ci maddəsi (ABM (TEU)-nin köhnə 151-ci maddəsi). Məhkəmə, həmçinin, Belçika dövlətinin qaydaların müvəqqəti tətbiqi yalnız borclara görə maraqla əlaqədar məhdudlaşdırıla bilər arqumentinə etiraz etdi (Barber işindəki kimi, C-262/88). O, bildirdi ki, maliyyə mülahizələri öz-özlüyündə belə məhdudiyətləri əsaslandırma bilməz. Əlavə olaraq, nəzərə çarpacaq obyektiv qeyri-müəyyənlik Aİ müddəalarının tətbiqində mövcud olmalıdır. AİƏM bildirdi ki, bu, araşdırılacaq iş deyildi və Belçika səlahiyyətli orqanları maaşlardakı fərqi sadə ayrı-seçkilik deyil, obyektiv amillər səbəbi ilə olması mövqeyini əsaslandırmamalı idi. Nə də Belçika daxili qanunvericiliyin Aİ hüququna uyğunluğunu nümayiş etdirmək üçün o fakta əsaslanma bilməzdi ki, Avropa Komissiyası bunun pozuntu olduğunu bildirməmişdi.

AİƏM, Dita Danosa LKB Lizing SIA-ya qarşı
İş C-232/09, 11 noyabr 2010
(CJEU, Dita Danosa v. LKB Lizing SIA
Case C-232/09, 11 November 2010)

Məhkəməyə 92/85/EEC Şura Direktivi ilə bağlı Latviya məhkəmələrindən hamilə işçilərin işdə sağlamlığı və təhlükəsizliyi ilə bağlı müraciət daxil oldu. Direktiv Aİ üzv dövlətlərindən hamiləliyin başlanğıcından analıq məzuniyyətinin bitməsinə qədər qadının işinin dayandırılmasının qadağan edilməsini tələb edir. Müraciətdə, AİƏM-dən bu qadağanın, sözügedən fərd

dövlət mülkiyyətində olan şirkətin direktorlar şurasının üzvü olduğu halda da şamil edildiyini və bu fərdin direktiv əsasında işçi sayıla bilib-bilməyərini müəyyənləşdirməsi xahiş olunurdu. Bu baxımdan, sözü gedən şirkətə səhmdarlar məclisi və qəyyumlar şurasının da nəzarət etdiyi nəzərə alaraq, idarəetmə heyətinin üzvlərinin rolunu və onların fəaliyyət göstərə biləcəyi müstəqilliyin dərəcəsini müəyyənləşdirmək zəruri idi. Eləcə də, 76/207/EEC Şura Direktivinə əsasən, kişi və qadınlara qarşı işəgötürmə, ixtisas təlimi və işdə irəli çəkilmə və iş şərtləri ilə bağlı bərabər davranılmasının da nəzərdən keçirilməsi zəruri idi.

AİƏM bildirdi ki, şirkətin direktorlar şurasının üzvünə o halda işçi statusu verilməlidir ki, o, şirkətə xidmətlər göstərir və onun tərkib hissəsidir; şura üzvünün işi şirkətdən olan digər bir qurumun istiqamətləndirməsi və ya nəzarəti altında müəyyən bir vaxt ərzində yerinə yetirilmişdir; və şura üzvü bu vəzifələrə görə ödəniş almışdır. 92/85/EEC Şura Direktivi fərdin “hamilə işçi” olduğu halda şura üzvlüyündən çıxarılmasına məhdudiyətsiz icazə verən daxili qanunvericiliyi qadağan edən şəkildə interpretasiya edilməlidir. Əlavə olaraq, Məhkəmə bildirdi ki, əgər hətta işçi 92/86/EEC Şura Direktivinin məqsədlərinə görə “hamilə işçi” kimi təsnif oluna bilməzsə belə, şura üzvünün hamiləliyə görə şura üzvlüyündən çıxarılması yalnız qadınlara təsir edə bilər və buna görə də, 76/207/EEC Şura Direktivinə zidd olan cinsi əsasda birbaşa ayrı-seçkilikdir.

**AİƏM, Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL və
Başqaları Nazirlər Şurasına qarşı
İş C-236/09, 1 Mart 2011 (Böyük Palata)
(CJEU, Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL
and Others v. Conseil des ministres
Case C-236/09, 1 March 2011 (Grand Chamber))**

Belçika qanunvericiliyi sığortaçıların mükafat və imtiyazların hesablanması cinsin bir amil olaraq istifadə etməsinə icazə verir. Bu, 2004/113/EC Şura Direktivinin 5(2)-ci maddəsində göstərilən geriçəkilmə müddəəsi əsasında edilirdi. İddiaçıları mübahisə edirdi ki, bu geriçəkilmədən istifadə edən Belçika qanunvericiliyi kişilər və qadınlar arasında bərabərlik prinsipinə ziddir. Belçika Konstitusiyası Məhkəməsi AİƏM-dən 2004/113/EC Şura Direktivinin 5(2)-ci maddəsinin AB-nin 6(2)-ci maddəsi ilə uyğunluğunu və daha spesifik şəkildə bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipinin bu müddəə ilə təmin olunub-olunmadığını soruşurdu.

AİƏM, ilk olaraq, Aİ-nin kişi və qadınlara bərabər davranılması prinsipini əks etdirən müddəaları müəyyənləşdirdi. Bir daha bildirdi ki, direktiv qəbul edilərkən, keçid dövrü olduğu üçün, cinslə bağlı sığorta amillərindən istifadə olunması sığorta xidmətlərinə dair müddədə geniş əks olunurdu. Direktivin 5(1)-ci maddəsi təmin edirdi ki, hesablamada cinsin amil kimi istifadə olunmasından mükafat və imtiyazlarda yaranan fərqlər 21 dekabr 2007-ci ildə ləğv olunsada, 5(2)-ci maddə Aİ-nin bəzi üzv dövlətlərinə, münasib və dəqiq sığorta və statistik məlumatlara əsaslanan risklərin qiymətləndirilməsində cinsdən istifadə həlledici amil olduqda, fərdlərin mükafat və imtiyazlarında proporsional fərqlərə icazə verirdi. Direktivin daxili hüquqa keçirilməsindən 5 il sonra – 21 dekabr 2012-ci il – Aİ-nin üzv dövlətlərindən, Direktivin keçid dövründən 3 il sonra ən yeni sığorta və statistik məlumatları və Komissiya tərəfindən təqdim olunan hesabatı nəzərə alaraq, istifadə etdikləri bu imtiyazın təkrar qiymətləndirilməsi tələb olundu.

Şura kişilər və qadınlar üçün sığortalanmış riskin səviyyəsinin (statistikaya əsaslanmış) müxtəlif olduğunu nəzərə alaraq, kişi və qadın sığortalanmaların müvafiq hallardakı vəziyyətinin müqayisə oluna biləcəyinə şübhə ilə yanaşırdı. AİƏM, direktivin kişi və qadınlara bərabər davranılması prinsipinin tətbiqi məqsədləri üçün kişi və qadınların bənzər vəziyyətlərdə sığorta mükafatları və imtiyazları üçün bağlanan müqavilənin müqayisə olunan olması fikrinə əsaslanmasını rədd etdi. Müvafiq olaraq, 5(2)-ci maddənin kişi və qadınlara qarşı bərabər davranılmasından geriçəkilməyə icazə verməsi bunun qeyri-müəyyən müddətə saxlanması riskini yaradırdı. Belə müddəa kişilər və qadınlar arasında bərabər davranılması məqsədinə nail olunmasının əleyhinə işləyirdi. Məhkəmə müvafiq olaraq belə qərara gəldi ki, müəyyən vaxtın bitməsi sonunda, bu halda 21 dekabr 2012-ci ildən etibarən 5(2)-ci maddə etibarsız sayılmalıdır.

4.3. Cinsi oriyentasiya

(Məlumat kitabçasının 110-cu səhifəsi)

AİHM, Schalk and Kopf Avstriyaya qarşı
(No. 30141/04), 24 iyun 2010)
(ECtHR, Schalk and Kopf v. Austria
(No. 30141/04), 24 June 2010)

2002-ci ildə, həmcins cütlük olan ərizəçilər səlahiyyətli orqandan nikaha daxil olmaq üçün icazə istədilər. Sözügedən vaxtda, daxilli qanunvericiliyə

əsasən, nikah yalnız əks cinslərin arasında bağlana bilər və müvafiq olaraq, ərizəçilərin tələbi rədd edildi. 1 yanvar 2010-cu ildə Avstriyada həmcins cütlüklərin münasibətlərinin tanınmasının rəsmi mexanizmini təmin etmək və qanuniləşdirmək üçün Qeydiyyatda alınmış Partnyorluğa dair Akt qüvvəyə mindi. AİHM, ilk olaraq, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının (AİHK) 12-ci Maddəsinə əsasən, “kişi və qadınlara” verilən ailə qurmaq hüququnun ərizəçilərin vəziyyətində tətbiq olunub-oluna bilməyəcəyini araşdırdı. Baxmayaraq ki, Avropa Şurasının yalnız 6 üzv dövləti eyni-cins nikahlara icazə verirdi, AİHM qeyd etdi ki, Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar üzrə Xartiyasının ailə qurmaq hüququnu əks etdirən müddəəsi kişi və qadınlara istinad etmir, bununla da belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, ailə qurmaq hüququ heç də bütün hallarda əks cinsdən olan iki şəxs arasında nikahla məhdudlaşdırılmır. Buna görə də, AİHK-nın 12-ci Maddəsinin ərizəçilərin şikayətinə şamil oluna bilməyəcəyi qənaətinə gəlmək olmaz. Eyni zamanda, Xartiya həmcins nikahlara icazə verib-verməmək qərarını üzv dövlətlərin daxili hüququnun tənzimləməsinin ixtiyarına buraxır. AİHM vurğuladı ki, nikahın, bir cəmiyyətdən digərinə fərqli olan sosial və mədəni aspektlərdə dərin kök saldığını nəzərə alaraq, daxili hakimiyyət orqanları bu sahədə cəmiyyətin ehtiyaclarını qiymətləndirmək və cavab vermək baxımından daha əlverişli vəziyyətdədirlər. Müvafiq olaraq, AİHK-nın 12-ci Maddəsi cavabdeh dövlətin üzərinə həmcins cütlülərə nikaha daxil olmaq imkanını vermək kimi öhdəlik qoymur və deməli, bu müddəə pozulmamışdır.

Ancaq son onillikdə Avropada həmcins cütlülərə qarşı sosial münasibətlərin sürətli inkişafına nəzər salaraq, AİHM-nin belə cütlülərin AİHK-in 8-ci Maddəsi ilə müdafiə olunan “ailə həyatı”ndan istifadə edə bilməməsi mövqeyini ifadə etməsi süni görünərdi. Buna görə də, ilk dəfə olaraq ərizəçilərlə bağlı belə qərara alındı ki, daimi partnyorluqda olan həmcins cütlülərin birgə yaşaması eyni situasiyada olan əks cins cütlülərin münasibəti kimi “ailə həyatı” anlayışına daxildir. 12-ci Maddə əsasında gəlmiş nəticəyə görə, AİHM həmcins cütlülərə ailə qurmaq hüququ verilməsi vəzifəsi baxımından ərizəçilərin mövqeyini paylaşa bilməsə də, bu hala 14-cü Maddə 8-ci Maddə ilə birlikdə götürüldükdə şamil edilə bilər. Eləcə də, dövlətin, ərizəçilərin partnyorluğunun qanuni olaraq tanınması üçün alternativ vasitələr axtarmalı olmasını araşdırmaq lazım idi. Həmcins partnyorluqların hüquqi cəhətdən tanınması ilə bağlı yaranmış tendensiyaya baxmayaraq, bu sahə hələ də tam konsensusun formalaşmadığı inkişaf etməkdə olan hüquqlardan biri hesab olunur ki, bu

sahədə dövlətlər qanunvericiliyə dəyişikliklər etmək baxımından mülahizə sərbəstliyindən istifadə edirlər. Avstriya hüququ bu inkişafı əks etdirir və qanunverici 2010-cu ilə qədər Qeydiyyatata alınmış Partnyorluğa dair Aktın həyata keçirilməməsinə görə qınana bilməz. Son olaraq, Qeydiyyatata alınmış Partnyorluğa dair Akt bənzər qanunvericiliyi qəbul etmiş digər üzv dövlətlərdəki cərəyana daha çox uyğun gələn nikahla müqayisə etdikdə bəzi maddi fərqləri saxlayırdı. Bundan başqa, ərizəçilər valideynlik hüququ ilə bağlı hər hansı məhdudiyətə məruz qalmalarına dair iddia irəli sürmüşdülər, odur ki, AİHM işin miqyasından kənara çıxaraq bu fərqlərdən hər birini detallı araşdırmalı deyildi. Buna görə də, belə qərara alındı ki, ərizəçilərin Konvensiyaya əsasən malik olduqları hüquqların heç bir pozuntusu olmayıb.

**AİHM, P.V. İspaniyaya qarşı
(No. 35159/09), 30 noyabr 2010
(ECtHR, P.V. v. Spain
(No. 35159/09), 30 November 2010)**

Ərizəçi, cinsini kişidən qadına dəyişdirmiş transseksual şəxs idi. O, daha əvvəl evli olmuş və bir oğlu var idi. Boşanma prosedurları zamanı uşağın qeyyumluğu anaya, valideyn öhdəlikləri hər iki valideynə birgə və ataya xüsusi qrafik şəklində görüş icazələri verildi. İki il sonra, ərizəçinin keçmiş arvadı o, cins dəyişdirmə müalicəsi aldığı üçün, ata olaraq, ondan valideynlik öhdəliyinin alınmasını və görüş icazələrinin dayandırılmasını istədi. AİHM bildirdi ki, daxili məhkəmələr qərarlarında psixoloji ekspertin hesabatına əsaslanaraq ərizəçinin emosional qeyri-sabitliyini, bunun məhkəmə prosesləri başladığında altı yaşında olan uşağa təsir etmə və onun psixoloji tarazlığının pozula bilmə riskini nəzərə almışdılar. Onlar, ərizəçini ananın o zamankı tələbinə baxmayaraq, nə valideynlik hüquqlarından, nə də uşağı ilə görüşmədən məhrum etmişdilər, əvəzində ekspertin hesabatında göstərilən tövsiyələrə uyğun şəkildə mərhələli və nəzərdən keçirilə bilən əsasda xüsusi görüş qrafiki hazırlamışdılar. Onların əsaslandırması ondan ibarət idi ki, ərizəçinin transseksual olması əvvəlki görüş icazələrini dəyişdirmək qərarı üçün həlledici amil deyildi, amma uşağın maraqları üstünlük təşkil edirdi və buna görə də məhkəmələr uşağa atasının cins dəyişdirməsinə mərhələli olaraq alışmasına imkan verən məhdud görüş qrafiki seçmişdilər. Beləliklə, AİHM qərara aldı ki, AİHK-nın pozuntusu baş verməyib.

4.5. Yaş

(Məlumat kitabçasının 116-cı səhifəsi)

**AİƏM, Ingeniørforeningen i Danmark Region Syddanmark-a qarşı
İş C-499/08, 12 oktyabr 2010 (Böyük Palata)
(CJEU, Ingeniørforeningen i Danmark v. Region Syddanmark
Case C-499/08, 12 October 2010 (Grand Chamber))**

Danimarka məhkəmələrindən alınmış Danimarka sistemində dair müraciət, işəgötürənin 12, 15 və ya 18 il işləmiş maaş alan işçini işdən çıxardıqda, müvafiq olaraq bir, iki və ya üç ayın maaşını verməli olmasına dair idi. Halbuki, bu kompensasiya işçilərə işdən ayrıldıqları zaman ödənilməmişdi, onlar 50 yaşdan əvvəl qoşulduqları və işəgötürənin payı olan sxemdən yaşlılığa görə təqaüd almışdılar. Regional quruma 27 illik xidmətdən sonra cənab Andersen işdən çıxarılmış və məhkəmə təsdiq etmişdi ki, o, təqaüd almalıdır. Regional qurum, 63 yaşlı təqaüd yaşına çatmış olması və təqaüd sxeminin ona şamil oluna biləcəyi əsasında, ərizəçiyə kompensasiya ödəməkdən imtina etdi. Danimarka Məhkəməsi, işdə və vəzifədə bərabər davranış üçün ümumi çərçivə müəyyən edən 2000/78/EC Şura Direktivində əks olunmuş yaş əsasında birbaşa və ya dolayı ayrı-seçkiliyin ləğv olunması səbəbi ilə belə rejimin tətbiq olunmamasının zəruriliyinə dair məlumat almaq istəyirdi.

Danimarka Məhkəməsinin suallarına cavab olaraq, AİƏM bildirdi ki, 2000/78/EC Şura Direktivi, 50 yaşdan əvvəl təqaüd sxeminə qoşulmuş olduğu halda, işçini yaş təqaüdü ala biləcəyi üçün işdən çıxarıldıqda ödənişdən məhrum edən daxili qanunvericiliyi istisna edir. Məhkəmə bildirdi ki, yeni iş axtarmalarına baxmayaraq işdən çıxarılmama ödənişi ala bilməyəcəklərinə görə, işçilər üçün əmək hüquqlarını həyata keçirərək əmək təqaüdü almaq iddiasında olmaq daha çətinidir. Məhkəmə qeyd etdi ki, bu səbəbə görə bu tədbir bütün kateqoriya işçilərin ödəniş almasını effektiv şəkildə qadağan edirdi. O da mümkün idi ki, işçilər qarşıdakı illərdə işləməyə davam etdikdə ala biləcəklərindən daha az təqaüd almağa məcbur olsunlar. Bu, işçilərin legitim maraqlarına zərər vururdu və bu kateqoriya ilə yaşlılıq təqaüdü almaq üçün müraciət edə bilməyənlərin arasında mövcud olan fərqli davranış əsaslandırılmamış idi.

4.7. Vətəndaşlıq və milli mənşə

(Məlumat kitabının 121-ci səhifəsi)

**AİHM, Fawsi Yunanıstana qarşı və Saidoun Yunanıstana qarşı
No. 40080/07 və No. 40083/07), 28 oktyabr 2010
(ECtHR, Fawsie v. Greece and Saidoun v. Greece
(No. 40080/07 and No. 40083/07), 28 October 2010)**

Ərizəçilər, Suriya və Livan vətəndaşları, 1990-cı ildən Yunanıstanda siyasi qaçqın kimi rəsmən tanınmış və hüquqi sakinlər idilər. Səlahiyyətli orqan onların böyük ailələrin analarına ödənen imtiyazı almaq üçün tələblərini, onların Yunanıstan və ya Avropa İttifaqı ölkələrindən birinin vətəndaşı və eləcə də, yunan mənşəli qaçqınlar olmaması səbəbi ilə rədd etdi. AİHM yunan qanunvericiliyin demoqrafik problemə istinad etmək istəyini sual olaraq qaldırmadı. Halbuki, AİHM yalnız çox güclü mülahizələrin müstəsna olaraq vətəndaşlığa əsaslanan fərqli davranışın əsaslandırma bilməsini təkrarən vurğulayaraq, əsasən yunan vətəndaşlığı və ya mənşəyinə əsaslanaraq müəyyənləşdirilmiş meyarla razılaşmadı və bildirdi ki, xüsusilə belə qanunvericilik və yurisprudensiyanın dominantlıq etdiyi dövrdə bu meyar birmənalı tətbiq olunmurdu. Bundan başqa, Yunanıstanın da üzv olduğu Qaçqınların statusuna dair Cenevrə Konvensiyasına əsasən, dövlətlər ərazilərində qanuni yerləşmiş qaçqınlara münasibətdə dövlət yardımı və köməyi ilə bağlı, öz vətəndaşları ilə davrandığı kimi davranmalıdır. Buna görə də, səlahiyyətli orqanların ərizəçilərə böyük ailə imtiyazı verməkdən imtina etməsi ağılabatan şəkildə əsaslandırılmış deyildi.

**ABƏM, Marie Landtová v. Česká správa socialního zabezpečení
İş C-399/09, 22 iyun 2011
(CJEU, Marie Landtová v. Česká správa socialního zabezpečení
Case C-399/09, 22 June 2011)**

Xanım Landtova, həmin dövlətin ərazisində yaşayan çex vətəndaşı, 1964-cü ildən 31 dekabr 1992-ci ilə qədər Federal Çex və Slovak Respublikasının ərazisində işləmişdi. Dövlət dağılıdıqdan sonra xanım Landtova əvvəlcə Slovak Respublikasının, daha sonra isə Çex Respublikasının ərazisində işlədi. Çex Sosial Təhlükəsizlik Qurumu (CSSA) onun üçün yarımçıq əmək təqaüdü müəyyənləşdirdi. Məbləğ Çex Respublikası ilə Slovak Respublikası arasında Sosial Təhlükəsizlik

Müqaviləsinə uyğun təsbit edildi ki, həmin müqaviləyə görə 31 dekabr 1992-ci ilə qədər xanim Landtova tərəfindən bitirilən sığorta müddətinin dəyəri, 1408/71 Qaydasının İİİ(A) Əlavəsinin 6-cı bəndinə görə qüvvədə olan müddəaya əsasən, Slovak sosial təhlükəsizlik sxeminin qaydaları ilə dəqiqləşdirilməli idi, çünki işəgötürənin qərargahı Slovak Respublikasının ərazisində idi. Xanım Landtova, CSSA-in onun bitirdiyi bütün sığorta müddətlərini nəzərə almadığını əsas göstərərək, yaşlılıq yardımının məbləğinə etiraz etdi. İş Ali İnzibati Məhkəməyə çatdığında, sonuncu 1408/71 Qaydasının İİİ(A) Əlavəsinin 6-cı bəndinə görə qüvvədə olan müddəalarının 7(2)(c)-ci maddə ilə birlikdə oxunduğunda, Sosial Təhlükəsizlik Müqaviləsinə əsasən müəyyənləşdirilən yaşlılıq yardımının məbləği Çex Respublikasının hüquq qaydalarına uyğun hesablandıqda alına biləcək əmək təqaüdündən daha aşağı olduqda, yaşlılıq yardımına əlavə ödənişi təmin edən daxili qaydanı istisna etdiyindən əmin olmaq istədi.

Müraciətdə, Konstitusiya Məhkəməsinin müvafiq məbləğin yalnız Çex Respublikasının ərazisində yaşayan çex vətəndaşlığı olan fərdlərə ödənilməsi qərarının Aİ-nin 12-ci maddəsinin və 1408/71 Qaydasının 3(1) və 10-cu maddələrinin birgə müddəalarının qadağan etdiyi ayrı-seçkilik olub-olmadığı soruşuldu.

AİƏM bildirdi ki, İİİ(A) Əlavənin 6-cı bəndi məbləğin ödənilməsinə təmin edən daxili qaydanı istisna etmir, çünki bu paralel şəkildə çex yaşlılıq yardımı ilə verilmir və sığortanın eyni müddəti iki dəfə nəzərə alınır. Bu sadəcə müxtəlif mənbələrdən alınmış yardımlar arasında obyektiv şəkildə müəyyənləşdirilmiş fərqin aradan qaldırılması ilə nəticələnir. Belə yanaşma 1408/71 Qaydasının preambulasının "tətbiq olunan daxili qanunların üst-üstə düşməsinə" aradan qaldırmağa imkan verir və İİİ(A) Əlavədə göstəriləni kimi, Sosial Təhlükəsizlik Müqaviləsi ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyət bölgüsü amilinə zidd deyildi. Məhkəmə, həm də bildirdi ki, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı sakinlik testinin nəticəsi olaraq yalnız Çex Respublikasında yaşayan çex vətəndaşlarına məbləğin ödənilməsinə icazə verərək, sərbəst hərəkət etmək azadlığını həyata keçirən fərdlərə qarşı vətəndaşlığa əsaslanan birbaşa və dolayı ayrı-seçkilikdir. Nəticə olaraq, bu qərar 1408/71 Qaydasının 391-ci maddəsinə ziddir. Bu qərarın praktik nəticələri olaraq Məhkəmə əlavə təlimat verdi ki, Avropa İttifaqı hüququnun ümumi prinsiplərinə hörmət edildiyini daha əvvəl imtiyazları olmuş şəxslərin imtiyazlarının azaldılması ilə bərabər davranışın bərpa edilməsini

İstisna edərək təmin etmirdi. Halbuki, bu qanunlar qəbul edilməmişdən əvvəl, Aİ hüququnda xanim Landtovanın işində olduğu kimi, daha əvvəl artıq əlavə sosial müdafiədən faydalanmış kateqoriya daxil olan şəxslərin bundan məhrum edilməsini tələb edən müddəa yox idi.

4.8. Din və ya etiqad (Məlumat kitabçasının 125-ci səhifəsi)

**AİHM, Savez crkava 'Riječ životu' və başqaları Xorvatiyaya qarşı
(No. 7798/08), 9 dekabr 2010
(ECtHR, Savez crkava 'Riječ životu' and Others v. Croatia
(No. 7798/08), 9 December 2010)**

Xorvatiya qanunvericiliyinə əsasən, dini icma olaraq qeydiyyatdan keçmiş İslahatçı məzhəbinin kilsələri hökumətlə onların dövlətlə münasibətlərini tənzimləyəcək müqavilə bağlamaq istəyirdilər. Belə müqavilə olmadan, onlar dövlət məktəblərində və uşaq bağçalarında dini təhsil verə bilmir və onların bağladığı dini nikahlar dövlət tərəfindən tanınmırdı. Dövlət orqanları ərizəçilərə məlumat verdi ki, onlar belə müqaviləni bağlamaq üçün lazım olan bütün meyarlara cavab vermirlər, xüsusilə onlar Xorvatiya ərazisində 1941-ci ildən fəaliyyət göstərmirlər və tələb olunan 6.000 üzvə malik deyillər. AİHM bildirdi ki, hətta baxmayaraq ki, AİHK dini nikahların nəticələrinin vətəndaş nikahlarına bərabər tanınması və ya dövlət məktəblərində və uşaq bağçalarında dinə təhsilə icazə vermək öhdəliyi qoymur, amma dövlət bir dəfə Konvensiya öhdəliklərindən kənara çıxıbsa və dini icmalar üçün əlavə hüquqlar tanıyıbsa, belə hüquqların tətbiqində 14-cü Maddə çərçivəsində ayrı-seçkiliyə yol verə bilməz. Ərizəçilərin işində, dövlət orqanları müqavilə bağlamaqdan imtina etdilər, çünki ərizəçi kilsələr daxili qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş tarix və say meyarlarına tam təmin etmirdi. Halbuki, hökumət üzvlərinin sayı meyarına cavab verməyən dini icmalarla belə müqavilələr bağlamışdı, çünki müəyyənləşdirmişdilər ki, bu kilsələr "Avropa mədəni dairəsində tarixi dini icmalar" olmaq kimi alternativ meyarı təmin edirdilər. Hökumət ərizəçi kilsələrin həmin meyarla niyə uyğun gəlmədiyinə dair heç bir izahat vermirdi. Yekun olaraq, AİHM belə qərara gəldi ki, daxili qanunvericilikdə müəyyənləşdirilən meyar bütün dini icmalar üçün bərabər əsasda tətbiq olunmamışdı.

AİHK-nın 12 sayılı Protokolu əsasında işi araşdırarkən AİHM müşahidə etdi ki, dövlətə dini icma ilə müqavilə bağlayıb-bağlamamağa qərar vermək səlahiyyəti verdikdə, ərizəçilərin şikayətində bu baxımdan "daxili hüquqa

əsasən onlara spesifik verilmiş hüquqlara” aid deyildi. Buna baxmayaraq, bu, “mülahizə sərbəstliyinin həyata keçirilməsində dövlət orqanları tərəfindən” iddia olunan ayrı-seçkiliklə əlaqədar olduğu üçün 12 sayılı Protokola dair İzahlı Hesabatın aydınlaşdırdığı üçüncü kateqoriyaya daxil olur. AİHM, 14-cü Maddənin 9-cu maddə ilə birlikdə pozuntusunu müəyyənləşdirsə də, eyni şikayəti 12 sayılı Protokola əsasən ayrıca araşdırmağı zəruri hesab etmədi.

**AİHM, Milanovic Serbiyaya qarşı
(No. 44614/07), 14 dekabr 2010
(ECtHR, Milanović v. Serbia
(No. 44614/07), 14 December 2010)**

Ərizəçi, Serbiyada Hare Krişna dini icmasının aparıcı üzvü, öz mənzilinin yaxınlığında bir-neçə dəfə bıçaqlanmışdı. O, hücumlarla bağlı polisə məlumat vermiş və bildirmişdi ki, bu, sağçı ekstremist qrupun üzvləri tərəfindən törədilmiş ola bilər. Polis şahidləri və bir-neçə potensial şübhəli bilinən şəxsləri dindirmiş, amma hücum edənlərdən hər hansı birinin kimliyini müəyyənləşdirə bilməmiş və ya onların mənsub olduğu iddia edilən ekstremist qrup haqqında daha artıq məlumat ala bilməmişdi. Polis hesabatlarından birində ərizəçinin məlum dini mənsubiyyətinə və “kifayət qədər qəribə görünüşünə” istinad edirdi. Daha sonrakı məruzədə onlar bildirdi ki, ərizəçi dini mənsubiyyətini “vurğulayaraq” hadisələri ictimaiyyətə çatdırmışdı və qeyd etdilər ki, ərizəçinin özünün özünə zərər yetirməsi də istisna təşkil etmir. AİHM qeyd etdi ki, irqi motivli pis davranış hallarında, hətta bu davranış özəl şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları zorakılıq hücumlarını araşdırarkən hər hansı dini motivlərin mövcudluğunu ifşa etmək və dini nifrət və mövhumatın olub olmadığını hadisələrdə rol oynaya biləcəyini müəyyənləşdirmək üçün ağılabatan tədbirlər görmək kimi əlavə vəzifə daşıyır. Ərizəçinin işində, hücumçuların ekstremist ideologiyası ilə idarə olunan bir və ya bir-neçə sağçı təşkilata mənsub olması şübhəsi dövlət orqanlarının təqsirkarları müəyyənləşdirmək və ittiham etmək məqsədi ilə yetərli qədər cəhdlər göstərməyərək bunu illərlə uzatmasını qəbul edilməz edirdi. Bundan başqa, polisin hesabatlarından və məruzələrindən aydın idi ki, onların ərizəçinin dini və iddialarının həqiqiliyi ilə bağlı ciddi şübhələri var idi. Müvafiq olaraq, hətta baxmayaraq ki, səlahiyyətli orqanlar ərizəçinin hücum edənlərin dini motivləri ilə bağlı bir sıra iddialarını araşdırmışdılar, bu araşdırmalar formal xarakterli araşdırmadan çox az fərqlənirdilər.

**AIHM, O'Donoghue və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı
(No. 34848/07), 14 dekabr 2010
(ECtHR, O'Donoghue and Others v. the United Kingdom
(No. 34848/07), 14 December 2010)**

2005-ci ildən etibarən miqrasiya nəzarəti altında olan şəxslər İngiltərə kilsəsindən başqa yerdə evlənmək istədikdə, Dövlət Katibliyinə, 295 funt sterlinq (GBP) məbləğində rüsum ödəyərək təsdiq sertifikatı formasında icazə almaq üçün müraciət etməli idilər. Ərizəçi, BK-da sığınacaq almaq istəyən Nigeriya vətəndaşı evlənmək istəyirdi, amma bunu İngiltərə kilsəsində etmək istəmirdi, çünki o da, nişanlısı da, hər ikisi roman katoliki idilər və istənilən halda, Şimali İrlandiyada İngiltərə kilsəsi yox idi. Ərizəçilər, təsdiq sertifikatı almaq üçün müraciət etdilər və xahiş etdilər ki, yoxsul maliyyə statusları əsasında rüsumdan azad edilsinlər, amma onların ərizəsi rədd edildi. Nəticədə, lazımi məbləği dostlarının köməyi ilə topladıqdan sonra onlara 2008-ci ilin iyulunda təsdiq sertifikatı verildi. AİHM yuxarıdakı sxemi dini əsasda ayrı-seçkilik hesab etdi. Ərizəçilər İngiltərə kilsəsində evlənmək istəyən və bunu bacaran şəxslərlə nisbətdə eyni vəziyyətdə idilər. Baxmayaraq ki, həmin adamlar maneəsiz evlənməkdə azad idilər, ərizəçilər belə nikaha daxil olmaqda həvəssiz (dini əqidələri baxımından) və imkansız (Şimali İrlandiyada yaşadıqlarının nəzərə alaraq) idilər. Müvafiq olaraq, onlara evlənməyə yalnız təsdiq sertifikatı almaq üçün müraciət etdikdən və böyük məbləğ ödədikdən sonra icazə verildi. Buna görə də, obyektiv və ağılabatan əsaslandırmanın təmin edilmədiyini davranışda aşkar fərq var idi.

**4.10. Sosial mənşə, doğum və mülkiyyət
(Məlumat kitabçasının 130-cu səhifəsi)**

**AİƏM, Zoi Chatzi İpourgos İkonomikon-a qarşı
İş C-149/10, 16 sentyabr 2010
(CJEU, Zoi Chatzi v. İpourgos İkonomikon
Case C-149/10, 16 September 2010)**

Bu, Valideynlik məzuniyyəti ilə bağlı Çərçivə Müqavilənin (Çərçivə Müqavilə) 96/34/EC Şura Direktivi və Avropa İttifaqı Əsas Hüquqlar Xartiyası (ƏHX) ilə bağlı yunan məhkəmələrinin ilkin müraciəti idi. Müraciət əkiz uşaq anası xanim Chatzi və onun işəgötürəni İpourgos İkonomikon (Yunanıstan Maliyyə Nazirliyi) arasında gedən məhkəmə prosesləri zamanı

edilmişdi. Xanım Chatzinin əkizləri doğulduqdan sonra ona 9 aylıq ödənişli analıq məzuniyyəti verildi, amma ikinci məzuniyyət verməkdən imtina etdilər. Məhkəmədən soruşulurdu ki, əkizlərə görə məzuniyyətin yalnız bir hissəsini vermək ƏHX-nın 21-ci maddəsinə zidd olmaqla doğuş əsasında ayrı-seçkilikdir. Əgər deyilsə, o halda Məhkəmədən soruşulurdu ki, Direktivin 2(1)-ci maddəsinə əsasən “doğum” anlayışının iki valideynlik məzuniyyətinə icazə verən iki ardıcıl doğuşu da ifadə etməsi kimi interpretasiya olunmalıdır. Əgər cavab xeyrdirsə, Məhkəmədən valideynlik məzuniyyətinin, neçə uşağın doğulmasından asılı olmayaraq bir doğuşa verildiyini və bunun ƏHX-nin pozuntusu sayılmayacağını təsdiq etməsi xahiş olundu.

AİƏM cavab verdi ki, Çərçivə Müqavilə valideynlərə iş və valideynlik öhdəliklərini birləşdirməyə imkan vermək üçün işçi olaraq verilir. Nə Çərçivə Müqavilədə, nə də ƏHX-da uşağa verilmiş valideynlik məzuniyyəti ilə bağlı hüquq yoxdur. Müvafiq olaraq, əkizlərə görə bir valideynlik məzuniyyəti verilməsində doğuşa görə heç bir ayrı-seçkilik yoxdur. Məhkəmə daha sonra bildirdi ki, Çərçivə Müqavilə avtomatik olaraq hər doğulmuş uşağa görə ayrıca valideynlik məzuniyyəti verilməlidir şəkildə interpretasiya oluna bilməz. Bildirildi ki, Çərçivə Müqavilə yalnız minimum tələblər irəli sürür və qaydalara bu tənzimləmə Aİ üzv dövlətlərə tələb olunan minimum 3 aylıq valideynlik məzuniyyətindən daha artıq müddət müəyyənləşdirməyə icazə verilir. Ancaq AİƏM şərh etdi ki, Aİs üzv dövlətlərinin daxili qanunvericiliyi Çərçivə Müqavilənin dəyişdirəcək tədbirlər qəbul edərkən bərabər davranış prinsipini əsas götürməlidirlər və əmin olmalıdırlar ki, əkiz uşaqların valideynlərin ehtiyaclarını nəzərə alan qaydalar müəyyənləşdirirlər.

4.12. Digər status

(Məlumat kitabçasının 133-cü səhifəsi)

AİHM, Kiyutin Rusiyaya qarşı
(No. 2700/10), 10 Mart 2011
(ECtHR, Kiyutin v. Russia
(No. 2700/10), 10 March 2011)

Ərizəçi, özbək vətəndaşı, 2003-cü ildə Rusiyaya gəlmiş və qızının anası olan Rusiya vətəndaşı ilə evlənmişdi. Onun Rusiyada yaşamaq icazəsi almaq üçün müraciəti İÇV-pozitiv çıxması səbəbi ilə rədd edildi. AİHM daha əvvəl qəbul etmişdi ki, fiziki əlillik və sağlamlıqda olan müxtəlif

çatışmazlıqlar 14-cü Maddənin əhatə dairəsinə aiddir və bu yanaşma beynəlxalq ictimaiyyətin ifadə etdiyi mövqe ilə eyni sıradadır. Müvafiq olaraq, İÇV infeksiyası da daxil olmaqla, sağlamlıq statusuna görə fərqləndirmə “digər status” ifadəsi ilə əhatə olunurdu və 14-cü Maddə 8-ci Maddə ilə birlikdə tətbiq oluna bilərdi. Ərizəçi Rusiyada ailə-əsaslı yaşamaq icazəsi almaq istəyənlərlə eyni vəziyyətdə idi, amma İÇV-pozitiv statusuna görə ona fərqli davranılırdı. Bu sahədə dövlətlərin mülahizə sərbəstliyi çox məhdud idi, çünki İÇV ilə yaşayan insanlar xüsusi həssas qrup idi ki, keçmişdə ciddi ayrı-seçkiliyə məruz qalmışdılar və onların yaşamaq icazəsindən məhrum edilməsi ilə bağlı Avropa konsensusu yox idi. İctimai sağlamlığı qorumaq kimi legitim məqsədlə məhdudlaşdırma tədbirlərini qəbul etmələrinə baxmayaraq, səhiyyə ekspertləri və beynəlxalq orqanlar razılaşırdılar ki, İÇV-pozitiv olan insanların səyahət etmələrinə məhdudiyətlər ictimai sağlamlığa istinad olunaraq əsaslandırıla bilməz. Baxmayaraq ki, belə məhdudiyətlər xolera və ya sarı qızdırma kimi qısa inkubasiya dövrü keçirən yoluxucu xəstəliklər üçün səmərəli ola bilər, İÇV-pozitiv olan şəxsin ölkədə sadəcə mövcudluğu ictimai sağlamlıq üçün təhlükə ola bilməz. İÇV təsadüfən deyil, xüsusi davranış nəticəsində keçir və xəstəliyin başqasına keçməsi üsulları şəxsin ölkədə qalma müddəti və vətəndaşlığından asılı olmayaraq eynidir. Bundan başqa, İÇV ilə bağlı səyahət məhdudiyətləri turistlərə və ya qısa müddətli səyahətçilərə və ya xaricdən qayıdan Rusiya vətəndaşlarına tətbiq olunmur, halbuki onların miqrantlardan daha az təhlükəsiz davranışla məşğul olmalarını güman etməyə heç bir səbəb yoxdur. Eləcə də, İÇV pozitiv olan uzun-müddətli rezidentlərlə qısa-müddətli səyahətçilərə fərqli münasibət birincinin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən səhiyyə sistemindən daha çox tələblər irəli sürə biləcəyi ilə obyektiv olaraq əsaslandırıla bilsə də, bu arqument Rusiyada irəli sürülə bilməz, çünki qeyri-Rusiya vətəndaşlarının təcili yardımdan başqa heç bir pulsuz tibbi yardım almaq hüququ yoxdur. Məhkəmənin daha sonra tədqiq etməli olduğu məsələ məhdudlaşdırma tədbirinin gizli və qarışıq təbiəti idi. İÇV-pozitiv olan qeyri-vətəndaşların deportasiya olunması müddəaları konkret halların faktlarına əsaslanan fərdi qiymətləndirmə aparmağa yer qoymurdu. Ərizəçinin vəziyyətində daxili səlahiyyətli orqanlar onun ərizəsini, onun sağlamlıq vəziyyətini və Rusiya ilə ailə bağlarını nəzərə almadan, sadəcə qanununun müddəalarına əsaslanaraq rədd ediblər. Bütün bunları nəzərə alaraq, AİHM bildirdi ki, ərizəçi sağlamlıq vəziyyətinə (səhhətinə) görə ayrı-seçkilyə məruz qalıb.

5.2. Sübutetmə yükünün paylaşılması

(Məlumat kitabçasının 140-cı səhifəsi)

**ABƏM, Patrick Kelli İrlandiya Milli Universitetinə qarşı (Universitet
Kolleci, Dublin**

İş C-104/10, 21 iyul 2011)

**CJEU, Patrick Kelly v. National University of Ireland (University Col-
lege, Dublin)**

Case C-104/10, 21 July 2011

Cənab Kelli Dublin Universitet Kollecinə (DUK) peşə proqramına müraciət etdi və onun ərizəsi rədd edildi. Cənab Kelli inanırdı ki, o, təlimə cinsi mənsubiyyətinə görə qəbul edilməyib və digər ərizələrin açılmasını istədi; DUK caö üçün hazırlanmış versiyaları açıqladı. İrlandiya Məhkəməsi cinsə əsaslanan ayrı-seçkilik işlərində sübutetmə yükünə dair 97/80/EC Şura Direktivi; işə götürmə, ixtisas təlimi və işdə irəli çəkmə və iş şərtləri ilə bağlı kişi və qadınlara bərabər davranılması prinsipinin implementasiyasına dair 76/207/EEC Şura Direktivi ("Bərabər Davranış Direktivi"); və 76/207/EEC Şura Direktivinə düzəlişlər edən 2002/73/EC Şura Direktivi ilə bağlı müraciət etdi; İrland məhkəmələri soruşurdu ki, (i) 76/207/EEC36, 97/80/EC37 və 2002/73/EC38 Şura Direktivlərində müəyyənləşdirilmiş müddəalara əsasən, və (ii) əgər belə hüquq məxfiliyə dair daxili və ya Aİ hüququna təsir edirsə, cənab Kelli sənədlərin tam versiyalarını görmək hüququna sahibdirmi.

AİƏM bildirdi ki, nə cinsi ayrı-seçkilik işlərində sübutetmə yükünə dair direktiv, nə də Bərabər Davranış Direktivi ərizəçiyə ixtisas təlimi üçün ayrı-seçkilyə məruz qalmış olması şübhəsi ilə digər ərizəçilərin bacarıqlarına dair məlumat almaq hüququ vermir və hər hansı məlumatın açılması şəxsi məlumatların məxfiliyinə dair AB qaydalarına tabedir. Halbuki, 97/80/EC Şura Direktivinin məqsədinin fərdi hallarda belə faktların açılmasını tələb etməsini qərara almaq daxili məhkəmələrin səlahiyyətinə aid deyildi.

5.3. Statistika və digər məlumatların rolu (Məlumat kitabçasının 145-ci səhifəsi)

ABƏM, Waltraud Brachner Pensionsversicherungsanstalt-a qarşı İş C-123/10, 20 oktyabr 2011 (CJEU, Waltraud Brachner v. Pensionsversicherungsanstalt Case C-123/10, 20 October 2011)

Avstriya məhkəmələri tərəfindən ilkin müraciət sosial təhlükəsizlik məsələlərində kişi və qadınlara bərabər davranış prinsipinin progressiv implementasiyasına dair 19 dekabr 1978-ci il 79/7/EEC Şura Direktivinin 4(1)-cü maddəsinə əsasən dövlət təqaüd sxemində ayrı-seçkiliklə əlaqədar idi. Bu sxem Avstriyada təqaüdün alıcılıq qabiliyyətinin saxlanılmasına yönəlmiş birdəfəlik xüsusi artımın tətbiqinə yönəlmişdi. Artım fərdin gəliri müəyyən edilmiş minimum səviyyəni aşdıqda tətbiq olunurdu. Amma təqaüdü yoldaşı ilə yaşadığı və onların birgə gəliri minimum səviyyəni aşmadıqda tətbiq olunmurdu. Müraciət xanım Brachner ilə Avstriya Təqaüd Sığorta Ofisi arasında gedən məhkəmə prosesləri zamanı edilmədi, onun təqaüdü yoldaşının gəliri ilə birlikdə minimum səviyyəni aşdığı üçün o, əlavə kompensasiyanı ala bilmirdi.

ABƏM belə qərara gəldi ki, müzakirə olunan sxem birbaşa ayrı-seçkilik deyildi, çünki o, cinsindən asılı olmayaraq bütün təqaüdüçülərə bərabər tətbiq olunurdu. Ancaq məhkəmənin müraciətindən əvvəl hazırlanmış statistik məlumatları nəzərə alarkən, proporsional olaraq minimum səviyyə alan daha çox təqaüdüçülər qadınlar (57% 25% kişilərə qarşı) idi, çünki sxem yardım xarakteri daşıyırdı və Avstriyada qadınlar kişilərə nisbətə daha az işləyirdilər. Bu, 82% minimum gəlirli qadının gəlirin toplanması qaydasına əsasən 58% kişiyə zidd olaraq artım almamasına səbəb olmuşdu. Buna görə də, müraciət edən məhkəmə müstəsna təqaüd artımından kişi təqaüdüçülərə nisbətən daha çox sayda qadın təqaüdüçülərin isitsna edilməsinə yol açan daxili qayda qadınlara qarşı dolayı ayrı-seçkilik hesab olunur.

İşlərin siyahısı

Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinin işləri

<i>Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL and Others v. Conseil des ministres,</i> Case C-236/09, 1 March 2011 (Grand Chamber).....	189
<i>Dita Danosa v. LKB Līzings SIA,</i> Case C-232/09, 11 November 2010	188
<i>Gerhard Fuchs and Peter Köhler v. Land Hessen,</i> Joined Cases C-159/10 and C-160/10, 21 July 2011.....	181
<i>Gisela Rosenblatt v. Oellerking Gebäudereinigungsges. mbH,</i> Case C-45/09, 12 October 2010 (Grand Chamber)	179
<i>Ingeniørforeningen i Danmark v. Region Syddanmark,</i> Case C-499/08, 12 October 2010 (Grand Chamber)	193
<i>Jürgen Römer v. Freie und Hansestadt Hamburg,</i> Case C-147/08, 10 May 2011 (Grand Chamber)	175
<i>Marc Michel Josemans v. Burgemeester van Maastricht,</i> Case C-137/09, 16 December 2010	178
<i>Marie Landtová v. Česká správa socialního zabezpečení,</i> Case C-399/09, 22 June 2011	194
<i>Patrick Kelly v. National University of Ireland (University College, Dublin),</i> Case C-104/10, 21 July 2011.....	201
<i>Pedro Manuel Roca Álvarez v. Sesa Start España ETT SA,</i> Case C-104/09, 30 September 2010	177
<i>Pensionsversicherungsanstalt v. Christine Kleist,</i> Case C-356/09, 18 November 2010	176
<i>Reinhard Prigge and Others v. Deutsche Lufthansa AG,</i> Case C-447/09, 13 September 2011 (Grand Chamber)	181
<i>Rijksdienst voor Pensioenen v. Elisabeth Brouwer,</i> Case C-577/08, 29 July 2010.....	187
<i>Vasil Ivanov Georgiev v. Tehniceski universitet – Sofia, filial Plovdiv,</i> Joined Cases C-250/09 and C-268/09, 18 November 2010	180
<i>Waltraud Brachner v. Pensionsversicherungsanstalt,</i> Case C-123/10, 20 October 2011	202
<i>Zoi Chatzi v. Ipourgos Ikonomikon,</i> Case C-149/10, 16 September 2010	198

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin işləri

Andrle v. the Czech Republic (No. 6268/08), 17 February 2011.....	187
Bah v. the United Kingdom (No. 56328/07), 27 September 2011	184
Fawsie v. Greece (No. 40080/07), 28 October 2010	194
Graziani-Weiss v. Austria (No. 31950/06), 18 October 2011.....	173
Kiyutin v. Russia (No. 2700/10), 10 March 2011.....	199
Laduna v. Slovakia (No. 31827/02), 13 December 2011	174
Milanović v. Serbia (No. 44614/07), 14 December 2010.....	197
O'Donoghue and Others v. the United Kingdom (No. 34848/07), 14 December 2010	198
P.V. v. Spain (No. 35159/09), 30 November 2010	192
Ponomaryovi v. Bulgaria (No. 5335/05), 21 June 2011	183
Saidoun v. Greece (No. 40083/07), 28 October 2010	194
Savez crkava 'Riječ života' and Others v. Croatia (No. 7798/08), 9 December 2010	196
Schalk and Kopf v. Austria (No. 30141/04), 24 June 2010.....	190
Şerife Yiğit v. Turkey [GC] (No. 3976/05), 2 November 2010	186
Stummer v. Austria [GC] (No. 37452/02), 7 July 2011.....	184
Valkov and Others v. Bulgaria (Nos. 2033/04 and others), 25 October 2011	174